

BARIŞ HAKKI VE HAYATA GEÇİRİLMESİ SORUNU

Kıvılcım TURANLI YÜCEL
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Eskişehir 2011

BARIŞ HAKKI VE HAYATA GEÇİRİLMESİ SORUNU

Kıvılcım TURANLI YÜCEL

DOKTORA TEZİ

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mithat Sancar

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2011

DOKTORA TEZ ÖZÜ

BARIŞ HAKKI VE HAYATA GEÇİRİLMESİ SORUNU

Kıvılcım TURANLI YÜCEL

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2011

Danışman: Prof. Dr. Mithat SANCAR

“Barış Hakkı ve Hayata Geçirilmesi Sorunu” konulu doktora tez çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde “barış”ın ayrı bir disiplin ortaya çıkışı ve bir insan hakkı olarak kabulüne uzanan süreç incelenmiştir. Bu bağlamda Johan Galtung’un barış tanımı temel alınarak, negatif barış ve pozitif barış kavramları tartışılmıştır. Daha sonra, barış hakkının insan hakları içindeki yeri, niteliği ve muhatapları irdelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde, barış hakkının hayata geçirilmesini sağlayabilecek mekanizmalar incelenmiştir. Bu mekanizmalar vicdani red, silahsızlanma ve Birleşmiş Milletler ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda vicdani red hakkı ile silahsızlanmanın barış hakkının gerçekleştirilmesindeki rolü ile insani müdahale ve barış operasyonları çerçevesinde Birleşmiş Milletler’in rolü tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Barış hakkı, negatif barış, pozitif barış, vicdani red, silahsızlanma, barış operasyonları

ABSTRACT**PEACE AS A HUMAN RIGHT and IMPLEMENTATION of the RIGHT TO PEACE****Kıvılcım TURANLI YÜCEL****Department of Public Law****Anadolu University Social Sciences Institute, January 2011****Supervisor: Prof. Dr. Mithat SANCAR**

The PhD thesis which is called “Human Right to Peace and Implementation of Right to Peace” consists of two parts. In the first part of the thesis, “peace” as a study field and the right to peace is described and certain debates predicating on solidarity rights is presented briefly. In this context, negative peace and positive peace is discussed. Then the duty holders, right holders and the basic elements of the right to peace is evaluated.

In the second part, realisation of the right to peace is discussed. Therefore the mentioned discussion is limited by conscientious objection, disarmament process and the role of United Nations. The role of United Nations is discussed in the framework of humanitarian intervention and peace operations. In this part the main questions will be presented whether the use of force for the sake of peace is acceptable.

Key words: The right to peace, negative peace, positive peace, conscientious objection, disarmament, peace operations.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Kıvılcım Turanlı Yücel'in **Bariş Hakkı ve Hayata Geçirilmesi Sorunu** başlıklı tezi.....tarihinde, aşığıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalında Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Adı Soyadı**İmza**

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Mithat Sancar
Üye : Prof. Dr. Osman Doğru
Üye : Prof. Dr. Maksut Mumcuoğlu
Üye : Prof. Dr. Erdal Onar
Üye : Doç. Dr. Ayşe Tülin Yürük

Prof. Dr. Ramazan Geylan
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Enstitü Müdürü

ÖZGEÇMİŞ

Kıvılcım TURANLI YÜCEL

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Doktora

Eğitim

Y.Ls.	2004	Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ls.	2001	Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
Lise	1996	Nazilli Anadolu Öğretmen Lisesi

İş

2001- Araştırma Görevlisi. Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Yayınlar

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitaplarında Basılan Bildiriler

"The Relation Between The Army and Politics in Turkey", **Annual Meeting of Law and Society Association**, Baltimore/Maryland ABD, 6-9 Temmuz 2006.

Ulusal Hakemli Dergilerde Yayınlanan Makaleler

"Anne, Memur, Kadın!" **Amme İdaresi Dergisi**, 40/3 Eylül 2007, 99-113.

"Çocuk ve Mülteci Olmak," **Toplum ve Hekim**, Eylül-Ekim 2007, C.22, S.5, 356-363.

Ulusal Bilimsel Toplantılarda Sunulan Bildiri ve Kitaplarda Basılan Bildiriler

"Yoksulluk, Çocuk, Çocuk Hakları" **Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri**, Türkiye İnsan Hakları Yayınları, Ankara-2003, 177-188.

"Halkların Hakları" **Hak Mücadeleleri II**, NotaBene Yayınları, Ankara-2010, 193-209.

Ulusal Hakemsiz Dergilerde Yayınlanan Makaleler

"Savaş: Çocuk Oyunu" **Birikim**, Nisan-2005, Sayı: 192, 55-64.

"Hayvanların da (artık) Hakları Var mı?", **Günışığı**, Aralık 2004-Ocak 2005/22-23.

"Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Cinsel Sömürüden Korunma Hakkı" **Eskişehir Barosu Dergisi**, Haziran 2005, Sayı 7.

Diğer Yayınlar

"Kentin Ötekileri, Kadınlar," **İzmir Şehir Kültürü**, Mart-2007.

"Kentin Ötekileri, Çocuklar," **İzmir Şehir Kültürü**, Nisan-2007.

"Kentin Ötekileri, Hayvanlar," **İzmir Şehir Kültürü**, Mayıs-2007.

"Kentin Ötekileri, Yaşlılar," **İzmir Şehir Kültürü**, Haziran-2007.

"Yeşil Parmaklar," (Dicle Sancar ile birlikte) **Birgün Kitap**, 21-09-2007.

"Çıtır Çıtır Felsefe," (Dicle Sancar ile birlikte) **Birgün Kitap** 27-10-2007.

"Devletin ve Edebiyatın İnsanları," **Yazı Kültürü**, Şubat-2008.

"Devletin ve Edebiyatın İnsanları," **Yazı Kültürü**, Mart-2008.

"Kitaplardan Korkan Çocuk," (Dicle Sancar ile birlikte) **Birgün Kitap**, Şubat-2008.

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Nazilli-28 Mart 1979 **Cinsiyet:** Kadın **Yabancı dil:** İngilizce

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BARIŞ MÜCADELESİNİN SOMUT KAZANIMI: BARIŞIN İNSAN HAKKI OLARAK KABULÜ

1. İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA BİR DEĞER OLARAK BARIŞ	4
1.1.Kavramsal Çerçeve	4
1.2. Savaşın Karşıtı / Yokluğu Olarak Barış	6
1.3. Şiddetin Karşıtı / Yokluğu Olarak Barış	14
1.3.1. Yapısal ve Kültürel Şiddetin Kaynağı Olarak Modern Devlet.....	25
1.3.2. Yapısal ve Kültürel Şiddetin Kaynağı Olarak Uluslararası Sistem	37
2. BARIŞIN BİR İNSAN HAKKI OLARAK KABUL EDİLMESİ SÜRECİ.....	41
2.1. Barışın İnsan Hakları ile İlişkisi	41
2.2. Barış Hareketleri / Mücadeleleri	46
2.2.1. Dünyadaki Gelişim Süreci.....	46
2.2.2. Türkiye'deki Gelişim Süreci	56
2.3. Barış Araştırmaları	59
2.4. Hukuki Belgelerde Barış Hakkı.....	67
2.4.1. Uluslararası Belgelerde Barış Hakkı	67
2.4.2. Anayasalarda Barış Hakkı	71

3. BİR İNSAN HAKKI OLARAK BARIŞ HAKKI	75
3.1. Barış Hakkının İnsan Hakları İçindeki Konumu.....	75
3.1.1. İnsan Hakkı - İnsanlık Hakkı Tartışması.....	80
3.1.2. Bireysel Hak - Kolektif Hak Tartışması	82
3.2. Barış Hakkının Konusu.....	85
3.3. Barış Hakkının Niteliği.....	88
3.4. Barış Hakkının Muhatapları.....	89
3.4.1. Barış Hakkının Özneleri	89
3.4.2. Barış Hakkının Yükümlüleri	91

İKİNCİ BÖLÜM

BARIŞ HAKKININ GERÇEKLEŞMESİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK MEKANİZMALAR

1. SAVAŞIN ÖRGÜTLENMESİNİ OLANAKSIZLAŞTIRMA ÇABASI:	
VİCDANİ RED.....	94
1.1. Yapısal ve Kültürel Şiddetin Yeniden Üretimi: Militarizm.....	94
1.2. Anti-militarist Bir Tutum Olarak Vicdani Red	103
1.3. Hukuki Düzenlemelerde Vicdani Red	109
1.3.1. Uluslararası Hukuki Düzenlemelerde Vicdani Red	109
1.3.2. İç Hukuk Düzenlemelerinde Vicdani Red	114
1.4. Barış Hakkının Gerçekleştirilmesinde Vicdani Reddin Rolü	122
2. GÜVENLİK PARADİGMASINDA GEREKLİ BİR KIRILMA:	
SİLAHSIZLANMA	128
2.1. Bir Araç ve Amaç Olarak Silahsızlanma.....	128
2.1.1. Silahsızlanma ve Silahların Denetimi	128
2.1.2. Silahsızlanma Çabalarının Tarihsel Gelişimi.....	133

2.2. Barış Hakkının Gerçekleştirilmesinde Silahsızlanmanın Rolü.....	140
3. DÜNYA DEVLETLERİNİN BARIŞI KORUMA ÇABASI: BİRLEŞMİŞ	
MİLLETLER	151
3.1. BM Sistemi ve Kuvvet Kullanma Yasağı.....	151
3.2. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları	161
3.2.1. Meşru Müdafaa	161
3.2.1.1. Tek Başına Meşru Müdafaa.....	161
3.2.1.2. Müşterek Meşru Müdafaa	165
3.2.1.3. Önleyici Meşru Müdafaa	169
3.2.2. Güvenlik Konseyi'ne Yetki Verilen Haller	174
3.2.2.1. Barış Operasyonları	177
3.2.2.1.1. Barışı Koruma Operasyonları	183
3.2.2.1.2. Barışın İnşası Operasyonları	186
3.2.2.1.3. Barışa Zorlama Operasyonları.....	188
3.2.2.2. İnsani Müdahale.....	190
3.3. Barış Hakkının Gerçekleştirilmesinde BM'nin Rolü	197
SONUÇ	204
KAYNAKÇA	208

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AK	: Avrupa Konseyi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
bkz.	: Bakınız
BAK	: Küresel Barış ve Adalet Koalisyonu
BM	: Birleşmiş Milletler
CAP	: Carolina Academic Press
CUP	: Cambridge University Press
Çev.	: Çeviren
ÇHS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
Der.	: Derleyen
E.T.	: Erişim Tarihi
Ed.	: Editör
Eds.	: Editörler
FAO	: Food and Agriculture Organization
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
HFSA	: Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi
İBÜ	: İstanbul Bilgi Üniversitesi
İHAS	: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
md.	: Madde
MSHS	: Medeni ve Siyasal Haklara Dair Uluslararası Sözleşme
NATO	: North Atlantic Treaty Organization

NPT	: Nuclear Non-Proliferation Treaty
No	: Number
OUP	: Open University Press
PRI	: The Peace Research Institute Oslo
s.	: Sayfa
SALT I	: Strategic Arms Limitation Talks I
SALT II	: Strategic Arms Limitation Talks II
SIPRI	: Stockholm International Peace Research Institute
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ss.	: Sayfalar
START I	: Strategic Arms Reduction Treaty I
START II	: Strategic Arms Reduction Treaty II
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNDP	: United Nations Development Programme
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	: United Nations Children's Fund
UNP	: University of Nebraska Press
UPP	: University of Pennsylvania Press
US	: United States
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
Vol.	: Volume
WHO	: World Health Organization
WRI	: War Resisters' International
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

“Barış Hakkı ve Hayata Geçirilmesi Sorunu” başlıklı çalışmanın konusu, bir insan hakkı olarak barış hakkıdır. Çalışma, bazı temel önermeler çerçevesinde şekillenmiştir. Buna göre, bir değer ve hak olarak barış, devletler arasında savaşın olmamasından fazlasıdır. Zira bugün, dünya üzerinde süren çatışmaların çoğunluğunu iç çatışmalar oluşturmakta ve hemen her ülkede yaşanan sosyal adaletsizlik, artan yoksulluk, ülkeler arası gelişmişlik farkı gibi faktörler, ortada fiili bir savaş hali olmamasına rağmen, insanların gündelik yaşamlarını doğrudan etkilemektedir. İç çatışmalar, darbeler ve toplumsal huzursuzlukların yol açtığı yoğun şiddet döngüsü, barışın tanımının yeniden yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, barışı salt savaşın yokluğu üzerinden tanımlamak, bir yandan sağlıklı bir değerlendirme yapılmasını; öte yandan, barışın tek başına bir değer olarak kuramsal temellerinin atılmasını önlemektedir.

Barış, üçüncü kuşak haklar kategorisinde yer alan bir insan hakkıdır ve diğer insan hakları ile diyalektik bir ilişki içindedir. Başta yaşama hakkı olmak üzere, diğer insan haklarının gerçekleştirilmesi barış ortamını gerekli kılmaktadır; öte yandan yaygın insan hakları ihlalleri, sosyal haklarda yaşanan gerileme ve modern ulus-devletin sınırları içinde yaşayan ötekileri yok sayma pratikleri, dünyanın pek çok bölgesinde çatışmaların patlak vermesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, barışla insan hakları arasında, bir öncelik-sonralık ilişkisi değil, birbirini besleyen ve birbirinden beslenen diyalektik bir ilişki mevcuttur.

Barış hakkının gerçekleştirilmesi ve somut içeriğine kavuşması, mevcut ulusal ve uluslararası sistemin siyasi, iktisadi ve kültürel yapısının dönüşümüyle mümkündür. Bu durum barış hakkının gerçekleştirilmesini sağlayacak dönüşümü mümkün kılacak mekanizma arayışlarını gerektirmektedir. Ancak barış hakkının gerçekleştirilmesini sağlayabilecek mekanizmalar, konuya yaklaşıma, bu konuda çalışanların disiplinlerine, hayata dair tutumlarına göre değişebilmekte ve çeşitlenmektedir. Bu çerçevede, çalışma, iki bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, önce, insan hakları bağlamında bir değer olarak barışın kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Çalışmada barışa dair kavramsal çerçeve kurulurken, Johan Galtung'un yapısal ve kültürel şiddet çözümlemesi ile “negatif barış” ve “pozitif barış” kavramlaştırması esas alınmıştır. Bu bağlamda, modern devlet ve modern devletlerden oluşan uluslararası sistemin, yapısal ve kültürel şiddetin ortaya çıkması ve yeniden üretilmesi üzerindeki rolü tartışılmıştır. Daha sonra, barışın tek başına bir disiplin, bir inceleme alanı haline gelmesini sağlayan gelişmeler değerlendirilmiş; barış hareketleri ile barış araştırmalarının, barışın bir insan hakkı olarak kabulü sürecindeki etkisi incelenmiştir. Yine birinci bölümde, barışın bir insan hakkı olarak ilanı ve çeşitli hukuki belgelerde nasıl düzenlendiği ele alınarak; barışın insan hakları ile ilişkisi ve insan hakları içindeki konumu tartışılmıştır. Çalışmada barış hakkının, bir üçüncü kuşak insan hakkı olduğu vurgulanarak, bu husustaki kimi tartışmalara değinilmiş; barış hakkının konusu, niteliği ve muhatapları belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, barış hakkının hayata geçirilmesini sağlayabilecek kimi mekanizmalar tartışılmıştır. Ancak, hemen belitilmelidir ki, bu bölüm, konunun niteliğinden kaynaklanan kimi sınırlamaları zorunlu kılmıştır. Çalışma, barış hakkıyla sınırlı tutulduğu için, örneğin çatışma çözümlemeleri, çatışma sonrası toplumların yeniden yapılandırılması ile barış kültürünün oluşmasını sağlayabilecek araçların rolü gibi meseleler dışarıda bırakılmıştır. Çalışmada, barış hakkının hayata geçirilmesini sağlayabilecek mekanizmalar, “vicdani red, silahsızlanma ve Birleşmiş Milletler'in rolü” ile sınırlandırılmıştır. Bu bölümde her mekanizmanın barış hakkının gerçekleştirilmesindeki rolü ayrı ayrı tartışılmıştır. Vicdani reddin barış hakkının gerçekleştirilmesini sağlayabilecek bir mekanizma olarak değerlendirilmesinin nedeni, vicdani reddin, bir insan hakkı olması ve barış hakkının gerçekleştirilmesinde bireylere düşen görevleri hatırlatmasıdır. Başka deyişle, bir imkan olarak vicdani red, bir yandan militarizmin sorgulanmasını, öte yandan bireylerin savaşın örgütlenmesini olanaksızlaştırma kaygılarını yansıttığı için seçilmiştir.

Silahsızlanma da, vicdani red gibi bir insan hakkıdır. Ancak çalışmada silahsızlanmanın barış hakkının hayata geçirilmesini sağlayabilecek bir mekanizma olarak değerlendirilmesinin iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki, silahsızlanmanın hem devletler hem de bireyler açısından bir önemli bir görev olmasıdır. Zira bireylerin ve grupların silahlanması da, devletlerin silahlanması gibi barışa yönelik bir tehdittir. İkinci temel kaygı ise, savaşın iktisadi bir faaliyet olarak taşıdığı önemi vurgulayabilmektir. Devletler silahlanmaya ayırdıkları bütçe ile, insanların hayatlarından “daha iyi yaşama” olanaklarını çalmakta; insanların daha iyi yaşama olanakları çalındıkça toplumsal huzursuzluklar artmaktadır. Toplumsal huzursuzluklar arttıkça da kolay kırılmayan bir şiddet döngüsü, hayatın her alanına hakim olmaktadır. Bu bağlamda silahsızlanma, “insani güvenlik” ile ilişkilendirilerek ele alınmış; devlet merkezli güvenlik anlayışının yerine insan merkezli güvenlik anlayışının kurumsallaştırılmasının önemi vurgulanmıştır.

Çalışmanın son başlığında, barış hakkının gerçekleştirilmesinde Birleşmiş Milletler’in rolü tartışılmıştır. Ancak burada da, yine konunun niteliğinden kaynaklanan bir sınırlamaya gidilmiş ve Birleşmiş Milletler’in yapısı, barışçı çözüm yolları ve siyasi ve/veya ekonomik yaptırım usullerine değinilmemiştir. Burada amaçlanan barış operasyonları ve insani müdahale uygulamaları üzerinden, barış için kuvvet kullanmanın, başka deyişle barışı sağlamak için şiddete başvurmanın meşruluğunu sorgulayabilmektir. Barış operasyonlarının, nitelikleri gereği şiddet içeren ve üreten süreçler olmaları, bu sorgulamayı zorunlu kılmaktadır. Barış operasyonlarının ve insani müdahale uygulamalarının mevcut pratikleri, barış hakkının diğer insan hakları ile ilişkisini ortaya koymak bakımından da önem taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BARIŞ MÜCADELESİNİN SOMUT KAZANIMI: BARIŞIN İNSAN HAKKI OLARAK KABULÜ

1. İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA BİR DEĞER OLARAK BARIŞ

1.1.Kavramsal Çerçeve

Barış sözcüğü, hemen tüm dünya dillerinde, bir yandan insanlar arasında uyum, dostluk ve insan için selamet, esenlik anlamını taşıırken; öte yandan topluluklar ya da devletler arasında savaşın olmadığı, anlaşmazlıkların savaş ya da savaş tehdidi yoluyla çözümediği bir durumu ifade eder.¹ Başka deyişle barış, bir politikanın kabul ettirilmesi ve hayata geçirilmesi için, halklar ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerde savaşa başvurulmaması durumudur. Zira sınıflı toplumlardaki sınıfsal uzlaşmazlıklar, çoğunlukla, devletler arası uzlaşmazlıklara ve çatışmalara dönüşmektedir.² Chernus'un isabetle belirttiği üzere, barış, dışarıda bir yerde somut bir olgu değildir ve bu nedenle soyut ve teorik herhangi bir barış tanımı, sadece bugünün değil geleneklerin de yansıtıldığı tarihsel ve politik söylemin bir parçasıdır.³ Öte yandan barış kavramı,

¹ Osmanlıca "sulh", Fransızca "la paix", Almanca "der frieden", Rusça "mir", İbranice "şalom", İtalyanca "pacificazione" Arapça "selam", Türkçe "barış" sözcüğünün etimolojik kökü ortak yaşam, eşitlik ve işbölümüdür. Bilgi için bkz. (Adil Okay, "Barış," **Özgür Üniversite Sözlüğü**. Ed.: Fikret Başkaya (Ankara: Maki Basın Yayın, 2005), s. 67.). Ayrıca bkz. (Gökçen Alpkaya, "Barış Hakkı ve Uluslararası Hukuk," <http://politics.ankara.edu.tr/alkaya/baris%20hakkı.htm> E.T.: 30.04.2007).

² Timuroğlu'nun açıkladığı gibi, devletlerin eşit olmayan gelişimi ve sahip oldukları kaynakların farklılıkları; güçlü, egemen devletlerin diğerlerinin kaynaklarını ele geçirme çabalarını beraberinde getirmektedir. Egemen devletlerin yayılcı ve hegemonik tutumları genellikle çatışmalara yol açmaktadır (Vecihi Timuroğlu, "Barış Hakkı," **İnsan Hakları Sözlüğü**. (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2007), s. 60.).

³ Ira Chernus, "Order and Disorder in the Definition of Peace," **Peace & Change**. Vol. 18, No 2: 99 – 126, (April, 1993), s. 100. Ancak barış, her durumda, savaşı ve huzursuzluğu olumsuzlar, güvenlik, huzur ve düzen kavramlarıyla birlikte değerlendirilir.

sadece tarihsel ve politik çözümlerinin değil, insanlığın bin yıllık değer birikiminin, insancıl normların ve evrensel kültürün bugüne uzanan ahlaki mirasının da ürünüdür.⁴

Sözlük tanımı nispeten kolayca verilen barış kavramı, politik bir tartışma alanı ve insan hakları sorunu olduğunda, kültürel bakımdan tarafsız bir tanımını yapmak, görüldüğü kadar kolay değildir. Zira politik bir kavram ve hukuki düzenlemelerin konusu olarak barış, geniş bir değerler alanını kapsamakta, birden fazla politik kavramla ilişkilendirilmektedir. Ne var ki çok uzun bir zaman dilimi boyunca, gerek klasik siyaset kuramında gerekse uluslararası hukuk düzenlemelerinde, barış, savaşın olmadığı bir durum olarak algılanmış, barışın nasıl kurulacağına ve sürdürüleceğine ilişkin kuramlar geliştirilirken sorulan ilk soru, insanların neden savaştığı olmuştur. Özetle, barış kuramı savaş üzerinden geliştirilirken, hukuk düzenlemeleri de savaş hukuku çerçevesinde yapılmıştır.

Barışın kendi başına bir tartışma alanı, bir disiplin haline gelmesi de, bir insan hakkı olarak ilan edilip hukuki düzenlemelere konu olması da hayli yenidir. Burada dikkat çekici husus, barış mücadelesinin insan hakları mücadelesi ile paralel fakat ayrı mecralarda seyretmesidir.⁵ Barışın kendi başına bir disiplin haline gelmesi, onun politik düzlemde yapılan tanımı da değiştirmiştir. Barış çalışmaları alanındaki bilimsel çalışmalar sonucunda, barış sadece “savaşın olmadığı bir durum” olarak değil, “insan yaşamındaki her türlü şiddetin sönümlendiği” ve aynı zamanda “insanların uyum ve dayanışma içinde, her türlü sömürü ilişkisinden uzak” yaşadıkları bir durum olarak tanımlanmaya başlamıştır.⁶

⁴ Haluk Gerger, “Barış Üstüne Hapishane Notları,” **Cogito, Barış ve Savaş**. Sayı no 3: 59 - 65, (Kış, 1995), s. 63.

⁵ A.A. Said and O. Lerche, “Peace as a Human Right: Toward an Integrated Understanding,” **Human Rights and Conflict**. Eds.: Mertus J. and Helsing J.W (Washington DC: US Institute of Peace Press, 2006, ss. 129 – 151), s. 131.

⁶ Daha sonra ayrıntılı olarak değinileceği üzere, barışın bu politik yeniden tanımlanışında, barış hareketlerinin olduğu kadar barış çalışmalarının, özellikle Johan Galtung’un, etkisi büyüktür.

Bu çerçevede, Fromm, barış kavramının biri olumlu diğeri olumsuz olmak üzere iki tanımı olduğunu söylemektedir. Barışın olumsuz tanımı, savaşın olmaması ve belli hedeflere ulaşmak için şiddetin kullanılmamasını; barışın olumlu tanımı ise, bütün insanların korku duymadan kardeşçe ve uyum içinde yaşamalarını ifade eder.⁷ Böylece savaşın olmaması anlamında barış, ‘olumsuz’, ‘negatif’ veya ‘menfi’ barış olarak adlandırılırken; insanlar arasında uyum ve dayanışmanın sürdüğü, sömürüden ve ayrımcılıktan uzak bir hayatı ifade eden barış, ‘olumlu’, ‘pozitif’ veya ‘müspet’ barış olarak adlandırılmaya başlanmıştır.⁸

1.2. Savaşın Karşısı / Yokluğu Olarak Barış

İnsanların toplum halinde yaşamaya başlamalarından bu yana, her toplumun, her siyasi yapının bir barış düşüncesi ve kuramı olmuştur. Barış, Eski Yunan’da bir yandan savaşmama hali olarak algılanmış; öte yandan iç huzurla ve kozmopolitin eşit yurttaşları arasındaki uyum ile ilişkilendirilmiştir.⁹ Barış ve kozmopolit bir dünyada herkesin kardeşliği fikri, Eski Yunan’ın olduğu kadar, tek tanrılı dinlerin de ana izleğidir. Nitekim Hıristiyan teori, savaşın dehşetini her fırsatta vurgulamıştır. Ancak Hıristiyanlık güçlendikçe, kimi durumlarda savaşın gerekliliği, barışı ve düzeni diğer

⁷ Erich Fromm, **Barışın Tekniği ve Stratejisi**. Çev.: Aydın Arıtan - Kaan H. Öktem (İstanbul: Arıtan Yayınları, 2004), s. 149.

⁸ Bu çalışmada Johan Galtung’un nitelendirmesi esas alınarak barışa ilişkin tartışmalarda *negatif barış-pozitif barış* terimleri kullanılacaktır.

⁹ Özellikle Helenistik dönemde, polisin yıkılışının sancılarının bir sonucu olarak evrensel insanlık ve kozmopolitizm fikri ortaya çıkmıştır. Stoacılar tarafından Hıristiyanlığa taşınan bu düşünce hem Hıristiyanlık dininin evrenselci iddialarına dayanak oluşturmuş, hem de Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde barış kuramlarına kaynaklık etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Mehmet Ali Ağaoğulları, **Kent Devletinden İmparatorluğa** (İkinci baskı, İstanbul: İmge Yayınları, 2000), s. 363 vd.).

topluluklara götürmek adına savaşların yapılabileceği de, evrensel kardeşlik teması kadar sık vurgulanmıştır.¹⁰

Barışı diğer topluluklara götürme düşüncesi, Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'ndan devraldığı bir düşüncedir. Pax Romano olarak nitelenen bu düşünceye göre, barış düzen demektir ve ancak savaşla tesis edilir; savaşla tesis edilen barış ancak silahla korunabilir.¹¹ Böylece küçük ölçekli düzenlerde sınır ihtilafları nedeniyle kaçınılmaz hale gelen savaşlar, büyük ölçekli ve merkezi yönetime sahip siyasi düzenler tarafından engellenebilecektir. Bugün de geçerliliğini koruyan bu anlayışta, büyük merkezi iktidarlar (imparatorluklar) egemenlik kurmalarının karşılığında, barış ve refahı vaat etmektedir.¹² Başka deyişle, barış, emperyal düzene gerekçe olarak gösterilmektedir.

Ortaçağda, özellikle Hıristiyanlığın emperyal tutumuyla bir haklı savaş öğretisi biçimlenmiştir. Buna göre, savaş ülkenin korunması, gasp edilen zenginliğin geri alınması ve barışın kurulması için başvurulacak bir araçtır. Vitoria, haklı savaş konusunda üç ölçüt geliştirmiştir. Vitoria'ya göre, bir siyasi toplum bir başka siyasi topluma “yeterli haklı nedeni varsa”, “meşru bir otoriteye dayanıyorsa” ve “doğru amaçlara ulaşmak istiyorsa” savaş açabilir.¹³ 1500'lü yıllarda ise Erasmus, haklı savaş

¹⁰ A.C.F. Beales, “The Evolution of Theories on War and Peace,” **The Future of Peace in The Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham (Durham, North Carolina: CAP, 2003, ss. 58 - 68), s. 60.

¹¹ Pınar Selek, **Barışamadık** (İkinci basım, İstanbul: İthaki Yayınları, 2004), s. 29.

¹² Münkler'e göre, ABD, bugün, geniş çapta barış sağlama iddiasını taşıması bakımından, büyük imparatorlukların mirasını devralmıştır. Münkler'e göre, ABD ile geçmişin büyük imparatorlukları arasındaki fark; demokrasi ve insan haklarının uygarlık götürme projesinin yerini almış olmasıdır. Refah vaadi ise devam etmektedir (Herfried Münkler, **İmparatorluklar**. Çev.: Zehra Aksu Yılmaz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), s. 132-136.).

¹³ Cemal Bali Akal, **Modern Siyasi Düşüncenin Doğuşu** (İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 1997), s. 61. Haklı savaş öğretisi, zaman içinde biçim değiştirse de özünü muhafaza etmektedir. Haklı savaşın gerekliliğini savunanlar, şiddeti değil, şiddetin yöneldiği hedefi ve varoluş sebebini meşruluk açısından değerlendirerek, yargıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, kimi düşünürlere göre, bağımsızlık savaşları, sınıflı topluma karşı verilen mücadeleler haklı savaş çerçevesinde değerlendirilmelidir. Kimi düşünürlere göre ise, haklı savaşın modern biçimi meşru savunma ilkesine dayalı savaşlardır. Ancak her iki tarafın da dikkat çektiği husus, meşru savunmanın gücünün elinde, (ABD ve İsrail politikaları kastedilmektedir), haklı savaş nedeni olmaktan ziyade işgal mazereti olarak kullanılmasıdır.

tezlerine karşı çıkmıştır. Her ne kadar Erasmus evrensel ve ebedi barışa dair herhangi bir tez öne sürmemişse de, şiddetin her biçimini lanetleyerek; savaşın toptan bir cinayet olduğunu savunmuştur.¹⁴

Barışın, düzen ve istikrar kavramları ile özdeşleştirilerek kuramsallaştırılması da Roma İmparatorluğu'ndan Ortaçağa, oradan da Aydınlanma düşüncesine uzanmıştır. Modern devletin sahneye çıkışıyla birlikte ise, barış kuramlarına uluslararası güvenlik kavramı eklenmiştir. Modern devletin ortaya çıkışı, diğer politik alanlarda olduğu gibi barış kuramlarında da bir kırılmaya yol açmıştır. Özellikle devlet egemenliğinin kurumsallaştığı 16. ve 17. yüzyıllar boyunca, kozmopolitizm fikri, yerini iç barışın kurulması ve sürdürülmesi arayışlarına bırakmıştır. Beales, 16. ve 17. yüzyıllar ile 18. yüzyıl barış ve savaş kuramları arasında bir ayırım yapmaktadır. Beales'a göre, 16. ve 17. yüzyıllar, savaşın ahlaki teorilerinin çağı iken, 18. yüzyıl ulusal barış tezlerinin çağıdır.¹⁵

16. ve 17. yüzyıllar boyunca, insanın savaşa yönelme nedenleri de, barışa ilişkin tezler de insan doğası ile açıklanmıştır. İnsanın özünde bencil ve kötü olduğunu savunan Hobbes'a göre, barışın reçetesi despotik bir Leviathan'la elde edilecek istikrardır ve barışın bedeli özgürlük olacaktır.¹⁶ Locke da, barışın doğa yasalarının emri olduğunu savunur. Ancak O'na göre, barış halinin bozulmaması mutlak bir iktidarın değil, sınırları belli bir iktidarın varlığıyla mümkündür.¹⁷ Bu süreçte güçlenen egemenlik anlayışının sonucunda, devletler arası durum doğa haline benzetilmiş; uluslararası ilişkiler de bu çerçevede değerlendirilmiştir. İnsanlar akla uygun yaşasalarla devlete gerek kalmayacağını savunan Spinoza'ya göre, savaş yapmak için tek devletin iradesi

¹⁴ Desiderius Erasmus, "Dört Bir Yandan ve Tüm Uluslar Tarafından Kovulan Barışın Yakınması," **Cogito, Barış ve Savaş**. Sayı no 3: 7 – 13, (Kış, 1995), s. 7-13. Erasmus'a göre, Türklerle bile savaşmamalı; onlar ikna yoluyla doğru tarafa çekilmelidir (Desiderius Erasmus, "Türklerle Savaşmalı mı?" **Cogito, Barış ve Savaş**. Sayı no 3: 13 – 21, (Kış, 1995), s.18.).

¹⁵ Beales, **a.g.m.**, s. 63.

¹⁶ Gerger, **a.g.m.**, s.59.

¹⁷ John Locke, "Doğal Durum, Savaş Durumu," Çev.: Sevda Çalışkan – Hamit Çalışkan **Siyasal Düşünce**. Der.: Michael Rosen and Jonathan Wolff (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, ss.34-39.), s. 36.

yeterliyen, barış yapmak için en az iki devletin iradesi gerekmektedir. Barış yapmakta uzlaşan devletlerin, barışın hangi hallerde sona ereceği konusunda da anlaşmaya hakkı vardır.¹⁸

Barışın doğa yasasının emri olduğunu savunan Montesquieu ise, savaş durumunun toplum haline geçildikten sonra ortaya çıktığını savunmuştur.¹⁹ Ancak Montesquieu'ya göre, savaş kimi zamanlarda; işgalcilerin dışarı atılması ve saldırıya uğramış bir müttefike yardım edilmesi koşullarında gereklidir.²⁰ Başka deyişle savaş, ulus çıkarları gerektirdiğinde meşru bir eylemdir. Ulus çıkarları için savaşmak, Fransız Devrimi'nden hemen sonra ana tartışma konusu haline gelmiştir. Modern devlete yerleştirilen ulusun, gerektiğinde, vatani için öleceği ve öldüreceği tezine, savaşları meşrulaştırmak için başvurulmuştur.²¹

18. yüzyıl aynı zamanda uluslararası barışı sağlamak için devletler üstü bir kurum arayışının çağıdır. St. Pierre'e göre, Avrupalı devletler bir üst kurum oluşturmali ve barış zamanlarında asker sayısını ve askeri harcamalarını düşürmelidir. Rousseau da St. Pierre'in tezini destekleyerek, bir uluslararası hukukun oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Bentham, Hume gibi düşünürler ile Quesnay, Turgot gibi ekonomistler de gerek uluslararası hukukun kodifikasyonu gerekse uluslararası bir mahkemenin kurulması konusunda benzer görüşler ifade etmişlerdir. Ancak tezlerinin ilk çıkmazı, kurulacak üst kurumun ve kuralların günün koşullarına sıkı sıkıya bağlı olmasıdır. Zira savaşlar, devletler arasında değil, krallar arasında sürdürülen durumlar gibi

¹⁸ Reyda Ergün, "Benedictus de (Baruch) Spinoza: İfade Özgürlüğü ve Demokrasi," **Kral-Devletten Ulus-Devlete**. (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005), s. 59, 82.

¹⁹ Montesquieu'ya göre, insanlar toplum haline geçtikten sonra eşit hale gelmiş ve bu eşitlik nedeniyle birbirlerini tehdit olarak algılamaya başlamıştır (Baron de Montesquieu, "Korku ve Barış," Çev.: Sevda Çalışkan – Hamit Çalışkan **Siyasal Düşünce**. Der.: Michael Rosen and Jonathan Wolff (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, ss. 39-41.), s. 41.).

²⁰ Jacob Ben-Amittay, **Siyasal Düşünceler Tarihi**. Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay - Levent Köker (Ankara: Savaş Yayınları, 1983), s. 186.

²¹ Fransız Devrim'inden sonra Fransa Parlamentosu'nda yürütülen tartışmalar için bkz. (Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği** (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006), s. 255 - 263.).

değerlendirilmiştir. İkincisi ise, kralların uyruklarının ayaklanması halinde iktidarlarını sürdüreceklerinin garantisinin olmamasıdır. Nitekim bu olasılık tartışılmamıştır.²²

18. yüzyılın sonunda Kant, hem iç barışın sağlanmasının hem de uluslar arasında ebedi barışa ulaşmanın yollarını aramış ve ancak özgür cumhuriyetler federasyonunun²³ barışı koruyabileceğini savunmuştur.²⁴ Demokratik barış kuramı olarak adlandırılan bu teoriye göre, esas olan emperyal hâkimiyetin barışı değil, devletler arası anlaşmaların barışıdır.²⁵ Barışı ancak ilkece eşit haklara sahip aktörlerin ortak girişimleri mümkün kılabilir. Kant, emperyal barışı “mezarlıkta bulunacak huzur”²⁶ olarak nitelemekte ve bunun bedelinin “siyasi bağımlılık” ve “ekonomik durgunluk” olacağını söylemektedir.²⁷ Kant’a göre, uyruklar yurttaş olmadığı için cumhuriyetçi olmayan bir anayasa altında savaş açmak, dünyanın en basit işidir. Oysa cumhuriyetçi bir anayasa, arzu edilen sonuca, yani sürekli bir barışa ulaşma umudunu doğurur. Zira cumhuriyetçi bir anayasa, savaş ilan edilmesi için, kaçınılmaz olarak, yurttaşların onayını gerektirir. Yurttaşlarınsa böyle tehlikeli bir maceraya atılmadan evvel büyük bir tereddüt geçirmeleri çok normal olacaktır. Çünkü bir savaş kararı;

²² Beales, **a.g.m.**, s. 66.

²³ Kant, federasyona katılan her devletin, kendi güvenliğini güvenceye almak için herkesin haklarının korunacağı bir anayasa yapılmasını isteyeceğini savunmaktadır. Böylece her devlet hem federasyona üye olacak hem de kendi varlığını sürdürecektir. Doğanın ve aklın buyruğu budur (Harun Tepe, “Kant Etiği ve Barış Düşüncesi: Etik Savaşları Önleyebilir mi?” **Barışın Felsefesi**. Haz.: İonna Kuçuradi (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2006, ss 63-73.), s. 69.).

²⁴ Beales **a.g.m.**, s. 65.

²⁵ Demokratik barış kuramı, emperyal barış kuramının karşı-modelidir ve çoğul, evrensel bir devletler dünyasından yola çıkarak; bu dünyanın barışçı olmasını demokrasiyi oturtmasına bağlar (Münkler, **a.g.e.**, s. 135.).

²⁶ Kant’ın “Ebedi Barış Üzerine” adlı eseri bir ironiyi barındırmaktadır. Zira ebedi barış aynı zamanda “ebedi istirahatgah” anlamına gelmektedir. Eserdeki ironiye dair ayrıntılı bilgi için bkz. (Nebil Reyhani, “Kant’ın “Ebedi Barış Üzerine” Adlı Yazısında İroni,” **HFSA** Sayı no 9: 219 – 224, (2004), s. 219 – 221.).

²⁷ Münkler, **a.g.e.**, s. 134.

“Yurттаşlar için bizzat çatışmalara katılmak, savaşın maliyetini kendi kaynaklarından kısarak sağlamak, bunun sonucunda oluşacak yoksulluğa katlanmak ve en önemlisi kendilerini sürekli başka savaş tehditleri olacağı için asla ödenemeyecek olan ve barışı tatsızlaştıran bir borca sokmak gibi savaşın bütün acılarını yaşamak anlamına gelecektir.”²⁸

Kant, ulus-devletleri oluşturan halkların, hiçbir dış yasaya uymak zorunda kalmadan doğal halde yaşayan bireyler gibi olduklarını; bu nedenle de sırf komşu oldukları için birbirlerine potansiyel olarak düşman olduklarını söylemektedir. Kant’ın halklar federasyonu kavramının çıkış noktası da burasıdır. O’na göre, her ulus, kendi güvenliği için diğer uluslardan, kendi sivil anayasalarına benzeyen ve katılan herkesin haklarını koruyan bir oluşuma katılmalarını talep edebilir ve etmelidir. Bu oluşum bir halklar federasyonu olacaktır ancak bu uluslararası bir devlet ile aynı şey değildir.²⁹

Kant’ın demokratik devletlerin kolayca savaşamayacağı yönündeki düşüncesinin kökleri, Ortaçağın din temelli felsefi tartışmalarına dayanmaktadır. Hak ve özgürlükler arasında bağ kuran Aquinolu Thomas’a göre, barış adaletin eseridir. Padovaalı Marcilius da barışın sağlanabilmesi için yurттаşların yönetime katılmasının ve iktidarın halka karşı sorumlu tutulmasının, başka deyişle hukukun üstünlüğü anlayışına dayalı bir devletin gerekliliğini savunmuştur.³⁰ Demokrasi ve barış arasındaki ilişki bugün de savunulmaktadır. Nitekim Bruce Russet³¹, Michael V. Doyle, James Lee Ray, R. J. Rummel, Zeev Maoz gibi pek çok yazara göre, demokrasiler arasında savaşların olmayışı uluslararası ilişkiler alanında *ampirik* bir yasa hükmündedir.³²

²⁸ Immanuel Kant, “Barış ve Savaş,” Çev.: Sevda Çalışkan - Hamit Çalışkan **Siyasal Düşünce**. Der.: Michael Rosen and Jonathan Wolff (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, ss. 343-346), s. 345.

²⁹ Kant, **a.g.m.**, s. 345.

³⁰ Gerger, **a.g.m.**, s. 59.

³¹ Russet’a göre Kantian ilkelere bağlılık daha fazla demokrasi, daha fazla bağımsızlık ve daha fazla uluslararası kuruluşa üyelik anlamına gelmektedir (Bruce Russet, “The United Nations and Three Great Forces for Peace,” **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham (Durham, North Carolina: CAP, 2003, ss. 837-840.), s. 837-838.

³² Per Ahlmark, “Demokrasi ve Barış,” Çev.: Devrim Çetinkasap **Barışı Hayal Etmek**. Ed.: Françoise Baret-Ducrocq (İstanbul: Metis Yayınları, 2005, ss. 57-64.), s.58.

Demokrasi barış ilişkisini araştıran yazarlar, araştırma alanı olarak iç savaşları değil, devletler arasındaki savaşları seçmişlerdir. 1816'dan 1991'e kadar patlak veren savaşlar arasında yaptıkları incelemelere göre, 70 savaş ve kendi aralarında savaşan 353 devlet tespit etmişlerdir. Bu savaşlarda 198 devlet demokratik değilken; 155 devletten biri demokratik diğeri demokratik olmayan devlettir. Babbst'ın yaptığı araştırmaya göre ise I. Dünya Savaşına katılan devletlerden yalnızca 10'u demokrasiyle yönetilirken; II. Dünya Savaşına katılan 15 demokratik devletin 14'ü aynı tarafta yer almıştır. Babbst'a göre dünya savaşlarına katılan demokratik devletlerin hiçbiri diğeriyle savaşmamıştır.³³

Kuşkusuz, demokrasi barışın, özellikle, daha sonra ayrıntılı olarak değinileceği üzere, pozitif barışın kurulmasında ve sürdürülmesinde önemli bir araçtır. Joensson'un vurguladığı gibi barış ve demokrasi birbiri ile ilişkilidir. Ancak demokrasi bir rejimdir ve egemen devleti gerektirir. Barışın ise böylesi sınırları yoktur.³⁴ Üstelik bu araştırmalarda demokrasi, klasik anlamıyla alınmış; başka deyişle çoğulcu demokrasi değil, yalnızca serbest seçim ve çok partili siyasi yapılar dikkate alınmıştır. Oysa böyle bir araştırmada, savaşın nasıl tanımlandığı kadar demokrasinin nasıl tanımlandığı da belirleyici etkindir. Eco'nun belirttiği gibi, önemli olan “onlar savaştığı için bizim barış içinde yaşayabildiğimiz” barış değildir.³⁵

Görüldüğü üzere, barış denildiğinde ilk akla gelen, barışın olumsuz, başka deyişle klasik tanımıdır. Gerger'in isabetle işaret ettiği üzere insanlık iki tür barış tanır ve her ikisi de barışın olumsuz tanımı kapsamındadır. Bunlardan ilki, “güçlünün gücü yoluyla, savaş ve şiddete dayanarak dayattığı barış”tır. İkincisi ise “güçlerin dengelenmesi yoluyla kurulan, yani güce ve şiddete, sinmeye ve sindirmeye, misilleme tehdidine dayanan denge” biçiminde ortaya çıkan barış durumudur.³⁶

³³ Babbst'tan aktaran Ahlmark, **a.g.m.**, s. 58.

³⁴ Jibecke Joensson, “The Idealization of Peace: International Security and The Peace Movement,” www.Ise.ac.uk/Depts/global/PDFs/Peaceconference/Joensson.doc. E.T.: 02.01.2010.

³⁵ Umberto Eco, “Barış ve Savaş Üzerine Tanımlar,” Çev.: Devrim Çetinkasap **Barışı Hayal Etmek**. Ed.: Françoise Baret-Ducrocq (İstanbul: Metis Yayınları, 2005, ss. 35-41.), s. 36.

³⁶ Gerger, **a.g.e.**, s. 60.

Kaynağını devlet merkezli uluslararası ilişkilerin ortaya çıktığı 16. ve 17. yüzyıllardan alan güç dengesi teorisi, klasik uluslararası siyaset kuramının yegâne barış kuramıdır ve zaman ve mekândan bağımsız olarak kendi kendisini düzenleyen bir mekanizma olarak kuramsallaştırılmıştır.³⁷ Waltz'a göre, savaşı önlemenin yolu güç dengesidir, aksi halde güçlü devlet güçsüz devletleri yutar. Eğer güç dengesi sağlanamıyorsa, dengeyi kurmanın en iyi yolu güçsüz devletlerin birleşerek ittifak kurmalarıdır.³⁸

Devlet merkezli uluslararası ilişkiler kuramının bir diğer sonucu, barış düzen özdeşliğinin uluslararası ilişkileri kapsayacak biçimde yeniden önem kazanması olmuştur. Dış ilişkiler alanında barış ve güvenlik özdeşliği savunulurken; hem içişlerinde hem dış ilişkiler alanında barış ve düzen özdeşleştirilmiştir.³⁹ Tarihi kökleri Roma İmparatorluğu dönemine dek uzanana ancak kuramsal temelleri, Hıristiyanlığın güçlenmesiyle birlikte Augustin tarafından atılan barış-düzen özdeşliği, Aydınlanma döneminde de kabul edilmiştir. Bu dönemde düzen ve istikrar, hem yurtda hem dünyada barış olarak anlaşılmıştır. Bir yandan rasyonel insanın barışa yöneleceği savunulurken, öte yandan düzen kavramı güç ve refah ile açıklanmıştır. Böylece barış eşittir düzen anlayışı, Batı Avrupa düşüncesinin temeli haline gelmiş, Püritenler tarafından Kuzey Amerika'ya da taşınmış ve Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye karşı bir argüman olarak ileri sürülmüştür.⁴⁰

Ne var ki, güç ve refah anlamında düzen anlayışı adalet duygusundan uzaktır. Zira karar alma mekanizmalarına çok sayıda katılımın öngörülemez bir toplum ortaya çıkaracağı savunulmakta; bedeli ne olursa olsun düzenin devam etmesinin ana amaç

³⁷ Faruk Yalvaç, "Savaş ve Barış," **Devlet ve Ötesi**. Der.: Atilla Eralp, Ed.: Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 263.

³⁸ Waltz'dan aktaran (John S. Duffield, Cynthia Michota vd, "Alliances," **Security Studies**. Ed.: Paul D. Williams (London: Routledge, 2008, ss. 291-304), s. 292.).

³⁹ Yalvaç, **a.g.m.** s. 253.

⁴⁰ Soğuk Savaş döneminde SSCB, düzensizlik, öngörülemezlik ve istikrarsızlıkla nitelenmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni uluslararası durumun, ABD tarafından "yeni dünya düzeni" olarak adlandırılması bu nedenledir (Chernus, **a.g.m.**, s. 101-102.).

olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle Galtung, düzeni, ilk elden bir değer olarak reddetmektedir. O'na göre, dağınıklık öngörülebilir katı bir düzene tercih edilmelidir; bu düzen ihtiyacını reddetmek anlamına gelmez ancak çoğulcu barış arayışlarına olanak tanır.⁴¹

1.3. Şiddetin Karşıtı / Yokluğu Olarak Barış

Barış kuramını savaşın yokluğu üzerinden biçimlendirmek, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada yaşanan gelişmelerle birlikte, yetersiz kalmaya başlamıştır. Zira yalnızca Soğuk Savaş döneminde yaşanan ve sürekli canlı tutulan “nükleer savaş” korkusu, ortada fiili bir savaş hali olmamasına rağmen insanların gündelik yaşamlarını doğrudan etkilemiştir. Yine aynı dönemde yaşanan iç savaşlar, darbeler ve toplumsal huzursuzluklar ve bu toplumsal huzursuzlukların sonucunda yükselen toplumsal hareketler, barışın tanımının yeniden yapılmasını zorunlu kılmıştır.⁴² Öte yandan barış çalışmalarının çatışma çözümlerinden ayrılarak kendi başına bir disiplin haline gelmeye başlamasıyla birlikte, barış tek başına bir inceleme olarak ortaya çıkmıştır.

Böylece savaş durumunun olmaması biçiminde tanımlanan barışa ulaşabilmek için dahi barışın başka biçimlerde tanımlanması, barışa dair araştırmaların savaş ve çatışmaların analizinden öteye uzanması gerekliliği kendisini dayatmıştır. Galtung'un belirttiği üzere yapılması gereken, meseleyi saldırgan-kurban çerçevesinde değerlendirerek, saldırıya dair normlar oluşturmak; nihayetinde dünya genelinde bir hüküm mekanizması oluşturarak saldırganları cezalandırmak olsaydı her şey çok daha

⁴¹ Galtung'dan aktaran Chernus, **a.g.m.**, 111-112.

⁴² Fromm'un belirttiği üzere, insanlık tarihinin çok büyük bir bölümü, gerçekleşmiş veya tehdit biçimindeki bir şiddet üzerine kuruludur ve böyle olmaya da devam etmektedir. Dahası mevcut insani ve toplumsal güç dengeleri sürdüğü müddetçe sağlanan barışlar geçici olmaya mahkûmdur (Fromm, **a.g.e.**, s. 153, 166.).

kolay olurdu. Oysa savaş, saldırgan-kurban sistemini aşan, daha fazlasının sorgulanmasını zorunlu kılan bir durumdur.⁴³ Barış ise;

“Savaşın yokluğu ya da askıya alınmasından ziyade pozitif bir “iyi”, korkunun yokluğu demek olan mutluluk halidir; farklılıkların kabulünden kaynaklanan bir huzur durumudur. Barış hali, şiddete maruz kalarak ölmekten duyulan ve her türden ani saldırıyı makul kılan korkunun tam karşıtı olarak hayal edilmelidir.”⁴⁴

Özellikle kalıcı barış söz konusu olduğunda barış, savaşın olmamasından fazlasını gerektirir ve meşruiyet, siyasi katılım, sosyal entegrasyon ve ekonomik gelişme boyutlarını da kapsar. Ancak sosyal entegrasyon ve ekonomik adalet de tek başına yeterli değildir.⁴⁵ Bu tartışmalar barışın, şiddetle ilişkisi çerçevesinde tartışılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Johan Galtung’un barış kuramına, şiddete dair yeni bir terminoloji kazandırması, barışa ilişkin tartışmalarda dönüm noktası olmuştur. Galtung’a göre barış, sadece savaşın yokluğunu değil, insan yaşamının her düzeyinde şiddetin yokluğunu ifade etmektedir.⁴⁶

Galtung barışı tartışmaya üç temel ilke ile başlamak gerektiğini savunur. Bunlardan ilki, barış kavramının, en azından sözel olarak, herkesin üzerinde uzlaşabileceği sosyal amaçlarla kullanılmasıdır. İkincisi, bu amaçların karmaşık ve gerçekleştirilmesi zor olsalar da imkânsız olmadıklarının kabulüdür. Üçüncüsü ise “Barış, şiddetin yokluğudur.” önermesinin bir değer olarak muhafaza edilmesidir.⁴⁷

⁴³ Johan Galtung, **Bir Başka Açıdan İnsan Hakları**. Çev.: Müge Sözen (İstanbul: Metis Yayınları, 1999), s. 153.

⁴⁴ Paul Ricoeur, “Giriş,” **Barışı Hayal Etmek**. Ed.: Françoise Baret-Ducrocq, Çev.: Devrim Çetinkasap (İstanbul: Metis Yayınları, 2005, ss. 27-31.), s. 31.

⁴⁵ M.W. Doyle and Nicholas Sambanis, “Building Peace:Challenges and Strategies After Civil War,” www.chs.ubc.ca/.../Building%20peace--challenges%20and%20strategies.pdf E.T.: 23.05.2007.

⁴⁶ Johan Galtung, **Peace by Peaceful Means** (Oslo: PRIO Publications, 1996), s. 33.

⁴⁷ Johan Galtung, “Violence, Peace and Peace Research,” **Journal of Peace Research**. Vol. 6, No 3: 167 - 191, (1969), s. 167; Johan Galtung, “Violence and Peace,” **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham (Durham, North Carolina: CAP, 2003, ss, 69-72.), s. 69.

Üçüncü önermenin amacı, barış ile şiddetin ilişkisini kurmaktır. Galtung, bu üç ilkedeki hareketle asıl meselenin şiddetin tanımı olduğu belirterek, şiddeti öncelikle insanların, kendilerini bedensel ve zihinsel olarak gerçekleştirme olanaklarını, olabilecek *olanın* altında bırakan bir durum olarak tanımlar.⁴⁸

Şiddet, olanla olabilecek olan ya da *olan* ile *potansiyel* (gizil) arasındaki farka işaret eder. Örneğin bir insan 17. yüzyılda veremden ölürse burada şiddet yoktur ama bugün, insanlar veremden ölüyorsa, tedavi görebilecekken görmüyorlarsa şiddet vardır. Galtung'a göre *olan* kaçınılmazsa şiddet yoktur, buna karşılık kaçınılabilecek nedenlerle insanlar ölüyor, yaralanıyor ya da gelişimlerini gerektiği gibi tamamlayamıyorlarsa şiddet vardır.⁴⁹ Bu bağlamda şiddetin altı önemli boyutu vardır. Bunlardan ilki, fiziki ve psikolojik şiddet arasındaki ayrımdır. Fiziki şiddet doğrudan bedene yönelirken, psikolojik şiddet insanların zihinsel potansiyellerini etkiler.⁵⁰

İkinci ayrım şiddetin sonucuna, etkilerine yöneliktir. Ödül de ceza gibi şiddet içerebilir. Üçüncü ayrım eylemin yöneldiği alandır. Örneğin nükleer silahların denendiği alanlara taş fırlatmak eyleminde insanlar zarar görmese bile bir şiddet vardır. Dördüncü boyut, eylemi yapanla, faille ilişkilidir. Böylece doğrudan-dolaylı şiddet ve kişisel- yapısal şiddet ayrımı yapılabilir. Şiddetin beşinci boyutunu kasıt unsuru, altıncı boyutunu ise şiddetin açık ya da örtülü olması oluşturur.⁵¹

Galtung'a göre, şiddetin genişletilmiş tanımı bizi barışın genişletilmiş tanımına götürecektir ve sadece şiddetin kendisi değil, şiddet tehdidi de şiddettir. Hatta şiddet tehdidi, şiddet döngüsünü şiddetin kendisi kadar kuvvetlendirebilir.⁵² Ancak meselenin sadece şiddetle sınırlı kalmaması için şiddetin yokluğu ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesi birlikte değerlendirilmelidir. Zira barış, şiddetin sönümlenmesinin

⁴⁸ Galtung, 1969, **a.g.m.**, s. 168; Galtung, 2003, **a.g.m.**, s. 69.

⁴⁹ Galtung, 1969, **a.g.m.**, s. 168; Galtung, 2003, **a.g.m.**, s. 69.

⁵⁰ Galtung, 1969, **a.g.m.**, s. 168-169; Galtung, 2003, **a.g.m.**, s. 69.

⁵¹ Galtung, 1969, **a.g.m.**, s. 171; Galtung, 2003, **a.g.m.**, s. 70-71.

⁵² Galtung, 1999, **a.g.e.**, s. 155.

yanı sıra dikey gelişme ile de ilgilidir.⁵³ Sonuç olarak Galtung, barışı tehdit eden ve birbiri ile ilgili üç şiddet tipi belirlemektedir; doğrudan şiddet, yapısal şiddet ve kültürel şiddet.⁵⁴ Doğrudan şiddet ya da kişisel şiddet, fiziki, sözlü ve/veya psikolojik saldırılar olarak belirmektedir. Geleneksel düşüncede ilk akla gelen şiddet tipi de, hem mağdur hem de fail açısından görünür olduğu için doğrudan şiddet ya da kişisel şiddettir.⁵⁵

Yapısal şiddet toplumsal yapının dokusuna işlemiş bulunan ve insan yaşamını kısaltan, çekilmez hale getiren hatta sona erdiren hayat koşullarına ve bu koşulları yaratan bütün bir ekonomik, sosyal ve siyasal sisteme işaret etmektedir. Yapısal şiddeti doğuran çeşitli faktörler ve yapısal şiddetin çeşitli görünümleri; ekonomik eşitsizlik, sosyal adaletsizlik, insan hakları ihlalleri, militarizm, toplumsal cinsiyet rolleri ve her türlü ayrımcılık gibi, mevcuttur. Toplumsal cinsiyet rolleri ve dil, din, ırk ve etnisite nedeniyle ayrımcılık, aynı zamanda, kültürel şiddetin biçimi ve nedenleri arasındadır. Özetle, yapısal şiddet, eşit olmayan hayat şartları, kaynakların ve iktidarın adil olmayan dağılımının sonucudur. Yapısal şiddetin temel nedeni eşitsizliktir ve “aktör, sistem, yapı, derece ve düzey” bakımından farklılık gösterir.⁵⁶ Artun Ünsal’ın haklı olarak sorduğu üzere;

⁵³ Galtung, 1996, **a.g.e.**, s. 33.

⁵⁴ Aynı, s. 2.

⁵⁵ Tanıl Bora, yapısal şiddeti fiziki şiddet kullanımı gerektirmeyen dışlama/güçsüzleştirme mekanizmaları olarak tanımlamaktadır (Tanıl Bora, “Barış Hareketi ve Barış Talebi,” **Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda**. Der.: Osman Akınhay ve Özcan Özen (İstanbul: Everest Yayınları, 2003, ss. 157-172), s. 161.). Gerçekten de yapısal şiddet çoğunlukla fiziki şiddeti dışlar, esasında gereksiz kılar. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri düşünüldüğünde, kadınların, eşcinsellerin görünür fiziki şiddete maruz kalmamaları, günlük yaşamda ayrımcılığın bir şiddet biçimine dönüşmesini engellemez. Daha önemlisi patriyarka tarafından tedip edilen kadınlar ya da eşcinseller kendilerinden beklendiği gibi davrandıkları sürece, onlara fiziki şiddet uygulamak gerekmez.

⁵⁶ Galtung’a göre, yapısal şiddet niyetten bağımsızdır; bireylere ve ülkelere niyetten bağımsız biçimde zarar verilmesi anlamında yapısal şiddet her zaman mevcuttur. Örneğin her gün, önlenilecek nedenler yüzünden 40.000 çocuğun ölmesi açıkça şiddettir (Galtung, 1969, **a.g.m.**, s. 175; Galtung, 1999, **a.g.e.**, s. 153.).

Kuzey ülkelerinin, nüfusu çok, teknolojisi geri, doğal kaynakları sınırlı Güney ülkelerinin aleyhine sürekli gelişmesi (...), iki ayrı dünya arasındaki ticaret hadlerinin sürekli zengin ülkeler lehine gelişmesi, enerji kaynaklarının süpergüçler tarafından denetlenmesi, (...) refah bölgelerinin çok sınırlı kalması ve birçok ülke halkları için yoksulluğun kader olması da bir şiddet türü değil midir?⁵⁷

Ancak Galtung yalnızca ekonomik eşitsizliği değil, her düzeydeki eşitsizliği yapısal şiddetin nedeni olarak değerlendirmektedir. Bu nokta Galtung'un Marksist tezlerden ayrıldığı noktadır. Zira Galtung'un çalışmalarının merkezini her türlü şiddetin reddi oluştururken, Marksistler devrimci şiddetin kaçınılmaz olduğunu savunmuşlardır. Her ne kadar Galtung özellikle ekonomik eşitsizlik konusunda Marksistlerin tezlerini kabul etse de, Marksist sistemin en az liberal sistem kadar şiddete neden olduğunu savunmuştur.⁵⁸ Nitekim bu savunusunu “kültürel şiddet” çözümlemesi ile açıklamaktadır.

Galtung'a göre, kültürel şiddet, insanların var oluşlarının sembolik alanında belirir. Sosyal bilimlerden fen bilimlerine, din, dil ve ideolojiden eğitime uzanan bu geniş sembolik alanda yapısal şiddeti meşrulaştıran her şey, kültürel şiddetin tezahürüdür. Hilal, haç, bayrak, milli marşlar ve ideolojik tutumların göstergeleri gibi kültürün tamamı olmasa da parçalarını oluşturan semboller dizisi, yapısal şiddeti doğrudan “haklı” göstermese de en azından “yanlış” olduğunu söylemez.⁵⁹ Galtung kültürel şiddete din üzerinde örnek vererek meseleyi tablodaki gibi açıklar.⁶⁰

⁵⁷ Artun Ünsal, “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi,” **Cogito, Barış ve Savaş**, Sayı no 3: 29 – 37, (Kış 1995), s. 34.

⁵⁸ Peter Lawler, “Peace Studies,” **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams (London: Routledge, 2008, ss. 73-87.), s. 85.

⁵⁹ Johan Galtung, “Cultural Violence,” **Journal of Peace Research**. Vol. 27, No 3: 291-305, (1990), s. 291.

⁶⁰ Galtung, 1990, **a.g.m.**, s. 297.

Tanrının Seçtikleri	Şeytana terk ettikleri	Sonuç
İnsan	Doğa, bitki, hayvanlar	Türcülük
Erkek	Kadın	Seksizm
O'nun Halkı ⁶¹	Ötekiler	Milliyetçilik, emperyalizm
Beyazlar	Renkliler	İrkçılık, kolonyalizm
Üst sınıflar	Alt sınıflar	Sömürü
İnançlılar	Paganlar, inançsızlar	Engizisyon

Galtung'a göre, ideolojiler dinin; modern devlet de tanrının yerini almış görünmektedir. Bu nedenle yukarıdaki tablo ideolojilere de uygulanabilir; erkekler kadınlardan daha mantıklıdır, bazı toplumlar daha moderndir ve modernliğin taşıyıcısıdır, beyazlar beyaz olmayanlardan daha rasyoneldir gibi. Milliyetçilik ideolojisi Galtung'a göre, adeta Tanrının seçilmiş halkının modern görünümüdür. Benzer biçimde toplumsal eşitsizlik ve ayrımcılık dilde de ifadesini bulur.⁶²

Şiddet kişisel-yapısal-kültürel şiddet üçgeninin herhangi bir köşesinde başlayabilir ve diğer köşelere de sirayet eder. Yapıdaki şiddet kurumsallaşır, şiddet kültürü içselleştirildikçe kişisel şiddet de kurumsallaşır, törenselleşir ve tekrarlanır.⁶³ Bu bağlamda Galtung, kişisel şiddetin yokluğunu negatif barış olarak nitelerken; toplumsal hayatta bütün biçimleriyle şiddetin sönümlenmesini pozitif barış olarak tanımlamaktadır. Kültürel şiddetin sönümlenmesi ise beraberinde kültürel barışı ya da barış kültürünü getirecektir. Sancar'ın belirttiği gibi;

⁶¹ O'nun halkı, İngilizce dilinde "His people" biçiminde ifade edilir, tanrı "he" eril O'dur.

⁶² Galtung, 1990, **a.g.m.**, s. 298.

⁶³ **Aym**, s. 302.

“Negatif barışla kastedilen, “savaşın veya örgütlü fiziksel şiddetin diğer biçimlerinin yokluğu”dur. Çatışmaları yaratan nedenlerin değil, sadece çatışmaların ortadan kalktığı bir durumu ifade eden “negatif barış” doğası gereği kırılğan ve riskli bir yapıya sahiptir. Bu yüzden negatif barış için “eksik barış”, “mezarlık barışı” gibi nitelermeler de kullanılır.”⁶⁴

Negatif barış ile pozitif barış arasında, “mevcut”la “mümkün” arasındaki mesafe olarak nitelenebilecek ciddi bir mesafe bulunmaktadır. Sancar’a göre, “*mevcut olan*” ile “*mümkün olan*” arasındaki mesafe büyüdükçe yapısal şiddet artar, pozitif barıştan uzaklaşılır. Bu yaklaşımda pozitif barış bir durumdan ziyade bir süreç olarak yani somut ile potansiyel arasındaki mesafeyi azaltan eylem ve tutumların diyalektik birliği olarak görülür.”⁶⁵ Negatif barış-pozitif barış ayrımı teorik ve pratik açıdan olduğu kadar, barışa ilişkin çalışmalarda iç barış boyutunun dikkate alınmasını da sağladığı için önemlidir.⁶⁶ Sancar’a göre, sosyo-ekonomik şartlarla ele alındığında dünyanın pek çok ülkesindeki barış hali negatif barış halidir. Ancak kavramı bu kadar genişletmek sınırların silinip içeriğin muğlâklaşmasına yol açabilir. Bu nedenle negatif barış kavramı, daha ziyade doğrudan ve yaygın çatışmaların henüz geride bırakıldığı toplumlar için kullanılmalıdır.⁶⁷

Negatif barış halinde, çatışmaların iç savaş veya devletler arası olup olmaması ya da nedenleri önemli değildir, önemli olan yaygın çatışmaların durmuş olmasıdır. Ancak, çatışmaları besleyen ya da yeniden başlatabilecek nedenler ortadan kaldırılmamıştır. Bu nedenle negatif barış süreci kırılğan bir süreçtir. Negatif barış ters giden bir şeylerin durdurulması biçiminde tezahür ederken; pozitif barış yeni bir toplumsal yapının kurulmasını, şiddetten arınmış bir yapının tesisini ifade eder.⁶⁸

⁶⁴ Mithat Sancar, “Kürt Sorunu’nda Barış... Ama Nasıl?” **Birikim**. Sayı 195: 60-66, (Temmuz 2005), s. 61.

⁶⁵ Aynı, s.61.

⁶⁶ Lawler, **a.g.m.**, s. 84.

⁶⁷ Mithat Sancar, “Trabzon Algısı, Diyarbakır Sancısı,” Söyleşi: İrfan Aktan **Post Express**. Sayı 51: 12 – 18, (Temmuz 2005), s.12.

⁶⁸ Sancar, 2005, **Birikim**. s. 61-62.

Galtung'a göre de, negatif barış durumu iç çatışmanın eşiğindeki veya çatışmaların henüz geride bırakıldığı toplumlar için uygun düşmektedir. Bu bağlamda Galtung pozitif barış kavramıyla sosyal adalet'e vurgu yapmaktadır.⁶⁹ Adaletin tesisi ise barış eğitiminden kitle iletişim araçlarının diline, silahsızlanmadan ayrımcılığı önleyecek yasal ve toplumsal adımlara uzanan geniş bir çerçevede tüm toplumsal güçlerin birlikte çabasını gerektirir. Bu noktada Galtung, gerek barışın tesisi adına gerek devrim adına meşrulaştırılan her türlü şiddeti ve insana dair –insan doğuştan iyidir ya da kötüdür gibi- her türlü ontolojiyi reddeder.⁷⁰

Galtung'un barışı, şiddetin karşıtı olarak kavramsallaştırması bir yandan heyecan yaratıp benimsenirken, öte yandan eleştirilmiştir. Müller'e göre, pozitif barışın birbiri ile ilişkili beş unsuru vardır: Şiddetin yokluğu, toplumsal adalet, topluluklar arası ilişki, bireyler-toplumlar-siyasi birlikler arasında etkileşim ve adaletin egemen olduğu bir model.⁷¹ Boulding'e göre ise, Galtung'un kavramsallaştırması herkes için makbul değildir. Dahası Galtung, fazlasıyla normatiftir, modern toplumun karmaşık ihtiyaçlar hiyerarşisi anlayışından yoksundur ve terimleri muğlaktır. Öyle ki kimi düşünürlere göre şiddet, Galtung'un hoşlanmadığı her şeydir.⁷²

Keane, genişletilmiş tanımıyla şiddetin, bir adaletsizlik ölçere benzemeye başladığını savunarak, Galtung'un şiddet kavramının içini boşalttığını savunmaktadır. Keane'e göre, Galtung'un şiddet tanımı, şiddeti, insanın, dayanışma, dostluk ve sevgiyle birarada ve adil ilişkilerle bezenmiş bir dünyada yaşamak konusundaki başarısızlığını nedeni haline getirmektedir.⁷³ Davies-Vengoechea ise, barış ve şiddeti, iki karşıt kavram olarak değil; gerçekliğin iki çehresi olarak değerlendirmekte; her iki

⁶⁹ Galtung, 1969, **a.g.m.**, s. 183.

⁷⁰ İnsana dair her türlü ontolojinin reddi, daha geniş bir çerçevede, savaşın doğal olduğu önermesinin reddini de getirmektedir.

⁷¹ Joensson, **a.g.m.**, E.T.: 02.01.2010.

⁷² Thomas Weber, "The Impact of Gandhi on the Development of Johan Galtung's Peace Research," **Security & Global Change**. Vol. 16, Issue 1: 31 – 43, (2004), s. 34.

⁷³ John Keane, **Şiddet ve Demokrasi**. Çev.: Meral Üst (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2010), s. 53.

durumun da, hem mikro hem de makro düzeyde bir arada buluşunu savunmaktadır.⁷⁴

Davies-Vengoechea'ya göre, barışın yapısal şiddetin yokluğu olarak algılanması ise talihsizliktir, zira yapısal şiddetin yokluğu olumsuz değil olumlu bir durumdur. İşbirliği, gelişme, sosyal adalet gibi kavramlar barışla ilişkili olabilir ancak esasında bu kavramlar farklı noktalara işaret etmekte ve siyasal yapıya göre biçimlenmektedir.⁷⁵ Yazara göre “Barış şiddetin karşıtı bir durumdur.” demek, toplumlar ya barış içindedir ya da savaş halindedir demektir. Daha da önemlisi, birlikte var oldukları sürece şiddet barışı değersiz kılmaz. Davies-Vengoechea'ya göre, şiddetin değil barışın ne olduğu ve ne olmadığı tartışılmalıdır. Böylece olumlu bir barış tanımı ve onun şartları geliştirilebilir.⁷⁶

Kolombiya örneğini veren yazar, 250.000 kadın ve erkek gerilla savaşında yer alsa da 40 milyon insanın günlük yaşamlarını çatışmadan uzak sürdürmesinin barış ve şiddetin gerçekliğin iki çehresi olduğunu kanıtladığını savunmaktadır. Yine yazara göre, kendisi barış içinde yaşayan toplumların çeşitli gerekçelerle çatışma bölgelerine asker yollamaları, şiddetin her türü ile barışın yan yana olabileceğinin göstergesidir. Barışın olumlu bir tanımına ulaşabilmek için şiddet gibi olumsuz bir kavramdan yola çıkılmamalı ve şiddetin insani olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.⁷⁷

Ne var ki, Davies-Vengoechea, Kolombiya örneğini verirken aslında tam da Galtung'un negatif barış kavramsallaştırmasına işaret etmektedir. Daha önemlisi, toplumun küçük bir bölümünün dahi yaygın çatışmanın içinde yer alması, ülke kaynaklarının savunma-saldırı merkezli kullanılması sonucunu doğurduğu gibi,

⁷⁴ Ximena Davies-Vengoechea, “A Positive Concept of Peace,” **Keeping the Peace**. Eds.: Graham Kemp, Douglas P. Fry (London, New York: Routledge, 2004, ss. 11-18.), s.11.

⁷⁵ Aynı, s. 13.

⁷⁶ Aynı, s. 15.

⁷⁷ Aynı, s. 17.

çatışmanın dışında kalanların her an şiddet içeren bir saldırı beklentisiyle yaşamasına neden olmaktadır. Oysa Galtung'un belirttiği üzere şiddet tehdidi de şiddettir. Değnilmesi gereken bir başka nokta ise yazarın çıkışı noktası olarak “barışın ne olduğunu ve ne olmadığını” belirlemeliyiz savunusudur. Barışın ne olmadığını belirlemek ister istemez belli kavramları olumsuzlamak anlamına gelmektedir ve nihayetinde olumsuzlanan kavram her durumda olumsuz bir duruma işaret edecektir.

Galtung, Marksistler tarafından ise “burjuva sosyal bilimcisi” olmakla ve sistemi muhafazaya yönelik bir ideolojik barış anlayışı geliştirmekle eleştirilmiştir.⁷⁸ Nitekim Ghua'ya göre, bu kavramlaştırma batılı, orta sınıf aydınlarının düşünüş biçiminin yansıtmaktadır. Ghua'ya göre, barış, silahlı ve sosyal şiddetin yokluğundan fazlasıdır. Zira barış ihtiyacını doğuran, düzensiz kurgulanmış sosyal hayat ve toplumsal huzursuzluktur.⁷⁹ Geniş bir barış tanımı, şiddetin yokluğunun yanı sıra şunları da içermelidir⁸⁰:

- Sınıfsal sömürden ve tabakalaşmadan uzak bir sosyal hayatın varlığı,
- Merkez-çevre, egemen-bağımlı ilişkisinin yokluğu,
- Aşırı gelişmiş az gelişmiş farkının ortadan kalkması,
- İnsan ihtiyaçlarının karşılanması, toplumsal üretim-tüketim ve görevlerin hakça dağılımı,
- Huzursuzluk nedenlerinin ortadan kaldırılması,
- Değerlerin uyumu.

⁷⁸ Weber, **a.g.m.**, s. 33.

⁷⁹ Ghua'ya göre, huzursuzluk, savaştan hemen önce veya hemen sonra yaşanan bir durumdur ve insan hayatını doğrudan etkiler, acıya yol açarak gerilimi tırmandırır. Kimi zaman bu durum, savaş halinden bile kötüdür (Amalendu Ghua, “Peace Education and Peace Research: East-West and North-South Confrontation in Theory and Practise,” **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham (Durham, North Carolina: CAP, 2003, ss. 78-92.), s. 79.).

⁸⁰ **Aym**, s.79.

Kuşkusuz Ghua, dünyanın batısı ve kuzeyi ile doğusu ve güneyi arasındaki egemen-bağımlı ilişkisinin dünya barışının gerçekleştirilmesi olanaklarını zedelediğini; ekonomik baskı ve sömürü olduğu sürece kalıcı barışın tesis edilemeyeceğini söylerken haklıdır.⁸¹ Ghua'nın saydığı değerlerin tümü Galtung tarafından da savunulmaktadır, özellikle sosyal adalet, pozitif barışın gerçekleştirilmesinin olmazsa olmaz koşuludur. Ne var ki, Galtung'un karşı çıktığı pozitif barışın tesisi için bile olsa şiddetin reddedilmesi gerektiği; başka deyişle ideolojinin kendi içinde yarattığı şiddete teslim olmamak gerektiğidir. Daha da önemlisi Galtung, aktör merkezli ve yapı merkezli bir ayrımla bir barış teorisi geliştirmeye çalışmıştır. Geliştirmeye çalıştığı teoride, düzen bir değer olarak yer almamaktadır.⁸²

Benzer eleştiriler getiren Linklater'a göre de, mevcut anlayış adil olmayan bir düzenin güçle korunmasıdır ve Galtung'un tezi bu açıdan bakıldığında sosyo-ekonomik bir analizle desteklenmemektedir. Linklater'a göre, dünya sisteminde baş gösteren değişiklikler, şiddet anlayışının değişmesini zorunlu kılmaktadır. Somut şiddet ve zararı temel alan klasik barış anlayışı, özgür ve adil toplumsal ilişkileri temel alan ve soyut şiddet biçimlerinin sönümlenmesini hedef alan yapısal bir barış anlayışı ile yer değiştirmelidir. Linklater soyut şiddet kavramına, *“askeri güvenliği hedef alan, Ortodoks, somut şiddet anlayışından ayırmak ve global eşitsizlik, farklılık, ayrımcılık ve ırkçılığın sonuçlarını”* ifade etmek için başvurmuştur.⁸³

Özetle, Galtung'un tezi, barışın kavramsallaştırılmasında yeni bir aşamaya işaret etmektedir. Kuşkusuz, bu derece genişletilmiş bir barış tanımı, yanıtlar kadar soruları da beraberinde getirmektedir. Bu sorular sadece felsefi ve bilimsel düzlemde değil hukuki düzlemde de çeşitli tartışma alanları açmaktadır. Zira gerek ulusal gerekse uluslararası hukuki düzenlemeler mevcut yapıdan bağımsız değildir. Daha da önemlisi bizatihi mevcut modern egemen devletlerden oluşan uluslararası sistem yapısal ve kültürel şiddetin kaynağı durumundadır. Bu nedenle, barışın bir insan hakkı olarak ilanı ve

⁸¹ Aynı, s. 83.

⁸² Weber, **a.g.m.**, s. 34.

⁸³ Linklater'dan aktaran Yalvaç, **a.g.m.**, s. 277-278.

unsurları ile hukuki düzenlemelerin etkisi/etkisizliği tartışılmadan evvel, yapısal ve kültürel şiddetin kaynağı olarak mevcut sistemin sorgulanması gerekmektedir.

1.3.1. Yapısal ve Kültürel Şiddetin Kaynağı Olarak Modern Devlet

Günümüzde çatısı altında yaşanan devlet, dünyanın daha evvel benzerini görmediği bir sürecin; modernite sürecinin⁸⁴ siyasal örgütlenmesidir ve modern devlet olarak adlandırılmaktadır. Modern devletin, tarih sahnesine, 1648 Vestfalya Barışı ile uluslararası bir özne olarak çıktığı kabul edilmektedir. Feodalitenin çözülme sürecinde, Avrupa’da Otuz yıl Savaşlarından sonra imzalanan Vestfalya Barışı, “*her biri kendi toprakları üzerinde egemen, birbirine eşit ve herhangi bir dünyevi otoriteden bağımsız çok sayıda devletin bir arada bulunduğu yeni bir sisteme*”⁸⁵ yol açmıştır.⁸⁶ Bu sistemin ortaya çıkışında, feodalitenin çok merkezli ve çoğulcu iktidar yapısından, bölünmemiş

⁸⁴ 18. yüzyılda, Avrupa’da ortaya çıkan ve oradan tüm dünyaya yayılan modernite sürecinin Rönesans’la başladığı kabul edilir. Modernlik, genel kabul gören bir anlayışla referansını Aydınlanma düşüncesinden alır ve bilim ve teknikteki ilerlemelerden dolayısıyla Sanayi Devriminden ayrı değerlendirilemez. Fransız Devrimi, modernliğe karakteristik bilinç ve biçimini kazandırmış, Sanayi Devrimi de maddi tözünü sağlamıştır. İşte Rönesans’la başlatılan ve Aydınlanma Dönemi, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimiyle devam eden bu sürece modernite süreci denmektedir. Bu süreçte insan yaşamında gündelik yaşamdan siyasal iktidarın yeniden biçimlenmesine uzanan büyük değişiklikler, hatta alt üst oluşlar yaşanmıştır. Zira modernite sürecinin belirleyici özelliği, insanların ve toplumların yaşamlarının doğa gibi denetlenebileceği, düzenlenebileceği ve böylece insanların ve toplumların sonsuz bir ilerlemeye ve mutluluğa ulaşacağına duyulan sarsılmaz inançtır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Krishan Kumar, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma**. Çev.: Mehmet Küçük (Ankara: Dost Yayınları, 1999), s.104-105; (Marshall Berman, **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**. Çev.: Ümit Altuğ-Bülent Peker (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), s.29.). İnsanları ve toplumları biçimleyecek ve onların ilerlemelerini sağlayacak olan aktör ise devlettir. Yeni toplumsal ilişkilerin ve ekonomik yapının biçimlediği yeni devlet, modernliğin tüm dünyadaki taşıyıcısı ve toplumların biçimleyicisi kabul edilmiştir. Gerek toplumsal yapıda yaşanan değişimler gerekse bu değişimlerin Avrupa’da yaşanması nedeniyle, Pierson devletin moderniteye yerleştirildiğini; modernliğin taşıyıcısı olarak Avrupa’dan dünyaya yayıldığını savunmaktadır (Christopher Pierson, **Modern Devlet**. Çev.: Dilek Hattat (İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 2000), s. 65-67.).

⁸⁵ Grass’tan aktaran (Gianfranco Poggi, **Modern Devletin Gelişimi**. Çev.: Şule Kut - Binnaz Toprak (İBÜ Yayınları, 2001), s. 110.).

⁸⁶ Wedgwood, Vestfalya Barışı’nın bir dönüm noktası olduğu tespitini abartılı bularak; Vestfalya Barışı’nın, diğer barış anlaşmaları gibi, bir sonraki savaşa kadar Avrupa’nın haritasını belirlediğini savunmaktadır. Pages’e göre ise, Vestfalya Barışı orta ve batı Avrupa’da ortaçağdan modern zamanlara geçişi simgeler. Wedgwood ve Pages’den aktaran (Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler I**. Çev.: Ertürk Demirel (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2004), s. 129.).

ve mutlakçı bir iktidar merkezine kayma önemli yer tutmaktadır.⁸⁷ Bu bağlamda modern devlet, tanrının ya da bilinmeyen güçlerin bir armağanı değil, yapay olarak oluşturulmuş bir yapı, bilinçli olarak inşa edilmiş bir çerçevedir.⁸⁸ Sancar'ın vurguladığı gibi modern devlet, “Avrupa’da siyasal parçalanmışlığın coğrafi ve siyasi merkezileşme yoluyla aşılması sonucu ortaya çıkan ve feodal siyasi örgütlenme biçiminden açıkça farklılaşan bir devlet tipidir.”⁸⁹

Modern devlette ‘iktidarın merkezileşmesi ve rasyonelleşmesi’ biçiminde tezahür eden farklılaşma, onu, kendisinden önceki devlet tiplerinden ayıran önemli unsurları beraberinde getirmiş; aslında bu ayırıcı unsurları zorunlu kılmıştır. Pierson, modern devletin ayırıcı unsurlarını şöyle belirlemektedir⁹⁰; *şiddet araçlarının tekel denetimi, toprak, egemenlik, anayasallık, kişisel olmayan siyasal iktidar, kamu bürokrasisi, meşruiyet, yurttaşlık ve vergilendirme*. Poggi ise, siyasal iktidarı ve şiddet araçlarının tekel denetimini merkeze alarak, modern devletin ayırıcı unsurlarını *organizasyon, sivil toplumla devlet arasında farklılaşma, egemenlik, toprak, merkezileşme ve devlet kurumlarının resmi koordinasyonu* biçiminde belirlemektedir.⁹¹

Aslında, modern devletle birlikte, her devlet tipine içkin olan “ülke, insan topluluğu ve siyasal iktidar”⁹² gibi temel unsurlar dahi farklılaşmış ve dönüşmüştür.

⁸⁷ Pierson, **a.g.e.**, s. 28.

⁸⁸ Poggi, **a.g.e.**, s. 116.

⁸⁹ Mithat Sancar, “Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti,” **Doğu Batı**. Sayı 13: 25-45, (Kasım, Aralık, Ocak 2000-01), s. 26.

⁹⁰ Pierson , **a.g.e.**, s. 24.

⁹¹ Kuşkusuz, vergilendirme, bürokrasi gibi unsurlar modern devletten önceki devlet tiplerinde de görülür. Ancak örneğin vergilendirme, modern karakterine; başka deyişle keyfilikten uzak ve hukuk kuralları çerçevesindeki karakterine, modern devletle birlikte kavuşmuştur. Bürokrasi, bugünkü anlamını modern devletle birlikte kazanmıştır (Gianfranco Poggi, **Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği**. Çev.: Aysun Babacan (İstanbul: İBÜ Yayınları, 2007), s. 27-32.).

⁹² En genel kabul gören tanımıyla devlet, “belli bir ülke üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip bir üstün iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluş”tur. Bu tanıma göre, her devlet başlıca üç unsurdan oluşur; ülke, insan topluluğu ve siyasal iktidar. Kapani, bu tanıma verdikten sonra, bugünkü anlamı ve unsurlarıyla devletin ancak on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001), s. 35, 39.). Ancak Kapani'nin yaptığı tanım her devlet tipi için geçerlidir. Gerçekten

Ülke unsuru daha önce hiç olmadığı kadar kesin sınırlarla belirlenmiş⁹³, dünya üzerinde paylaşılmamış toprak kalmamıştır. Sınırları belli coğrafi bir ülke ve o ülkede yaşayanlar üzerinde egemen olan siyasal iktidar ise kralın bedeninde cisimleşmekten sıyrılmıştır. Sınırları kesin biçimde belirlenmiş topraklar üzerinde yaşayan insanlar ‘ulus’a⁹⁴; ulusu oluşturan bireyler de ‘yurttaş’a dönüşmüş⁹⁵ ve milliyetçilik⁹⁶ bu yeni yapının ideolojik meşruiyetini sağlamıştır. Böylece 1648 Vestfalya Barışı ile tarih sahnesine çıkan modern devlet, 1789 Fransız Devrimi ile ulus-devlet⁹⁷ formunu almıştır. Devrimin

ister mutlak monarşilerden ister kent devletinden söz edilsin, öncelikle, siyasal iktidarın, başka deyişle yöneten yönetilen ayırımının varlığı zorunludur. Yine bu siyasi iktidarın egemen olacağı insan topluluğu ve siyasal iktidarın egemenliğinin uzanacağı coğrafi alanlar söz konusudur. Tam bu noktada, ülke, insan topluluğu ve siyasal iktidarın farklı nitelikleri, farklı devlet tiplerini belirlemektedir.

⁹³ Pierson’ın vurguladığı gibi, modern devletler, coğrafi ya da jeo-politik varlıklardır ve kesin tanımlanmış fiziksel bir alanı kapsarlar. Bu durum özellikle belirleyicidir çünkü modern öncesi devlet tiplerinde kesin tanımlanmış, belirlenmiş sınırlardan çok sınır boylarından ve cephelerden söz edilebilir. Modern öncesi devletlerde siyasal iktidar merkezde toplanır, iktidarın menziline; merkezden uzaklaştıkça yerel özerklikler tanımlanabilir. Oysa modern devletler toprak bütünlüklerini kıskançlıkla savunurlar; sadece toprak parçası üzerinde değil o toprağın altındaki madenler, çevresindeki sular, hava sahası ve en önemlisi o toprak üzerinde yaşayan halk üzerinde de hak iddia ederler (Pierson, **a.g.e.**, s. 31.).

⁹⁴ Fransız Devrimi sürecinde, evrensel bir nitelik taşıyan ulus, özünde mutlak monarşinin egemenliğinin yerine ulus egemenliğini getirme çabasının ürünüdür. Ancak Fransız Devletinin kendisini diğer devletlerden ayırma ve sınırları içinde meşruiyetini sağlama çabaları, ulus kavramının evrensel tanımının dönüşmesine neden olmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Ozan Erözden, **Ulus-Devlet** (Ankara: Dost Yayınları, 1997), s. 56-60.).

⁹⁵ Ulus, modern devlette kralın yerini alarak devletle özdeşleşmiştir. Başka deyişle siyasal iktidarın hem kaynağı hem de kullanımı durumuna gelmiştir. Kral devletten ulus-devlete uzanan bu dönüşüm ulusun, kendisini oluşturan bireylerin tek tek iradelerinin üstünde bir iradesi olduğu kabulünü beraberinde getirmiştir. Ulus iradesini oluşturan bireyler, devletle kurdukları ilişkide hem yurttaş hem uyruk haline gelmişlerdir (Ağaoğulları, 2006, **a.g.e.**, s. 238.). Yurttaşlığın modern içeriği de buradadır. Modern yurttaşlık iktidar mekanizmalarında yer alabilen ve kişiye belli haklar sağlayan bir statüyü; duygusal bir aidiyeti ve uyruk olarak görevleri olan bireyleri ifade etmeye başlamıştır. Daha önemlisi yurttaşlık modern içeriği ile bir ayrıcalığı değil yasalar önünde eşitliği içermektedir. Başka deyişle, modern devletin üyesi olan her birey aynı zamanda yurttaştır ve bir devletin yurttaş olmamak sorunlu bir durumu ifade etmektedir (Pierson, **a.g.e.**, s. 52-54.).

⁹⁶ Milliyetçilik sorunu, milliyetçilik modern devletlerin belirgin özelliğidir ve asıl olarak ulusun kendisine önceldir. Başka deyişle, uluslar milliyetçiliği değil, milliyetçilik ulusları yaratmıştır. Etnik köken ve dile yaptığı vurguyla milliyetçilik dışlayıcı bir nitelik taşır. Bu konuda ayrıntılı tartışma için bkz. (Erözden, **a.g.e.**, s. 28-30.; (Anthony Giddens, **Ulus Devlet ve Şiddet**. Çev.: Cumhur Atay (İstanbul: Devrin Yayınları, 2005), s. 159.; (Eric Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı**. Çev.: Vedat Aslan (Ankara: Dost Yayınları, 1999), s. 159-161.).

⁹⁷ Ulus-devlet kabaca, kurumsallaşan ve merkezileşen siyasi iktidarın belli bir tarihsel dönemde ve belli bir coğrafyada büründüğü biçim olarak tanımlanabilir (Erözden, **a.g.e.**, s. 47.).

etkisiyle başat hale gelen ulus-devlet, daha sonra, yine savaşlarla, önce Batı Avrupa'ya ve dünyanın kalanına yayılmıştır.

Modern devletin gerek oluşumu gerekse aldığı formlar (ulus-devlet, refah devleti gibi), uzun ve sancılı bir sürece yayılmaktadır ve bu süreçte modern devleti farklı kılan, kendisinden önceki devlet tiplerinde de rastlanan unsurların büründüğü yeni biçimdir. Bu unsurların her biri diğerleriyle yakından ilgilidir ve “siyasal iktidarın merkezileşerek hukuk çerçevesinde belirlenmesi ile şiddet araçlarının tekel denetimi” modern devleti benzersiz kılmaktadır. Popitz'e göre, modern devlette siyasal iktidar üç özelliğe sahiptir. Bunlardan ilki, siyasal iktidarın kişisellikten sıyrılması; karar verme yetkisine sahip belli bir bireye verilen ya da onun payına düşen bir şey olmaktan çıkmasıdır. İkincisi, iktidarın uygulamalarının kurallara ve yönetmeliklere hatta töre ve hakem kararlarına bağlanarak resmileştirilmesidir. Resmileştirme, kişisellikten sıyrılmayla yakından ilişkilidir. Üçüncüsü, ilk ikisini de kapsayacak biçimde bütünleşmesi ve böylece tüm topluma nüfuz etmesidir.⁹⁸

Bu bağlamda siyasal iktidar, bir toplumdaki en üstün iktidardır. Zira ülke sınırları içindeki tüm insanları ve toplulukları kapsar, onlar adına bağlayıcı kararlar alabilir ve onlara emirler verebilir. Siyasal iktidarın en üstün iktidar olmasının anlamı, kendisinden daha üstün bir iktidarı tanımamasıdır.⁹⁹ Siyasal iktidarın bu özelliği, modern devletin ayırıcı unsurlarından olan egemenliğin iç boyutuna işaret etmektedir. Pierson'un vurguladığı gibi “*Egemenlik, daha çok, devletin (dünyanın, birçok başka egemen ulus-devlete bölünmesiyle belirlenen) yetki sınırları içinde hiçbir aktörün, egemen devletin iradesini reddedememesi fikridir.*”¹⁰⁰ Egemenlik, modern devletin doğumunda teorik temel oluşturarak, feodaliteden merkezi devlete geçilmesinde önemli rol oynamış; aynı zamanda “*feodalite döneminde bölünmüş, ufalanmış ve dağılmış olan iktidarı birleştirmek ve bütünleştirmek suretiyle iktidarın rasyonelleşmesini*

⁹⁸ Aktaran Poggi, 2007, **a.g.e.**, s. 24.

⁹⁹ Kapani, **a.g.e.**, s. 49; (K. Yahya Zabunoğlu, **Kamu Hukukuna Giriş** (Ankara: AÜHF Yayınları, 1973), s. 117.).

¹⁰⁰ Pierson, **a.g.e.**, s. 34.

sağlamıştır."¹⁰¹ Modern devlette, rasyonel siyasal iktidarın en önemli özelliği, onun şiddet araçlarının tekel denetimine sahip olmasıdır. Weber'in klasikleşmiş ifadesiyle;

Modern devlet, bütün siyasal birlikler gibi, sosyolojik olarak ancak kendine özgü somut araçları açısından tanımlanabilir. O da fiziksel güç ve şiddet kullanımıdır. (...) Elbette şiddet, devletin olağan ya da tek aracı değildir - zaten kimse bunu söylemiyor-, ama şiddet kullanımı devlete özgü bir araçtır. (...) Bugün şunu kabul etmek zorundayız: Devlet, belli bir arazi içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulunduran insan topluluğudur.¹⁰²

Poggi de Weber'i izleyerek, devletin şiddet tekeline sahip olmasının siyasal iktidara nihailik niteliğini kazandırdığını savunmaktadır. Zira şiddet, kişiler arası ilişkileri düzenlemek ve biçimlendirmek için son çare olarak ortaya çıkmaktadır. Daha önemlisi, şiddet doğrudan ve çabuk sonuçlar üreterek insan bedeninin bütünlüğüne yönelmektedir. *"Ayrıca son noktasında öldürmeye varan şiddet biçimleri, tipik olarak siyasal iktidarı uygulayanların tasarrufundadır ve kolayca ayırt edilebilen bir nihailik özelliğine sahiptir."*¹⁰³ Yine Weber'e göre, şiddet kullanmasını bilen sosyal kurumlar olmasaydı, devlet kavramı ortadan kalkar; sözcüğün tam anlamıyla "anarşi" denilen bir ortam doğardı. Devletin yokluğu ile anarşi ortamı arasında kurulan karşıt ilişki, düşünsel temellerini Hobbes'tan almaktadır. Pierson, devlet olmasaydı insanların sürekli savaş halinde yaşayacağını savunan Hobbes'u, *"özgün modern devletin ilk kuramcısı"* olarak nitelermektedir.¹⁰⁴

Hobbes'a göre, insanlar doğuştan eşittir. Bir insanın diğerinden beden gücü bakımından zayıf olması bu eşitliği bozmaz çünkü beden zayıf olanlar, zekâca üstün olabilirler. Bu durumda birleşerek güçlü kişileri öldürebilirler. Doğa durumundaki bu eşitlik, aynı şeylerden kaçan ve aynı şeylere ulaşmak isteyen insanlar arasında bir

¹⁰¹ Kapani, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁰² Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**. Çev.: Taha Parla (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), s. 32.

¹⁰³ Poggi, 2007, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁰⁴ Pierson, **a.g.e.**, s. 24.

güvensizlik yaratır. İnsanlar arasındaki güvensizlik ise savaşı doğurur. Doğa durumunda herkes herkesle savaş içindedir. Böyle bir savaşta adalete aykırı hiçbir şey yoktur çünkü adalet, haklı-haksız gibi kavramlar ancak üstün bir gücün egemenliği varsa mümkündür. Ölüm korkusu, savaş halinde yaşayan insanları barışa yöneltir. Barışın koşullarını insanlara gösteren de doğa yasalarıdır. Hobbes'un kuramında, doğa yasaları, insanlara savaşın ancak herkesin haklarını ve yetkilerini kendilerinden üstün bir egemene devretmeleriyle önlenebileceğini buyurmaktadır. Zira devletin amacı bireysel güvenliğin sağlanmasıdır.¹⁰⁵

İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayabilecek böylesi bir genel gücü korumanın tek yolu, bütün kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir hayata devretmeleridir. (...) Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk DEVLET-CIVITAS- olarak adlandırılır. İşte o EJDERHANIN veya daha saygılı konuşursak ölümsüz tanrının altında barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz o ölümlü tanrının doğuşu böyle olur. Çünkü devletteki her bir kimsenin ona verdiği yetkiyle onun elinde o kadar çok kudret ve güç toplanmış olur ki, o kişi, bu kudret ve gücün dehşetiyle bütün insanların yurtda barış ve yurtdışında düşmanlara karşı yardımlaşma yönündeki iradelerini birleştirip biçimlendirmeye muktedir hale gelir. Devletin özü o kişide toplanmıştır; tanımlamak gerekirse, bu öz, *büyük bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptıkları ahitlerle, her birinin huzur ve sükunu ve ortak savunmaları için, içlerinden birinin, onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkanlarını kullanabilmesidir.*¹⁰⁶

Devletin yokluğu halinde, insanların savaş durumuna geçme ihtimali üzerinde duran bir başka düşünür de Locke'tur. Locke, Hobbes'un ölümlü tanrısının iktidarının sınırlandırılmasını meşrulaştırmak için oluşturduğu kuramında, insanların tek tek sahip oldukları 'saldırganı cezalandırma hakkı'nı devlete devrettiklerini savunur. Aksi halde, zarar görenler, saldırganı cezalandırırken öç duygusuna kapılıp aşırıya kaçabilecektir.

¹⁰⁵ Thomas Hobbes, **Leviathan**. Çev.: Semih Lim (İstanbul: YKY, 2004), s. 92-96.

¹⁰⁶ Aynı, s. 130.

Cezalandırmada aşırıya kaçma ise savaş durumuna yol açacaktır.¹⁰⁷ Popitz'e göre de, bireylerin karşı karşıya geldiklerinde yaşadıkları kaygı, korku ve ıstırap gerçeğini insan yaşamından tümüyle silebilmek mümkün değildir. Luhmann, bu nedenle, insanların yapay olarak oluşturulmuş bir egemene, her türlü imtiyaza sahip bir şiddeti uygulayabilme yetkisini vermelerinin kendi çıkarlarına olacağını savunmaktadır.¹⁰⁸

Özetle, modern devletin şiddet tekelinin sosyolojik meşruluğunu toplumsal barışı ve güvenliği gerçekleştirme işlevinden aldığı ve şiddet tekelinin modern devlete, şiddeti bireyler arası ilişkilerden tasfiye etme, hiç değilse en aza indirme karşılığı verildiği kabul edilmektedir.¹⁰⁹ Bu açıdan bakıldığında, siyasal iktidarın merkezileşmesi ve şiddet araçlarının tekel denetimine alınması hem birbirleriyle hem de devletin meşruiyetiyle yakından ilişkilidir. Zira modern devlette, şiddet araçlarının tekel denetimine alınması, siyasal iktidarın merkezileşmesini sağlamıştır. Öte yandan güç kullanımının devletin tekeline alınması, siyasal iktidarın meşruiyetini sürdürmesini sağlamaktadır.¹¹⁰ Elias, bu süreci uygarlaşma süreci olarak adlandırarak; *“toplumun devletler halinde örgütlenmesi ile bedensel şiddet eylemlerinin”* merkezileşmesi arasında bir ilişki kurmaktadır.¹¹¹

Elias'ın savını kısaca şöyle ifade edebiliriz: Çağdaş medenileşme süreci rakip iktidar gruplarını silahsızlandırmaya; böylece bir ülke ve nüfusu üzerinde şiddet araçları tekeli kurmaya çalışan devletlerin oluşum ve gelişimleri ile doğrudan doğruya ilişkilidir. Çağdaş devletin gelişmesi bir nüfus üzerinde silahlı güç tekeli kuran egemen ve dolayısıyla bölünemez bir iktidar

¹⁰⁷ Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi** (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), s. 340. Locke'un kuramında savaş durumu, herkesin potansiyel olarak diğerlerine zarar verecek konumda olmasından ziyade; bir kişinin diğerini mutlak iktidarı altına alabilecek, onun özgürlüğünü ve yaşamını sonlandırabilecek olanağı elinde bulundurmasıdır. İnsanlar bu nedenle, toplum haline geçmiş ve cezalandırma yetkilerini devlete devretmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Filiz Zabcı, “John Locke: Liberalizmin Düşüncedeki Öncüsü,” **Kral-Devletten Ulus Devlete** (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005), s. 171-172.).

¹⁰⁸ Popitz ve Luhmann'dan aktaran Poggi, 2007, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁰⁹ Sancar, 2000 - 01, **a.g.m.**, s. 28.

¹¹⁰ Poggi, 2001, **a.g.e.**, s. 123.

¹¹¹ Norbert Elias, **Uygarlık Süreci II**. Çev.: Erol Özbek (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), s. 299.

ayırtının Padova'lı Marsillus'un deyişiyile bir defensor pacis'in barışın koruyucusu kurulmasıyla aynı anlama gelir. Söz konusu halk, tam da bu devletin tekelindeki bu şiddeti meşru görmeyi az ya da çok kabullendiği için barış içinde yaşar.¹¹²

Giddens da şiddet araçlarının tekel denetimi ile iç barışın tesisi arasında bir ilişki kurarak; modern öncesi toplumların, modern toplumlarda olduğu gibi iç barış içinde olmadığını savunmaktadır.¹¹³ Elias'ın "uygarlaşma" olarak adlandırdığı sürece "dâhili pasifleştirme" adını veren Giddens'a göre, bu sürecin önemli sonuçlarından birisi, ekonomik olanla politik olanın birbirinden ayrılmasıdır. Böylece modern devletin sermaye ile ilişkisi, başka deyişle kapitalist niteliği gözden kaçmaktadır.¹¹⁴

Oysa modern devlet, kapitalist toplumsal ilişkilerin bir biçimidir ve varlığı bu ilişkilerin yeniden üretimine bağlıdır.¹¹⁵ Modern devlet ile şiddet tekeli arasındaki ilişki, sınıflara bölünmüş bir toplumun yarattığı karşıtlıkların sonucudur ve ortaya çıkan modern devletlerin en önemli faaliyeti, zoru bölgesel olarak tanımlayarak toprağa dayalı yeni bir egemenlik sistemi geliştirmektir.¹¹⁶ Bu süreç, aynı zamanda, modern devletin gelişimi ile kapitalist ekonominin gelişimi arasındaki ilişkinin modern devlet açısından dış boyutuna işaret etmektedir. Tilly'nin belirttiği gibi "Avrupa devletleri sivil halkı şiddet araçlarından arındırırken kendileri korkutucu

¹¹² John Keane, **Şiddetin Uzun Yüzyılı**. Çev.: Bülent Peker (Ankara: Dost Yayınları, 1998), s. 32.

¹¹³ Anthony, Giddens, **Modernliğin Sonuçları**. Çev.: Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), s. 105.

¹¹⁴ Giddens, 2005, **a.g.e.**, s. 249-52. Sarup da benzer bir eleştiri getirerek modernite sürecinin önemli sonuçlarından birisinin ekonomi, siyaset ve ahlakın birbirinden kesin biçimde ayrı disiplinler haline gelmesi olduğunu söyler (Madan Sarup, **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm**. Çev.: A. Baki Güçlü (Ankara: Bilim ve Sanat/Ark Yayınları, 1997), s. 207.). Giddens, modern devletler sistemin içeride ve dışarıdaki eşitsiz yapısını vurgulayarak; ekonominin siyaseti biçimlediğine yeniden dikkat çeker. Özellikle ahlakın ayrı bir disiplin haline gelmesinden yola çıkan Bauman ise uygarlaşma sürecinin, kendi yarattığı gücü ahlaklı kullanacağı güvencesini veremediğini söyleyerek, modern devletin her türlü ahlaki sorumluluktan kendisini sıyrın tahakkümcü yapısına dikkat çekmektedir (Zygmunt Bauman, **Modernite ve Holocauft**. Çev.: Süha Sertabiboğlu (İstanbul: Sarmal Yayınları, 1997), s. 148.).

¹¹⁵ Bu nedenle, Marksist gelenekteki yazarlar, devleti "örgütlü şiddet" olarak tanımlamakta ve modern devletin üzerinde yükseldiği yapının kapitalist ekonomi olduğunu vurgulamaktadır.

¹¹⁶ John Holloway, "Küresel Sermaye ve Ulusal Devlet," Çev.: A. Serkan Mercan **Conatus**. Sayı no 6: 57-73, (Kasım-Şubat 2006), s. 60-62; (Pierson, **a.g.e.**, s. 25.).

boyutta zor araçları inşa etmişlerdir. Zoru yeniden inşa ederken büyük oranda sermaye ve kapitalistlere fazlasıyla bel bağlamışlardır."¹¹⁷ Modern devletin oluşum sürecinde, sermaye sömürü alanını belirlerken zor da tahakküm alanını belirlemiştir.¹¹⁸

Devletler tanımlanmış topraklar içinde yoğunlaşmış ana zor araçlarını denetim altında tutan ayrı örgütlenmeler yaratırlar ve bazı bakımlardan bu topraklarda bulunan bütün örgütlenmelere karşı öncelik sahibi olurlar. Komşulara boyun eğdirme ve daha uzak rakiplerle savaşma çabaları yalnız ordu biçiminde değil, orduları besleyecek araçları toplamak ve yöneticinin sivil halk üstünde denetimini günü gününe örgütleyecek sivil kadrolar biçiminde de devlet yapıları yaratılmasına yol açar.¹¹⁹

Devletlerin şiddet tekeline ellerinde toplamaları, onları yurt içinde rakipsiz kılarken, modern devlet öncesinde belirgin olmayan alanların belirginleşmesini de sağlamıştır. Modern devletle birlikte iç ve dış siyaset; buna bağlı olarak da içerideki zor araçları ile dışa yönelen zor araçları kurumlar bazında kesin olarak birbirinden ayrılmıştır. Bu süreç kabaca, ordu ve polisin görev ve yetki alanları ile devlet örgütlenmesindeki yerlerinin ayrılması olarak belirtilebilir. Devletler, bir yandan sivilleri silahsızlandırıp öte yandan sürekli ordularını kurarken; büyük sivil bürokrasilerin desteklediği yurttaş asker sistemini pekiştirmiş ve zor kullanmada uzmanlaşan polis gücünü savaşların dışında tutarak ayırmıştır.¹²⁰

Savaş, savaşa kaynak sağlama ve kapitalist birikim Avrupa'da devletlerin inşasını etkilemiştir ve Tilly'e göre, aslında iktidarlar, bu üç ciddi faaliyete Avrupa'da ulus-devlet yaratmak niyetiyle girişmemiştir. Hatta ulus-devletin savaş, elde etme ve

¹¹⁷ Charles Tilly, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**. Çev.: Kudret Emiroğlu (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2001), s. 126.

¹¹⁸ Modern devletler, zor araçlarının mekânı ve konuşlanma alanıdır ancak devletlerin bu niteliği, özellikle refah devletinin gelişimiyle bulanıklaşmış ve görünürde azalmıştır. Oysa Avrupa tarihi incelendiğinde, askeri harcamaların devlet bütçelerinin büyük kısmını oluşturduğu ve silahlı kuvvetlerle iktidarların iç içe geçtiği görülür (Aynı, s. 97.).

¹¹⁹ Aynı, s. 47.

¹²⁰ Aynı, s. 100, 127.

kapitalist birikimden doğacağını öngörmemiştir. Avrupa devletlerini kontrol edenler, rakiplerine hâkim olarak, belirli toprak parçasında kendi iktidarlarını sağlamlaştırmak için savaşmışlardır. Daha etkili savaşabilmek için daha fazla sermaye sağlamaya girişmişlerdir. Kısa vadede ihtiyaç duydukları sermayeyi kendi malvarlıklarını satarak ya da sermaye sahiplerini zorlayarak elde edebilmişlerdir. Uzun vadede ise, düzenli vergilendirme yoluna gitmişlerdir. Zira savaş hazırlıkları sırasında orduların varlığı ve süreklilik kazanmaları vergilendirmeyi zorunlu kılarken, vergi yükünün artması toplumsal direnişi artırmıştır. Toplumsal direnişlerin artması ise şiddet araçlarının merkezileşmesini zorunlu kılmıştır.¹²¹

Aslında, şiddet araçlarının tekel denetiminin devlete verilmesi ile iç barışın sağlanması ve uygarlaşma süreci arasında kurulan ilişki çok boyutlu; ekonomik, toplumsal, hukuki ve felsefi, başka tartışma alanlarını da beraberinde getirmektedir. Bu noktada en çarpıcı eleştirilerden birisi bu bakış açısının Avrupa merkezli olmasıdır. Elias'a göre;

Kendilerini medeniyetin taşıyıcıları olarak gören o Avrupalılar, dünyanın geri kalanına efendilik taslayan saraylı ve aristokratik küçük bir sınıftan ibaretti; başarıları konusunda yok yere gurura kapılmış bir azınlıktı bunlar. Yok yere gurur duyuyorlardı çünkü başka medeniyetlerin çok uzun süredir şiddetsizleştirme alanında sofistike yöntemler geliştirdiği yönünde açık kanıtlar vardır. Dahası, Avrupa'ya özgü olan medenileşme tarzı, kendi kendini felç etme potansiyelini de içinde barındırır. Medenileşme sürecinin kendi kendini yıkıcı sınırları konusundaki bu vurgu, özellikle sivil toplumlardaki dışsal bir medeniyetsizlik kaynağının altını çizdiği için önemlidir.¹²²

Benzer tespitleri yapan Bauman'a göre de, modern uygarlığın şiddet içermeyen karakteri tam bir yanılsamadır ve Avrupa merkezli yaklaşımın kendi kendini mitleşirmesi ve meşrulaştırmasının aracıdır. *“Uygarlaşma sürecinde gerçekte olan şey, şiddetin daha etkili biçimde düzenlenmesi ve şiddete yeni alanlar açılmasıdır.(...)”*

¹²¹ Charles Tilly, “War Making and State Making as Organised Crime,” **Bringing the State Back In**. Eds.: Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer and Theda Skocpol (Cambridge: CUP, 1985, ss. 169 – 192.), s. 172-174.

¹²² Elias'tan aktaran Keane, **a.g.e.**, s. 32.

*şiddetin varlığına son verilmemiş, yalnızca gözden uzaklaştırılmıştır.*¹²³ Daha önemlisi, gözden uzaklaştırılan şiddet, “...artık bireylerin erişebileceği alanın kesinlikle dışındaki güçlerin denetiminde olduğu için bireysel ilişkilerde yoktur.” Bu durum, “modern iktidarın merkezileşme ve tekelleşme eğilimlerinin bir diğer göstergesidir.”¹²⁴

Bu eğilim, aynı zamanda, devletlerin şiddet içeren ve içermeyen protesto hareketleri arasında sınır çizmekte gösterdikleri hassaslığı da açıklamaktadır. Zira modern devlette iktidar, en üstün güç olacaksa, kendi egemenlik alanında başka bir güce izin veremez. Bu noktada anahtar kavram şiddet değil, devletin ve devletin kullandığı şiddetin meşruiyetidir.¹²⁵ Devletler, başlangıçlarından bu yana, iki örgütlü şiddet biçimini tekellerine almıştır. Bunlardan ilki, devletler arası ilişkileri; ikincisi nüfusu kontrol altında tutmaya ve devlet düzenini korumaya yönelik şiddettir. Bu iki örgütlü gücün görev ve yetki alanları kimi zaman çakışabilir.¹²⁶ Bu husus önemlidir çünkü modern devlette, şiddet araçlarını tekellerinde bulunduranlar, bu araçları kendi uyruklarına karşı da çevirebilir. Bireyler arası şiddet sönmülense de, devletin bizatihi kendisi uyruklarını sürekli olarak şiddet tehdidi altında bırakır.¹²⁷ Daha önemlisi, “(...)modern devlet, sona erdirmekle görevlendirildiği toplumsal şiddeti tek yanlı teröre dönüştürüp kapsamlı ve imha edici bir baskı aygıtı ve pratiği geliştirebilir.”¹²⁸

Tilly'nin vurguladığı gibi, dünyanın pek çok bölgesinde devlet faaliyetlerindeki şiddet ile sivil hayattaki görece şiddet dışılık ürkütücü bir tezat yaratmaktadır.¹²⁹ İster “uygarlaşma” veya “dâhili pasifleştirme” olarak adlandırılınsın, ister sivillerin

¹²³ Bauman, **a.g.e.**, s. 131.

¹²⁴ **Aynı**, s. 143.

¹²⁵ Stuart Hall, “The State in Question,” **The Idea of the Modern State**. Eds.: Gregor McLennan, David Held and Stuart Hall (Oxford: OUP, 1984), s. 16.

¹²⁶ Poggi, 2007, **a.g.e.**, s. 92.

¹²⁷ Keane, **a.g.e.**, s. 34.

¹²⁸ Sancar, 2000-01, **a.g.m.**, s. 33.

¹²⁹ Tilly, 2001, **a.g.e.**, s. 125.

silahsızlandırılması olarak değerlendirilsin, bu süreç, yalnızca şiddet araçlarının tehlikeli biçimde devletin elinde toplanmasına yol açmakla kalmamış; aynı zamanda şiddet araçlarına sahip olma ve onların konuşlandırma yetkisine sahip olanların ahlaki hesaplaşmalardan sıyrılması sürecini de kapsamıştır. Bu yüzden uygarlaşma süreci, kendi bağrında planlı kitlesel vahşetin tohumlarını da taşımaktadır.¹³⁰ Gerçekten modern devlet öncesindeki toplumlar, modern devlette olduğu gibi iç barış içinde yaşamamış olabilir. Ancak, modern öncesi toplumlar, modern devlet gibi, en açık örneğini Nazi vahşetinin ve cunta yönetimlerinin gösterdiği, bir tahakküm aygıtı ile birlikte de yaşamamıştır.

Bir tahakküm aygıtı olarak modern devlet, aynı zamanda, belli toplumsal grupları dışlayıcı bir özellik taşımaktadır. Öncelikle, zor kullanma araçları, silahlarla bu silahların nasıl kullanılacağını bilen erkekleri bir araya getirmiştir. Bu nokta pratikte kadınların devlet içindeki ikincil konumlarını açıklarken önemlidir zira kadınlar zorun örgütlenmesinde ve kullanımında çok küçük bir rol oynamıştır¹³¹ Yine bir tahakküm aygıtı olarak modern devlet, muhalif ya da potansiyel muhalif toplumsal grupları; etnik, dinsel, dilsel azınlıklar vb., bastırma ve/veya yok sayma eğilimindedir. Üstelik Güney Afrika örneğinde olduğu gibi şiddet tekeli elinde bulunduranların toplumun çoğunluğunu oluşturmaları gerekmemektedir.

Devletin sürekli ordu kurma çabalarını sürdürmesiyle yan ayana giden sivililerin silahsızlandırılması, devlet elindeki zor araçları oranını, devlet gücünü elinde tutanların yurt içi rakiplerini ve muhalifleri karşısında büyük oranda artırdı. Sonuçta bir batı devletinde muhalif bir fraksiyonun devletin kendi silahlı kuvvetleri içinde etkin işbirliği yapan bir kesim olmadıkça iktidarı ele geçirmesi neredeyse imkânsız hale geldi.¹³²

¹³⁰ Keane, **a.g.e.**, s. 42.

¹³¹ Tilly, 2001, **a.g.e.**, s. 102. Bu durum, daha sonra tartışılacak olan militarizm ve modern devletin eril yapısıyla yakın bir ilişki içindedir.

¹³² **Aynı**, s. 128.

Özetle, modern devletin sağladığı düşünölen iç barış da aynı ölçüde kırılığandır. Devletlerin iktidarlarını kullanma olanakları düşünöldüğünde, Rummel'in isabetle belirttiğı gibi "savaş sivil ölümlerinin tek faili değildir." Örneğın II. Dünya Savaşından bu yana iç çatışma, ayaklanma ve uluslararası savaşlar da dâhil 170'ten fazla çatışmada 35 milyondan fazla insan ölmüşür. 1954–1992 yılları arasında çıkan 149 savaşta, sadece 3 milyonu asker olmak üzere, 23 milyon insan ölmüşür. Buna karşılık tahminlere göre, baskıcı devletler tarafından öldürölen insan sayısı, idam cezaları hariç, bu sayıdan fazladır. Rusya ve Çin'de 1921'den bu yana açlıktan ölen insan sayısı yirmi yedi milyondur.¹³³

1.3.2. Yapısal ve Kültürel Şiddetin Kaynağı Olarak Uluslararası Sistem

Daha evvel belirtildiğı gibi, modern devletin tarih sahnesine 1648 Vestfalya Barışı ile uluslararası bir özne olarak çıktığı; egemen ve bağımsız çok sayıda devletin bir arada bulunduğı yeni bir sistemi beraberinde getirdiğı kabul edilmektedir. Bu sistem, kendisini oluşturan devletlerin üstünde bir siyasi iktidara sahip değildir ve esasında bir rekabet ortamıdır.¹³⁴ Birbirine rakip egemen devletlerin arasındaki barışı genellikle silah(lar) sağlamaktadır.¹³⁵ Kaynağını Hobbes'tan alan bu görüşe göre devletler doğa halindedir. Zira Hobbes'a göre, bütün dönemlerde, iktidara sahip olanlar bağımsız oldukları için birbirlerine silahlarını doğrultmuş ve gözlerini dikmiş gladyatörler gibidirler. Sınırlarını korumak için silahlanırlar ve komşularına casuslar yollarlar; bu bir savaş duruşudur.¹³⁶

¹³³ R. J. Rummel, "Abuse of Power: War Isn't the Biggest Killer," **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham (Durham, North Carolina: CAP, 2003, s. 651-658.), s. 651-652.

¹³⁴ Poggi, 2007, **a.g.e.**, s. 114.

¹³⁵ Pierson, **a.g.e.**, s. 242.

¹³⁶ Hobbes, **a.g.e.**, s. 95.

Locke da tek tek devletlerin doğa halindeki insanlar gibi olduğunu savunmaktadır. Benzer düşünen Kant'a göre de, ulus-devletleri oluşturan halklar hiçbir dış yasaya uymak zorunda kalmadan doğal halde yaşayan bireyler gibi düşünülebilir, çünkü her ikisi de, sırf komşu oldukları için, birbirlerine potansiyel olarak düşmandır.¹³⁷ Bu rekabetin kaynağında devletlerin egemenlik iddiaları yatmaktadır. Devletlerin belli toprak parçaları ya da belli halklar üzerindeki egemenlik iddiaları genellikle ihtilafların doğmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan ihtilaflar da barışçıl araçlarla değil, savaşlarla çözülmekte, çözülmeye çalışılmaktadır.¹³⁸ Zira ülke sınırları içinde en üstün iktidar olan siyasi iktidar, dışarıda en üstün iktidar değil, devletler sisteminin bir üyesidir ve her devlet, bir başka devletle barışçıl anlaşmalar yapmakta ya da düşmanca tutum alan devletlere savaş açmakta serbesttir.¹³⁹

Üstelik söz konusu olan düşmanla mücadele ise, devlet yurttaşlarının ülke içinde bastırmasını ve gem vurmasını istediği tavırları, yani, saldırganlık, savaşkanlık ve gaddarlık gibi davranışları düzenleyen düşmana karşı sergilemelerini ister.¹⁴⁰

Esasen modern devletin ortaya çıkışı ile kapitalizmin gelişimi arasındaki ilişki sadece içeriği değil, aynı zamanda dışarıyı, başka deyişle uluslararası ilişkileri de biçimlendirmiştir. Finans sektörünün oluşumu, kalkınma planları, yapısal uyum programları gibi iktisadi temelli gelişmeler, uluslararası alanda devletler arası ilişkileri belirleyen yapının temel taşları olmuştur. Bu süreçte savaş kadar barış da iktisadi bir faaliyet olarak belirmiş/belirmektedir. Zira savaşa kaynak tahsisi başkalarının kaynaklarına el koymayı zorunlu kılmaktadır.¹⁴¹ Polanyi'nin belirttiği gibi, uluslararası

¹³⁷ John Locke, "Yasama Erki, Yürütme Erki ve Federatif Erk," Çev.: Sevda Çalışkan – Hamit Çalışkan **Siyasal Düşünce**. Der.: Michael Rosen – Jonathan Wolff (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, ss. 161 – 163), s. 162.); (Immanuel Kant, "Sürekli Barış," Çev.: Sevda Çalışkan – Hamit Çalışkan **Siyasal Düşünce**. Der.: Michael Rosen – Jonathan Wolff (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, ss. 343 – 346), s. 345.

¹³⁸ Poggi, 2001, **a.g.e.**, s. 111.

¹³⁹ Keane, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁴⁰ Poggi 2007, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁴¹ M. Ali Kılıçbay, "Savaş ve Ekonomi," **Doğu Batı, Savaş ve Barış**. Sayı 24: 143 – 147, (2003), s. 145.

sermaye bir yandan barış ile ticaret arasında ilişki kurup savaş tehlikesini önlemeye çalışırken, öte yandan savaş halinde dahi ticaretin sürmesini sağlayacak pragmatik bir sistem kurmayı başarmıştır.¹⁴²

Bu durumun en net örneği dünya silah ticareti hacmidir. Teknoloji ve uluslararası iletişim olanaklarının gelişmesi, silah sanayinin ulusal sınırları aşarak uluslararası alanda bütünleşmesini beraberinde getirmiştir. Böylece bütünleşen silah üreticisi ülkeler olası düşman ve müttefikleri belirleyerek ve her ikisinin de silahlanmasını gerekli kılarak pazarlarını geliştirmiştir.¹⁴³ Bu bağlamda modern devletin kendisi ve modern devletlerden oluşan sistem fiziki görünür şiddetin olduğu kadar yapısal ve kültürel şiddetin kaynakları arasında sayılabilir. Burada dikkat edilecek husus, savaşın yokluğu anlamında barışın herhangi bir yerde ve zamanda hatırı sayılır ölçüde yapısal ve kültürel şiddetle bir arada var olabileceğidir.¹⁴⁴

Özetle Vestfalya modeli olarak adlandırılan hâlihazırdaki devletler sistemi özünde, “dünya düzeninin yalnızca egemen devlet niteliği taşıyan, ülkeye dayalı siyasal aktörlere tam katımlı üyelik bahşedilen devlet merkezli karakterine” işaret etmektedir. Ancak bu model “ülkesel/yasal bir eşitlik bir eşitlik mantığıyla jeopolitik/hegemonik bir eşitsizlik mantığını birleştirdiğinden kaçınılmaz olarak tutarsızlık içermektedir.”¹⁴⁵ Devletlerarasındaki rekabetçi ve istikrarsız ilişkide, zayıf devletlerin varlığı ve/veya herhangi bir devletin liderlik rolünü üstlenmesi, Vestfalya modelinin eşitlikçi niteliğini zedelemektedir. Modelin varsayılan eşitlikçi niteliği, devletlerin içeride baskıcı, dışarıya saldırgan tutum izlemeleri nedeniyle de zedelenmektedir.¹⁴⁶

¹⁴² Her ne kadar Polanyi'nin bu tespiti II. Dünya savaşı öncesine dair ise de, tespitlerin bugün de geçerli olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır (Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**. Çev.: Ayşe Buğra (Üçüncü baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 50 – 51.).

¹⁴³ Gideon Burrows, **Silah Ticareti Kılavuzu Kim Satıyor, Kim Alıyor, Kim Ödüyor?** Çev.: Hayrullah Doğan (İstanbul: Metis Yayınları, 2003), s. 17.

¹⁴⁴ Said and Lerche, **a.g.e.**, s. 133.

¹⁴⁵ Richard, A. Falk, **Dünya Düzeni Nereye?** Çev.: Neşenur Domaniç ve Nusret Arhan (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), s. 26.

¹⁴⁶ **Aynı**, s. 33.

Devletler sisteminde yaşanan bu çelişkili durum da Avrupa merkezli bakış açısının sonucu olarak değerlendirilebilir. Keane'nin belirttiği gibi Vestfalya modeli ile dünya iki kesime ayrılmıştır. Bunlardan ilki, diğer bölgeye oranla daha müreffeh olan “demokratik barış bölgesi”dir. Bu bölge parlamenter demokrasileri içine alarak, bir tür “güvenlik topluluğu” oluşturmaktadır ve dünya nüfusunun yedide biri ile dünyadaki toplam gücün çoğuna sahiptir. Bu bölgede yaşayanlar için ulusal güvenlik hesapları, askeri güç ve savaş, siyaset aracı değildir ve iç barış kural haline gelmiştir. Dünyanın geri kalanıysa, savaş ve savaş beylerinin, açlık ve hukuksuzluğun kışkırtıcı umutsuzca sıkışıp kalmıştır, dahası uygarlık ve istikrar sözleri insanların gündelik yaşamlarında bile karşılık bulmaz. Demokratik barış bölgesi dışında kalan bölgede yaşayan halklar “*darbe ve devrimlerin, iç ve uluslararası savaşların, iç katliam ve kanlı bastırma hareketlerinin kapanına*” kısılmıştır.¹⁴⁷

Yapısal şiddet ile savaş arasındaki ilişki, insan haklarının gerçekleştirilmesi ve korunması ile barış arasındaki ilişkiyi dehşetine, özellikle Nazi pratiğine karşı bir tepki olarak gelişmiştir. Aslında sadece savaşın dehşeti değil Nazilerce uygulanan devlet terörü de insan hakları ile barış arasındaki ilişkiye dair farkındalık yaratmış; bu ilişki hem BM Şartı'nda hem de İHEB'de vurgulanmıştır. Ne var ki insan haklarına ve barışa ilişkin güvence mekanizmaları, özellikle BM gibi uluslararası kuruluşlar hala modern ulus-devletlerin belirleyiciliği altındadır. Bu kurumlar devlet-merkezli ve/ya da devletler arası kurumlar niteliğindedir. Bu nedenle de ulusal mekanizmalarının mahkûm olduğu yapısal zaafardan tam anlamıyla kurtulmaları mümkün olmamaktadır. Daha önemlisi barışı ve insan haklarının hayata geçirilmesini mümkün kılacak etkili uluslararası rejim arayışlarının çoğu devletlerin başarılı direnişleriyle karşılaşmaktadır.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Keane, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁴⁸ Mithat Sancar, “Hukukun Oluşturulmasında İnsan Haklarının Rolü ya da İnsan Hakları ile Pozitif Hukuk Arasındaki İlişki,” **Devlet Aklı Kışkırtıcı Hukuk Devleti** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s. 128.

2. BARIŞIN BİR İNSAN HAKKI OLARAK KABUL EDİLMESİ SÜRECİ

2.1. Barışın İnsan Hakları ile İlişkisi

Barış ve insan hakları, insanlığın iki büyük değeridir. Barış, yüzyıllar boyunca, uluslararası ilişkilerin vazgeçilemez amacı olarak değerlendirilirken; insan hakları, görece yakın bir tarihte insanlığın meselesi olarak değerlendirilmiştir. Ancak her ne kadar insan hakları insanlığın meselesi sayılmışsa da barış mücadeleleri ile insan hakları mücadeleleri ayrı mecralarda seyretmişlerdir. Bu süreçte barışın uluslararası, insan haklarının ise iç mesele olduğuna dair algının etkisi büyüktür.¹⁴⁹ II. Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarının uluslararasılaşması¹⁵⁰, savaşın etkileri ve hâlihazırdaki sistemin yol açtığı sorunlara karşı yeni insan hakları taleplerinin yükselmesi, barış ve insan hakları arasında ilişki kurmayı, barışı bir insan hakkı ilan etmeyi beraberinde getirmiştir.

Ancak barış ve insan hakları arasındaki ilişkiyi çözümleyebilmek görüldüğü kadar kolay değildir. Zira tartışma “barış mı insan haklarını gerçekleştirmenin ön koşuludur, yoksa insan hakları mı barışı gerçekleştirmenin ön koşulu mudur?” sorusu çerçevesinde düğümlenmektedir. Dimitrijevic'e göre, “insan hakları barışın ön şartıdır” demek, insan hakları olmadan barış olmaz demektir. Bu iyi niyetli ama metodolojik olarak zayıf bir çabadır. Zira Dimitrijevic'e göre, insan haklarını korumaya yönelik kimi normlar barışa zarar verebilir. Örneğin, ifade özgürlüğünün sınırlanmasında milli güvenliğin meşru bir sınırlama nedeni olması, ordu, vatanseverlik, devlet sırları ve

¹⁴⁹ Dimitrijevic, 1970'li yılların sonunda ve 1980'li yılların başında gelişen barış ve insan hakları araştırmalarının kimi zaman açıkça, kimi zaman üstü örtülü olarak dünyanın doğusu ile batısını ve güneyi ile kuzeyini iki kavramdan birinin referans vererek tartıştıklarını belirtir. Buna göre, batı ve kuzey insan hakları ile anılırken, doğu barış, güneyse kalkınma kavramı ile birlikte anılır olmuştur. Böylece belli kavramları şiar edinen devletler için diğer değerler ikincil hale gelmiş, hatta bu değerlere şüphelye yaklaşmıştır (Vojin Dimitrijevic, “Human Rights and Peace,” **Human Rights: New Dimensions and Challenges**. Ed.: Janusz Symonides (Dartmouth: UNESCO Publishing Ashgate, 1998, s. 47-48).

¹⁵⁰ İnsan haklarının uluslararasılaşmasında, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürge devletlerin bağımsızlıklarını kazanması özellikle etkilidir (İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku** (İstanbul: Afa Yayıncılık, 1998), s. 31.).

toprak bütünlüğüne dair efsanelerin ve bunların savunucularının, barış aktivistlerinden daha fazla korunmasını sağlamaktadır.¹⁵¹

Yine Dimitrijevic'e göre, insan haklarına saygının savaşları önleyeceği ve barışın korunmasını sağlayacağı varsayımının temelinde, II. Dünya Savaşı'nda yaşanan insanı ve haklarını yok sayan ideolojilerin resmi kabulü, kitle katliamları, soykırım gibi deneyimler yatmaktadır. Bu bakış açısına göre insan haklarının olmadığı topluluklar uluslararası barış için tehlikelidir. Oysa, örneğin Franco'nun İspanyası ve Stalin yönetimi, içerideki akıl almaz şiddete rağmen uluslararası çatışmalardan kaçınmıştır. Buna karşılık Fransa, İngiltere gibi demokratik ülkeler birbirleri ile olmasa da, dünyanın çeşitli bölgelerinde savaş yolunu seçmiştir.¹⁵² Özetle Dimitrijevic'e göre, barış ve insan hakları ayrı değerlerdir ve tek başına insan haklarını gerçekleştirmeyi barışın ön koşulu olarak kabul etmek yanlıştır. Ulus-devletlerden oluşan bir dünyada insan haklarına saygı barışı getirmez lakin barış yoksa insan hakları kısmen ya da tamamen ihlal edilir.¹⁵³

Ancak bu bakış açısı sadece negatif barışı dikkate almakta ve pozitif barışın koşullarını gözden kaçırmaktadır. Galtung, Alston gibi yazarların dikkat çektiği husus, pozitif barışın tesisidir ve pozitif barışın tesisi, modern ulus-devlet kalıplarına bağlı kalmadan bir barış arayışını ifade etmektedir.¹⁵⁴ Barış ile insan hakları arasında ilişki kurmayı zorunlu kılan da süregiden çatışmalar/savaşlar nedeniyle kalıcı barışın sağlanmasının imkânsızlığı olmuştur.¹⁵⁵ Barışı uluslararası ilişkiler alanına hapsetmek, bir yandan iç barışın tesisine yönelik yöntem arayışlarını olumsuz etkilemekte, öte yandan insan hakları ihlallerinin çatışma yaratma potansiyelinin gözden kaçmasına

¹⁵¹ Dimitrijevic, **a.g.m.**, s. 55.

¹⁵² Ancak Dimitrijevic, ampirik önermelerin, hangi devletin insan hakları sicilinin mükemmel olduğunu belirlemenin imkânsızlığı nedeniyle, yeterli ve sağlıklı ölçüt olarak kabul edilemeyeceğini de vurgulamaktadır (Dimitrijevic, **a.g.m.**, s. 57).

¹⁵³ **Aynı**, s. 64.

¹⁵⁴ Philip Alston, "Peace As a Human Right," **Human Rights in the World Community**. Eds.: Richard Pierre Claude and Burns Weston (Second edition, Philadelphia: UPP, 1992, ss. 198 – 211), s. 207.

¹⁵⁵ **Aynı**, 199.

neden olmaktadır. Zira insan haklarının gerçekleştirilmesi, pozitif barışın tesisi için gereklidir.¹⁵⁶

BM Şartı'nın Önsözü barışla insan hakları arasında doğrudan ilişki kurmaktadır. Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Sözleşme'nin 20. maddesi ile savaş propagandasının ve ulusal ırksal ve dini nefret söylemlerinin yasaklanması; İHEB'in Önsözü; Helsinki Nihai Senedi gibi belgelerde insan haklarına saygının barışın ön şartı kabul edilmesi; barış ve insan hakları arasındaki diyalektik ilişkinin sonucudur. Daha önemlisi bu diyalektik ilişki; barışın bir insan hakkı olarak tanımlanamayacağı, tanınamayacağı, korunmayacağı yönündeki itirazlara rağmen, barış hakkının bir insan hakkı olarak ilan edilmesini sağlamıştır.

Bu bağlamda pozitif hukukça tanınmış olsun olmasın, belli bir tarihsel aşamada insanların sahip olmaları gerekli sayılan bütün hak ve özgürlükleri ifade eden insan hakları, pozitif hukukun üstünde ve dışında bir anlam ifade eder.¹⁵⁷ Bir hakkın insan hakkı olarak kabulü ve pozitif düzenlemelerde yer alması, başka deyişle insan hakkı normu haline gelmesi, hakkın gerçekleştirilmesini ulusal ve uluslararası makamlardan talep edilebilir hale getirir, hakka sınırlı bile olsa bir koruma sağlar. Donnely'nin belirttiği gibi, *insan haklarına dayanan hak iddiaları, belli bir hakka ahlaki olarak yetkili olmakla* ilgilidir ve kişiyi hakkı ihlal eden kurumlara güçlü ahlaki saldırılar yöneltebilecek bir konuma sokar.¹⁵⁸

İnsan hakkı iddiası, başvurulacak en son çare, mevcut hukukun yetersiz kaldığı noktada, bir hakkı korumak için en üstün, en yetkili çare olarak belirir. Zira insan hakkına dayanan bir talebin diğer tüm taleplere karşı bir önceliği bulunmaktadır.¹⁵⁹ Her insan hakkı, bir insan hakkı olarak tanınmadan evvel, “hukuk öncesi oluşum süreci” ya

¹⁵⁶ Ho-Won Jeong, **Peace and Conflict Studies** (Aldershot: Ashgate Publishing, 2000), s. 207.

¹⁵⁷ Bülent Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları** (İstanbul: BDS Yayınları, 1994), s. 14.

¹⁵⁸ Jack Donnely, **İnsan Hakları**. Çev.: Mustafa Erdoğan-Levent Köker (Ankara: Yetkin Yayınları, 1995), s. 25.

¹⁵⁹ Oktay Uygun, “İnsan Hakları Kuramı,” **İnsan Hakları** (İstanbul: YKY, 2000), s.14-15.

da “norm öncesi durumdan norm aşamasına geçiş süreci”¹⁶⁰ olarak adlandırılabilir bir süreçten geçer. Norm öncesi aşama olarak adlandırılabilir süreç, asli nitelikteki haksızlık pratiklerine karşı¹⁶¹, hak talep eden ile hak talep edene baskı uygulayan mekanizma arasındaki mücadelelerin¹⁶² sürdüğü süreçtir. Bu haksızlık pratikleri çeşitli dönemlerde çeşitli biçimlere bürünmüş ve insan haklarının çeşitli boyutlarını oluşturan “insan hakları kuşaklarını” ortaya çıkarmıştır.¹⁶³

Bir insan hakkı hangi kuşakta değerlendirilirse değerlendirilsin özü, insanların insan onuruna yaraşır bir hayat sürmelerini sağlamaktır.¹⁶⁴ Bu bağlamda, insan hakları mücadelesinin gelişim süreci modern devletin, modern devletler sisteminin ve bu sistemin temelini oluşturan kapitalizmin tarihsel gelişiminden bağımsız değildir.¹⁶⁵ Özetle, bir hakkın insan hakkı olarak ilanını sağlayan bir mücadele sürecidir ve mücadele eden taraflar arasında açık bir eşitsizlik vardır. Ancak bir talebin insan hakkı normu hale gelmesinin kendine özgü mantığı bulunmaktadır. Bu süreçte hukuki çalışmanın özgüllüğü, hak talebinin, hukuk tekniği aracılığıyla genel ve evrensel bir etki yaratan biçimlendirmeye dayanmasıdır.¹⁶⁶

Her şeyden önce, hukuk normunun çekirdeğini bir özlem ve hak istemi oluşturur. Her hak istemi bir uyumsuzluğun ve çıkarlar çelişkisinin varlığını yansıtır. Bu çelişkinin derinleşmesi ve yaygınlık kazanmasıyla sorun, savunucularının dar çemberini aşar ve topluma mal olmaya başlar.¹⁶⁷

¹⁶⁰ Sancar, 2000, **a.g.m.**, s. 115.

¹⁶¹ **Aynı**, s. 117.

¹⁶² Erol Anar, **İnsan Hakları** (Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınları, 1999), s. 19.

¹⁶³ Sancar, 2000, **a.g.m.**, s. 117–118.

¹⁶⁴ Donnelly, **a.g.e.**, s. 70.

¹⁶⁵ Yasemin Özdek, **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı** (Ankara: TODAİE Yayınları, 1993), s. 3; (Erol Anar, **İnsan Hakları Tarihi** (İstanbul: Çivi yazıları Yayınları, 1996), s. 26.).

¹⁶⁶ İbrahim Ö. Kaboğlu, “Dayanışma Haklarının Hukuksal Niteliği,” **İnsan Hakları Yıllığı**. Cilt no 13: 37 - 48, (1991), s. 39.

¹⁶⁷ **Aynı**, s. 39.

Barışın bir insan hakkı olarak ilan edilmesi sürecinin arkasında da, yüzyıllara dayanan köklü bir barış özlemi ve mücadelesi yatmaktadır. Modern çağda, barış hareketleri genellikle insan hakları hareketleri ile paralel sürdürülmüş, daha sonra kadın hakları, çocuk hakları, halkların hakları gibi hak mücadeleleri de bu sürece eklenmiştir. Zira barış hakkı, özellikle, II. Dünya Savaşı'nın dehşetinin ve savaştan sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünyadaki, siyasal, sosyal, ekonomik, teknolojik rekabetin doğurduğu sonuçlara olduğu gibi, sömürgeciliğe ve yeni sömürgeciliğe karşı bir tepkinin ürünüdür.¹⁶⁸ Sadece savaşın önlenmesinin barış ortamını sağlamayacağı gerçeği, insan haklarının tümünden yadsınması anlamına gelen savaş-barış gerilimi ve uluslararası çıkar-sömürü düzeni, barış özlemini bir hak talebine dönüştürmüştür.¹⁶⁹ Ne var ki, barışın bir insan hakkı olarak ilanı II. Dünya Savaşı sonrası beklemek zorunda kalmıştır.

Bu süreçte, barış hareketleri kadar önemli bir başka gelişme de, barışın kendi başına bir disiplin, bir araştırma alanı haline gelmesidir. Barış çalışmalarının etkisiyle barış, sadece savaşın önlenmesi, çatışma nedenlerinin belirlenmesi ya da savaş zamanında uygulanacak kuralların belirlenmesi anlamındaki negatif içeriğinden; konusu, unsurları, güvence mekanizmaları, gerçekleştirilme araçları bakımından korunmaya değer hak anlamındaki pozitif içeriğine doğru evrilmiştir. Kaboğlu'nun belirttiği gibi, talep edilen hak ve özgürlüklerin pozitif hukukça tanınması için, özne, konu ve güvence öğeleri ile belirlenebilir özelliğe sahip bulunması gerekir.¹⁷⁰ Barışın pozitif içeriği, kaçınılmadan ziyade barışı tesis etmek için harekete geçmek ve korumanın yollarını araştırmak bakımından barışın bir norm haline gelmesini sağlamıştır.

Esasında, örneğin II. Dünya Savaşı'ndan bu yana patlak veren çatışmalar ve dört kat artan askeri harcamalar düşünüldüğünde, barışı bir insan hakkı olarak ilan etmek şaka gibi görünmektedir. Ancak Alston'un belirttiği gibi, her şeyden evvel barış hakkının gerçekleştirilmesinin günün koşullarında mümkün görünmemesi, barışı bir insan hakkı saymamayı gerektirmez. Dahası böylesi bir gerekçe yasal ve ahlaki

¹⁶⁸ Özdek, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁶⁹ Kaboğlu, 1991, **a.g.m.**, s. 40.

¹⁷⁰ **Aynı**, s. 42.

temelden yoksundur. İkincisi, barışın bir insan hakkı olarak kabulünün önemi, insan hakları ve gelişme ile arasındaki diyalektik ilişki göz önüne alındığında çok daha iyi anlaşılır.¹⁷¹

2.2. Barış Hareketleri / Mücadeleleri

2.2.1. Dünyadaki Gelişim Süreci

Barış hareketleri ya da barış mücadeleleri, dönemleri ve özellikleri itibariyle hayli çeşitlidir. Hemen her çatışmaya ya da savaşa bir tepki olarak bir barış hareketinin doğduğu söylenebilir. Sayısı binleri bulan barış hareketlerinin tamamına bu başlıkta yer vermek çalışmanın amacı dışında kaldığından, barış hareketlerinin tarihi gelişimine ve kimi barış hareketlerine ana hatlarıyla değinilecektir. Hemen belirtilmelidir ki, kimi Batılı ülkelerde, barış hareketinin kendine özgü bir toplumsal geleneği vardır ve bu hareketler toplumsal ve siyasal muhalefetin gelişiminde özel bir rol oynamıştır.¹⁷²

Bora barış hareketlerini; Hıristiyan barış hareketi; sosyalist barış kampanyaları ve pasifizm ve anti-militarizmi temel alan barış hareketleri biçiminde üçe ayırmaktadır.¹⁷³ Gerçekten tarihsel gelişimine bakıldığında, dini bir grup olan Quakerlar ile yine dini bir formda başlayıp, daha sonra dönüşen pasifist hareketlerin barış hareketleri üzerindeki etkisinin büyük olduğu görülür.¹⁷⁴ Pasifist düşünce, barışı,

¹⁷¹ Alston, **a.g.m.**, s. 203.

¹⁷² Bora, **a.g.m.**, s. 158

¹⁷³ **Aynı**, s. 158.

¹⁷⁴ Hıristiyanlık barış hareketleri ve barış çalışmaları üzerinde önemli etkide bulunmuştur. Barış çalışmaları esasında dini motiflerle hareket etmese de modern barış enstitüleri de dâhil olmak üzere, pek çok araştırma merkezi dini kuruluşlara üyedir ya da onlar tarafından finanse edilmektedir (Lawler, **a.g.m.**, s. 76.).

devletlerin ve ulaşılabacak amaçların üzerinde bir değer olarak nitelendirilerek; barış adına dahi şiddet kullanılmaması gerektiğini savunur.¹⁷⁵

Barış hareketleri, tarihsel gelişimleri açısından barışın tanımlanma çabalarıyla paralellik göstermektedir. Zira barış hareketleri esasen “savaş karşıtlığı” biçiminde ortaya çıkmıştır. Savaş karşıtlığı, sadece belirli savaşların değil, bizatihi savaşın karşıtlığıdır. Bu nedenle de nedeni ne olursa olsun savaşı, siyasetin bir yöntemi olarak olumsuzlar, haklı veya haksız diye ayırmaz.¹⁷⁶ Bu bağlamda barış hareketleri, barış çalışmalarının ve daha pek çok toplumsal hareketin etkisiyle, savaş karşıtlığı özünden kopmadan, geniş bir perspektife yayılmıştır. Selek’in belirttiği gibi, savaşların özelliklerine göre tanımlanması (soğuk savaş, sıcak savaş, sinir savaşı, topyekûn savaş, iç savaş gibi) ve değerlendirilmesi barış arayışlarına ve barış hareketlerine de yansımıştır.¹⁷⁷

Tarihsel gelişimi çerçevesinde bakıldığında, savaş karşıtlığının/barış savunuculuğunun aynı zamanda siyasal bir tavır olduğu gözlenmektedir.¹⁷⁸ Zira uluslararası siyasetin savaş ve barış gibi en netameli konuları, ulusal siyasetin, başka deyişle ulusal ölçekteki toplumsal mücadelelerin devamıdır. Bu bağlamda savaş ve savaş hazırlığı, yöneticilerin insan, silah, iâşe ve bunları satın almak için gerekli finansal kaynakları kontrol edebilmesini gerektirirken; savaş karşıtlığı, geniş kitlelerin savaş için seferber edilmelerinin olmazsa olmaz haline geldiği koşullarda, önemli bir politik, toplumsal ve ideolojik güç haline almaktadır.¹⁷⁹ Daha da önemlisi barış hareketleri, modern siyasi hayatın bir gerçeğidir ve devletler bunu göz önüne almak zorundadır.

¹⁷⁵ Philip Pettit, **Cumhuriyetçilik**. Çev.: Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), s. 137.

¹⁷⁶ Selek, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁷⁷ **Aynı**, s. 28.

¹⁷⁸ Bora, **a.g.m.**, s. 167

¹⁷⁹ Foti Benlisoy, “Savaş Karşıtı Hareket: Yeniden Vietnam Sendromu,” **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim**. Der.: Doğan Y. Çetinkaya (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 417 - 470), s. 417-418.

Zira bu hareketlerin etkisi, Lipson'un deyimiyle, aslında sık sık kendileri bir sorun olan ulusal sınırların ötesine yayılmaktadır.¹⁸⁰

Brand-Jacobsen'e göre, barış hareketlerinin son yüz elli yıllık tarihi geniş kuşakları kapsamaktadır ve bugün bu kuşakların hepsi bir arada gözlenebilmektedir. İlk kuşak 19. yüzyılın ortalarında gelişmiştir ve bugün devletler ve hükümetler tarafından savunulmaktadır. Buna göre, savaş ve barış, devletler arası karşılıklı anlaşmalara ve ordulara bırakılmayacak kadar önemlidir. İkinci kuşak ise aynı dönemde ortaya çıkan ancak 1950'lerde derinliği artarak bugüne uzanan kuşaktır. İkinci kuşağa göre, barış, kitlesel hareketler ve barış çalışmaları varken devlete ve ordulara bırakılmayacak kadar önemlidir. Üçüncü kuşak ise son on yılda ortaya çıkmıştır ve temel savunusu eğer barış isteniyorsa mevcut yapıların değişmesi, şiddetin ortadan kaldırılması, barışın tesisi ve sürmesi için çaba harcanması gerektiğidir.¹⁸¹

İlk örgütlü barış hareketi, 1814'te ABD'de toplanan Uluslararası Barış Kongresi'dir. Bu Kongre'de, uluslararası anlaşmazlıkların çözümü için hakemlik yapacak bir örgütün kurulması tartışılmıştır. 1843'te Londra'da barış toplantıları düzenlenmiş, 1814'ten 1914'e dek dünya çapında barış için çalışan grup sayısı 160'ı bulmuştur.¹⁸² Bu toplantıyı, 1890 yılında kurulan "*International Arbitration and Peace Association*" (Uluslararası Uzlaşma ve Barış Birliği Derneği) izlemiştir. 1891 ve 1892'de, Avusturya ve Almanya'da barış dernekleri kurulmuştur. 1899'da La Haye'de "*Birinci Dünya Barış Konferansı*" toplanmıştır ve bu toplantı ilk geniş katılımlı toplantı olmuştur. La Haye Konferansı'nda silahlar üzerinde moratoryum (borç erteleme) ve bazı silahların kullanımının kısıtlanması tartışılmıştır. Konferansı önemli kılan La Haye Adalet Divanı'nın kurulması olmuştur.¹⁸³

¹⁸⁰ Leslie Lipson, **Uygarlığın Ahlaki Bunalmaları**. Çev.: Lale Çam Yeşiltaş (İkinci baskı, İstanbul: İşbankası Yayınları, 2003), s. 276.

¹⁸¹ Kaith Frithjof Brand-Jacobsen, "Peace Studies, Peace Movements, Peace Praxis," www.transcend.org E.T. 30. 04. 2007.

¹⁸² Okay, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁸³ Şefik Asan, **Barış Kültürü** (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2007), s. 66.

I. Dünya Savaşı, savaşı önlemeye yönelik tüm çabalara rağmen patlak vermiş; ancak barış hareketleri son bulmamıştır. Bir yandan savaş boyunca yürütülen savaş karşıtı kampanyalar ile vicdani red kampanyaları tüm ülkeleri hatırı sayılır ölçüde etkilemiştir. Öte yandan, Avrupa ve ABD’de, savaşı önlemeye yönelik barış hareketleriyle sosyalist ve liberal hareketlerin başarısızlığı, gelecek savaşları önleme kaygısıyla yenilenmiş barış hareketlerinin doğmasını sağlamıştır. Bu hareketler aynı zamanda barışın biliminin yapılması sorununa dikkat çekerek, barış çalışmalarının temellerini atmıştır. Ancak bu hareketlerin çoğunun bireysel ve yalıtılmış olması, barışın teorisinin 1945 sonrasını beklemek zorunda kalmasına neden olmuştur.¹⁸⁴

Savaştan sonra 1922 yılında dünya çapında barış ve güvenliği sağlamak amacıyla Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Milletler Cemiyeti kurucu anlaşmasına göre, Cemiyet, savaş durumunda saldırgan ülkeye yaptırım uygulayabilecek ve devletler aralarındaki anlaşmazlıkların çözümü için Cemiyete başvurabilecekti. Ne var ki Milletler Cemiyeti bütün iyi niyetli çabalara rağmen etkili bir kurum olamamışsa da dünyada barış ve güvenlik ile silahsızlanmayı amaçlayan ilk uluslararası hukuki örgüttür.¹⁸⁵

Dünyada savaş yasağı, ilk kez 1928 Briand Kellog Paktı ile getirilmiştir. Paris Paktı olarak da adlandırılan Briand Kellog Paktı ile taraflar, savaşı ulusal politikalarına alet etmeyeceklerini ve anlaşmazlıkların çözümü için savaş yoluna gitmeyeceklerini taahhüt etmişlerdir. Bu toplantıda bütün ülkelerde askerliğin toptan kaldırılması önerilmiş ancak kabul edilmemiştir. Sonuçta da savaşın tarifinin yapılmaması ve çeşitli ulusal ve uluslararası hesaplar nedeniyle Pakt sonuçsuz kalmıştır.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Paul Rogers and Oliver Ramsbotham, “Then and Now: Peace Research-Past and Future,” **Political Studies**, Sayı 47: 740 – 754, (1999), s. 740.

¹⁸⁵ Asan, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁸⁶ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi** (İkinci baskı, İstanbul: İşbankası Yayınları, 1984), s. 220-221.

Barışa yönelik uluslararası çabalar devam etmiş, 1929 yılında Atina’da “*Evrensel Barış Kongresi*” toplanmıştır. Bu toplantı Balkan Antantı ile sonuçlanmış ve taraflar arasında savaşı yasaklayan kurallar getirilmiştir.¹⁸⁷ II. Dünya Savaşı’nın çanları çalmaya başladığında, hem uluslararası kamuoyu hem de aydınlar harekete geçmişlerdir. 1932 yılında Henri Barbusse ve Romain Roland’ın öncülüğünde Amsterdam’da; 1933 yılında Paul Languevin ve Marie Curie’nin öncülüğünde Paris’te; 1936 yılında Albert Einstein’ın öncülüğünde Polonya’da barış kongreleri toplanmıştır.¹⁸⁸ Ancak tüm bu çabalar II. Dünya Savaşı’nın başlamasını önleyememiştir.

II. Dünya Savaşı’ndan sonra atılan en önemli uluslararası adım, 1945 yılında BM Örgütü’nün kurulması olmuştur. BM Örgütü uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla kurulmuş bir örgüttür ve kendisine bağlı çeşitli örgütlerle birlikte insan haklarının korunmasından barış operasyonlarına uzanan bir dizi faaliyeti yürütmektedir.¹⁸⁹ II. Dünya Savaşı’nın ardından Nazilerin Polonya’yı işgal ettiği 1 Eylül günü, Dünya Barış Günü olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁰

II. Dünya Savaşı’ndan sonraki barış hareketleri, Avrupa ve ABD’deki ilk modern toplumsal hareketlerdir. İlk 1946’da Londra’da “*Dünya Bilim Emekçileri Federasyonu*”, “bilimin tümüyle barış için ve insanlığın yararına kullanılması” ilkesiyle harekete geçmiştir. 1948’de Polonya’da, bilim emekçilerinden sonra “*Dünya Aydınlar Kongresi*” toplanmış ve 1949’da Paris’te “*Dünya Barış Konferansı*” düzenlenmesi kararı alınmıştır. Paris’teki toplantıya 18 uluslararası, 105 ulusal kuruluş ve yaklaşık 200 milyon insanı temsilen 2000 delege katılmıştır. Bu Konferansta sürekli çalışacak bir

¹⁸⁷ Asan, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁸⁸ **Aynı**, s. 67.

¹⁸⁹ BM örgütlenmesi ve barışı korumadaki yerine tezin ikinci bölümünde ayrıntılarıyla değinilecektir.

¹⁹⁰ Aslında 1 Eylül, SSCB ve Varşova Paktına üye devletlerin kabul ettiği Barış günüdür, dünyanın geri kalanı, 21 Eylül’ü “Dünya Barış Günü” olarak kutlamaktadır. Türkiye’de, 1 Eylül, Barış Günü olarak kabul edilmektedir.

“*Dünya Barış Konseyi*” kurulması kararlaştırılmış ve 1950 yılında Konsey kurularak faaliyete geçmiştir. Konsey’in temel ilkeleri şu şekilde belirlenmiştir¹⁹¹:

- Kitle katliam araçlarının yasaklanması,
- Ülkelerdeki yabancı üslerin kaldırılması,
- Genel ve denetimli bir silahsızlanmaya gidilmesi,
- Sömürgeciliğin ve ırk ayrımcılığının sona erdirilmesi,
- Ülkelerin bağımsızlık haklarına saygı,
- Toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışmama ilkesi,
- Uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü,

1950 yılı aynı zamanda en büyük kitlesel barış eyleminin yılı olmuştur. Bütün dünyada 500 milyon insanın 1950 yılında “*Stockholm Barış Çağrısı*”nı imzalamıştır. 1955 yılında ise Bertrand Russell¹⁹² ve Albert Einstein’ın kaleme aldığı *Barış Bildirisi* yayınlanmıştır.

“Biz burada (...) sadece insan olarak, geleceği tehlikede bir türün üyeleri olarak ortaya atılmış bulunuyoruz. (...) Çünkü artık tercih ettiğin gruba ya da bloka askeri bir zafer sağlamak için neler yapabilirim sorusunu sormamayı öğrenmemiz gerekir; çünkü artık böyle bir zafer söz konusu değildir. Şimdi öğrenmemiz gereken şey, tüm insanlık için büyük bir felaket olacak global bir çatışmayı nasıl önleyebileceğimizdir. Kısaca, ya insan soyunu ya da savaşı yeryüzünden kaldıracamız.”¹⁹³

¹⁹¹ Asan, **a.g.e.**, s. 73.

¹⁹² Russell, pasifist inancı nedeniyle I. Dünya Savaşına bütün gücüyle karşı çıkmış ve savaş süresince hapis yatmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sırasında müttefiklerin savaşa girmesi gerektiğini zira Hitler durdurulmazsa barışın sonsuza dek feda edileceğini savunmuştur (Pettit, **a.g.e.**, s. 137.). Russell’in yaşadığı bu kırılma, barış operasyonlarının da temel ahlaki sorunu olarak kalacaktır. Bu sorun, barış adına olsa bile şiddete tümenden karşı olmak mı yoksa yeni Hitler’lere izin vermek mi biçiminde belirecektir.

¹⁹³ Asan, **a.g.e.**, s. 74.

Soğuk Savaş yıllarında ise NATO ve Varşova Paktı dışında kalan ülkeler, Bandung kentinde bir konferans düzenleyerek *Bağlantısızlar Hareketini* başlatmıştır. Bu hareket, farklı siyasal sistemlerle yönetilen çeşitli ülkelerin barış içinde bir arada yaşama ve anlaşmalıkların barışçı yollarla çözülmesini öngörüyordu.¹⁹⁴ 1950’li ve 60’lı yıllar ulusal ve uluslararası çeşitli barış hareketlerinin sayısız kongre, konferans, imza kampanyası gibi faaliyetlerde bulunduğu yıllardır. Nükleer karşıtlığı ile başlayan bu hareketlerin çerçevesi zaman içinde genişlemiş ve Vietnam Savaşı karşıtı hareketlerle olgunlaşmıştır.

1960’lı yıllar aynı zamanda, barış hareketlerinin savaş karşıtlığı özünü değiştirmeden şiddete dair sorgulamaların yapıldığı ve hareketlerin çeşitlendiği yıllardır. Bu dönemde şiddet karşıtı, ekolojist ve anarşist tartışmalarda savaşla militarizm, militarizmle şiddet arasında bağ kurulmuştur. Derinleşen feminist hareketler şiddet, militarizm ve ataerkillik ilişkisini kurarak, toplumsal cinsiyet rollerinin tartışılmasını sağlamıştır. Böylece savaşa, barışa ve şiddete dair alternatif tanımlar geliştirilmiş ve bu tartışmalarda tahakküm ve hiyerarşik ilişkiler merkez alınmıştır. Kısaca, 1960’lı yıllarda savaş karşıtlığı şiddet kavramı ile birlikte tartışılmaya başlanmıştır.¹⁹⁵

Bu dönem, aynı zamanda, devletin ve uluslararası sistemin Hobbes kaynaklı kabullerinin sorgulandığı yıllar olmuş ve barışın yalnızca devler adamlarının, generallerin ya da diplomatların değil, sivil yurttaşların da meselesi olduğu kabul edilmiştir.¹⁹⁶ Bora’ya göre Soğuk Savaş dönemindeki barış hareketlerinin “*bileşenleri arasındaki tartışma barış mevhununun düşünsel ve etik temellerine, toplumsal ve politik anlamlarına tarihsel koşullarına dair bir birikim ortaya çıkarmış; bu da neticede barış savunuculuğunun özerk bir söylem olarak güçlenmesini getirmiştir.*”¹⁹⁷ Bu dönemdeki örgütlü önemli hareketlerden birisi, Vietnam Savaşı’na karşı, 1966’da,

¹⁹⁴ Aym, s. 80.

¹⁹⁵ Selek, **a.g.e.**, s. 48.

¹⁹⁶ Keane, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁹⁷ Bora, **a.g.m.**, s. 159.

Stockholm'de toplanan uluslararası mahkemedir.¹⁹⁸ Yaptırım gücü olmayan bu mahkeme Russell ve Sartre'ın öncülüğünde kurulmuştur.¹⁹⁹

1970'li ve 80'li yıllarda da barış hareketleri sürmüştür. Bu dönemde dikkat çekici barış hareketlerinden birisi *Britanya Barış Hareketi*dir.²⁰⁰ Bu hareket, 1950'li ve 1960'lı yıllardaki seleflerinden, destekçi ve yandaşlarının sayısı bakımından daha popüler olmuştur. Hareketi ayırıcı kılan diğer unsurlar ise, nükleer silahlanma konusunu resmi sır olmaktan çıkarıp kamusal bir tartışma konusu haline getirmiş olması ve amaç ve yöntemlerinin çeşitliliğidir. Zira Britanya Barış Hareketi, imza toplamaktan nükleer tesislerin işgaline uzanan bir dizi farklı sivil itaatsiz eyleme başvurmuş; daha da önemlisi yüzlerce farklı grubu, ortak bir paydada buluşturmuştur.²⁰¹ Ancak bu hareketi önemi kılan özelliği, nükleer savaşta ölüm olasılığına karşı tepki olmaktan öte, devlet iktidarının ihlal edici ve şiddetli biçimlerine karşı da bir direniş olmasıdır. Başka deyişle, tehdidin devlete değil, sivil topluma yöneldiği algısını yaygınlaştırmış olmasıdır.²⁰²

Barış hareketleri tarihinde önemli bir nokta, bu hareketlerde kadınların rolüdür. Zira güçlenen kadın hareketleri, kadınların barış aktivistleri olarak daha görünür hale gelmelerini sağlamıştır. Esasen I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmaya başlayan kadın barış örgütleri, 1960'lı yıllardan itibaren feminist çalışmaların etkisiyle kadınların çatışmalardaki rollerini daha fazla sorgulamaya başlanmış; 1980'li yıllarda mesele toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmaya başlamıştır. Bu konudaki öncü kuruluşlardan *Women's International Liberation Peace Federation-WILPF*

¹⁹⁸ Benzer bir mahkeme de Irak için kurulmuştur. Irak Dünya Mahkemesi süreci birbirini tanımayan yüzlerce insanın ortak çabasıyla gerçekleştirilmiştir. Mahkemenin ilk oturumu Londra'da, son oturumu İstanbul'da yapılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **(Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu 23-27 Haziran 2005, Haz.: Müge Gürsoy Sökmen (İstanbul Metis Yayınları, 2006).**

¹⁹⁹ Okay, **a.g.e.**, 70.

²⁰⁰ Britanya Barış Hareketi, Avrupa tarihindeki en geniş toplumsal hareketlerden birisi idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. (John Keane, "Civil Society and the Peace Movement in Britain," **Thesis Eleven**. No 8: 5 - 23, (1984).

²⁰¹ Keane, 1998, **a.g.e.**, s. 55.

²⁰² **Aynı**, s. 59.

(Uluslararası Kadın Barış ve Özgürlük Derneği) 1915 yılında kurulmuştur ve halen faaliyetlerini sürdürmektedir.²⁰³

Hemen belirtmelidir ki kadınların barış hareketlerindeki rolleri genellikle annelikle özdeşleştirilmekte; bu varsayım ise savaşı doğal yapıya indirgeyerek meşrulaştıran teorileri beslemektedir. Kadınların barış hareketlerine mağduriyet söylemiyle katılmaları barışı kadınla sembolleşen bir ideale dönüştürmektedir.²⁰⁴ Bu nedenle kadınların savaş karşıtı hareketlerdeki rolünü görünür kılan esasında barış araştırmaları disiplininin ortaya çıkması olmuştur. Feminist çalışmaların da etkisiyle toplumsal cinsiyet rollerinin tartışılmaya başlanması, kadınların rollerini de belirginleştirmiştir.²⁰⁵ Ne var ki kadınlar hemen tüm barış hareketlerinde yer alsalar da, örneğin Aceh sürecinde olduğu gibi, çatışma sonrası toplumlarda masaya oturanların erkekler olması engellenememektedir.²⁰⁶

Yakın tarihin en örgütlü ve en geniş kapsamlı barış hareketi ABD'nin Irak'ı işgal etmesini önleyebilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. 15 Şubat 2003'te dünyanın dört yanında sayıları toplamda on milyon kişi sokak gösterileri yapmıştır. Her ne kadar işgalin dünya çapındaki protestosu ABD'ye engel olamamışsa da, Dawley'nin belirttiği gibi, "barış hareketlerinin dünyayı nasıl biçimlendirdiği" sorusu önemli bir sorudur. Bu bağlamda belki en önemlisi, Irak'ın işgaline karşı ortaya çıkan da dâhil olmak üzere, barış hareketleri, haklı savaşın değil, adil barışın koşullarının tartışılmasını sağlamıştır.²⁰⁷

²⁰³ Anette Weber, "Feminist Peace and Conflict Theory," **Routledge Encyclopedia on Peace and Conflict Theory** www.uibk.ac.at/peacestudies/downloads/peacelibrary/feministpeace.pdf E.T.: 11.11.2008.

²⁰⁴ Selek, **a.g.e.**, s. 66.

²⁰⁵ Barış hareketlerinde kadınların rolüne ilişkin ayrıntılı çalışma için bkz. (Cynthia Cockburn, **Mesafeyi Aşmak**. Çev.: Ebru Kılıç (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).

²⁰⁶ The Aceh Peace Process Involvement of Women. A Report by Crisis Management Initiative 2006. http://www.conflictrecovery.org/bin/Aceh_Peace_Process-Involvement_of_Women.pdf E.T.: 11.04.2009.

²⁰⁷ Alan Dawley, "Why Peace Movements Are Important?" www.hnn.us/articles/22749.html E.T.: 02.01.2010

Kuşkusuz toplumsal ve siyasi yöntemleri ile hareketlerde yer alan kitlelerin çoğulluğu düşünüldüğünde, barış hareketleri genel önermelere dayanılarak tahlil edilip özetlenemez.²⁰⁸ Zira barış hareketlerinin 1980'lere dek militarizm şiddet ilişkisini kuramaması, kimi zaman milliyetçi dilden sıyrılamaması ya da ABD ile SSCB arasında sıkışması barış hareketlerinin başarıya ulaşmasını engellemiştir. Üstelik Soğuk Savaş sonrası, barış hareketlerinin tektipleştiği iddia edilmektedir. Buna göre, barış hareketleri yerel ya da ulusal olmaktan, karmaşık ağlara dayanan evrenselliğe yönelmiştir. Bu durum ise, barış hareketlerinin eleştirel ve tepkisel doğasına zarar vermektedir.²⁰⁹ Ancak bu eleştiri yerinde görünmemektedir. Zira evreselleşen barış hareketleri, bir yandan evrensel barış özlemini desteklemekte ve kitleleri harekete geçirebilmektedir. Öte yandan, barışın bütün insanlığın hakkı olduğu bilincinin yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Habermas'ın vurguladığı gibi, barış hareketlerinde yer alan heterojen gruplar, sadece atom füzelerine karşı değil, başka birçok şeye de hayır demiş ve demeye devam etmektedir.

Bunlar aynı zamanda, atom silahlarına, atom santrallerine, dev teknolojilere, kimyasal çevre kirlenmesine, tek başına aletlere ve kimyasal maddelere dayanan tıbbi, şehirlerin eski yapılarının bozulup pahalı yöntemlerle yenilenmelerine, ormanların yok edilmesine, kadınlara yönelik ayrımcılığa, yabancı düşmanlığına, ilticacılara yönelik politikaya vs hayır diyorlar. Bu bütünde ifadesini bulan muhalefet, bir karara, somut bir önleme, bir politikaya değil, bir yaşam biçimine ve normal diye lanse edilen kapitalist modernleşmenin gereksinimlerine, bencil bireyciliğe, maddi güvenlik, rekabet ve kazanma değerlerine göre programlanan ve korkunun ve ölüm gerçekliğinin bastırılmasına, yok sayılmasına dayanan bir yaşam biçimine yöneliktir.²¹⁰

²⁰⁸ Keane, 1998, **a.g.e.**, s. 56.

²⁰⁹ Joensson, **a.g.m.**, E.T.: 02.01.2010.

²¹⁰ Jürgen Habermas, "Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denektaşı. Almanya'da Otoriter Legalizm Karşıtlığı," **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**. Çev.: Yakup Coşar (İkinci basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001), s. 136-137.

Genellikle süren veya patlak üzere olan bir çatışmaya tepki olarak doğan barış hareketleri, insan hakları hareketleri ile paralel ilerlemiş ve insan hakları hukuku açısından doğrudan sonuçlar doğurmuştur. Barış hareketlerinin etkisiyle, nükleer silahlanmanın yasaklanmasına²¹¹; silahsızlanmaya, silahların savaşlarda kullanımına dair önemli adımlar atılmış; Cenevre Sözleşmeleri imzalanmış; vicdani red bir hak olarak tanınmış; tecavüzün bir savaş silahı olarak kullanıldığı teşhir edilmiş ve savaş halinde kadınların ve çocukların durumlarına ilişkin düzenlemeler yapılmış; savaşa ve barışa dair kamuoyunda farkındalık yaratılmıştır. Daha da önemlisi barışa dair atılan adımlar, barışın bir insan hakkı olarak ilanını sağlamıştır.

2.2.2. Türkiye’deki Gelişim Süreci

Türkiye’de de dönem dönem, yaşanan krizlerin etkisiyle savaş karşıtı hareketler oluşmuştur. Ne var ki barış hareketlerinin Türkiye serüveni sancılıdır.²¹² Cumhuriyet tarihinde bilinen ilk örgütlü hareket, dünya barışının tesisi ve nükleer silahlanmanın sona erdirilmesi amacıyla, 1950 yılında kurulan *Türk Barışseverler Cemiyeti*’dir. Cemiyet, Kore Savaşı’na asker gönderilmemesi için çalışmıştır. Bu nedenle Cemiyet kapatılmış; üyeleri vatan haini ilan edilmiş ve hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak Türk Barışseverler Cemiyeti, Türkiye’de daha sonra yürütülecek barış faaliyetleri için bir ilk olmanın önemini korumuştur.²¹³

²¹¹ Barış hareketleri, dünyanın nükleer silahlanmaya karşı bir bilinç oluşturmada etkili olmuştur. ABD barış gruplarının çalışmalarının sonucunda 1945 yılında halkın %69’u nükleer silahlanmayı olumlu %17’si olumsuz bulurken, 1998’de halkın %31’i iyi %61’i olumsuz bulmaya başlamıştır (National Committee for Peace Research the Science Council of Japan, **Tasks of Peace Studies in the 21st Century-2005** www.scj.go.jp/ja/info/kohyo/pdf/kohyo-19-t1031-2e.pdf E.T.: 02.01.2010.

²¹² Osmanlı Dönemi gelişmeleri için bkz. (Selek, **a.g.e.**, s. 138-143.).

²¹³ Derneğin kurucuları arasında yer alan Behice Boran, aynı zamanda genel başkan olmuştur. Derneğin kuruluşu, bürokratlar ve aydınlar tarafından ilgiyle karşılanmışsa da, faaliyetleri halka inememiştir (**Aynı**, s. 208.).

Türk Barışseverler Cemiyeti'ni 1965 yılında kurulan *Barış Derneği* izlemiştir. Ancak Dernek kendisini 1968'de feshetmiştir. Barış Derneği, üniversite öğrencileri tarafından kurulmuştur. Derneğin kurucu ve üyeleri, solun düşünsel ve eylemsel odağı haline gelen Fikir Kulübü çevresinde politika yapmıştır. Ne var ki Dernek, savaş karşıtı olmadığı gibi, milliyetçilik ve militarizme dair sorgulamalara da girmemiştir. Nihayetinde fikir çatışmaları nedeniyle kendisini feshederek, mal ve parasını Fikir Kulüpleri Federasyonu'na devretmiştir.²¹⁴ Daha sonra, 1975 yılında *Türkiye Barış Derneği* kurulmuştur. Dernek, nükleer silahların yasaklanmasını, tüm askeri ittifakların kaldırılmasını talep ederek; ırkçılığa, sömürgeciliğe, insan haklarının ihlal edilmesine karşı çıkmıştır. Türkiye Barış Derneği, 1980 askeri darbesiyle birlikte kapatılmış, kurucuları ve üyeleri çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardır.²¹⁵

Tüm bu gelişmelere rağmen, 1990 öncesi barış hareketleri küçük aydın çevrelerinin girişimlerinden ibarettir. Türkiye siyasi tarihinde barış, her ne kadar "Yurtta sulh cihanda sulh" sıklıkla dillendirilse de, sol-sağ çatışması çerçevesinde bir gündem maddesi haline gelememiştir.²¹⁶ Özen'e göre, Türkiye'de varlık gösteren savaş karşıtı hareketler, sokağa yabancı olmayanlarca temsil edilmektedir. Ancak bu temsilcilerin çoğu, barışı, bir ilke olarak dillendirse de haklı-haksız savaş ayrımı çerçevesinde hareket etmektedir.²¹⁷ Bora'nın da vurguladığı gibi solda savaşa karşı çıkış daha yaygın olmakla birlikte, bu karşı çıkışın saikleri muhteliftir. Daha önemlisi savaş karşıtlığı, anti-emperyalist propaganda için fırsat olarak değerlendirilmekte ve haklı savaş seçeneğini muhafaza edilerek savaşçı bir dil kurulmaktadır.²¹⁸

²¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Aynı, s. 271-285.).

²¹⁵ Okay, **a.g.e.**, s. 71; Asan, **a.g.e.**, s. 103; Yargılama süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Selek, **a.g.e.**, s. 330-354.).

²¹⁶ Bora, **a.g.m.**, s. 164.

²¹⁷ Özcan Özen, "Sistem Karşıtı, Düzen İçi Hareketler," **Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda**. Der.: Osman Akınhay – Özcan Özen (İstanbul: Everest Yayınları, 2003, ss. 246 - 281), s. 273.

²¹⁸ Bora, **a.g.m.**, s. 170.

Gerçekten de, Türkiye’de solun devrimci şiddeti savunan tavrı, sağın milliyetçi söylemleri arasındaki çatışma; öte yandan temelde ABD karşıtlığı çerçevesinde biçimlenen bu hareketlerin, kimi kırılma noktalarında savaşı haklı eylem görmekte birleşen tavrı, militarizmin bütünlüklü sorgulamasını beraberinde getiren barış hareketlerinin yeşermesini zorlaştırmıştır/zorlaştırmaktadır. Nitekim yine Bora’nın belirttiği gibi 1990’larda Kürt sorunuyla ilişkisi çerçevesinde dillendirilmeye başlanan barış taleplerinde “anti-militarist eleştiriye açık bir duruşla-askeri/savaşçıl çözümleri reddetme tercihi arasında bir muğlâklık” vardır.²¹⁹

2000’den sonra ise Türkiye’de barış gündemini bir yandan Kürt sorununa çözüm arayışları, öte yandan Irak’ın işgali oluşturmuştur. 1 Aralık 2002’de 156 örgütün katılımıyla Irak’ta Savaşa Hayır Koordinasyonu hareketin merkezini oluşturmuştur.²²⁰ Koordinasyon, 1 Mart ve 6 Nisan 2003’te de Ankara ve İstanbul’da etkili protesto eylemleri düzenlemiştir. Sonrasında ise Irak’ta Savaşa Hayır Koordinasyonu’nun dağılmaya sürüklenmesi üzerine kimi aydın, siyasi çevre ve örgütleri girişimiyle Küresel Barış ve Adalet Koalisyonu²²¹ kurulmuştur.²²² Bu eylemlerin, ABD askeri birliklerinin işgal için Türkiye’den Irak’a geçmelerini sağlayacak olan Tezkerelerin TBMM’de reddedilmesi üzerinde inkar edilemez bir rolü olmuştur. Yine de Tarkan’ın, Kürt sorununa da teşmil edilebilecek sorgulaması hayli önemlidir:

Türkiye’de savaş karşıtı hareketin yeterli güçleri sokağa çıkarabildiği söylenemez. Toplumun neredeyse tamamının savaşa karşı olduğu bir ülkede en büyük eylemin 50-60 bin kişi olabilmesi, aynı günlerde dünyanın birçok yerinde ise milyonların, yüz binlerin seferber olması mutlaka düşünülmesi ve cevap bulunması gereken bir durumdur.²²³

²¹⁹ Aynı, s. 168.

²²⁰ Doğan Tarkan, “Hareketin Yeni Hedefi: Zayıf Halka,” **Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda**. Der.: Osman Akınhay – Özcan Özen (İstanbul: Everest Yayınları, 2003, ss. 281 – 290), s. 287.

²²¹ Küresel Barış ve Adalet Komisyonu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Hakan Tahmaz, “Daha Etkin ve Daha Güçlü Bir Küresel BAK,” **Gelecek**. Sayı no 26: 46 – 47, (2005), s. 46 – 47).

²²² Benlisoy. **a.g.m.**, s. 424; Okay **a.g.e.**, s. 71.

²²³ Tarkan, **a.g.m.**, s. 287.

2.3. Barış Araştırmaları

Felsefi ve siyasi düzlemde barış arayışının kökenleri ilk çağlara kadar uzansa da, barışın kendi başına bir araştırma alanı, bilimsel bir disiplin haline gelmesi ancak 20. yüzyılda mümkün olabilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan evvel çeşitli barış hareketlerinin, sosyalist hareketlerin savaşın patlak vermesini önleyememesi, özellikle ABD ve Avrupa'da, gelecekteki savaşları önleyebilmek için barışın bilim haline gelmesi çabalarını beraberinde getirmiştir. Ancak bu dönemdeki çalışmaların çoğu bireysel ve yalıtılmış olmaktan öteye gidememiştir.²²⁴

Bu süreçte savaşı hukuk dışı ilan eden 1928 Kellogg-Briand Paketi ve Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu, barışın uluslararası hukukun konusu olması konusunda önemli gelişmelerdir. Ne var ki, Milletler Cemiyeti'nin kısa ömrü ve II. Dünya Savaşı'nda yaşananlar, barış çalışmaları alanında olası gelişmeleri engellemiş; savaşlar ve savaşların nedenleri, çatışmaların sona erdirilmesi siyaset biliminin konusu olmayı sürdürmüştür. Bu dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden birisi, Carr ve Morgenthau'nun etkisiyle devlet iktidarının uluslararası ilişkilerdeki yerinin tartışılmaya başlanmış olmasıdır.²²⁵

İki dünya savaşı arasındaki dönemde Pitrim Sorokin, Lewis Richardson ve Quincy Wright gibi yazarlar barış araştırmalarının kurumsallaşması bakımından öncü olmuşlardır. Ancak bu yazarların çalışmaları da 20. yüzyılın ortalarına dek barışa dair yapılan diğer bilimsel ve felsefi çalışmalar da “savaş hukuku” ya da “çatışmaların çözümlenmesi” başlıkları altında incelenmiş; savaş asıl inceleme alanı olmayı sürdürmüştür.²²⁶ Barışa dair çalışmaların önemli bir kısmı ise “pasifizm” ve “savaş

²²⁴ Rogers and Ramsbotham, **a.g.m.**, s. 740.

²²⁵ Lawler, **a.g.m.**, s. 76.

²²⁶ Örneğin Boulding barışın teorisini kurmaya çalıştığı çalışmasında savaşı ve savaşın nedenlerini tartışmaktadır. Bkz. (Kenneth E. Boulding, “Peace Theory,” **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham (Durham, North Carolina: CAP, 2003, ss. 53 – 58), s. 54 – 55.

karşıtlığı” biçiminde tezahür etmiştir.²²⁷ Bu dönemde tıp bilimi ile savaş arasında analogi kurularak “sebepler bilinirse sorunun tedavi edilebileceği ve tekrarlanmasının önlenilebileceği” savunulmuştur.²²⁸

II. Dünya Savaşı’ndan sonra, savaşta yaşananların etkisiyle barış ile demokrasi ve barış ile insan hakları arasındaki ilişki tartışılmaya başlanmıştır. Kaynaklarını Kant’tan alan “demokratik bir devletin savaşa neden olmayacağı, savaştan kaçınacağı” tezi tartışılmaya başlanmıştır.²²⁹ Yine II. Dünya Savaşı’ndan sonra, özellikle nükleer savaş tehdidinin yarattığı kaygıyla barış ve çatışma araştırmalarının kurumsal gelişimi ve kavramsal çerçevesi belirginleşmiş; ilk enstitüler kurulmaya başlanmıştır. 1945’de Fransa’da “*Institut Francais de Plemologie*” ve ABD’de “*St Louis Theodere Lenz’s Peace Research Laboratory*” kurulmuştur. Yine 1945’de Japonya Mahkemesi yargıçlarından Bert Roling çatışma araştırmalarını Hollanda’da faaliyete geçirmiş; Pugwash Hareketi ortaya çıkmış ve “*Bulletin of Atomic Scientists*” yayınlanmaya başlamıştır.²³⁰

İlk adımlar sayılabilecek bu gelişmeler, barışın tek başına bir bilimsel araştırma alanı haline gelmesini sağlamıştır. Barış araştırmacılarının çoğu, barışa dair realist ve Hobbesyan kavramsallaştırmaları redderek daha idealist, özgürlükçü ve yapısalcı yöntemlerden yararlanmışlardır.²³¹ Bu nedenle, barışın bir araştırma alanı olması, bilimsel çevrelerce kuşkuyla karşılanmış, barış çalışmalarına dair araştırma enstitülerinin kurulması, yayın organlarının çıkarılması düşünüldüğü kadar kolay olmamıştır.²³² Barış araştırmaları bir bilim dalı olarak, eşzamanlı olarak 1950’li yıllarda ABD ve Avrupa’da ortaya çıkmış, daha sonra İskandinav ülkelerine ve İngiltere’ye

²²⁷ Lawler, **a.g.m.**, s.76;

²²⁸ Anatol Rapoport, “Peace Research and Peace Movements,” **International Peace Research Newsletter**. Vol. 21, No 3: 2-10, (1983), s. 3.

²²⁹ Lawler, **a.g.m.**, s. 76.

²³⁰ Rogers and Ramsbotham, **a.g.m.**, s. 740, 743.

²³¹ **Aynı**, s. 742.

²³² Lawler, **a.g.m.**, s. 77.

yayılmıştır. Erken dönem çalışmaları, barışın kendisinden ziyade, savaşın sistematik analizine yönelse de, bu çalışmalar iktidarı ve pozitif bilimi hedef alan eleştirel bakışlarıyla barış çalışmalarının bugünlere ulaşmasında kilometre taşlarını oluşturmuştur.²³³

Nükleer silahlanmanın tırmanması, Kore Savaşı gibi nedenlerle barış araştırmaları hız kazanmış; 1952’de “*Bulletin of the Research Exchange and on the Prevention of War*” yayınlanmaya başlamış; 1954 yılında Stanford’da “*Center for Advanced Studies in the Behavioural Sciences*” kurulmuştur. Bu merkez kısa sürede barış ve çatışma çalışmalarında etkili bir merkez haline gelmiştir. 1957 yılında ABD’de “*Journal of Conflict Research*” yayınlanmaya başlamış, 1959 yılında da Michigan Üniversitesinde Çatışma Çözümlemeleri Merkezi kurulmuş; ekonomi, sosyoloji ve psikoloji gibi diğer alanların yöntemlerinden yararlanılmaya başlanmıştır. Barış sözcüğünün kullanıldığı ilk araştırma merkezi; “*The International Peace Research*” (PRIO) adıyla, 1959 yılında, Norveç Oslo Üniversitesi’nin bir bölümü olarak kurulmuştur. PRIO’nun kuruluşundan beş yıl sonra İsveç’te “*Stockholm International Peace Research Institute*” (SIPRI) kurulmuştur.²³⁴

Barış çalışmaları yapan bu merkez ve yayınları, yeni merkez ve yayın organları izlemiş; ABD’nin eyaletlerinde, Kanada’da ve hemen her Avrupa ülkesinde çeşitli araştırma merkezleri kurulmuştur. Bu çalışmalar, uluslararası ilişkilerde realist yaklaşıma ciddi eleştiriler getirmiştir. Barış çalışmalarında asıl dönüm noktası, 1964 yılında Norveçli sosyolog Johan Galtung tarafından kurulan “*Journal of Peace Research*” adlı yayın olmuştur. Barış çalışmalarının çatışma çözümlemelerinden ayrılıp ayrı bir disiplin haline gelmesini Johan Galtung sağlamıştır. Ancak derginin kuruluşundan bizzat dergi içinde bir çatışma başlamış; bu çatışma Vietnam Savaşı döneminde en keskin halini almıştır. Tartışmaların genel başlıkları Galtung’un Avrupa ile ABD yaklaşımlarını birbirinden ayırması, bunun üzerine ABD’nin Avrupalı araştırmacıları bilimsel olmamakla suçlaması ve Galtung ile Marksistler arasındaki fikir

²³³ Aynı, s. 77.

²³⁴ Lawler, a.g.m., s.79; Rogers and Ramsbotham, a.g.m., s. 743.

ayrılığı olarak özetlenebilir. Zira daha evvel belirtildiği gibi Galtung'un çalışmalarının merkezini her türlü şiddetin reddi oluştururken, Marksistler devrimci şiddetin kaçınılmaz olduğunu savunmuşlardır. Her ne kadar Galtung özellikle ekonomik eşitsizlik konusunda Marksistlerin tezlerini kabul etse de, Marksist sistemin en az liberal sistem kadar şiddete neden olduğunu savunmuştur.²³⁵

Galtung, barış çalışmalarına şiddete dair yeni bir terminoloji kazandırmıştır. O'na göre tek başına savaşın yokluğu barışın varlığı anlamına gelmemektedir. O'nun öncülüğündeki modern barış çalışmalarına göre barış, savaşın yokluğunu değil, insan yaşamının her düzeyinde şiddetin yokluğunu ifade etmektedir. Daha evvel belirtildiği üzere Galtung barışı tehdit eden ve birbiri ile ilgili üç şiddet tipi belirlemektedir; doğrudan şiddet, yapısal şiddet ve kültürel şiddet.²³⁶ Doğrudan şiddet fiziki, sözlü ve/veya psikolojik saldırılar olarak belirlenirken; eşit olmayan hayat şartları, kaynakların ve iktidarın adil olmayan dağılımı yapısal şiddettir. Galtung'un barış çalışmaları alanına en özgün katkısı da yapısal şiddete ilişkin tahlilidir. Zira yapısal şiddete ilişkin tahlilleri genellikle insan hakları mücadelesine denk düşmekte ve barış ile insan hakları arasında kurulan/kurulabilecek ilişkiyi güçlendirmektedir.

1970'li yıllar sadece insan hakları ile barış arasında değil, barış, çatışma ve diğer dünya sorunları arasındaki ilişkilerin tartışıldığı yıllar olmuştur. Barış araştırmacıları çevre sorunları²³⁷, toplumsal cinsiyet rolleri, iktisadi gelişme kavramı gibi sorun alanlarını diğer sosyal bilimcilere nazaran çok daha erken fark etmişlerdir. 1970'ler aynı zamanda, barış araştırmacılarının ülke sınırları içinde yaşanan etnik, dinsel ve/veya diğer kaynaklı çatışmalar, başka deyişle iç çatışmalar üzerinde yoğunlaştığı yıllar olmuştur.²³⁸ Bu yıllarda "*Journal of Conflict Resolution*", barış araştırmalarının kavramsal içeriğini genişleterek, sorunların çatışma çözümünden çevre sorunlarına,

²³⁵ Lawler, **a.g.m.**, s. 83-84.

²³⁶ Galtung kültürel şiddet kavramını 1990 yılında terminolojiye kazandırmıştır.

²³⁷ Örneğin barış ve çevre sorunları konusunda dikkat çekici eylemleri ile tanınan ve yeşil ve barışçıl bir dünya sloganı ile yola çıkan Greenpeace bu yıllarda (1971) faaliyete geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (<http://www.greenpeace.org/international/> E.T.: 05.04.2010).

²³⁸ Rogers and Ramsbotham, **a.g.m.**, s. 746-748.

sosyal adaletten eşitliğe uzanan geniş bir çerçevede tartışılmasını sağlamıştır. Yine bu dönemde, sadece nükleer silahların değil, biyolojik ve kimyasal silahların da kullanılmaya başlaması, silahsızlanma konusundaki talepleri artırmıştır. Ancak barış araştırmacılarının ve aktivistlerinin silahsızlanma ve silahlanmanın sınırlanması talepleri, onları politik sağıın hedef tahtasına oturtmuştur. Böylece özellikle 80’li yıllarda ne zaman silahsızlanma temelli barış talebi gündeme gelse, hükümet destekli merkezlerce güvenlik konferansları düzenlenmiştir.²³⁹

1980’lerde, ekonomik ve sosyal gerginliklerin tırmanması ve Batıda artan savaş korkusu; gelişme kavramının klasik içeriğinden sıyrılması; çoğunlukçu burjuva demokrasininin sorgulanmaya başlanması gibi sosyal bilimlerin pek çok alanını etkileyen değişim ve dönüşümler, barış araştırmalarını da doğrudan etkilemiştir. Böylece barış araştırmacıları bir yandan sayıları binleri bulan üyeleri, öte yandan çeşitli araştırma alanları ile bir topluluk haline gelmişlerdir.²⁴⁰ Ancak Batılı barış araştırmaları, bizzat çatışma kaynağı olmakla, çoğulcu olmamakla ve ütopyik kavramsallaştırmalara başvurmakla eleştirilmiştir. Aslında sorun barışın bilimselleştikçe teorikleşmesinden ve pratikten giderek uzaklaşmasından kaynaklanmıştır. Her ne kadar bilimsel tüm çalışmalarda aynı sorun yaşansa da, barış araştırmalarının etkin barış eylemleri ile desteklenemedikçe ya da tersi hallerde anlam kazanmadığı kaygısı ağır basmıştır. Bu nedenle 1980’ler barışı çalışmanın yetmediğinin, barış için çalışmanın gerekli olduğunun vurgulandığı yıllar olmuştur.²⁴¹

1980’li yıllar aynı zamanda barış çalışmalarına feministlerin damgalarını vurdukları yıllar olmuştur. Zira o zamana kadar kadınlarla savaş ve çatışmalar arasındaki ilişki kadınların doğuştan barışçı oldukları, bu nedenle savaş zamanlarında da erkeklerin savaşçı kadınların kurban oldukları varsayımları üzerinden kurulmuştur. Özcü feministlere göre kadınlar anne’dirler, bu nedenle şefkatli barışçılardır.

²³⁹ Aynı, s. 746-748.

²⁴⁰ Aynı, s. 748.

²⁴¹ Laszlo J. Kiss and Agnes Csiszér, “Peace Research and Peace Movement,” **International Peace Research Newsletter**. Vol. 20, No 4: 3-10, (1982), s. 4.

Savaşlardan en çok anne olarak zarar görmeleri, onları doğal olarak savaş karşıtı yapar.²⁴² Oysa Selek'in belirttiği gibi barış mücadelesinde kadınların rolü onların özünden doğalarından ya da barışçıl özelliklerinden kaynaklanmaz.²⁴³ Kuşkusuz kadınlar, çocuklarla birlikte savaştan en çok etkilenen grubu oluştururlar. Çatışma ve savaş hallerinde kadınlar, ölüm, yaralanma, açlık, yakınlarını kaybetme dışında doğrudan salt cinsiyetleri nedeni ile de şiddetin kurbanı haline gelmektedir. Bu şiddet tipleri şöyle sıralanabilir: Tecavüz, fuhuşa zorlanma, seks köleliği, zorla hamilelik ya da hamileliğin sonlandırılması. Açık ve net belgeler çatışma ve savaş halindeki cinsel şiddetin bir savaş silahı olarak kullanıldığını göstermektedir.²⁴⁴

Ancak kadınların savaşlarda kurban olmaları, onların çoğu zaman doğrudan ya da dolaylı fail olmalarını engellememektedir. Zira savaşan kadınların yanı sıra, askerlerin çamaşırlarını yıkayan, yemeklerini yapan, yaralarını saran ve/veya kuryelik yapan kadınlar da vardır.²⁴⁵ İşte feminist barış çalışmaları, kadınların çatışma ve savaş

²⁴² Bu tez ilk bakışta, özellikle “anneler ağlamasın” sloganlarıyla birlikte düşünüldüğünde akla yakın görünse de, her kurum gibi kadınlık ve anneliğin de toplumsal kuruluşu bu safdillige izin vermemektedir. Zira tarih, kendileri savaşçı olmasa dahi, eşlerini ve oğullarını savaşa gönderen, erkeklerinin savaşçılığıyla gurur duyan kadınlarla doludur. Daha önemlisi, kadınlık-annelik denklemi aynı zamanda hâlihazırdaki toplumsal yapının yeniden üretimi için gereklidir. Türkiye’deki çatışma ortamının anneleri nasıl etkilediğini araştıran Sepil Sancar’ın çalışmasında ortaya koyduğu gibi, anne-kadınlar genellikle politik bağlam içerisinde kendilerini siyasi bir davayı parçası olarak görmekte ve oğullarının-eşlerinin eşlerinin ölümünü bu bağlam içerisinde değerlendirip meşrulaştırmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Serpil Sancar, “Karıncaezmez Şehitlerin Anneleri,” **Post Express**, Sayı 5: 53 - 55, (2006), s. 53.). Benzer bir örnek Yugoslavya iç savaşı esnasında da yaşanmıştır. 1991’de savaşı birlikte protesto eden Hırvat, Sırp ve Bosnalı yüzlerce kadının savaş karşıtı eylemleri sert biçimde bastırılmış; hemen ertesinde üç grubun da televizyonları, oğlunu savaşa gözyaşları ile ama mutlu ve gurulu biçimde gönderen anneleri yayınlamaya başlamıştır (Cynthia Enloe, **Manevralar**. Çev.: Serpil Çağlayan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), s. 427.).

²⁴³ Selek, **a.g.e.**, s. 66.

²⁴⁴ Özellikle Soğuk Savaş’tan sonra kadınlar, salt toplumsal cinsiyetleri nedeniyle şiddetin doğrudan hedefi haline gelmişlerdir (Sandra Whitworth, “Feminist Perspectives,” **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams (London: Routledge, 2008, ss. 103-114), s. 108.).

²⁴⁵ **Aynı**, s. 108. Örneğin Agacinski, kadınların özünde savaşçı olmadıklarını ancak halklarının özgürlüğü için mücadele edebileceklerini savunmaktadır. O’na göre, şiddet yanlısı kadınlar isyancı, devrimci ve direnişçidir. Kadınların başvudukları şiddet genel olarak karşı şiddettir (Sylviane Agacinski, **Cinsiyetler Siyaseti**. Çev.: İsmail Yerguz (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998), s. 113.). Ne var ki bu önerme haklı savaş tezinin tuzağına düşmekte ve kadınların ancak meşru şiddete başvurduğunu savlamaktadır. Zira, ilkin şiddetin “meşru” olması, onu şiddet eylemi olmaktan çıkarmamaktadır. İkincisi bu sav doğru olsa idi, dünya kadın işkenceci-askerlerin varlığına tanık olmazdı. Oysa Irak’ta yaşananlar, kadınların asker olduklarında erkeklerden farklı davranmadıklarını göstermiştir.

halindeki konumlarını ve rollerini sorgulayarak, bir yandan barış çalışmalarında kadınları ilk defa görünür hale getirmiştir²⁴⁶; öte yandan şu önemli soruları sormuştur: “Barışı istemek kadınların doğal bir özelliği midir? Ya da kadınlar sevginin, şefkatin, insancılığın doğal taşıyıcıları mıdır? Kadınlarla şiddet arasında aşılmaz bir uçurum mu vardır?”²⁴⁷ Bu soruların sorulmaya başlanması ile birlikte, aile içi şiddetten savaşa uzanan süreklilik²⁴⁸ feminist barış araştırmalarının temel paradigması haline gelmiştir. Böylece feminist barış araştırmaları, negatif barış-pozitif barış tartışmalarını bireysel alana indirmişlerdir.²⁴⁹ Özcü feministler, kadınların doğası gereği barışçı olduğu tezinde ısrarcı olsa da, yapısalcı feministler toplumsal cinsiyetin, dolayısıyla kadınlık ve erkekliğin, kurgulanışını, militarist erkeklik ve ulus-devlet mitinde aramışlardır.

Toplumsal cinsiyetin bu analizi, feministlerin kendi aralarındaki tartışmaları da alevlendirmiştir. Feministlerin kendi aralarındaki en dikkat çekici tartışmalardan birisi, barış çalışmalarına Avrupa merkezli olduğu gerekçesiyle yöneltilen eleştirilerin bir kısmı ile doğrudan örtüşür. Zira Afrikalı feministler, beyaz feminizmin “homojen ve tek tip bir üçüncü dünyalı kurban-kadın” imgesi yarattığını savunmuşlardır. Bu eleştirinin haklılık payı büyüktür. Nitekim Nikaragualı ve Afrikalı kadın özgürlük savaşçıları, Batılı beyaz feministlerde derin bir kırılma yaratmıştır. İkinci dikkat çekici tartışma ise kadınların silahlı kuvvetlere erkeklerle eşit katılımı çerçevesinde ilerlemiş ve ilerlemektedir. Nitekim liberal feministler için eşit katılım bir eşitlik sorunuyken,

²⁴⁶ Anette Weber, **a.g.m.**, s. 2. Enloe'nin vurguladığı gibi, uluslararası siyaset kadınları görmezden gelmiştir, öte yandan feminist analizler de uluslararası siyaseti etkilemeyi başaramamıştır. Uluslararası siyaset yüzlerce yıl boyunca eril bir alan olarak görülmüş/görülmektedir. Nitekim yine özcü feministlere göre uluslararası siyasetin erkek egemen olması, dünya üzerindeki savaş ve çatışmaların nedenidir. Oysa Enloe'nin belirttiği gibi bir kadın kromozomları nedeniyle savaş karşıtı değildir (Cynthia Enloe, **Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler**. Çev.: Berna Kurt-Ece Aydın (İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2000), s. 32-34.).

²⁴⁷ Gülnur Acar Savran, **Beden Emek Tarih** (İstanbul: Kanat Yayınları, 2004), s. 214.

²⁴⁸ Galtung da benzer bir analizle aile içi şiddetten çatışma hallerindeki şiddete uzanarak erkekler tarafından doğrudan uygulanan fiziksel şiddetin hem toplumsal cinsiyet rolleri ve patriyarka ile hem de yapısal ve kültürel şiddetle arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır (Galtung, 1996, **a.g.e.**, s. 40-43.).

²⁴⁹ Linda Groff and Paul Smoker, “Creating Global – Local Cultures of Peace,” www.gmu.edu/pgm/icar/pcs/smoker.htm E.T.: 23.05.2007

feministlerin çoğu için sorgulanması gereken silahlı kuvvetlerin varlık nedenleri ile patriyarka ve militarizmin ilişkisidir.²⁵⁰

Bugün gelinen noktada, küresel sorunlardan ve küresel taleplerden barış çalışmaları da etkilenmekte; giderek çeşitli disiplinlerden daha fazla araştırmacı barış çalışmalarına dâhil olmaktadır. Daha önemlisi klasik barış çalışmalarının hükümetleri hedef alan yöntemleri değişmiş, yerini sistemin kendisini sorgulayan bir disipline bırakmıştır.²⁵¹ Barış çalışmalarının başta siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel olmak üzere birden fazla boyutu vardır. Galtung'a göre, barış çalışmalarının siyasi boyutu demokrasi ve insan hakları tartışmaları ile; askeri boyutu silahlanma, patriyarka ve militarizm ile; ekonomik boyutu ekonomik teorilere sömürü ilişkileri ile; kültürel boyutu şiddetle ve insanı şiddete iten sebeplerle ilişkilidir.²⁵²

Bu bağlamda barış çalışmaları, bir değerler sistemine dayanan, problem merkezli ve disiplinler arası bir araştırma alanıdır ve sorunların şiddete başvurulmaksızın nasıl çözüleceği sorusunun yanıtını aramaktadır. Barış çalışmalarının konusunu genel itibariyle, şiddetin kökeni ve kaynakları ile yapısal eşitsizliklerin sona erdirilmesinin, çatışmaların barışçıl yollarla nasıl çözümlenmesinin ve şiddetin ve çatışmaların sona erdirilmesinin yollarını araştırmak oluşturur. Teori ve pratiğin iç içe olduğu bu bilim dalında sorunların analizi ve normatif yorumu önemli yer tutmaktadır.²⁵³

Galtung barış çalışmalarını kullanılan yöntem bakımından üçe ayırarak incelemektedir. Buna göre, ampirik barış çalışmaları, eleştirel barış çalışmaları ve yapısalcı barış çalışmalarından söz edilebilir. *Ampirik barış çalışmaları*, geçmişte toplanan verilere dayanarak, araştırmacılara bugünü yorumlamaya dair bilgi verir. *Eleştirel barış çalışmaları*, bugünün verilerini şiddet/barış konseptinde karşılaştırılarak değerlendirmeye yardımcı olur. *Yapısalcı barış çalışmaları* ise, teori ve pratiği bir araya

²⁵⁰ Anette Weber, **a.g.m.**, s. 6; Whitworth, **a.g.m.**, s. 109.

²⁵¹ Kiss and Csiszér, **a.g.m.**, s. 4-5.

²⁵² Galtung, 1996, **a.g.e.**, s. 4- 6.

²⁵³ Rogers and Ramsbotham, **a.g.m.**, s. 741-742.

getirerek, hangi değerlere göre hareket edilmesi gerektiğini bulmaya çalışır. Her üç araştırma biçimi de sosyal bilimlerin bütün yöntemlerine başvurarak bilimsel sonuçlara ulaşmaya çalışır. Başka deyişle araştırmacılar geçmişi yorumlayarak bugünü anlamının ve geleceği kurmanın yollarını araştırmaktadır.²⁵⁴

2.4. Hukuki Belgelerde Barış Hakkı

2.4.1. Uluslararası Belgelerde Barış Hakkı

Barışı sağlamaya yönelik ilk hukuki düzenlemeler, barış hareketlerinde ve barış çalışmalarında olduğu gibi savaşın nlenmesine; savaşlarda kullanılan silahların sınırlanmasına; savaş sularının belirlenmesine ilişkindir. Başta Cenevre Sözleşmeleri olmak üzere, kara, deniz ve hava silahlarının kullanımına ilişkin sözleşmeler, nükleer silahların denenmesini ve üretilmesini yasaklayan sözleşmeler, savaş esirlerine nasıl davranılması gerektiğini belirleyen sözleşmeler, doğrudan barışın sağlanmasına yönelik olmasa da barışın tesisine ve korunmasına yönelik insancıl hukukun gelişiminde yapı taşları olmuştur. Bu bağlamda unutulmaması gereken bir diğer önemli belge ise, II. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan 1948 tarihli "*Soykırım Suçunun nlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme*"dir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, barış ile insan hakları arasındaki ilişki en çarpıcı biçimiyle BM şartı'nda ve İHEB'de kurulmuştur. İHEB'in önsözünde "*İnsan onurunun ve insanlık ailesinin bütün üyelerinin sahip olduğu eşit ve devredilemez haklarının tanınmasının*" zgrlk, adalet ve dünya barışının temeli olduğu vurgulanmıştır. BM şartı'nın 1. maddesinde ise uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması ile insan haklarına saygının geliştirilip korunması BM'nin amaçları arasında sayılmıştır. BM şartı'nın 11. maddesinde ise "*Genel Kurul, silahsızlanmaya ve silahlanmanın düzenlenmesine hâkim olan ilkeleri de içermek üzere, uluslararası barış*

²⁵⁴ Galtung, 1996, a.g.e., s. 9-11.

ve güvenliğin korunması için yapılacak işbirliğinin genel ilkelerini inceleyebilir ve bu ilkeler konusunda örgüt üyelerine hem de Güvenlik Konseyi'ne veya hem örgüt üyelerine hem de Güvenlik Konseyi'ne tavsiyelerde bulunabilir.”

BM Genel Kurulu çalışma ilkelerine uygun olarak, 1957 yılında “*Devletler Arasında Barışçı ve Dostça İlişkiler Kararı*”nı kabul etmiş; 1970 yılında “*Birleşmiş Milletler Anlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası İlkeler Bildirge*”sini yayınlamıştır. Bu Bildirge'ye göre:

(a) Devletler, uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda diğer Devletler ile işbirliği yapacaklardır;

(b) Devletler, herkes için geçerli olan insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı ve bunların hayata geçirilmesini sağlamak ve her türden ırksal ayrımcılığı ve dinsel hoşgörüsüzlüğü sona erdirmek konularında işbirliği yapacaklardır;

(c) Devletler, ekonomik, toplumsal, kültürel, teknik ve ticari alanlardaki uluslararası ilişkilerini mutlak eşitlik ve müdahalede bulunmama ilkeleri doğrultusunda yürüteceklerdir;

(d) Birleşmiş Milletler'e üye Devletlerin, Antlaşmanın ilgili hükümleri doğrultusunda, birlikte ve ayrı hareket ederken Birleşmiş Milletler ile işbirliği içinde olma yükümlülükleri vardır.

1965 yılında yayınlanan “*Gençlerde Barış Ülküsünü, Uluslararası Saygı ve Anlayış Geliştirme Bildirgesi*”ni; 1977 yılında BM Genel Kurulu “*Uluslararası Yumuşamanın Geliştirilmesi ve Güçlendirilmesi Bildirgesi*” izlemiştir. 1978 yılında ise “*Toplumları Barış Yaşamına Hazırlama Bildirgesi*” ile 1982 yılında “*Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Çözümü için Manilla Bildirgesi*” kabul edilmiştir.

Cinsiyet eşitliğini düzenleyen 3. maddesi ve savaş propagandasını ve nefret söylemini ve suçlarını yasaklayan 20. maddesi ile 1966 tarihli “*Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Sözleşme*”, sadece savaşın önlenmesi bakımından değil, pozitif barışın tesisine işaret etmesi bakımından önemlidir. Pozitif barışın tesisine yönelik diğer önemli belgeler şöyle sıralanabilir;

- 1952 tarihli “Kadınların Siyasi Haklarına İlişkin Sözleşme”
- 1956 tarihli “Köleliğin, Köle Ticaretinin ve Köleliğe Benzer Kurum ve Uygulamaların Kaldırılmasına İlişkin Ek Sözleşme”
- 1960 tarihli “Sömürge Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Tanuma Bildirgesi”
- 1963 tarihli “İrk Ayrımcılığının Her Şeklinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi”
- 1965 tarihli “Her Çeşit İrk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme”
- 1967 tarihli “Kadınlara Karşı Ayrımcılığa Son Verilmesi Bildirgesi”
- 1975 tarihli “Kadınların Eşitliği, Kalkınmaya ve Barışa Katkıları Meksiko Bildirgesi”
- 1978 tarihli “Birleşmiş Milletler, Kitle İletişim Araçlarının Barışın ve Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesine, İnsan Haklarının Geliştirilmesine ve İrkçilik, Apartheid ve Savaş Kışkırtıcılığı ile Mücadele Edilmesine Katkıda Bulunması ile İlgili Temel Prensipler Bildirgesi”
- 1979 tarihli “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”
- 1981 tarihli “Din ya da İnanca Dayalı Her Türü Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılığın Kaldırılması Bildirisi”
- 1989 tarihli “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”
- 1992 tarihli “Ulusal ya da Etnik, Dini ve Dile Dayalı Azınlıklara Ait Kişilerin Haklarına İlişkin Deklarasyon”

Barışı bir insan hakkı olarak tanıyan ilk organ BM İnsan Hakları Komisyonu'dur. Komisyon, 27 Şubat 1976'da, Karar 5 (XXXII) ile "herkesin uluslararası barış ve güvenlik hakkına sahip olduğu"nu belirtmiştir.²⁵⁵ Barış, 1978 UNESCO "*İnsan Hakları, İnsan İhtiyaçları ve Yeni Bir Uluslararası Toplumun Kurulması İçin Uzmanlar Toplantısı*"nda bir insan hakkı olarak nitelenmiştir. Toplantının Sonuç Bildirgesi'nde, BM Şartı'na ve kuvvet kullanma yasağına atıf yapılarak, barış hakkının bütün insanların hakkı olduğu ve diğer insan hakları gibi uluslararası hukukun koruması altında olduğu vurgulanmıştır. Yine 1978 yılında, BM Genel Kurulu'nun kabul ettiği 33/73 sayılı kararla barış, her ulusun ve her insanın ırk, dil, din, cinsiyet gözetilmeksizin hakkı olarak ilan edilmiş; bu hakkın korunması ve gerçekleştirilmesi her ulusun görevi olarak belirlenmiştir.²⁵⁶

UNESCO Bildirisi'nde ve BM Kararında diğer insan hakları ile ilişkilendirilerek tanımlanan barış hakkı, *1981 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi*'nde güvenlik kavramı ile birlikte ele alınmıştır. Sözleşme'nin 23. maddesine göre "*Bütün insanlar ve halklar ulusal ve uluslararası güvenlik ve barış hakkına sahiptir.*" Uluslararası sözleşme ve BM kararlarında gerek güvenlik gerekse diğer insan hakları ile birlikte sayılan barış hakkı en açık ifadesiyle *1984 Halkların Barış Hakkı Bildirisinde* ilan edilmiştir.

Bildirinin 1. maddesi "*Gezegennemizde yaşayan halkların kutsal barış hakkı bulunduğunu ilan ederken bu hakkın korunması ve uygulanması "her devlet için temel bir yükümlülük"* ilan edilmiştir. Yine Bildiri'ye göre, halkların barış hakkını kullanabilmeleri için her türlü savaş tehdidinin, özellikle nükleer savaş tehdidinin tasfiye edilmesi; uluslararası ilişkilerde zor kullanmaktan kaçınılması ve uyuşmazlıkların BM Şartı'nın öngördüğü çerçevede barışçıl yollarla çözümlenmesi her

²⁵⁵ Stefan Kirchner, "The Human Rights Dimensions of International Peace and Security: Humanitarian Intervention After 9/11," www.jha.ac/articles/a143.pdf E.T. 02.01.2010.

²⁵⁶ **BM Genel Kurul Kararı 33/73**, "Declaration on the Preparation of Societies for Life in Peace".

devlete yüklenen bir sorumluluktur. Bütün devletler ve uluslararası örgütler barış hakkının hayata geçirilmesi için ellerinden geleni yapmakla yükümlüdür.²⁵⁷

Barış hakkının hayata geçirilmesi yönündeki en önemli hukuki belgelerden birisi, sürekli bir UCM kurulmasını sağlayan 1998 tarihli Roma Statüsü'dür. Roma Statüsü'nün kabulüyle UCM 1 Temmuz 2002'de çalışmaya başlamıştır. Roma Statüsü ile barışı güvence altına almaya ve gelecekteki savaş suçlularını vazgeçirerek çatışmaları sonlandırmaya yönelik önemli bir adım atılmıştır.

Görüldüğü üzere barışın ve barış hakkının yer aldığı sayısız sözleşme, metin, bildiriye rağmen, uluslararası hukukta barış hakkı açıkça tanımlanmamakta; genel olarak belirtilmekten öteye gidememektedir. Öte yandan hakkın tüm içeriğini hukukla belirlemek mümkün değildir zira diğer insan hakları gibi barış hakkı da gelişmeye ve yoruma açıktır.²⁵⁸ Bu bağlamda, barış hakkına dair uluslararası düzenlemeler, barış hakkı ile diğer insan hakları düzenlemeleri arasındaki diyalektik ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Bu husustaki her düzenleme toplumsal yapıların dönüştürülmesi potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır.

2.4.2. Anayasalarda Barış Hakkı

Bir hakkın iç hukukta düzenlenmesi, o hakkı, ilgili devletin pozitif hukuk düzeninin bir parçası haline getirir. Bir insan hakkı ise, iç hukukta, genellikle ve öncelikle anayasada belirlenir. İnsan haklarının tanınması ve güvence altına alınmasına ilişkin kurallar, tarihi ve ontolojik açıdan anayasa kavramının kurucu unsurları arasında

²⁵⁷ Dimitrijevic ise Bildiri'yi kuvvet kullanma yasağına dair bir göndermede bulunmadığı, kuvvet kullanma yasağı ile barış hakkı arasında bir ilişki kurmadığı gerekçesiyle eleştirmektedir. O'na göre, retorik güzel ama hukuki değildir. Dimitrijevic bildirinin dilinin Moğolistan'ın dışarıda yaşayan pasifistlere yönelik bir propagandasının sonucu olduğunu savunmaktadır (Dimitrijeviç, **a.g.m.**, s. 52-53.).

²⁵⁸ Alston, **a.g.m.**, s. 204.

yer alır.²⁵⁹ Zira anayasalar bir yandan devletin temel organlarını ve işleyişini belirleyen; öte yandan kişilerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan metinlerdir.²⁶⁰ Başka deyişle anayasalar, bir siyasi sistemin temel normlarını ve toplumsal yapıya ilişkin temel tercihlerini belirleyen metinlerdir.²⁶¹ İnsan hakları ise dayandıkları “ahlaki normlar” ve “insan onuru” gibi değerler nedeniyle, anayasaların yapım sürecinde, görmezden gelinemeyecek bir güç durumundadır. Bu yönüyle anayasalar, esasında insan haklarını yaratan değil, onları bildiren, saptayan bir nitelik taşır.²⁶²

Ne var ki barış hakkı, diğer pek çok tanınmış insan hakkının aksine, iç hukuklarca tanınmış ve güvence altına alınmış haklar arasında değildir. Bu durum kısmen barış hakkının niteliğinin²⁶³, kısmense mevcut uluslararası sistemin ve onu oluşturan ulus-devlet anlayışının sonucudur. Barış hakkı, çevre, gelişme ve insanlığın ortak mal varlığına saygı hakkı ile birlikte “üçüncü kuşak haklar”, “dayanışma hakları” ya da “yeni haklar” olarak adlandırılan hak kategorisinde değerlendirilmektedir.

Üçüncü kuşak haklara dair temel itiraz noktası, bu hakların hakkın öznesi, konusu ve muhatabı açısından belirlenemez olduğu iddiasına dayanmaktadır.²⁶⁴ Oysa insan hakları gelişmekte olan bir süreçtir ve daha üçüncü kuşak haklar tartışması yoğunluk kazanmamışken, çevreye ve gelişmeye dair hükümler, pek çok devletin iç hukukunda yer almıştır.²⁶⁵ Daha önemlisi yukarıda belirtildiği üzere, barış hakkının diğer yeni haklarla birlikte BM hukuk sistemi mantığına dâhil edilmesi, bu hakların

²⁵⁹ Sancar, 2000, **a.g.m.**, 116.

²⁶⁰ Mehmet Turhan, **Anayasal Devlet** (İkinci baskı, Ankara: Naturel Yayınları, 2003), s. 16.

²⁶¹ Mithat Sancar, “Hukuk Devleti: Cumhuriyetin Temel Niteliklerinden Biri (Mi?),” **Birikim**, Sayı 115: 40 – 47, (Kasım 1998), s. 40.

²⁶² Sancar, 2000, **a.g.m.**, 118.

²⁶³ Barış hakkının hukuki niteliği “Barış Hakkının Niteliği” başlığı altında tartışılacaktır.

²⁶⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku** (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002), s. 531.

²⁶⁵ Örneğin 1982 Anayasası ayrı bir bölümde, üçüncü kuşak haklar başlığı altında yer vermese bile, 56. md. ile çevre hakkına, 5. md. ile gelişme hakkına yer vermiştir.

uluslararası normatif sistemle bütünleşebildiğini göstermektedir.²⁶⁶ Kaboğlu'na göre anayasada üç kuşak bölümlenmesi dikkate alınarak yapılacak bir düzenleme, insan hakları alanında tanık olunan evrimin doğrudan anayasaya yansıtılmasını ve kendi içinde tutarlı ve daha uyumlu bir hukuksal rejim kurulmasını sağlayacaktır.²⁶⁷ Yine Kaboğlu'nun belirttiği gibi anayasada üçüncü kuşak haklara yer verilmesiyle oluşturulacak yeni bir sistematığın olumlu yönleri şöyle belirtilebilir:

1. Bir kez hak ve özgürlükler kendi aralarındaki ilişkilerin göz önüne alınmasıyla daha türdeş bir bölümlenmeye kavuşur.
2. Dayanışma haklarının ayrı bir kuşak içinde düzenlenmesi birinci ve ikinci kuşaktaki özgürlüklerin gerçekleşme ortamını ve bilincini yaratması yönünden anlamlı olur.
3. Anılan hakların ilerleyici, aşamalı olarak gerçekleşme niteliği anayasaya özgürlükler açısından dinamik yaklaşım ışığında Anayasa Mahkemesince ortaya çıkacak yeni bir insan hakkının koruma altına alınmasını sağlayabilir.
4. Nihayet uluslararası belgelere koşut bir düzenleme anayasal düzeyde pozitif hukuka yansıtılmış olur.²⁶⁸

Ne var ki barışın bir insan hakkı olarak kabul edilmesi, hakkın mevcut hukuk sisteminin iç mantığıyla uyum sağlamasına bağlıdır. Bu uyum, uzlaşma ya da bir hakkın diğerini dışlaması biçiminde ortaya çıkabilir, haklar arasında çatışmayı dışlamasa da uzlaşma arayışına işaret eder.²⁶⁹ Bu bağlamda, genel olarak üçüncü kuşak hakların, özelde ise barış hakkının güvencesi olarak anayasa yargısı öne çıkmaktadır.²⁷⁰ Zira

²⁶⁶ Bakır Çağlar, **Anayasa Bilimi** (İstanbul: BFS, 1989), s. 136.

²⁶⁷ Kaboğlu, 1991, **a.g.m.**, s. 57.

²⁶⁸ İbrahim Ö. Kaboğlu, "Anayasada Özgürlükler Sistematiği," **Anayasa ve Toplum** (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000, ss. 11 – 15.), s. 14.

²⁶⁹ Kaboğlu, 1998, **a.g.e.**, s. 32.

²⁷⁰ Soysal'ın belirttiği gibi, ulusal düzeyde koruma, her zaman evrensel standartlara göre bir koruma anlamına gelmemektedir. Bu nedenle, ulus-devleti, hakkı korumaya yöneltecek uluslararası yargı mekanizmalarının kurulması gerekmektedir. Böylesi bir uluslararası yargı mekanizması kurmak ise, bu denetimin önündeki en önemli engelin, millî egemenlik anlayışının aşındırılması ile mümkündür (Mümtaz Soysal, "İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması," **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**. Haz.: İonna Kuçuradi (İkinci baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1996, ss. 113 – 115), s. 115.).

anayasa yargısı, birey-toplum-devlet ilişkilerinin yeniden yorumlanmasını sağlama yeteneğine sahiptir.²⁷¹ Başka deyişle anayasa mahkemeleri, yorumlama faaliyetleri sonucu sadece hak ve özgürlükleri koruyucu ilkeler geliştirmekle yetinmez, aynı zamanda bu ilkeler yoluyla insan haklarını zenginleştirirler.²⁷² Kuşkusuz “*anayasa yargısı eğer anayasa insan hakları güvencelerini ilkeselleştirmişse ve ilkeselleştirdiği oranda, anayasanın üstünlüğünü sağlamak dolayısıyla insan haklarının korunmasında bir işlev görür.*”²⁷³ Barış hakkının iç hukuka dâhil edilebileceğinin en önemli göstergelerinden birisi de Japonya Anayasası’nın 9. maddesidir. 9. madde barışı açıkça bir insan hakkı düzenlemekte; devletin savaşa girmeyeceği taahhüdünde bulunmaktadır. Düzenleme bu haliyle dahi oldukça önemlidir. Bu maddeye göre:

“Düzen ve adalete dayalı uluslararası barışı gönülden dileyen Japon halkı, egemenlik hakkı olan savaştan ve uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde tehdit ve kuvvet kullanmaktan daimi biçimde feragat eder. Bu amacı yerine getirmek için hiçbir kara, deniz ve hava kuvveti muhafaza edilmeyecektir. Devlete savaş halinde olma hakkı tanınmayacaktır.”²⁷⁴

Ancak hemen belirtilmelidir ki, barış hakkının, anayasalarda -TC Anayasası dâhil-, yer alması sadece devletlerin savaşa başvurmamayı taahhüt etmesi bakımından değil, insan haklarının bütünüünün gelişmesi bakımından önemlidir. Ayrımcılık yasağından düşünce özgürlüğüne, silahsızlanmadan vicdani red hakkına uzanan bir dizi insan hakkı, bir yandan barış hakkını desteklerken, öte yandan barış hakkının tanınmasıyla güçlenecek, daha berrak biçimde güvenceye alınmasını sağlayacaktır. Zira insan haklarının ortak temeli insanın “insanca bir hayat” sürmesinin koşullarını yaratmaktır.

²⁷¹ İbrahim Ö. Kaboğlu, “İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı,” **Anayasa Yargısı**, Sayı no 9: 121 – 136, (1993), s. 135.

²⁷² İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Yargısı** (Dördüncü baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2007), s. 112.

²⁷³ Mithat Sancar, “İnsan Hakları Açısından 1982 Anayasası,” **Devlet Aklı Kıskaçında Hukuk Devleti** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, ss. 133 – 161), s. 153.

²⁷⁴ <http://www.solon.org/Constitutions/Japan/English/english-Constitution.html>. E.T.: 23.05.2010.

3. BİR İNSAN HAKKI OLARAK BARIŞ HAKKI

3.1. Barış Hakkının İnsan Hakları İçindeki Konumu

Daha evvel belirtildiği üzere, insan hakları asli nitelikteki haksızlık pratiklerine karşı, haksızlığa uğrayanların verdiği mücadelelerin ürünüdür ve bu haksızlık pratikleri, büründükleri biçime göre “insan hakları kuşaklarını”²⁷⁵ ortaya çıkarmıştır. İnsan hakları kuşakları, insan hakları anlayışının ve mücadelelerinin evrim sürecini de göstermekte; insan hakları kavramının dinamik niteliğini ortaya koymaktadır. Zira farklı çelişkilerin barındığı toplumsal koşullarda, yeni haklar ortaya çıkmaktadır.²⁷⁶ Karel Vasak’a göre, insan haklarının kuşakları, aynı zamanda, insan haklarının evrenselliğini tüm dünyaya ilan eden Fransız Devrimi’nin üç ilkesine tekabül etmektedir. Buna göre; ilk kuşak haklar özgürlük, ikinci kuşak haklar eşitlik ve üçüncü kuşak haklar ise kardeşlik vurgusu temelinde biçimlenmektedir.²⁷⁷

Hak listeleri, genellikle, ilgili hakların konularına, gerçekleşme biçimlerine ve devletten beklentilere göre üç kuşaktan birine dâhil edilmektedir. Buna göre, klasik haklar olarak da adlandırılan ilk kuşak haklar, 17. ve 18. yüzyıllarda, burjuva sınıfının aristokrasiye karşı verdiği özgürlük mücadelesinin sonucudur. İkinci kuşak haklar, işçi sınıfının verdiği mücadele sonucunda kazanılmış ve sosyal, ekonomik ve kültürel haklar insan hakları listesine dâhil edilmiştir. Üçüncü kuşak haklar, II. Dünya Savaşı’ndan sonra gündeme gelmiş; 1986 yılında “çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı ve insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı”, özgün insan hakları olarak önerilmiştir. Bu haklar, teknik ve bilimsel ilerlemelerin tehlikelerine karşı, sadece bugünün insanının değil yarının kuşaklarının da korunması amacıyla gündeme gelmiştir.²⁷⁸

²⁷⁵ Özdek’e göre, insan haklarının tarihsel evrimi nedeniyle insan hakları “kuşakları” yerine “insan haklarının genişleyen halkaları” da denilebilir (Özdek, **a.g.e.**, s. 28.).

²⁷⁶ **Aynı**, s. 5.

²⁷⁷ Vasak’tan aktaran (**Aynı**, s. 28.).

²⁷⁸ İbrahim Kaboğlu, **Çevre Hakkı** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), s. 10.

Bu dönemde, tartışmanın, hakları belirlemeyi zorunlu kılması anlaşılabilir nedenlere dayanmaktadır. Zira nükleer silahlanma yarışı, dünya kaynaklarının sorumsuzca tüketilmesi, dünyanın çeşitli bölgelerinde patlak veren silahlı çatışmaların, birinci dünyanın barış bölgelerinde yaşayanlardan ziyade, doğrudan üçüncü dünyada yaşayan halkları etkilemesi, teoride ve pratikte üçüncü kuşak hakların tanımlanma çabalarını beraberinde getirmiştir. Böylece bu dönemde, barış hakkı ile kitlesel imhacılığa; çevre hakkı ile kapitalizmin doğayı sermaye artıran bir unsur olarak algılayışına; gelişme hakkı ile emperyalizmin halklar üzerinde kurduğu tahakküme ve bunun sonucu olan yoksulluğa karşı çıkmıştır.²⁷⁹

Üçüncü kuşak haklar, dünya kaynaklarının adil paylaşımı ve dünya sorunlarına dair karar alma mekanizmalarına eşit katılım talebinin hukuk alanına yansımalarıdır. Diğer iki kuşak hakla ilişkili olan üçüncü kuşak haklar, tıpkı ilk iki kuşak hak gibi ulus-devletin yükseliş ve düşüş süreçlerinin iyi değerlendirilmesiyle anlaşılabilir.²⁸⁰ Gerçekten de ulus-devlet inşası ve yapıtaşını ulus-devletlerin oluşturduğu uluslararası sistemin²⁸¹ yarattığı sorunları çözebilmek için daha geniş çaplı çözüm arayışları kendisini dayatmaktadır. Üçüncü kuşak hakların gerçekleştirilmeleri, sadece bireylerin değil, tüm toplulukların ortak çabasını gerektirir ve bu nedenle, bu haklar, “dayanışma hakları”, “halkların hakları” ya da “yeni haklar” biçiminde adlandırılmaktadır.²⁸² Bu hakların dayanışma hakları olarak adlandırılmasının nedeni, hakları hayata geçirme ve koruma yükümlülüğünü sadece devlete değil, devletlerle birlikte bireylere, halklara, sivil toplum kuruluşlarına yüklemesidir.²⁸³

²⁷⁹ Özdek, **a.g.e.**, s. 50.

²⁸⁰ Burns H. Weston, “Human Rights,” **Human Rights in the World Community**. Eds.: Richard Pierre Claude and Burns H. Weston (Second edition, Philadelphia: UPP, 1992, ss. 14 - 31.), s. 19-20.

²⁸¹ Galtung, 1999, **a.g.e.**, s. 127.

²⁸² Böyle farklı adlandırmanın nedeninin, üçüncü kuşak hakları savunanların, bu hakların farklı yönlerini belirtmeyi hedeflemesi olduğu söylenebilir (Bülent Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması** (Ankara: Seçkin Yayınları, 2007), s. 52.).

²⁸³ Pogge, sadece üçüncü kuşak hakların değil, bütün insan haklarının “hükümet görevlilerinin ne yapması ya da yapmaması gerektiğini belirlemek yerine, bizim hep birlikte ortak yaşamımızın temel kurallarını

Doktrinde, çeşitli yazarlar, çeşitli hak gruplarını üçüncü kuşak haklar listesine dâhil etmektedir. Kaboğlu ve Özdek “çevre hakkı, insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı” gibi hakları üçüncü kuşak hakların arasında saymaktadır. Özdek halkların kendi kaderini tayin hakkını da bu çerçevede değerlendirir.²⁸⁴ Weston ise, üçüncü kuşak hakları “siyasal, kültürel ve ekonomik self-determinasyon hakkı, ekonomik ve sosyal gelişme hakkı, insanlığın ortak mirasına katılma ve bunlardan yararlanma hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, insani yardım hakkı, barış hakkı” biçiminde sıralar.²⁸⁵ Alston ve Crawford bütün bu haklara azınlık haklarını da dâhil eder.²⁸⁶

Üçüncü kuşak haklardan sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı biçiminde formüle edilen çevre hakkı, dünyanın doğal kaynaklarının adil olmayan paylaşımının yol açtığı sorunlara çözüm bulma ve dünya kaynaklarının sorumsuzca tüketilmesinin önlenmesi taleplerini ifade etmektedir. İlk kez 1972 yılında BM bünyesinde düzenlenen Çevre Konferansı’nda ilan edilen hak, doğrudan ya da dolaylı olarak anayasalarda yer almaktadır. Çevre hakkı, diğer üçüncü kuşak haklarla; barış hakkı ve gelişme hakkı, yaşama hakkı temelinde doğrudan ilişkilidir. Zira savaşların çevreye verdiği zarar, çevrenin zarar görmesinin halkların doğal kaynaklarını kullanamamaları gibi sonuçları, çevre hakkının moral talep olmaktan, insan hakkı olarak değerlendirilmesini ve güvence altına alınmasını zorunlu kılmaktadır.²⁸⁷

nasıl biçimlendireceğimizi” düzenlemesi gerektiğini savunmaktadır (Thomas Pogge, **Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları**. Çev.: Güneş Kömürcüler (İstanbul: İBÜ Yayınları, 2006), s. 75.).

²⁸⁴ Kaboğlu, 1998, **a.g.e.**, s. 34; Özdek, **a.g.e.**, s. 40.

²⁸⁵ Burns H. Weston, “Human Rights,” **Human Rights Quarterly**. Vol. 6: 257 - 283, (1984), s. 266.

²⁸⁶ Alston ve Crawford bu hakları “halkların hakları” olarak değerlendirir ve halkların kendi kaderlerini tayin hakkı temelinde belirlerler. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Philip Alston, “Peoples’ Rights: Their Rise and Fall,” **Peoples’ Rights**. Ed.: Philip Alston (Oxford: Oxford Press, 2001, ss. 258 - 319), s. 273 - 276); (James Crawford, “The Rights of Peoples: ‘Peoples’ or ‘Governments’,” **The Rights Of Peoples**. Ed.: James Crawford (Oxford: Clarendon, 2001, ss. 55 - 69), s. 56 57.

²⁸⁷ Özdek, **a.g.e.**, s. 46-47; Kaboğlu, 1992, **a.g.e.**, 19-20.

Gelişme hakkı, halkların sadece ekonomik değil, sosyal ve kültürel yönden de ilerleme talebini ifade etmektedir. Gelişme hakkı, self-determinasyon ve insanlığın ortak mirasından yararlanma hakları ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda gelişme hakkı: İnsanların ve halkların ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuksal ilerleme hakkını; her insanın kişiliğini serbestçe geliştirme hakkını; her topluluğun kültürel kimliğine saygı hakkını, içermektedir. Bu unsurlara ek olarak, gelişme hakkı, bir yandan uluslararası alanda azgelişmişliğin paradigmalarının tartışılmasına imkân verir. Zira gelişmenin hangi iktidar yapıları ile nasıl sağlandığı sorgulanmak zorundadır. Öte yandan “*manevi yoksulluk, bilimsel ilerlemenin yanı başında kitlelerin cehaleti, insanların köleleştirilmesinin doğanın fethine eşlik etmesi*”²⁸⁸ pahasına edinilen maddi ilerlemeyi sorgulamayı da mümkün kılar. Başka deyişle gelişme hakkı, bizatihi “gelişme”nin tartışılmasını sağlar.²⁸⁹

İnsanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı, herkesin bu malvarlığı üzerindeki toplu ve eşit kullanma hakkını ifade etmektedir.²⁹⁰ İnsani yardım hakkı, genellikle doğal felaketler (deprem, sel vb) ve açlık, kıtlık, salgın hastalık gibi nedenlerle bir coğrafyada yaşayanların çoğunun ölümü ile sonuçlanan veya ölüm riskini artıran durumlarda; insanlara başta sağlık hizmetleri olmak üzere, temiz su, ilaç, barınak sağlama faaliyetlerinin bütünüdür. Bu durumda, felaketten etkilenmeyen devletlerin ve uluslararası örgütlerin, temel insani ihtiyaçları karşılamak üzere harekete geçmesi olarak özetlenebilecek insani yardım; son dönemde bir insan hakkı olarak değerlendirilmektedir. Hakkın kaynağı ahlaki sorumluluğa dayanmaktadır.²⁹¹

²⁸⁸ Marks'tan aktaran (Kumar, **a.g.e.**, s. 115.).

²⁸⁹ Gelişme hakkı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Yasemin Özdek, “Gelişme Hakkı: “Ekonomik Temelli Kalkınma”dan “İnsan Hakları Temelli Gelişme”ye,” **Türkiye’de İnsan Hakları**. Haz.: Oya Çitçi (Ankara: TODAİE Yayınları, 2000, ss. 463 – 499), s. 480-488); (Kaboğlu, 2002, **a.g.e.**, s. 542-546.).

²⁹⁰ Kaboğlu, 1992, **a.g.e.**, s. 19.

²⁹¹ Dünyada 65 milyonun üzerinde insanın sel felaketi ile, 60 milyon insanın açlıkla karşı karşıya kaldığı tahmin edilmektedir (Peter Walker, “Victims of Natural Disaster and the Right to Humanitarian Assistance: A Practitioner’s View,” <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JPJE> E.T.: 27.04.2010).

Halkların kendi kaderini tayin hakkı ise ideolojik kökeni Aydınlanma dönemine dek uzanan bir haktır. Self-determinasyon hakkı olarak da adlandırılan hak, 19. yüzyılda Avrupa'daki milliyetçi hareketleri de, ABD'nin kuruluş sürecini de etkilemiş; 1917 Ekim Devrimi ile sosyalist yorumunu kazanmıştır. Lenin'e göre bu hak, halkların, siyasal ayrılma özgürlüğü ile tam eşitliğini ifade eder. Halkların kendi kaderini tayin hakkı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, dekolonizasyon sürecinde sömürgelerin bağımsızlık hakkı çerçevesinde ele alınmış ancak bağımsız devlet kurma hakkı, önceden çizilmiş sınırlar dâhilinde yaşayan halkların hakkı olarak belirlenmiştir. Halkların kendi kaderini tayin hakkı, Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Sözleşme ile de tanınmıştır.²⁹² Hakkın, demokrasi ile ilişkilendirilen iç ve ayrılma hakkını içeren dış olmak üzere iki boyutu vardır. Ne var ki teoride savunulan halkların kendi kaderini tayin hakkı, uygulamada çok sınırlı tanınmakta; hakkın korunması bir yana, tanınması hususunda bile egemen devletler ve heterojen toplumlardaki ezen uluslar gönülsüz davranmaktadır.²⁹³

Görüldüğü üzere, insan hakları tamamlanmış bir katalog değildir²⁹⁴ ve her hak birbiri ile tamamlayıcı bir ilişki içindedir. Üçüncü kuşak haklar listesi de bu çerçevede düşünülmelidir. Zira konularını evrensel değerlerin oluşturduğu yeni haklar, insanlık ailesinin bütün üyeleri arasında dayanışmayı dile getirmektedir. Dayanışma ilkesi, üçüncü kuşak haklar ile ilk iki kuşak arasında köprü kurmaktadır. Üçüncü kuşak haklar, İHEB'in 20. yılında, Tahran'da toplanan BM Uluslararası İnsan Hakları

²⁹² Halkların kendi kaderinin tayin hakkı, Medeni ve Siyasi Haklara Dair Sözleşme'nin 1. maddesinde şöyle ilan edilmiştir. "1. Bütün halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir. Bu hak vasıtasıyla halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler. 2. Bütün halklar uluslararası hukuka ve karşılıklı menfaat ilişkisine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği yükümlülüklerine zarar vermemek koşuluyla, doğal kaynakları ve zenginlikleri üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilir. Bir halk sahip olduğu maddi kaynaklardan hiçbir koşulda yoksun bırakılamaz."

²⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. (V. I. Lenin, **Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**. Çev.: Muzaffer Erdost, (Ankara: Sol Yayınları, 1988), s. 152); (Naz Çavuşoğlu, **Azınlık Hakları** (İstanbul: Su Yayınları, 2001), s. 79 – 80); (Crawford, **a.g.m.**, s. 58-59.).

²⁹⁴ Sancar, 2000, **a.g.m.**, s. 114.

Konferansı'ndan sonra somutlaşmaya başlamıştır. Tahran Bildirgesi'nde²⁹⁵ bütün insan haklarının karşılıklı bağımlılığını ve bölünmezliğini vurgulanmıştır. Bildirge'nin önemi, insan hakları alanında, birey eksenine dayanan anlayıştan grup ve topluluk anlayışına geçişi dile getirmiş olmasıdır.²⁹⁶ İnsan haklarında birey ekseninden grup ve topluluk anlayışına geçiş ise, beraberinde bu hakların insan hakkı niteliğine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

3.1.1. İnsan Hakkı - İnsanlık Hakkı Tartışması

Üçüncü kuşak hakların insan hakkı olmadığı yönündeki itirazlardan ilki, hukuki niteliklerine ilişkindir. Hak kavramı, “*hak sahibinin tam olarak belirlenebilmesi, hakkın konusunun açık bir tanımı, hakkın muhatabının saptanabilmesi ve hakka saygıyı sağlayabilmek için özgül bir yaptırım olanağı*”²⁹⁷ çerçevesinde tanımlanmakta ve üçüncü kuşak hakların bu unsurlardan yoksun olduğu savunulmaktadır.²⁹⁸ Başka deyişle, üçüncü kuşak hakların konularının ve yükümlülerinin belirgin olmadığı; öznelerinin birey olmadığı; hukuki güvenceye kavuşturulmalarının çok zor ya da olanaksız olduğu; bu hakların hak olmaktan ziyade, dilek ya da talepler²⁹⁹ olduğu savunulmaktadır. Tartışmanın kilit noktalarından birisini, bu hakların insanlık hakkı mı insan hakkı mı sayılması gerektiği; ikincisini ise, bu hakların hukuki normlar meydana getirip getirmediği oluşturmaktadır.³⁰⁰

²⁹⁵ Bildirge'nin metni için bkz. (Proclamation of Teheran, Final Act of the International Conference on Human Rights, Teheran, 22 April to 13 May 1968, U.N. Doc. A/CONF. 32/41 at 3 (1968). http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ha/fatchr/Final_Act_of_TehranConf.pdf E.T.: 11.05.2010.

²⁹⁶ Kaboğlu, 1993, **a.g.m.**, s. 124.

²⁹⁷ Kaboğlu, 1998, **a.g.e.**, s. 296.

²⁹⁸ Ömer Anayurt, “Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi,” **Türkiye’de İnsan Hakları**. (Ankara: TODAİE Yayınları, 2000, ss. 47 – 59), s. 53.

²⁹⁹ Uygun, **a.g.m.**, s. 38.

³⁰⁰ Çağlar, **a.g.e.**, s. 136.

Anayurt'a göre bu hakların bir kategori oluşturması, çeşitli taleplerin insan hakkı ilan edilerek hak kavramının bayağılaşmasına ve etkililiğini kaybetmesine yol açmaktadır. İnsan hakları muğlak, moral taleplere dönüşmekte; insan haklarının sulandırılması sonucunu doğurmaktadır. Dahası, klasik hakların dahi gerçekleştirilemediği bir dünyada, muğlak dileklerin hak olarak talep edilmesi, insan hakları mücadelesine zarar vermektedir. Anayurt'un bir diğer itirazı da, üçüncü kuşak hakların dayanağına; dayanışma kavramıdır. O'na göre, insan haklarının kaynağı insan onurudur, dayanışma, insan haklarının kaynağı olamaz.³⁰¹

Hemen belirtmelidir ki, ilk iki kuşak hak gibi bu hakların da kaynağı insan onurudur ancak dayanışma, üçüncü kuşak hakların kaynağı değil, gerçekleşme yöntemidir³⁰² ve her iki kavram da aynı ölçüde ahlakidir. Dayanışmanın insan onurunun bir parçası olmadığını iddia etmek mümkün görünmemektedir. Zira dayanışma, ancak eşit ve özgür olanlar arasında gerçekleşebilecek bir eylemdir. Kaboğlu'nun vurguladığı üzere, dayanışma özgürlük ve eşitlikten önce gelmez, karşılıklı bağımlılık çerçevesinde hepsi temeldir ve önemlidir.³⁰³

Üçüncü kuşak hakların hukuki niteliğine gelince, bu hakların özlem ve talep aşamasını geçerek norm öncesi evreyi aştıkları ve pozitif hukukça tanınmaları ölçüsünde var olan hukuk sistemiyle çelişmedikleri söylenebilir.³⁰⁴ Henüz ilk iki kuşakta yer alan kimi haklar kadar kesin belirlenemese ve teşkilatlanmış müeyyide ile korunamasalar da, bu hakların BM hukuk sistemi mantığına dâhil edilmesi, yeni taleplerin milletler arası normatif sistemle bütünleştiğini göstermektedir. Zira üçüncü kuşak haklar, *yeni dramlar ve tehlikelere karşı hukukun yeni kavramlarla insan hakları bağlamında yanıt verme denemesini ifade etmektedir.*³⁰⁵

³⁰¹ Anayurt, **a.g.m.**, s. 54.

³⁰² Uygun, **a.g.m.**, s. 39.

³⁰³ Kaboğlu, 1992, **a.g.e.**, s. 23.

³⁰⁴ Kaboğlu, 1998, **a.g.e.**, s. 298.

³⁰⁵ Bakır Çağlar'a göre "Üçüncü kuşak hakları öncelikle fert muhtariyetinin esas alan ve ferdi siyasi paratoner yapan ilk kuşak sivil ve politik haklar, sosyal antogonizmaların zayıflatılması ve adil sosyal

Öte yandan üçüncü kuşak hakların, hem devlete karşı ileri sürülebilir olması ve devlete görev yüklemesi, hem de ancak bütün toplumsal tarafların çabalarının birleşmesiyle gerçekleşebilmesi, bu hakların iç hukuk sistemlerinde de yer alabileceğini gösterir. Nitekim çevre hakkı ve gelişme hakkı hâlihazırda pek çok anayasada ifadesini bulmuştur. Üçüncü kuşak haklar, yurttaşların karar alma mekanizmalarına katılım hakları ile doğrudan ilişkilidir. Bu da hem konularının hem de muhataplarını hukuken belirlenebilir kılmaktadır.³⁰⁶

3.1.2. Bireysel Hak - Kolektif Hak Tartışması

Üçüncü kuşak hakların gerçekleşmesi ve korunması, devletlerin, uluslararası toplumun, insanların, ulusal-uluslararası örgütlenmelerin, kısaca herkesin görevidir. Üçüncü kuşak haklar söz konusu olduğunda, bireyler kadar halklar da devletlerden bağımsız ama devletlere karşı hak iddiası sahibi³⁰⁷ özneler haline gelirler. Böylece hakkın sahibi ile yükümlüsü “herkes” olarak belirir. Hakkın öznesinin ve yükümlüsünün herkes olarak belirlenmesi, bu hakların kolektif niteliğine işaret eder. Ancak, bu hakların kolektif niteliği ve herkesi hakkın öznesi ve yükümlüsü ilan etmesi, doktrinde bu hakların “insan hakkı sayılamayacağına” dair itirazların çıkış noktasını oluşturmaktadır.³⁰⁸

Donnelly, Forsythe gibi yazarlara göre, insan hakları, adı üstünde bireysel haklardır ve kolektif nitelikleri yoktur. Forsythe, üçüncü kuşak hakların, bağımsız ve özel bir içeriğe, anlama sahip olmadıklarından hukuken formüle edilemeyeceğini

düzen düşüncesi üzerine kurulu ikinci kuşak ekonomik sosyal ve kültürel hakları tamamlama iddiası taşır.” (Çağlar, **a.g.e.**, s. 136.).

³⁰⁶ Kaboğlu, 1991, **a.g.m.**, s. 47.

³⁰⁷ Özdek, 2000, **a.g.m.**, s. 483.

³⁰⁸ Jones’a göre bir hakkın niteliğini belirleyen o hakkın öznesidir. Jones’un bireysel haklar-kolektif haklar tartışması için bkz. (Peter Jones, “Human Rights Group Rights, and Peoples’ Rights,” **Human Rights Quarterly**. Vol. 21: 80 – 107, (1999), s.83.).

savunmaktadır.³⁰⁹ Donnelly’ye göre ise “*kolektif insan haklarından söz etmek, grubu bireye önceleyeceğinden baskıcı rejimlere fırsat verir, devletin insan hakkı olduğunu söylemek hakları korumayı imkânsız kılar.*”³¹⁰ Bütünün bireyi eriteceği kaygısıyla yöneltilen itirazlardan birisi de bizatihi “halk” kavramına³¹¹ ve kimi kültürlerin birey haklarını yok sayan tutumlarına dayanmaktadır. Kısaca Donnelly, kolektif insan hakları iddiasının, bireyin bütünün içinde erimesine neden olacağına ve bireyi, insan haklarını korumakla yükümlü devlet karşısında savunmasız kılacağını savunmaktadır. Bu nedenle eğer üçüncü kuşak haklardan, dayanışma hakları veya halkların hakları olarak söz edilecekse, bunlar sadece toplumsal grupların üyeleri olarak hareket eden bireylerin hakları olarak anlaşılmalıdır.³¹²

Kuşkusuz bu itirazlar, modern ulus-devletin bireyi bütün içinde eritme pratiklerinden kaynaklanmaktadır ve haklılık payı mevcuttur. Ancak bu itiraz aynı zamanda, bir yandan devletin onu oluşturan halklardan ayrı, soyut ve kendi başına bir varlığı/anlamı olduğu algısına; öte yandan devletin hâlihazırdaki örgütlenmesinin süreceği, değişip dönüşmeyeceği ön kabulüne dayanmaktadır. Ayrıca kimi kültürlerin bireyi yok sayan tutumları, üçüncü kuşak hakların insan hakkı sayılmamasını sağlamaz. Zira bireyin insan haklarını korumak esasen devletin görevidir ve bir kolektif hakkı

³⁰⁹ David Forsythe, **Human Rights and Peace** (London, Lincoln: UNP, 1993), s. 4.

³¹⁰ Donnelly, **a.g.e.**, s. 156.

³¹¹ Halk kavramı, sosyal bilimler alanındaki pek çok kavram gibi net bir biçimde tanımlanamamaktadır. Kavram bir ülkede yaşayan tüm insanları; bir ülkede yaşayan ama ayrı bir kimlikleri ve kültürleri olan değişik toplulukları; belirli bir coğrafyada yaşayan koloni ve sömürge halklarını vb belirtmek üzere kullanılmaktadır. Halkı tanımlarken genellikle ortak kimlik, farklılık, ortak yarar ve teritoryal bağ unsurları üzerinde durulmaktadır Halk sayılabilmek için salt dinsel, dilsel veya kültürel farklılığı olan gruplar olmak yetmemekte, en azından belirli bir coğrafi bölge ile özdeşleşmiş olma şartı aranmaktadır. Halk kavramı, insan hakları hukuku alanında ayrıca tartışma yaratmaktadır. Zira halkı tanımlamaya yönelik çabalar, farklı hak kategorilerine işaret etmekte, örneğin sömürge halklar söz konusu olduğundan self determinasyon hakkı gündeme gelirken, ayrı kültür ve kimlikler söz konusu olduğundaysa “kültürel haklar, azınlık hakları, yerli halkların hakları” gibi hak kategorileri tartışılmaktadır. Başka deyişle halkın tanımı söz konusu hakkın niteliğine göre yapılmakta ve çoğu zaman tanım, tanımlayanın bakış açısına göre belirlenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Olgun Akbulut, **Barış İçinde Birlikte Yaşamın Hukuk Zemini** (İstanbul: XII Levha Yayınları, 2008), s. 96-99); (Daniel D. C. Don Nanjira, “The Protection of Human Rights in Africa: The African Charter on Human and Peoples’ Rights,” **Human Rights: International Protection, Monitoring, Enforcement**. Ed.: Janusz Symonides (UNESCO Publishing, 2003, ss. 213 – 237), s. 221 – 223.).

³¹² Donnelly, **a.g.e.**, s. 157.

korumak, bireysel hakkı koruma görevini engellemez. Üçüncü kuşak hakların talep edilmesi, insanlığın başka bir dünya özleminin; modern ulus-devlet ve uluslararası sistemin dönüştürülmesi talebinin ifadesidir.

Bu bağlamda bireysel haklar ile kolektif haklar arasında bir çatışmadan ziyade bir tamamlama ilişkisi olduğu söylenebilir.³¹³ Esasında bireysel hak-kolektif hak ayrımı, hakkın özünü değil, hakkın kullanış yöntemini ifade eden biçimsel bir sınıflandırmadır.³¹⁴ Üstelik çatışma sadece bireysel haklarla kolektif haklar arasında değil, bireysel haklarla bireysel haklar veya kolektif haklarla kolektif haklar arasında da olabilir. Üstelik bütün haklar aynı zamanda hem kolektif hem de bireysel nitelik gösterebilir. Örneğin örgütlenme özgürlüğü ya da ibadet özgürlüğü bireysel haklar olarak değerlendirilmekle beraber, ancak kişinin üyesi olduğu toplulukla anlam kazanır.³¹⁵ Uygun'un belirttiği gibi,

“İnsanlar toplum içinde birbirinden yalıtılmış, atomize bireyler olarak yaşamazlar. Aile dernek etnik grup vb kolektif varlıkların üyesi olarak bulunurlar. O nedenle insan onurunun korunması bireylerin oluşturduğu grupların çıkarlarının korunmasını gerektiriyorsa kolektif varlıkların haklarının insan hakkı olarak kabul edilmemesi için bir neden yoktur.”³¹⁶

³¹³ Gemalmaz'ın vurguladığı gibi, son tahlilde, bütün haklar bireyseldir, bireylerce kullanılır; aynı biçimde bütün haklar kolektiftir. İnsan haklarının gerçekleştirilmesi, bütün tarafların etkin katılımını gerektirir. Bu bağlamda, insan hakları insanın, insan olmaktan doğan varlığına bağlı haklar olarak kabul edildiğinde dahi, hak kuşakları birbiri ile çelişmez; aksine birbirlerini tamamlar (Semih Gemalmaz, “Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartının Kavram, Kurum ve İşlevi Üzerine Eleştirel Bir Çözümleme Denemesi,” **Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Sayı no: 2: 265-333, (1988), s. 272.).

³¹⁴ Algan, **a.g.e.**, s. 41.

³¹⁵ Douglas Sanders, “Collective Rights,” **Human Rights Quarterly**. Vol. 13: 368 – 386 (1991), s. 383.

³¹⁶ Uygun, **a.g.e.**, s. 41.

3.2. Barış Hakkının Konusu

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere barış hakkı, gerçekleştirilme yöntemi itibariyle üçüncü kuşak haklar listesinde yer almaktadır. Bu nedenle diğer üçüncü kuşak haklar gibi birey, toplum ve devlet ilişkilerinin yeniden tanımlanması bağlamında yorumlanmalıdır.³¹⁷ Üçüncü kuşak haklar, ilk iki kuşakla birlikte, insanca bir hayat sürebilmek için gerekli haklardır. Bu haklardan birinin yokluğu diğerlerinin kullanılmasını olumsuz yönde etkiler.³¹⁸ Bu bağlamda, barış hakkının varlığını savunmak, bu hakkın zaten insan hakları katalogunda olduğu, en azından insan hakları kataloguna derhal dâhil edilmesi gerektiği anlamına gelir.³¹⁹ İnsan hakları perspektifinden bakıldığında, barış hakkı, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası topluluğun barış temelli girişimlerinin vücut buluşudur.³²⁰

Ancak barış hakkı, çeşitli düzenlemelerde insan hakkı olarak ilan edilmesine karşın açıkça tanımlanmamıştır. Bir hakkın insan hakkı olarak ilanının, ilgili hakkın konusunun açık bir tanımını gerektirdiği kabulü ve uluslararası belgelerde barış hakkının açıkça tanımlanamaması, barışın bir insan hakkı değil insanlık hakkı olabileceği yönündeki itirazların dayanağını oluşturmaktadır. Nitekim Forsythe, barış hakkının spesifik bir tanımının yapılamayacağını, yapılsa bile uluslararası güvenlik anlayışı ya da meşru müdafaa halinde hakkın anlamını yitireceğini, bu nedenle insan hakkı olarak adlandırılmayacağını savunmaktadır.³²¹

Oysa geniş bir çerçevede bakıldığında, bir hakkı tanımlama yahut bir hakkın konusunu belirleme güçlüğü her insan hakkı için söz konusudur. Mahkemelerin genişletici yorumları, daha önce tanımlandığı düşünülen haklara yeni unsurlar eklemektedir. Bu noktada karşılaşılan bir diğer önemli sorun barış hakkının, henüz

³¹⁷ Kaboğlu, 1991, **a.g.m.**, s. 48.

³¹⁸ Uygun, **a.g.e.**, s. 25.

³¹⁹ Dimitrijevic, **a.g.e.**, s. 49.

³²⁰ Alston, 1992, **a.g.m.**, s. 199.

³²¹ Forsythe, **a.g.e.**, s. 6.

dünya genelinde, yaşayan hukukun bir parçası haline getirilememiş olmasıdır.³²² Zira hakkın içeriği mahkeme kararları ile genişletilememektedir.

Öte yandan, Özdek'e göre, barış hakkı, bir hakkın insan hakkı olarak bir hukuk normu haline gelmesinin, o hakkın hukuki bir çerçeveye sınırlanması ve soyut bir hak söylemiyle gerçek içeriğinden arındırılması tehlikesi ile en fazla karşı karşıya kalan haklardan birisidir.³²³ Alston'a göre de barış hakkının geliştirilmesi için *yapay hukuki bariyerlerin inşası* amaca ulaşmak bakımından bir hata olabilir. Hukuki bariyerler, barış hakkının konusunu oluşturan uluslararası barış ve adalet temelleri üzerinde yükselen bir uluslararası düzenin yaratılması amacının gözden kaçmasına neden olabilir.³²⁴

Tomasevski'ye göre ise, barış hakkı iki amaç çerçevesinde tanımlanabilir: insanları savaştan korumak ve insanları savaş halinde korumak. Bu mantıksal sıralama gerçek hayatta yer değiştirebilir. Zira savaş halinde insanları korumak için harcanan çaba, insanları savaştan korumak için harcanan çabadan daha fazladır. Ancak insanları savaş esnasında korumak, özünde insancıl hukukun konusunu oluşturmaktadır.³²⁵ İnsanları savaştan korumak ise, barış hakkının önemli bir boyutuna işaret etmektedir. Bu boyut çatışmaların önlenmesi ve savaşın yokluğu anlamında negatif barıştır. Ancak savaşın yokluğu anlamında barışın hatırı sayılır ölçüde yapısal ve kültürel şiddetle bir arada bulunabilmesi önemli bir soruyu gündeme getirmektedir: *Biz insanlar hangi kutsal barış hakkına sahibiz?*³²⁶

³²² Katarina Tomasevski, "The Right to Peace After the Cold War," **Rethinking Peace**. Eds.: Robert Elias and Jennifer Turpin (London, Colorado: Lynne Rienner, 1994, ss.234 – 246), s. 242.

³²³ Özdek, 1993, **a.g.e.**, s. 50.

³²⁴ Alston, 1992, **a.g.m.**, s. 203.

³²⁵ Tomasevski'nin belirttiği gibi, insancıl hukuka iç çatışma halinde de başvurulur. Ancak esasında iç çatışmalar, hem insan hakları hukukunun hem de insancıl hukukun gri alanıdır ve 1980'li yıllarda dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu gri alana çeşitli isimler verilmektedir; ayaklanma, gerilla savaşı, paramiliter şiddet, etnik çatışma, düşük yoğunluklu savaş vb. (Tomasevski, **a.g.m.**, s. 235.).

³²⁶ Said and Lerche, **a.g.m.**, s. 130.

Yine Tomasevski'ye göre, meşruluk üzerindeki tüm tartışmalar bir yana bırakılacak olursa, meşru olmayan bir barış, meşru bir savaşa tercih edilmelidir.³²⁷ Bu noktada çatışmalara, fail ya da mağdur, haklı-haksız merkezli değil, şiddeti doğuran süreç çerçevesinde bakmak önemlidir. Zira haklı ile haksızı belirleyerek çatışmalara taraf olmak, çoğu zaman şiddet sürecinin karşılıklı yıkımının gözden kaçmasına yol açmakta ve çatışmayı çözümüleme sürecini olumsuz etkilemektedir.³²⁸ Galtung'un vurguladığı gibi, saldırganı cezalandırmak için şiddete başvurmak, belki çatışmayı dondurabilir ama ne çatışmaları çözer ne de şiddetin meşruiyetini ortadan kaldırır.³²⁹ Öte yandan insan hakları perspektifinden bakıldığında, barışın gerçekleşmesi ve barış hakkının hayata geçmesi mücadelesi, sadece çatışmaların çözülmesiyle değil, yeni çatışmaların çıkma ihtimalinin ortadan kaldırılmasıyla da yakından ilişkilidir.

Barış hakkının gerçekleştirilmesi çabası, aynı zamanda her türlü baskı, ayrımcılık, sömürü ve insan hakları ihlallerine karşı mücadele sürecini de kapsar. Zira bu ihlaller barışa yönelen doğrudan tehditlerdir.³³⁰ Bu bağlamda, barış hakkının konusunun yalnızca negatif barış değil, aynı zamanda çatışmaların çıkmasını önleyecek olan pozitif barış olduğu söylenebilir. Pozitif barışın tesisi ise, çatışmaların yaratıcı biçimde çözülmesi, bazı yapıların dönüştürülmesi ve şiddet kültürünün yerine barış kültürünün konmasıyla mümkündür. Böylece şiddetin meşruiyeti ortadan kalkacaktır.

³²⁷ Tomasevski, **a.g.m.**, s. 243-244.

³²⁸ Galtung, 1999, **a.g.e.**, s. 154.

³²⁹ **Aynı**, s. 155.

³³⁰ Alston, 1992, **a.g.e.**, s. 207.

3.3. Barış Hakkının Niteliği

Barış hakkının konusu üzerindeki tartışmalar, niteliği üzerindeki tartışmalarla; başka deyişle barış hakkının bireysel mi yoksa kolektif mi bir hak olduğu yönündeki tartışmalarla paralel ilerlemektedir. Barış hakkı, Oslo Bildirisi'nde bireysel bir hak olarak değerlendirilirken; BM Genel Kurulu, barış hakkını bireysel değil kolektif bir hak olarak tanımlamaktadır.³³¹ Halkların Barış Hakkı Bildirisi'ne bakıldığında, barış hakkı, halkların kendi kaderini tayin hakkına benzer biçimde kolektif bir hak görünümündedir. Ancak yakından bakılınca, hakkın halkların hakkı olduğu kadar tüm insanların da hakkı olduğu görülür. Hak, dünya üzerinde yaşayan tüm insanların kolektif hakkıdır. Bildiride 'gezegen'e yapılan ithaf bizi hakkın tek bir halkın değil tüm halkların hakkı olduğu sonucuna götürmektedir.³³² Benzer biçimde Luarca Bildirgesi ile Barselona Bildirgesi'nde de barış hakkı hem bireysel hem de kolektif bir hak görünümündedir.

Bildirgelerdeki yaklaşım, sadece uluslararası ilişkiler bağlamında devletlerin değil, devletlerin egemenlikleri altındaki insanların ve halkların da barış hakkının öznesi olması sağlamaktadır. Bu bakış açısı önemlidir zira kolektif haklar tartışması, modern ulus-devletin kıskanç sahipleniciliğinde kalmakta; yapısal şiddeti önleme potansiyeline sahip dilsel, dinsel, etnik talepler, sınır talebi ya da toprak kaybı biçiminde algılanmaktadır. Barış hakkının bir türlü tanımlanmayışının ve tanınmayışının ardında bu tartışma yatmaktadır.

Doktrinde ise barış hakkının niteliğine ilişkin tartışmalar muhtelifdir. Dimitrijevic'e göre, kolektif bir barış hakkından söz edilemez ancak bireysel bir barış hakkı vardır. Forsythe de barış hakkının, hâlihazırdaki insan hakları normlarından çıkarılabileceğini, kolektif bir barış hakkının olmadığını savunmaktadır.³³³ Her iki yazara göre de, barış hakkının bireysel boyutunu silahlı çatışmalara katılmayı reddetme

³³¹ Tomasevski, **a.g.m.**, s. 241-242.

³³² Dimitrijevic, **a.g.m.**, s. 52.

³³³ Forsythe, **a.g.e.**, s. 4.

hakkı oluşturmaktadır. Bu boyut, bireylerin şiddet yöntemlerine başvurarak ulusal ve uluslararası çatışmaları çözmeye karşı çıkmasını ve bu yola başvurabilecek karar alma mekanizmalarını kontrol edip engelleme hak ve ödevini kapsamaktadır.³³⁴ Kuşkusuz silahlı çatışmaların bir parçası olmayı reddetme hakkı, barış hakkının unsurları arasında yer almaktadır. Ancak barış hakkının sadece bireylerin çabaları ile hayata geçirilmesi imkânsızdır.

Diğer üçüncü kuşak haklar gibi barış hakkının gerçekleştirilmesi görevi, devletlere, halklara, bireylere; kısaca herkese yüklenmiştir. Kaçınılmaz olarak herkes, hakkın hem sahibi hem de yükümlüsüdür. Bu bağlamda üçüncü kuşak haklar içinde yer alan barış hakkı, özneleri bakımından birey vurgusu ön plana çıkartılarak formüle edilebilse de; gerçekleştirilmesi bakımından kolektif özellik göstermektedir. Zira barış hakkının gerçekleşmesi sadece bireylerin çabalarını değil, tüm toplulukların çabalarını, dayanışmasını gerektirmektedir.³³⁵ Özetle aslında *“bütün insan hakları gibi barış hakkı da bireysel ve kolektif bir haktır.”*³³⁶

3.4. Barış Hakkının Muhatapları

3.4.1. Barış Hakkının Özneleri

Oslo Bildirisi'nde bireysel, Halkların Barış Hakkı Bildirisi'nde kolektif bir hak olarak değerlendirilen barış hakkı, tüm insanların ve halkların haklarıdır. Halkların Barış Hakkı Bildirisi'nde ise, barış hakkı halkların hakkı olarak değerlendirilmiştir. Luarda Bildirgesi bireyleri, grupları ve halkları barış hakkının öznesi olarak belirlerken, Barselona Bildirgesi bireylere, gruplara ve halklara bütün insanlığı eklemiştir. Bu

³³⁴ Dimitrijevic, **a.g.m.**, s. 53, 64.

³³⁵ Uygun, **a.g.m.**, s.37- 38.

³³⁶ Alston, 1992, **a.g.m.** s. 206.

durum, uluslararası ilişkilerde devleti özne kabul eden anlayışın, insan hakları mücadelesi ile değişmesinin³³⁷; bireylerin ve halkların hak sahibi özneler olarak uluslararası platformda yerini almasının sonucudur.

Bireylerin barış hakkına sahip olmalarının anlamı, özellikle silahlı çatışmaların bir parçası olmayı reddetme ve hükümetlerin karar alma mekanizmalarına katılımları çerçevesinde hayli anlamlıdır. Halkların barış hakkına sahip olmaları ise, özellikle iç savaşların önlenmesi çabalarında, halklara barışı talep etme hakkını vermektedir. Barış hakkının insanların, grupların ve halkların hakkı olması barış mücadelesi pratiklerine de hukuki bir zemin sağlayacaktır.

Hemen eklemek gerekir ki, barış hakkının öznesi aynı zamanda geleceğin insanı, başka deyişle gelecek kuşaklardır. Bu bağlamda sadece çatışmalarda yer alan, yer almasa da çatışmalardan doğrudan veya dolaylı etkilenen çocukların yaşadıkları, kitle imha silahlarının çevreye verdikleri zarar ya da silahlanma yarışının ülke ekonomilerine maliyeti; barış hakkının kuşaklararası niteliğinin olduğunu kadar, bugünün insanların gelecek kuşaklara olan sorumluluğunun da ifadesidir. Öte yandan Özdek'in belirttiği gibi, barış hakkının gelecek kuşakların da hakkı olduğu iddiası hukuki bakımdan temeli olmayan bir iddiadır. Zira bir hakkın öznesi olabilmek için hayatta olmak gereklidir. Gelecek kuşakların hak sahipliği daha ziyade ahlaki bir değere sahiptir.³³⁸ Yine de bireysel-kolektif haklar ayrımını dönüştüren üçüncü kuşak hakların, insan haklarının öznesi kavramına da zaman yönünden yeni bir boyut kattığı³³⁹ ve gelecek kuşakların da barış hakkının öznesi olarak değerlendirilebileceği söylenebilir.

³³⁷ Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla başlayan bu süreç, gerek BM bünyesinde gerekse bölgesel düzeyde “bireysel başvuru olanağı” tanıyan sözleşmelerin yürürlüğe girmesi, bireyin uluslararası alanda bir özne haline gelmesini sağlamıştır. Özellikle AIHM'nin kuruluşu bu yönde atılan en önemli adımlardan birisidir (Münci Kapani, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996), s. 22); (Yasemin Özdek, **Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye** (Ankara: TODAİE Yayınları, 2004), s. 28.).

³³⁸ Özdek, 1993, **a.g.e.**, s. 110-111.

³³⁹ Kaboğlu, 1992, **a.g.e.**, s. 19.

3.4.2. Barış Hakkının Yükümlüleri

Halkların Barış Hakkı Bildirgesi'nde halkların hakkı olarak belirlenen barış hakkını koruma ve hayata geçirme yükümlülüğü devletlere yüklenmiştir. Oslo Barış Hakkı Bildirisi'nde ise, her insanın hakkı olarak tanımlanan barış hakkının gerçekleştirilmesi görevi herkese yüklenmiştir.³⁴⁰ Barselona Bildirgesi'ne göre de barış hakkını koruma ve hayata geçirme yükümlülüğü ilk elden devletlerin sorumluluğundadır. Ancak bireylere, devletlere, uluslararası örgütlere, halklara, özetle bütün insanlığa tanınana barış hakkı bireylerden gruplara, devletlerden uluslararası topluluğa düşen bir görev ve sorumluluklar bütününe işaret eder.³⁴¹ Zira üçüncü kuşak haklar hakkın sahibi olan herkese negatif ve pozitif nitelikte ödevler yükler.³⁴² Bu bağlamda barış hakkı her ikisini de ifade eder;

- a) Barışın sadece insan haklarına tam saygı üzerinde temellendiğini ihmal etmemek şartıyla, barış sürecini aksatmamak ve engellemek yönünde negatif bir yükümlülük ve;
- b) Barışın gerçekleştirilmesini ve sürdürülmesini sağlayacak tüm yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası gerekleri yerine getirmek, tedbirleri almak yönünde pozitif bir yükümlülük.³⁴³

Gerek pozitif gerekse negatif yükümlülükleri yerine getirmek “devlet ve öteki kamusal kuruluşlarla bireylerin, birey topluluklarının, kısaca herkesin çabalarını birleştirmesi”ni³⁴⁴ gerektirir. Bu yükümlülükler, aynı zamanda barış hakkının gerçekleşme yöntemidir ve üçüncü kuşak hakların gerçekleşme yöntemi dayanışmadır.³⁴⁵ Bu bağlamda, barış hakkının beraberinde getirdiği pozitif

³⁴⁰ Douglas Rouche, **The Human Right to Peace** (Ottawa: Novalis, 2003), s. 128.

³⁴¹ Alston, 1992, **a.g.m.**, s. 207.

³⁴² Özdek, 1993, **a.g.e.**, s. 43.

³⁴³ Alston, 1992, **a.g.m.** s. 207.

³⁴⁴ Kaboğlu, 1992, **a.g.e.**, s. 20.

³⁴⁵ Uygun, **a.g.m.**, s. 39.

yükümlülüğü; Kaboğlu'nun deyişiyle “*üstün bir değer*”e ulaşmak amacıyla, toplumları eşitlik temeline dayanan “*karşılıklı güven*” ve “*anlayış*” düşüncesi içerisinde birlikte yaşamaya ve işbirliği yapmaya hazırlama görevi, hükümetlere, resmi ve gönüllü kuruluşlara, kitle iletişim araçlarına ve eğitim aygıtlarına düşmektedir.³⁴⁶

Vasak'a göre, dayanışma ilkesinin anlamı, üçüncü kuşak hakların ancak bireylerin, devletlerin, özel ve kamusal kurumların ortak çabaları ile gerçekleştirilebilecek olmasıdır.³⁴⁷ Alston'a göre ise, barış hakkı da diğer üçüncü kuşak haklar gibi uluslararası ilişkilere ahlaki bir boyut katma çabalarının sonucudur. BM Genel Sekreterinin 1979 yılında sunduğu bir raporda³⁴⁸, bu hususa ilişkin altı ilke belirlenmiştir.

Barış hakkına da teşmil edilebilecek bu ilkelere göre, uluslararası ilişkilerde dayanışma yükümlülüğü vardır; tüm insanlar sorumluluğu paylaşmalıdır; gelişme hem insan haklarının gerçekleştirilmesi hem de dünya barışının sürmesi için önemlidir; gelişmiş devletler ve eski sömürgeciler geçmişi tamir etmek ödevindedir. Barış hakkının hayata geçirilmesinde dayanışma ve sosyal adalet en önemli itici faktörler olarak değerlendirilmelidir.³⁴⁹ Rouche de, barış hakkını temel alarak tartıştığı üçüncü kuşak hakların gerçekte insanlığın uyanışı/aydınlanması olarak değerlendirilmesi gerektiğini zira dünya problemlerinin sadece devletlerin çabaları ile çözülemeyeceğini söylemektedir.³⁵⁰

Özetle, barış hakkı ancak toplumda yaşayan herkesin çabalarını birleştirmesiyle gerçekleştirilebilir ve bireylerin ve grupların çabalarını da gerekli kılar. Daha önemlisi toplumsal aktörlerin sadece pasif katılımı yeterli değildir; hakkın gerçekleşmesi, tüm

³⁴⁶ Kaboğlu, 1992, **a.g.e.**, s. 14.

³⁴⁷ Aktaran Rouche, **a.g.e.**, s. 134.

³⁴⁸ E/CN.4/1334 (1979) “Report of the UN Secretary General on the International Dimensions of the Right to Development as a Human Right”.

³⁴⁹ Alston, 1992, **a.g.m.**, s. 199.

³⁵⁰ Rouche, **a.g.e.**, s. 135.

aktörlerin aktif olarak katılımlarını gerektirir. Özdek'in isabetle vurguladığı gibi "tüm bireylerin, grupların ve devletin aktif katılımının, hakkın gerçekleşmesi için zorunlu oluşu, "herkes" in bu hakların yükümlüsü oluşundan ileri gelir."³⁵¹ Ancak Alston'un negatif yükümlülük bağlamında değerlendirdiği "insan haklarına tam saygı", sadece üçüncü kuşak haklar bakımından değil, birinci ve ikinci kuşak haklar bakımından da devletlerin sorumluluğunun altını çizmektedir. Zira pozitif barışın koşullarını yaratmak devletlerin asli görevidir. Bu bağlamda özellikle bazı devletlerin, nükleer silahlara sahip olanlar ve hakim askeri güçler gibi, barış hakkının hayata geçirilmesi için kimi özel görevler üstlenmeleri gerekmektedir.³⁵²

³⁵¹ Özdek, 1993, **a.g.e.**, s. 42.

³⁵² Alston, 1992, **a.g.m.**, s. 207.

İKİNCİ BÖLÜM

BARIŞ HAKKININ GERÇEKLEŞMESİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK MEKANİZMALAR

1. SAVAŞIN ÖRGÜTLENMESİNİ OLANAKSIZLAŞTIRMA ÇABASI: VİCDANİ RED

1.1. Yapısal ve Kültürel Şiddetin Yeniden Üretimi: Militarizm

Militarizm³⁵³ sözcüğü, Türkçeye orduculuk/askercilik ve askeri yönetim olarak çevrilmiştir. İlk kez Proudhon tarafından kullanılan kavram, zaman içinde şekillenmiş ve tarihsel kırılma noktalarının da etkisiyle gelişerek salt sözcük anlamını aşan bir kavram haline gelmiştir.³⁵⁴ Ritter, militarizmi “*siyasal ve toplumsal hayatta askeriye'nin önemini mübalağa ve askeriye'ye haddinden fazla değer verme*” olarak tanımlarken³⁵⁵; Michael Howard “*askeri alt-kültüre ait değerlerin toplumun egemen*

³⁵³ Militarizm tartışmalarında, militarizm ve militarizasyon kavramları kullanılmaktadır. Militarizm kavramı genellikle ideolojik oluşumları ifade etmek için kullanılırken; militarizasyon kavramı ise, militarizmin yaygınlaşma ve kurumsallaşma süreçleri incelenirken kullanılmaktadır. Örneğin Cynthia Enloe, militarizasyon kavramını tercih ederken, Türkiyeli araştırmacılar militarizm kavramını tercih etmektedir. Bu çalışmada, şiddet ve şiddeti biçimlerinden yola çıkıldığı için, genel perspektife uygun olarak militarizm kavramı kullanılacaktır.

³⁵⁴ Altınay'a göre, militarizmin, bir kavram olarak ilk kez kullanılmasından bu yana, kavramın gelişiminin etkileyen bazı kırılma noktaları şöyle özetlenebilir; zorunlu askerliğin yaygınlaşması; iki dünya savaşı; Alman ve Japon militarizm deneyimleri, liberalizm ve Marksizm'in farklı tanımlamaları; Soğuk Savaş deneyimleri, Doğu Bloku'nun yıkılması, 11 Eylül saldırıları. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Ayşe Gül Altınay, “Militarizm,” **Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü**. Ed.: Fikret Başkaya (Ankara: Maki Basın Yayın, 2005, ss. 351-366), s. 351.); (Ayşe Gül Altınay, “Militarizm ve Şiddet Kültürü,” **Irak Dünya Mahkemesi Nihai Oturumu**. Haz.: Müge Gürsoy Sökmen (İstanbul: Metis Yayınları, 2006, ss. 355-360), s. 356.).

³⁵⁵ Ritter'den aktaran (Roger Chickering, “Militarism and Radical Nationalism,” fds.oup.com/www.oup.com/pdf/1319780199204878.pdf E.T.: 12.08.2010).

değerleri olarak algılanması” olarak tanımlamaktadır.³⁵⁶ Mahçupyan’a göre de militarizm en basit tanımıyla, “*askeri kurumun ve/veya askeri işlevin bir toplumun karar alma sistemine ve yönetim mekanizmalarına egemen olmasının ifadesidir.*”³⁵⁷ Bir kavram olarak militarizm ilk bakışta, askeri kurumsallaşmayı; silah, üniforma, disiplin ve baskıyı çağrıştırmaktadır.³⁵⁸

Ancak militarizmi, salt askeri kurumlara ve askerliğe ve/veya savaşa ve savaşçılığa indirgeyen tanımlar, militarizmin yaşamın diğer alanlarındaki var olma ve kendini yeniden üretme biçimlerini gözden kaçırmaya neden olacaktır. Militarizm esas itibarıyla kurumsal, ideolojik ve ekonomik olduğu kadar kültürel bir yapıyı ve o yapının sürekliliğini ifade etmektedir.³⁵⁹ Daha önemlisi, militarizm, askeri faaliyetleri destekleyen ve ülkeleri seferber edebilen bir değerler bütünüdür ve bu nedenle barış zamanında da toplumsal yapının -en az savaş zamanında olduğu kadar- önemli bir bileşenidir. Alfred Vagts’a işaret ettiği gibi “*militarizm savaş zamanından çok barış zamanında gelişir.*” ve “*eğer bir ulusa mensup herkes asker yapılacaksa bu kişilerin barış zamanında askeri ruhla doldurulmaları gerekir.*”³⁶⁰

³⁵⁶ Howard’ dan aktaran Altınay, 2005, **a.g.e.** s. 352.

³⁵⁷ Etyen Mahçupyan, “Bir Mikro İdeoloji Olarak Militarizm,” **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu.** Der.: Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu (İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, ss. 119-135), s. 121.

³⁵⁸ Militarizm, Marksist literatürde genellikle “ülke içinde, askerlerin sermaye sahipleriyle anlaşarak gelişen sınıfsal bilinci köreltmek amacıyla dikta rejimine başvurmaları” ve emperyalizmin işgal pratiklerini açıklamak amacıyla kullanılır (Vecihi Timuroğlu, “Militarizm,” **İnsan Hakları Sözlüğü.** (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2007), s. 292-293). Liebknecht’e göre de militarizm, sadece dış düşmana karşı bir silah ve savunma aracından ibaret değil, aynı zamanda içeride var olan kapitalist toplum düzenini korumaya yarayan bir araçtır (Karl Liebknecht, **Militarizme Karşı Sınıf Mücadelesi.** Çev.: Alp Tümertekin (İstanbul: Belge Yayınları, 2009), s. 91). Buna karşılık liberal algıda militarizm, ordu-sivil siyaset ilişkisi bağlamında değerlendirilerek, liberal demokrasilerde ordunun siyasetteki etkinliğini açıklamak için kullanılır. Bu durum militarizmi oryantalize ederek, salt gelişmemiş demokrasilerin sorunu olduğu algısına yol açar. Ayrıntılı değerlendirme için bkz. (İsmet Akça ve Evren Balta, “Ordunun Emperyalizmi, Emperyalizmin Ordusu: ABD’de Militarizmin Yüzleri,” **Birikim.** Sayı 189: 58 – 76, (2005), s. 59-62); Ayrıca bkz. (Samir Amin, “Ekonominin Militarizasyonu ve Militarizasyon Ekonomisi,” Çev.: Elçin Gen **Irak Dünya Mahkemesi Nihai Oturumu.** Haz.: Müge Gürsoy Sökmen (İstanbul: Metis Yayınları, 2006, ss. 389-393), s. 390).

³⁵⁹ Cynthia Enloe, “Bir Kutu Çorba Konservesi Nasıl Militarize Edilir?” **Manevralar Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar.** Çev.: Serpil Çağlayan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, ss. 27-85), s. 30.

³⁶⁰ Vagst’tan aktaran Altınay, 2005, **a.g.m.**, s. 352; (Altınay, 2006, **a.g.m.**, s. 356.).

Militarizm, yapısal ve kültürel şiddetin küresel biçimi ve yeniden üretiminin en önemli araçlarından birisi olarak değerlendirilebilir. Zira militarizmi var eden şey, modern devletin kurucu idesi, korku kavramında temellenen güvenlik talebidir ve militarizm ancak güvenliğe dair korkular sürekli kılındığında varlığını sürdürebilir.³⁶¹ Sadece demokratik olmayan toplumlarda değil, demokrasilerde de olası tehditler ve askeri harcamalar rasyonalize edilir; kitleler, çoğu zaman hangi siyasi amaç uğruna olduğunu bilmeden, ölmek ve öldürmek üzere seferber edilir; devletler, sosyal harcamalara bulamadıkları bütçeyi, askeri faaliyetler için hazır ederler ve askeri harcama bütçeleri, vatandaşların daha iyi bir hayat sürmelerini sağlayabilecek mali kaynakların feda edilmesiyle oluşturulur.³⁶²

Böylece bir yandan ekonomi militarize olurken; öte yandan siyasi mevzularda siviller/sivil toplum askeriyenin dünya görüşünü benimseyerek onaylar. Şiddetin gerekliliği ve çatışmaların kaçınılmazlığı doğal bir olgu olarak içselleştirilir ve “disiplin, teyakkuz, sadakat, itaat ve her an muhtelif tehdit beklentisi” gibi askeri değerler toplumun değerleri haline gelir.³⁶³ Kültürel alanda da, en somut günlük yaşam alışkanlık ve söylem biçimlerinden, kamusal/resmi/siyasal kültürün egemen öğelerine kadar askeri değerler yüceltilir; meselelere yaklaşımda askeri kavram ve yöntemler benimsenir.³⁶⁴ Bu süreçte, bir yandan eğitim, propaganda ve baskı yöntemleri ile toplum büyük bir orduya dönüştürülmeye çalışılırken, öte yandan toplum kendi kimliğini militarist

³⁶¹ Nilgün Toker, “Anti-militarizm Sorumluluktur...,” **Birikim**. Sayı 207: 27 – 32, (2006), s. 28. Liebknecht de, hayli Hobbesyen bir açıklamayla, ulusal, kültürel ve sınıfsal kendini koruma içgüdüsünün en belirgin ve katıksız haliyle militarizmde belirdiğini ifade eder. Bu bağlamda, yazarın 1911 yılındaki korkunun sürekli kılınmasına ilişkin tespitleri, militarizmin tahlilinde güncelliğini yitirmemiştir (Liebknecht, **a.g.e.**, s. 83.).

³⁶² Deborah Du Nann Winter, Marc Pilisuk and Matthew Lee, “Understanding Militarism: Money, Masculinity, and the Search for The Mystical, Peace,” **Conflict and Violence Peace Psychology for The 21st Century**. Eds.: Daniel J. Christie, Richard V. Wagner and Deborah Du Nann Winter (New Jersey: Prentice Hall, 2001, ss. 139-158), s. 139-140.

³⁶³ Chickering, **a.g.m.**, s. 199.

³⁶⁴ Taha Parla, “Vicdani Reddin Felsefi Gereçekleri,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 95-103), s. 98.

özneler üzerinden yeniden inşa etmeye soyunur. Başka deyişle toplum askeri hegemonyanın hedef ve normlarına bilinçli olarak katılır.³⁶⁵

Militarizasyon yalnızca savaş uçakları, mayınlar ve kıtalar arası füzeler üreten fabrikaların yöneticilerini değil, aynı zamanda oyuncak ve giysi üreten şirketleri, film stüdyolarını, borsacıları ve reklam ajanslarını da etkiler. Bir şirketin çalışanları tüketicilerinin militarizasyonun etkisini taşıyan ürünlerin sihrine kapılmasını ne denli doğal ve sorunsuz bir durum olarak algılıyorsa, kendileri de o ölçüde militarize olmuşlar demektir.³⁶⁶

Kuşkusuz, militarizmin belli bir tarihte ve coğrafyada somutlaşma biçimi, kuramsal genellemeleri aşan özellikler gösterir.³⁶⁷ Ancak Toker'in belirttiği gibi, militarizm, teknik ve araçsal akıl temelinde tesis edilen modern ulus-devletin temel niteliğidir ve bu yapının esası, niteliği bakımından farklılaştırılmış insan topluluğunu güç ve zor altında bir arada tutmak ve zoru, güvenlik ve barış adına meşrulaştırmaktır.³⁶⁸ Bu meşrulaştırma, başka pek çok aracın yanı sıra, en çok “milliyetçilik”le sağlanır. Zira tüm modern ulus-devletler, oluşma süreçlerinde bir yandan bir ulus yaratırken, öte yandan eş zamanlı olarak kendisini reddeden ulus veya ulusları da yaratır.³⁶⁹

Ulus-devletin dinamiğindeki bu dışlama nedeniyle, milliyetçiliğin, kendi ulusu ile başka uluslar arasında kurduğu ilişki, yumuşatılmış da olsa düşmanlık ve “bastırılmış, norma bağlanmış şiddet” ilişkisidir. Zira milliyetçilik, esasında, özcü bir kimlik politikası olduğu için, şiddeti hiç değilse şiddet tehdidini bünyesinde barındırmaktadır.³⁷⁰ Denilebilir ki, milliyetçilik ile militarizm arasındaki tarihsel ilişki

³⁶⁵ Mahçupyan, **a.g.m.**, s. 129.

³⁶⁶ Enloe, 2006, **a.g.m.**, s. 28.

³⁶⁷ Mahçupyan, **a.g.m.**, s. 132.

³⁶⁸ Toker, **a.g.m.**, s.27.

³⁶⁹ Ercan Kanar, “Tartışılmaz Bir Ulusal Egemenlik ve Eleştirilemez Bir Milliyetçilik Yoktur,” **Humanite**. Sayı 3: 73 – 89, (2003), s. 79.

³⁷⁰ Tanıl Bora, “Şiddet ve Milliyetçilik Üstüne Bir Deneme,” **Birikim**. Sayı 195: 74 – 80, (2005), s. 74-75.

tüm uluslaşma süreçlerini etkilemiş;³⁷¹ milliyetçilik ve militarizm birbirlerini tamamlayarak son iki yüzyılın kaderini tayin etmiştir.³⁷² Bu süreçte, modern ulus-devletin başat kurumu ve bütünleyicisi ordu olmuştur. Ordu, milli güvenlik gerekçesi ile savaşa karar verme hakkını, devlet de insan hayatı hakkında karar verme yetkisini elde etmiştir. Orduları diğer disiplin kurumlarından ayıran husus, ölmeye ve öldürmeye hazır bir kitle yaratmasıdır.³⁷³

Ordu sır saklayabilir, kendi yargı sistemini kurabilir, ihtiyacı olan emeği zorla istihdam edebilir, dev boyutlarda araştırma ve imalat alanları edinip bunları denetleyebilir, ayrımcılığı engelleyen yasalardan muaf tutulabilir, kendi üniversitelerinde eğitim verebilir, kendi mezun derneklerini oluşturabilir kendi hastanelerini işletebilir, devletin dış ülkelerdeki konsolosluklarına kendi temsilcilerini yerleştirebilir. Hepsi devlet otoritesi kullanmasına ve harcamalarını kamu hazinesinden yapmasına rağmen, devletin askeri kanadı ile çalışma bakanlığı ya da çevre koruma bakanlığı aynı kefeyle konulamaz.³⁷⁴

Ordu, milli güvenliği tanımlamak için, devlet hiyerarşisindeki bu olağandışı konumunu kullanır. Milli güvenlik kavramının kendisi ise, milli güvenliğin korunması için gerekli olduğu varsayılan sosyal düzeni tanımlamada kullanılır. Bu döngüsel süreçte, milli güvenlik yalnızca devletin ve yurttaşlarının dış düşmanlarından korunması değil, belki ondan da öncelikli olarak sosyal düzenin sürdürülmesi anlamına gelmeye başlayabilir.³⁷⁵ Nitekim modern ulus-devletin ayrılmaz parçası olan milli egemenlik

³⁷¹ Ayşe Gül Altınay, “Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersleri,” **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu**. Der.: Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu (İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, ss. 179 – 201), s. 198.

³⁷² Altınay, 2005, **a.g.m.**, s. 354.

³⁷³ Kardaş’ın belirttiği gibi bu hazır olma durumu, bütün tarihsel dönüşümlere rağmen askeri disiplinin sürekli ve kalıcı olmasını sağlamaktadır (Ümit Kardaş, “Modern Devlet, Ordu ve Vicdani Red İtirazı,” **Birikim**. Sayı 207: 36 – 42, (2006), s. 37).

³⁷⁴ Cynthia Enloe, “Çamaşırcı Kadın, Asker ve Devlet,” **Manevralar Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar**. Çev.: Serpil Çağlayan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, ss. 85-105), s. 101.

³⁷⁵ **Aynı**, s. 101.

fikri, içe dönük baskıyı teşvik edici bir işlev görürken, yekvücut millet iradesi de dış egemenliğin güvencesi olarak sunulur.³⁷⁶

I. Dünya Savaşı'na dek milli savunma kavramı ile birlikte düşünülen, zaman içinde kapsamı genişleyen "milli güvenlik" kavramı esasen siyasi ve ideolojik bir kavramdır. Kavram ideolojik kimliğini II. Dünya Savaşı'ndan sonra kazanmış ve salt askeri açıdan değil, hukuki, siyasi, iktisadi ve sosyal açılardan da değerlendirilmeye başlanmıştır.³⁷⁷ Bu bağlamda milli güvenlik ideolojisi, bir devlet modeline işaret etmektedir: Milli güvenlik devleti. Buna göre, milli güvenlik devleti, az gelişmiş ülkelerde, güçsüz ulusal kapitalist sınıf ve sürekli bunalım gibi koşullarda belirlemektedir ve az gelişmiş ülkelerde otoriter, gelişmiş ülkelerde sınırlı-demokratik niteliktedir. Milli güvenlik devletinden doğan ideolojik ve kurumsal ürünler ise, *kültür ve ideolojinin askerileştirilmesi, milliyetçiliğin yüceltilmesi, siyasal liberalizmden uzaklaşma, kitlelerin siyaset dışı bırakılması, olağanüstü hal yönetim usullerinin olağanlaştırılması, yargı güvenceleri ve kamu özgürlükleri alanının daraltılması, polis yetkilerinin artırılarak toplumsal ve ideolojik denetim alanının genişlemesi* olarak sıralanabilir.³⁷⁸

Devlet düzenini korumak için alınan her türlü önlem milli güvenlik kavramının içeriğini oluştururken, bu içeriğin ulusal ve uluslararası çıkarları çatıştırması³⁷⁹ ideolojik boyutunu oluşturmaktadır. Zira milli güvenlik, ulusal ve uluslararası konjonktüre bağlı olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, ülkelerin milli güvenlik anlayışı, iç ve dış tehditlere karşı alacakları askeri ve polisiye önlemlerden, siyasi, iktisadi ve sosyal önlemlere kadar genişleyebilmektedir. Böylece milli güvenliğin belirleyicisi olan ordu, bir kurum olarak içeride homojenliği, tutarlılığı, rasyonelliği ve gücü ima ederken;

³⁷⁶ Bora, 2005, **a.g.m.** s. 76.

³⁷⁷ Şaban İba, **Milli Güvenlik Devleti** (İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 1998), s. 13-14. Tanör'e göre kavramın temelleri 1964 darbesinin gerçekleştirildiği Brezilyada bulunmaktadır (Bülent Tanör, **İki Anayasa** (İstanbul: Beta Yayınları, 1994), s.161).

³⁷⁸ Tanör, 1994, **İki Anayasa**, s.161.

³⁷⁹ İba, **a.g.e.**, s. 15.

dışarıya karşı ise bir yandan bir tehdit öte yandan dışarıdan yönelen tehditlere karşı bir koruyucu/kurtarıcı olma iddiasını taşır.³⁸⁰

Kuşkusuz, devletler bir düşman fikrini sürekli kılmak ve bunu toplumsal ölçekte benimsetmek için çeşitli araçlara başvururlar. Bu araçlar içinde en önemlileri zorunlu eğitim ve zorunlu askerlik kurumlarıdır.³⁸¹ Zorunlu askerlik kurumu³⁸² iki yönlü bir işlev görmektedir. Zorunlu askerlik aracılığıyla bir yandan vatanın savunulmasına katkıda bulunan birey ve bu bireyin yakın çevresinde birlik kavramı somut bir içeriğe kavuşmakta; öte yandan, ordu, bir yurttaşlık okulu işlevi görmektedir.³⁸³ Bu çerçevede askerlik, silah taşıma ve savaşmayı yurttaşlar için hem bir hak hem de bir yükümlülük haline getirmiştir. Üstelik bu hak ve yükümlülük, Ortaçağın aksine kişiye herhangi bir çıkar vaat etmediği için, kitleleri askere alabilmek için bir ideolojiye; milliyetçiliğe başvurmaktadır.³⁸⁴

Hemen belirtmelidir ki, bir kurum olarak nasıl tanımlanırsa tanımlansın, ordu, belirleyici özelliği şiddet tekeli olan devletin ve devletin içinde evrildiği siyasal-toplumsal düzenin nihai garantisidir. Demirel'in vurguladığı gibi, *“herhangi bir toplumsal düzenin hem diğer devletlere hem de ülke içi güçlere karşı son analizdeki*

³⁸⁰ Mahçupyan, **a.g.m.**, s. 121, 129.

³⁸¹ Althusser'e göre, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler devletin baskı aygıtlarını oluştururken; din, eğitim, aile, kültür ve iletişim de ideolojik aygıtlarını oluşturur. Bu aygıtlar yurttaşların, devletin istediği biçimi alması için başvurduğu aygıtlardır ve eğitimin özel bir önemi vardır. Hiçbir aygıt, haftanın beş ila altı günü, günde sekiz saat çocukların zorunlu dinleyiciliği ayrıcalığına sahip değildir (Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**. Çev.: Yusuf Alp - Mahmut Işık (Dördüncü baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s. 33, 43).

³⁸² Zorunlu askerlik sistemi ilk olarak 1793 Konvansiyonu ile Fransa'da yürürlüğe girmiştir. Zorunlu askerlerden oluşan Fransız ordusunun başarısı, zorunlu askerlik hizmeti uygulamalarının önce Kıta Avrupa'sı ülkelerinde, daha sonra diğer ülkelerde yaygınlaşmasına neden olmuştur. İsveç 1812, Prusya ve Norveç 1814, İspanya 1831 ve Danimarka 1849 yılında zorunlu askerlik sistemi uygulamasına geçmiştir (Kasım Karagöz, “Komisyon ve Mahkeme Kararları Işığında Avrupa Konseyinde Vicdani Ret Hakkı,” **GÜHFD** Cilt no 12, Sayı no 1 – 2: 865 – 906, (2008), s. 866).

³⁸³ Erözden, **a.g.e.**, s. 115.

³⁸⁴ Zorunlu askerlik ve kitlesele ordu, Avrupa'da ortaya çıkan modern ulus-devletlerin yurttaş yaratma sürecinde orduyu önemli bir araç kullanmalarıyla başlayan görece yeni bir tarihsel olgudur. Bu süreçte, yurttaşın iktidarın kaynağı olarak belirmesi ile yurttaşların asker olduğu kitlesele ordular aynı gerçekliğin farklı görünümleridir (Suavi Aydın, “Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 25-49), s. 25-26).

koruyucusu olarak ordu da bu değerler ve iktidar ilişkilerinin korunmasından sorumlu olduğu için siyasal bir kurumdur” Bu açıdan ordunun siyaset dışında kalmasından bahsetmek anlamlı olmaktan uzaktır.³⁸⁵ Daha da önemlisi yaşanan tüm gelişmelere, barış ve demokrasi talep ve mücadelelerine rağmen milli egemenlik kavramı, “hala tüm dünyada, en azından teorik olarak ulus-devletlerin resmi ideolojisi açısından meşruiyeti tartışılmaya cesaret edilemeyen bir siyasal kavram konumunu korumaya devam etmektedir.”³⁸⁶

Bu nedenle milli güvenlik kaygılarının sivillerce içselleştirilmesi, militarizmle topyekûn bir hesaplaşmayı; bu hesaplaşma ise, militarizmi sivil-askeri alanlar ayrımı üzerinden düşündürten söylemsel pratiklerin sorgulanmasını gerektirmektedir. Zira askeri-sivil alanlar üzerinden kurulan karşıtlık, militarizmi, yalnızca askeri alana hasrederek, sivil alana doğallığında demokratiklik ve anti-militaristlik atfetmektedir. Böylece militarizmin gizli yüzü ifşa edilmemekte, militarizme dair sorgulamalar eksik kalmaktadır.³⁸⁷ Oysa militarizm, genellikle, “milli güvenlik” gibi kavramlarla meşrulaştırılmış bir giz perdesi arkasında korunmaktadır.³⁸⁸

Öte yandan, militarizm, toplumsal cinsiyet tanımlarını bünyesinde barındırmakta;³⁸⁹ erkeklığe ayrıcalık tanımakta ve patriyarkal düzeni normal ve doğruymuş gibi göstermektedir.³⁹⁰ Altınay’ın belirttiği gibi, zorunlu askerlik yalnızca “yurdun müdafaasına” yönelik bir uygulama değil, aynı zamanda erkeklerin ve

³⁸⁵ Tanel Demirel, “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine,” **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu**. Der.: Ahmet İnsel - Ali Bayramoğlu (İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, ss. 345-383), s. 346. Gerçekten de gelişmiş demokrasilerde ordu genellikle iç siyasette sivil otoriteye bağımlı ve nötr kalırken, ülkelerin güvenlik politikalarının ordudan bağımsız değerlendirilemeyeceği düşünüldüğünde dış siyasete müdahale edebilmekte, dolaylı da olsa dış siyaseti etkileyebilmektedir. Bu durumun en açık örneği, milli güvenlik ideolojisinin yarattığı kuruluşlardır. Gelişmiş ülkelerde ordu dış siyaset ilişkisini belirleyen bir başka etken de savaş ekonomisidir. Özellikle silah sanayi gelişmiş ülkelerde, sermaye ile ordu arasındaki ilişki dış siyaseti belirleyebilmektedir.

³⁸⁶ Kanar, **a.g.m.**, s. 78.

³⁸⁷ Akça ve Balta, **a.g.m.**, s. 59.

³⁸⁸ Enloe, 2006, “Bir Kutu Çorba Konservesi Nasıl Militarize Edilir?” **a.g.m.**, s. 59.

³⁸⁹ Enloe, 2006, “Çamaşırıcı Kadın, Asker ve Devlet,” **a.g.m.**, s. 101.

³⁹⁰ Cynthia Enloe, “Kadınlar Askeri Vicdani Reddin Neresinde? Bazı Feminist İpuçları,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 103-113), s. 111.

kadınların devletle aralarındaki ilişkisini belirleyen ve kadınlar asker olmadığı için farklılaştıran bir uygulamadır. Bu farklılaşma, devlet eliyle yapıldığı ve toplumsal cinsiyet rollerini keskinleştirdiği için toplumda yaşanan kadın-erkek farklılaşmasından ayrılmaktadır. Zorunlu askerlik kurumu ile “erkeklik-devlet-askerlik” arasında güçlü bir bağ kurulmuş ve birinci sınıf vatandaşlık, “en kutsal vazife” olan askerlik yoluyla erkeklere bahşedilmiştir. Militarizm, kurguladığı sosyal düzen içinde kadınları olduğu kadar erkekleri de biçimlendirmektedir. Öyle ki sadece kadınlar değil, aynı zamanda sakat erkekler, eşcinseller ve vicdani redçiler gibi askere gitmeyen veya gidemeyen erkekler de ikincil bir konuma indirgenmektedir.³⁹¹

Militarizm, aynı zamanda, toplumda yaşanan her türlü eşitsizlik, baskı ve ayrımcılık patiklerine karşı geliştirilebilecek muhalif hareketlerin “sadakat ve ihanet” kavramları çerçevesinde tartışılmasına neden olmakta; düşünce, din ve vicdan özgürlüklerinin kullanımını önemli ölçüde engellemektedir.³⁹² Militarizm nefret suçlarını artırmakta, sadece toplumsal cinsiyet kaynaklı farklılıklar değil, etnik, dini ve dilsel farklılıklar da saldırıların hedefine oturmaktadır.³⁹³ Militarizm ciddi bir itaat ve eziklik kültürü yaratarak, şiddetin toplumsal ve kişisel sorunların ifadesi olarak açığa çıkmasına neden olmaktadır.³⁹⁴ Bu durum çoğu zaman, muhalif hareketlerin de aynı

³⁹¹ Altınay, 2005, **a.g.m.**, s. 357.

³⁹² Bu durumun en açık örneği, Hrant Dink’in aldığı ceza ve sonrasında katline uzanan süreçte yaşananlardır. Yapısal ve kültürel şiddetin henüz fiziki-fiili şiddete dönüşmeden yol açtığı/açabileceği sorunlar düşünüldüğünde, Sancar’ın, “Hrant kaç kere vuruldu?” sorusu hayli önemlidir. Zira yapısal ve kültürel şiddetin nedenleri sonuçları ve boyutları tartışılmadan fiziki şiddeti ve çatışmaları önlemek, daha önemlisi bir barış kültürü oluşturmak mümkün olmayacaktır. Sancar’ın çalışması için bkz. (Mithat Sancar, “Hrant Kaç Kere Vuruldu?” **Birikim**. Sayı 214: 24 – 27, (2007), s. 24-27).

³⁹³ Kuşkusuz nefret cinayetlerine dünyanın her yerinden sayısız örnek bulmak mümkündür. Ancak fazlasıyla militarize bir toplum olan Türkiye’de, ders kitaplarından günlük yaşama ve siyasete yansıyan farklılıklara düşman dilin sonuçları, görmezden gelinemeyecek kadar önemlidir. Bu bağlamda Malatya’da işlenen vahşi cinayetler, rahiplerin öldürülmesi, İtalyan barış aktivisti Pippa Bacca’nın ve Hrant Dink’in katli akla ilk gelen nefret cinayetleridir. Türkiye’nin içinde bulunduğu çatışma ortamı, bir yandan tüm toplumsal sorunların askeri dille tartışılmasını beslerken öte yandan, aynı dilin hedef tahtasına oturttuğu kişi ve toplumsal grupların –azınlık gayri Müslimler, Kürtler, Aleviler, eşcinseller gibi- öldürülmelerini normalleştirmektedir. Başka deyişle, toplumsal yapıda ve kültürde kısmen örtük olan şiddet, fiili şiddete dönüşmektedir. Malatya cinayetleri hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. (Yetvart Danzikyan, “Sünni-Türk Örgütlenmenin Varoluş Rutini: Malatya Cinayeti,” **Birikim**. Sayı 225: 57 – 64, (2008), s.57 – 64); Pippa Bacca’nın öldürülmesine ilişkin bir değerlendirme için bkz. (Yıldırım Türker, “Bacca’nın Katledilmesi,” **Radikal**. 14.04.2008).

³⁹⁴ Can Başkent, “Bir Öz-İfade Olarak Vicdani Red,” **Vicdani Red Yazıları** (İstanbul: Federe Yayınları, 2010, ss. 97-120), s. 116.

ölçüde militarist öğelerle beslenmesi sonucunu doğurmaktadır.³⁹⁵ Özetle militarizm bir yandan yapısal ve kültürel şiddeti yeniden üretirken; öte yandan toplumun bütününe sirayet ederek ve şiddeti normalleştirerek, doğrudan fiziksel şiddete ve çatışma ve savaflara uzanan yolun taşlarını döşemektedir.

1.2. Anti-militarist Bir Tutum Olarak Vicdani Red

En kısa tanımıyla vicdani red “kişinin ahlaki tercih, dini inanç, felsefi görüş ya da politik nedenlerle askeri eğitim ve hizmette bulunmayı, silah taşımayı ve kullanmayı reddetmesidir.”³⁹⁶ Vicdani red özü itibarıyla savaş karşısında geliştirilen kişisel bir tavidir ve genelde bir zorunluluk olarak görülen, ülke savunması ve/veya ülke adına savaşma olguları ile çatışır. Bu karşıtlık yeni bir karşıtlık değildir. Kişinin bireysel bir tutum olarak savaşmayı reddetmesi, neredeyse savaşların tarihi kadar eskidir ve ilk gerekçesi, dinlerin insan yaşamını sona erdirmenin kötü olduğu inancına dayanmaktadır.³⁹⁷ Başka deyişle, ilk vicdani redçiler, iktidarın yasalarına olan itaatsizliklerini tanrısal yasalara olan itaatleri ile gerekçelendiren ve *din kardeşleri tarafından dışlanmayı göze almaktansa devletin zulmüne rıza gösteren dini muhaliflerdi(r)*.³⁹⁸

Ancak vicdani reddi devletle birey arasında ciddi bir sorun haline getiren, modern devletin ortaya çıkış sürecinde gelişen zorunu askerlik uygulaması olmuştur. Zira 18. yüzyılın sonlarından itibaren hızla gelişen kapitalizm-ulus-devlet-zorunlu

³⁹⁵ Militarizm sadece sistemin içinde değil, sistem karşıtı hareketlerin genelinde de şiddet dilini kurmaktadır. Bu hususun en çarpıcı örneği, muhalif hareketlerin de şehitlik, ölüm, sadakat vb. kavramları yüceltmesidir. Bu konuda basında hayli örnek bulunabilir, hapisanelerde yaşanan ölüm oruçları süreci, PKK ile mücadelede basına yansıyanlar, Afganistan ve Filistin’deki bombalamalar, (örnekler çoğaltılabilir) militarist dilden azade değildir.

³⁹⁶ Kardaş, **a.g.m.**, s. 39; (Ertuğrul Cenk Gürcan, “Zorunlu Askerlik Hizmeti Karşısında Vicdani Ret Bir İnsan Hakkı (m)?” **AÜSBFD** Cilt no 62, Sayı no 1: 89 – 111, (2007), s. 93).

³⁹⁷ Oğuz Sönmez, “Vicdani Ret,” **Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü II**. Haz.: Fikret Başkaya (Ankara: Maki Basın Yayın, 2006, ss. 585-595), s. 585.

³⁹⁸ Ulrich Bröckling, “Çarklardaki Kum? 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 69-79), s. 71.

askerlik süreci, askere gitmeme tavrında da önemli farklılıklar yaratmış³⁹⁹; vicdani red ile ilgili düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. Vicdani red ile ilgili ilk özel yasa I. Dünya Savaşı sırasında Danimarka’da kabul edilmiştir. Böylece Avrupa’nın belli başlı tüm savaştan devletlerinde, binlerce erkek askerlik hizmetinden muaf olma imkânından yararlanmaya çalışmıştır. Redcilerin bir kısmı orduda geri hizmette görev almış, diğerleri ulusal bakımdan önemli işlerde görev almışlardır.⁴⁰⁰

I. Dünya Savaşı, vicdani reddin tarihsel gelişimi bakımından önemli bir kırılma noktasıdır. Bu dönemde vicdani red, siyasi bir nitelik kazanmış; dönemin hümanist, sosyalist, anarşist düşünür ve politikacılarının, emperyalist paylaşım savaşı olarak adlandırdıkları savaşa karşı önemli mücadele araçlarından birisi olmuş; silah taşımayı ve orduda yer almayı istemeyenler, “vicdani redci” olarak adlandırılmaya başlanmıştır.⁴⁰¹ Yine bu dönemde, vicdani redciler, ilk kitlesel çıkışlarını İngiltere’de gerçekleştirerek, savaşa katılmayı reddetmişlerdir. Binlerce insanın katıldığı bu karşı çıkışı, 1921 yılında İngiliz redcilerin önemli katılımı ile WRI’nın (War Resisters' International - Uluslararası Savaş Karşıtları) kurulması izlemiştir. WRI daha sonra yerel savaş karşıtı örgütlerin ve vicdani red örgütlerinin uluslararası çatısı haline gelmiştir.⁴⁰²

Ne var ki savaş karşıtı tüm çabalara rağmen, vicdani reddin iki dünya savaşı arasındaki gelişimi bizzat devletçe geriletmiştir. Bu dönemde, vicdani red bir yandan siyasi bir mücadele aracı olarak daha fazla önem kazanırken, öte yandan savaşın teknik rasyonalizasyonu, vicdani red hareketlerinin, devletlerin savaş sürdürme yeteneğini geriletebileceği umudunu önemli ölçüde kırmıştır.⁴⁰³ Yine de II. Dünya Savaşı boyunca, genellikle dini gerekçeli vicdani red, zorluklar ve kısıtlamalarla da olsa kabul

³⁹⁹ Sönmez, **a.g.m.**, s. 586.

⁴⁰⁰ Erik Jan Zürher “Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Asker Kaçaklığı,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 59-69), s. 60.

⁴⁰¹ Sönmez, **a.g.m.**, s. 586.

⁴⁰² Vicdani Ret Dosyası İzmirli Savaş Karşıtları, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=329&SayfaNo=3> E.T.: 30.05.2010.

⁴⁰³ Bröckling, **a.g.m.**, s. 73.

görmüş ve çeşitli uygulamalar geliştirilmiştir. Ancak bu dönemde, siyasi bir hareket olarak vicdani reddin gelişmesini önleyen faktör, savaşın farklılığı ve savaş karşıtı sosyalist ve anarşist güçlerin bu savaşta taraf olmaları olmuştur.⁴⁰⁴

20. yüzyılda, iki dünya savaşının deneyimleri, vicdani red ile dini inanç arasındaki bağı gevşetmiş ve giderek çözülmesiyle sonuçlanmıştır. Özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru vicdani red gerekçeleri çeşitlenmiş; siyasi gerekçeli redler artmıştır. Bu süreçte, gelişmiş ülkelerin yayılcı amaçla savaş çıkarmaları ve izledikleri siyasetler etkili olmuştur.⁴⁰⁵ Başka deyişle 20. yüzyılda vicdana atf çok sesli bir hal almıştır. Pasifist mezheplerin üyelerinin yanı sıra vicdani redleri için dini olmayan nedenler öne süren genç erkekler eklenmiş; ordunun ilkesel karşıtlarına sadece belli ordularda ya da belli savaşlarda hizmet etmeyi reddedenler eklenmiştir.⁴⁰⁶

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise, vicdani red, hızla bireyselleşme ve sekülerizasyon sürecine girmiş ve hem devlet makamları hem de pasifist ve anti-militarist gruplarca siyasileştirilmiştir. Bir yandan zorunluluk olarak görülen vatan hizmetine dâhil olmak istemeyenler, devletler tarafından “vatana ihanet” ve “askeri gücü sabote etmek”le suçlanarak lanetlenmişlerdir. Öte yandan ise, vicdani redçiler savaşın ve savaş hazırlığının mutlaklaşmasını, savaşla sonuçlanan şiddetin tırmanmasını yargılamakla yetinmeyip, mevcut sistemin dönüştürülmesine dair stratejiler tasarlayan bir karşıt akım oluşturmuşlardır. Bröckling'in deyimiyle “*Mutlak propagandacılar, radikal pasifist ve anti-militaristlerin aynı derecede mutlak olan red önermesi ile karşılanmıştır.*”⁴⁰⁷

Özetle, vicdani red, zaman içinde siyasi bir tercihe dönüşmüştür. Sönmez'in isabetle işaret ettiği gibi, bu tercih yaşanan büyük savaşlardaki yıkımlara, kitlesel kıyım silahlarına ve şiddetten beslenen silah üreticilerinin zenginliğine duyulan tepkilerin sonucunda bir bütün halinde “*amasız fakatsız bütün savaşlara karşı çıkmak*” biçiminde

⁴⁰⁴ Sönmez, **a.g.m.**, s. 586.

⁴⁰⁵ Murat Sevinç, “Türkiye’de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdani Ret, Zorunlu Askerlik ve Kamu Hizmeti Seçeneği,” **AÜSBFD** Cilt no 61, Sayı no 1: 297 – 322, (2006), s. 302.

⁴⁰⁶ Bröckling, **a.g.m.**, s. 71.

⁴⁰⁷ **Aynı**, s. 71-72.

gelişmeye devam etmektedir.⁴⁰⁸ Vicdani red, modern devletin gelişimi ve insan hakları hareketlerinin etkisiyle bir insan hakkı olarak tanımlanmaya ve tanınmaya başlamıştır. Bu sürecin en önemli tartışma konusu, kuşkusuz, zorunlu askerliğin kaldırılması olmuştur ve zorunlu askerlik düzeni içinde vicdani red hakkını tanıyan ülkeler 1918'den bu yana önemli ölçüde artmıştır. Vicdani red, ayrıca, bir hak olarak çeşitli uluslararası kurumlar tarafından da tanınmıştır.⁴⁰⁹ BM'nin 1983'te yaptığı ilk vicdani red tanımı şöyledir:

Vicdanla kastedilen dini ya da insani kökenli olabilecek samimi etik kanaatlerdir (...). Bu kanaatleri iki temel sınıfa ayırabiliriz; birincisi her türlü koşulda öldürmenin yanlış olduğu kanaatidir (pasifist red), ikincisi ise bazı durumlarda şiddet kullanmayı haklı bulurken bazı durumlardaysa haksız bulan kanaattir ki ancak bu durumlarda reddetmeyi gerektirir (askerlik hizmetinin kısmen reddi).⁴¹⁰

Askerlik hizmetini total olarak reddedenler, bu hizmetin yerine hiçbir alternatif hizmeti kabul etmemektedir. Total redcilere göre militarizm, salt askerliği değil toplumsal yaşamın ve ilişkilerin özüne sirayet etmiş olan tüm hiyerarşik ve ayrımcı ilişkiler bütünüdür. Bu nedenle total redciler, hiçbir biçimde devletin silahlanma planlarının aleti durumuna düşmek istememekte ve sivil hizmeti de reddetmektedirler.⁴¹¹ Böylece silah altına alınmayı reddetme tutumunu doğuran tüm nedenler, dini olsun olmasın vicdani neden olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Ancak vicdani red, gerek öğreti gerekse devletler ve uluslararası kurumlar tarafından genellikle din ve vicdan özgürlüğünün kullanımıyla ilişkilendirilmektedir. İktidarlar, vicdani reddi, anti-militarist bir tutum olarak tanımak konusunda isteksizdir. Bu husus vicdani reddin anti-militarizmle ilişkisi konusunda hareketin ve siyasetin kafa

⁴⁰⁸ Sönmez, **a.g.m.**, s. 588.

⁴⁰⁹ Andreas Speck, "Dünyada Çağdaş Red ve Red Hareketlerinin Ana Hatları: Savaş Karşıtı Uluslararası Hareket İçinde Red," **Birikim**. Sayı 207: 42 – 56, (2006), s. 48.

⁴¹⁰ Aktaran (Andreas Speck ve Rudi Friedrich, "Dünyada Vicdani Red Hareketi Deneyimleri," **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 153-165, s. 154); (Speck, **a.g.m.**, s. 43).

⁴¹¹ Kardaş, **a.g.m.**, s. 40.

karışıklığını da ortaya koymaktadır. Zira bütün vicdani redcilerin anti-militarist olduğu yahut bütün savaşların karşıtı olduğu söylenemez.⁴¹²

Askerlik çağına gelmiş bireyler, çeşitli motivasyonlarla, devlete ve kurumlara karşı olduğundan, dini inançları yüzünden, emir alıp vermeyi istemediğinden olduğu kadar⁴¹³; o anda yürütülmekte olan savaşa karşı olduğundan ya da o devletin askeri olmamayı tercih ettiğinden dolayı da vicdani redci olabilir; yani bireyin vicdani red nedenini belirleyen haklı-haksız savaş ayrımı olabilir. Vicdani reddini açıklayan kimsenin asker olmak istememesi, onun, mutlaka askeriye ya da devletin askeri politikalarına ilkesel olarak karşı olduğu anlamına gelmemektedir. “*Askerlik yükümlülerinin çoğunluğu kararını bireysel kar-maliyet hesapları doğrultusunda vermektedir.*”⁴¹⁴ Başkent’e göre vicdani red eylemcilerinin önünde temel bir yol ayrımı belirmektedir. Buna göre vicdani red hareketinin hedefi ya liberal demokratik bir çizgide, sadece zorunlu askerliğin ilgası olarak konumlandırılacaktır; ya da asıl hedefin tüm militarist sistemin ilgası asıl hedef olduğu keskince belirtilecektir.⁴¹⁵

Vicdani redciler, gerekçesi ne olursa olsun silah altına alınmayı, ahlaki açıdan sorgulamakta ve savaş mekanizmasıyla işbirliği yapmayı reddettiklerinden, burada önemli olan husus hangi koşulda olursa olsun bir ordunun veya bir savaşın varlık nedeninin sorgulanmasıdır.⁴¹⁶ Bu bağlamda özellikle savaş karşıtları için, esas tartışma konusu, vicdan değil red eyleminin kendisidir.⁴¹⁷ Zira vicdani red, özünde birey temelli savaş karşıtı bir tutumdur. Redcilerin motivasyonları farklı olsa da buluştukları ortak

⁴¹² Can Başkent, “Vicdani Reddin Politikası ve Pratiğine Dair Eleştirel Bir Değini,” **Vicdani Red Yazıları**. (İstanbul: Federe Yayınları, 2010, ss. 120-144), s. 127.

⁴¹³ Sevinç, **a.g.m.**, s. 301.

⁴¹⁴ Bröckling, **a.g.m.**, s. 76.

⁴¹⁵ Başkent, **a.g.m.**, s. 126. Başkent’e göre, böylesi bir tercih yapılacaksa, yapılması gereken en önemli şey, vicdani redcilerin eylemlerini ahlaki çerçeveden sıyrarak, kendilerini yüceltme diğerlerini ahlaksız/vicdansız ilan etme yükümlülüğünden kurtarmaları olacaktır. Aksi takdirde, vicdani red hareketinin toplumu değiştirme ve dönüştürme şansı olmayacaktır (**Aynı**, s. 134.).

⁴¹⁶ Sevinç, **a.g.m.**, s. 301.

⁴¹⁷ Speck ve Friedrich, **a.g.m.**, s. 154.

nokta, militarizme ve devletin bireyler üzerindeki tahakkümüne karşı olmaktadır.⁴¹⁸ Başka deyişle vicdani red, anti-militarist bir tutumun adıdır. Nitekim vicdani redci Pietro Pinna'ya göre:

Vicdani red anti-militarist eylemin odak noktasıdır. Bu düşünceye yürekten bağlılıkla, temel bir tartışma ve seferberlik odağı işlevi görür. Daha geniş bir devrimci strateji bakımından vicdani red, özerklik ve kişisel inisiyatif için temel bir gösterge -bunlara ilişkin sorumlulukların üstlenilmesi- sunar; toplumsal hayatın diğer her alanında "vicdani red" konseptinin yaygınlaşması için bir referans noktası, bir paradigma işlevi görür."⁴¹⁹

Geniş bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, vicdani red hareketi, yalnızca zorunlu askerlik hizmetine karşı değil, aynı zamanda militarizme ve onun bütün yüzlerine karşı yürütülen bir mücadeledir. Zira militarizmin dünya kurgusu, yalnızca askeriyenin sınırları içinde kalmayıp, günlük hayatın içine nüfuz etmektedir.⁴²⁰ Toker'in belirttiği gibi, anti-militarizmin siyasi hedefi militarizmin siyasi hedefinin ilgasıdır ve anti-militarizm güce dayalı egemenlik sisteminin ve bu sistemin tahakküm araçlarının cisimleştiği militarist devlet biçimlerinin reddidir.⁴²¹ Yine Toker'in belirttiği üzere, vicdani red eylemleri kamusal alanı işaret eder ve militarizmin çıplak şiddet ve zorunun teşhir edildiği eylemlerdir. Vicdani reddin bir hak olarak kabul edilmesi için verilen mücadeleler, aynı zamanda militarizmin zayıflatılması, ortadan kaldırılması mücadeleleridir. Başka deyişle vicdani red eylemleri sistemin dönüştürülmesini amaçlayan eylemler olarak okunabilir.⁴²²

⁴¹⁸ Vicdani ret dosyası, İzmirli Savaş Karşıtları, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=329&SayfaNo=2> E.T.: 30.05.2010.

⁴¹⁹ Pinna'dan aktaran Speck ve Friedrich, **a.g.m.**, s. 155.

⁴²⁰ Ferda Ülker'den aktaran (Ayşe Gül Altınay, "Asker Türkleri ve Onların Asker Kardeşlerini Kim Doğuruyor?" **Amargi**. Sayı 2: 25 – 26, (2006), s. 26.

⁴²¹ Toker, **a.g.m.**, s.27.

⁴²² Nilgün Toker, "Vicdani Red, Sivil İtaatsizlik ve Anti-militarizm: İtaat Etmeme ve Direnme," **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 79-95), s 90-91.

1.3. Hukuki Düzenlemelerde Vicdani Red

1.3.1. Uluslararası Hukuki Düzenlemelerde Vicdani Red

Vicdani red, bir hak olarak, uygulamada BM ve AB tarafından tanınmışsa da insan haklarına ilişkin temel uluslararası düzenlemelerde yer almamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, bireylerin vicdani red hakkını düzenleyen bir uluslararası sözleşme yoktur. Yine temel insan hakları belgelerinde, “vicdani red” korunan bir insan hakkı olarak düzenlenmemiştir. Buna karşılık, vicdani red hakkı, Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Sözleşme’nin 18. maddesi ile İHEB’in 18. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 9. maddesinde belirtilen “düşünce, vicdan ve din özgürlüğü” kapsamında değerlendirilmektedir. Vicdani red hakkı, BM, AB ve AK tarafından düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüğü hakkının meşru kullanım biçimi olarak görülmektedir.⁴²³

BM insan hakları sistemi içinde, askerlik hizmetinin vicdanen reddi sorunu çeşitli biçimlerde; BM İnsan Hakları Komisyonu kararları, İnsan Hakları Konseyi’nin özel usulleri ve İnsan Hakları Komitesi aracılığıyla, bireysel başvuru ve devlet raporları çerçevesinde ele alınmıştır. 1989 yılından bu yana BM Komisyonu’nun insan hakları konusundaki kararlarında “*herkesin din, düşünce ve vicdan özgürlüğü hakkının meşru bir uygulaması olarak askerlik hizmetini vicdanen reddetme hakkı*” tanınmaktadır.⁴²⁴ Hak en açık biçimde, İnsan Hakları Komitesi’nin Medeni ve Siyasi Haklara Dair

⁴²³ Özgür Heval Çınar, “Avrupa Konseyi Ülkelerinden Vicdani Red Hakkına Genel Bir Bakış,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 235-247), s. 235; (Kevin Boyle, “Uluslararası Hukukta Vicdani Red ve Osman Murat Ülke Davası,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 273-291), s. 287).

⁴²⁴ İnsan Hakları Komitesi askerlik hizmetinin vicdani reddini, Sözleşme’nin 18 (1) maddesinin güvence altına aldığı din ve inanç özgürlüğünün bir tezahürü olarak belirlemiştir. Konuyla ilgili en son davada (Yeo-Bum Yoon ve Myung-Jin Choi v Kore Cumhuriyeti) Komite, Kore Cumhuriyeti’nin iki Yehova Şahidine vicdani red hakkı tanımayarak 18. maddeyi ihlal ettiğine hükmetmiştir (Rachel Brett, “Askerlik Hizmetinin Vicdanen Reddi ve Alternatif Hizmette Uluslararası Standartlar,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 247-267), s. 247, 249).

Uluslararası Sözleşme'nin 18. maddesine ilişkin olarak çıkarttığı 22 Sayılı Genel Yorum Beyanında dile getirilmiştir.⁴²⁵

BM sisteminde vicdani red her ne kadar din ya da inancın bir tezahürü olarak tanımlanmışsa da, bu, reddin sadece dini inanca dayanılarak gerçekleştirileceği anlamına gelmez. Zira 22 Sayılı Genel Yorumda “ölümcül güç kullanma zorunluluğu kişinin dinini ya da inancını ifade hakkı ve vicdan özgürlüğüyle ciddi biçimde” çelişebileceği belirtildikten sonra, 18. maddenin “teist, non-teist ve ateist inançları koruma altına” aldığı vurgulanmaktadır. 22 Sayılı Genel Yorum’a göre 18. maddenin “uygulaması geleneksel dinler ya da kurumsal bir karakteri olan inançlar ve dinler yahut da geleneksel dinlere benzer uygulamaları olan inançlarla sınırlı değildir.”⁴²⁶ Daha önemlisi Sözleşmeye göre, 18. maddede yazılı haklardan yararlanma olağanüstü hallerde dahi sınırlandırılmaz.

Yine BM sisteminde, vicdani red hakkı, profesyonel askerler için de tanınmak zorundadır. BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 1993/84 tarihli kararında “askerlik görevini yapan kişilerin vicdani red hakkını kullanmaktan mahrum edilemeyeceği” belirtilmektedir.⁴²⁷ Benzer biçimde BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 1998/77 sayılı kararına göre, askerlik hizmetinin vicdani reddi “dini, ahlaki, etik, insani ya da benzer güdülerden kaynaklanan köklü kanaatler de dâhil olmak üzere vicdani ilke ve gerekçelerden” türemektedir ve “askerlik hizmetini yerine getiren kişiler de vicdani itirazlar geliştirebilir.”⁴²⁸

BM İnsan Hakları Komisyonu 2000 yılında 1998/77 sayılı kararında belirtilen ilkeler uyarınca oylamaya başvurmadan 2000/34 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu kararla, BM, İHEB ve MSHS'de yer alan düşünce özgürlüğü ile vicdan ve din özgürlüğünün meşru kullanımına uygun olarak, kişilere vicdani nedenlerle askeri hizmette bulunmayı reddetme hakkını tanımıştır. BM İnsan Hakları Komisyonu, 22 sayılı Genel Yorumda

⁴²⁵ Boyle, **a.g.m.**, s. 287.

⁴²⁶ Brett, **a.g.m.**, s. 251.

⁴²⁷ Çınar, **a.g.m.**, s. 245.

⁴²⁸ Brett, **a.g.m.**, s. 251-252.

olduğu gibi, ölüme neden olabilecek güç kullanmayı zorunlu kılmanın vicdan özgürlüğü ve din ve inançlarını yansıtırma hakkıyla çatışacağını karara bağlamış ve vicdani reddi bir hak olarak kabul etmiştir. BM İnsan Hakları Komisyonu ayrıca, vicdani red hakkından yararlananların ileri sürdükleri nedenlerden ve özel inançlarından dolayı ayrımcılığa uğratılmayacaklarını ve askeri hizmeti yerine getirmeyenler ile getirenler arasında da ayrımcılık yapılamayacağını karara bağlamıştır.⁴²⁹

Yine aynı karara göre, askerlik hizmetinin zorunlu olduğu ve vicdani red hakkının tanınmadığı ülkelere redcilerin red gerekçeleri ile uyumlu, sivil nitelikte, kamu çıkarına yönelik ve cezalandırıcı olmayan alternatif hizmet olanaklarının sağlanması gerektiği tavsiye edilmiştir. Ayrıca devletlerin vicdani red itirazında bulunanları, askerlik hizmetini yerine getirmedikleri için tekrar tekrar cezalandırmaktan kaçınmaları ve bu hususta tüm önlemleri almaları gerektiği hatırlatılmıştır.⁴³⁰

Vicdani reddi bir insan hakkı olarak değerlendiren ve bu sorunla ilgilenen ilk Avrupa kurumu Avrupa Konseyi'dir. AK Parlamentosu, vicdani red hakkıyla ilgili ilk kararını 26 Ocak 1967'de almıştır.⁴³¹ Bu kararla belirlenen Temel İlkeler, daha sonra gerek AK'nin gerekse Avrupa Parlamentosu'nun birçok tavsiye ve kararında da yinelenmiştir. Vicdani redde ilişkin 1967'de belirlenen Temel İlkelere göre:

1. Askerlik hizmeti yapmakla yükümlü ancak vicdani ya da dini, etik, ahlaki, insani, felsefi ya da bezer gerekçelere dayanan güçlü kanaatleri nedeniyle silahlı hizmet vermeyi reddeden kişiler bu hizmeti yapmaktan muaf tutulma hakkına sahip olmalıdır.

⁴²⁹ Kardaş, **a.g.m.**, s. 39.

⁴³⁰ **Aynı**, s. 39.

⁴³¹ AK Parlamentosu Vicdani Red Üzerine Karar (1967, No 337). Kararın metni için bkz. <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta67/ERES337.htm> E.T.: 31.05.2010.

2. Bu hak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. maddesiyle güvence altına alınan bir demokratik hukuk devletinde bireyin temel haklarının mantıksal çıkarımı olarak kabul edilmelidir.⁴³²

AK Bakanlar Komitesi de, 1987 yılında verdiği R(87)8 sayılı tavsiye kararında, üye devletlerden “*askerlik hizmeti yapmakla mükellef olan herkesi, vicdani sebeplerle silah kullanmayı reddetmesi halinde bu hizmeti yerine getirme zorunluluğundan muaf tutmasını ve üye devletlerin hükümetlerinin kendi iç hukuklarını ve uygulamalarını bu esasa uygun hale getirmelerini*” istemektedir.⁴³³ Vicdani reddin tanınması yönündeki bu talepler, Avrupa Birliği’nin Temel Haklar Şartı tarafından da desteklenmiştir.⁴³⁴ 7 Aralık 2000 tarihli AB Temel Haklar Şartı, vicdani red hakkını açıkça düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün bir parçası olarak tanıyan ilk uluslararası insan hakları enstrümanıdır.⁴³⁵ Birliğe üye devletler açısından geçerli olan Şart’ın 10 (2). maddesine göre “*Vicdani red hakkı, bu hakkın kullanılmasını düzenleyen ulusal yasalara uygun olarak tanınır.*”⁴³⁶

Vicdani reddin somut koşulları ve alternatif hizmetin standartları yine AK Parlamenterler Meclisi Daimi Komisyonu tarafından 2001 yılında, 1518 sayılı tavsiye kararında özetlenmiştir. Bu tavsiye kararı ile öncelikle “*Askerliğe alınmadan önce, sırasında veya sonrasında vicdani redci olarak kaydolma*” ve “*silahlı kuvvetlerin daimi üyelerine vicdani red statüsü için başvuru*” hakları belirlenmiştir. Her iki hak da, Avrupa kurumları açısından, vicdani farkındalığın askerliğe çağrıdan önceki bir zamana indirgenemeyeceğinin göstergesidir. AK Parlamenterler Meclisi daha da ileri giderek “*silah altındaki tüm askerlerin vicdani red statüsü ve bunu edinme yolları hakkında bilgi alma hakkı*”nı da vurgulamaktadır. Son olarak 1518 nolu tavsiye kararı, askerlik hizmetinin yerine yapılacak sivil hizmetin caydırıcı ve cezalandırıcı niteliği olmaması

⁴³² Friedhelm Schneider, “Vicdani Red Hakkında Avrupa Standartları ve Alternatif Hizmet,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 267-273), s. 268.

⁴³³ Çınar, **a.g.m.**, s. 235.

⁴³⁴ Boyle, **a.g.m.**, s. 288.

⁴³⁵ Schnedier, **a.g.m.**, s. 269.

⁴³⁶ Şart’ın metni için bkz. (http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf E.T.: 31.05.2010).

ve tamamıyla sivil içerikli bir alternatif hizmet olması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.⁴³⁷

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi de benzer biçimde, sivil hizmet süresinin askeri hizmet süresini aştığı takdirde “ölçüsüz olacağı ve kendi arzusunca girilen bir işte çalışarak hayatını kazanma hakkını kısıtlayacağını” belirtmekte ve sivil hizmetin caydırıcı ve cezalandırıcı olmaması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴³⁸ Yine Komiteye göre, alternatif hizmetin sivil karakterde olabilmesi, öncelikle alternatif hizmete kabul prosedürünün askeri idareden ayrılmasına bağlıdır. Daha da önemlisi, hükümetler:

“Vicdani redcilerin sosyal işlere ya da ulusal öneme haiz diğer işlerde çalışması sağlanmalı; bu hizmetler savunma bakanlığının denetiminde olmayan kurumlarda gerçekleştirilmelidir. Alternatif hizmet yapmakta olan vicdani redcilerin sosyal ve ekonomik haklarının askeri hizmet yapanlardan daha az olmaması güvence altına alınmalıdır.”⁴³⁹

Kuşkusuz tavsiye kararları ve Avrupa kurumlarının yaklaşımı oldukça önemlidir. Ancak bugünkü Avrupa Birliği'nin temel insan hakları belgesi, düzenlediği haklar bir insan hakları mahkemesi tarafından korunduğu için, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'dir. Ne var ki İHAS da, İHEB gibi vicdani reddi ayrıca bir hak olarak düzenlememiştir. Vicdani red, genellikle Sözleşme'nin düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü düzenleyen 9. maddesine ilişkin bir mesele olarak değerlendirilmektedir.⁴⁴⁰ Bu hususta Avrupa kurumları, askerlik hizmetini vicdanen reddedenlerin korunması taleplerinde, askerlik hizmetini red nedenlerini geniş bir çerçevede değerlendirerek vicdani reddin sadece dini nedenlere dayanmaması gerektiğinde hemfikir olmuştur. Dahası vicdani reddin İHAS'nin 9. maddesiyle tanınan

⁴³⁷ Schneider, **a.g.m.**, s. 270.

⁴³⁸ 2007 yılı itibarıyla alternatif hizmetin olduğu 14 ülkede, bu hizmet, savunma bakanlığının denetimi altındadır. Geri kalan ülkelerde ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ekonomi, adalet, işçileri ve sağlık bakanlıklarına yetkilidir (Çınar, **a.g.m.**, s. 245-246).

⁴³⁹ Aktaran Schneider, **a.g.m.**, s. 271.

⁴⁴⁰ Gürcan, **a.g.m.**, s. 94.

düşünce, vicdan ve din özgürlüğü kapsamında yer alan bir insan hakkı olarak kabul edilip saygı göstermesi gerektiği konusunda da her zaman oybirliği içinde olmuştur.⁴⁴¹

AİHM'e göre, vicdani reddin bir insan hakkı olarak korunması için, vicdani red talebinin silahlı kamu hizmetini reddetmeye dayanak yapılmaması; konjoktürel yani sadece belirli bir kitleye karşı ya da belirli bir zaman diliminde verilen mücadeleyi değil, objektif bir olgu olarak silahlı her türlü eylemi hizmeti kapsamaması; vicdani reddi bir yaşam biçimi ve dünya görüşü olarak benimsediğinin ve yaşamını buna göre belirlediğinin bir inceleme ve deneme süreci içinde inandırıcı biçimde sunulması ve en önemlisi reddin açığa vurulması sırasında şiddete başvuru ve/veya çağrı yapılmaması gerekmektedir.⁴⁴²

1.3.2. İç Hukuk Düzenlemelerinde Vicdani Red

Vicdani reddin bir insan hakkı olarak kabulünün savaş karşıtı eylemler ve insan hakları alanındaki gelişmelerin tarihiyle paralel ilerlediği söylenebilir.⁴⁴³ Vicdani red hareketi 1968 ve sonrasında bütün dünyayı etkilemiş ve Avrupa devletleri, vicdani red hakkını, 1970'lerin ortasından başlayarak tanımaya başlamıştır.⁴⁴⁴ Bugün dünyanın pek çok ülkesinde ve AB üyesi devletlerin tamamında vicdani red, bir insan hakkı olarak tanınmış ve iç hukuk düzenlemelerinde yerini almıştır.⁴⁴⁵ Vicdani red hakkı Hollanda'da 1920, Birleşik Krallık'ta 1963, Belçika'da 1965, İtalya'da 1972, Portekiz'de 1976, İspanya'da 1984, Çek Cumhuriyeti'nde 1989, Hırvatistan'da 1990,

⁴⁴¹ Schneider, **a.g.m.**, s. 269.

⁴⁴² Gürcan, **a.g.m.**, s. 96.

⁴⁴³ Sevinç, **a.g.m.**, s. 303.

⁴⁴⁴ <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=26456> E.T.: 31.05.2010.

⁴⁴⁵ Avrupa özelinde son on yılda pek çok ülke, zorunlu askerlik uygulamasını kaldırdı ya da durdurdu. Zorunlu askerlik sisteminin kaldırılması ve durdurulması hukuki açıdan farklıdır. Zira zorunlu askerliğin kaldırılması zorunlu askerlik için yasaların bulunmaması anlamına gelirken, zorunlu askerliğin durdurulması yasaların varlığını koruması ancak uygulamanın durması anlamına gelmektedir (Speck, **a.g.m.**, s. 44).

Slovenya’da 1992, Slovakya’da 1995, Romanya’da 1996, Macaristan’da 2001, Sırbistan’da 2003 yılında tanınmıştır.⁴⁴⁶

Andora, Belçika, Birleşik Krallık, Bosna Hersek, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya⁴⁴⁷, İtalya, İzlanda, Lihneyştayn, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Monako, Portekiz, Romanya, San Marino, Sırbistan Karadağ, Slovakya, Slovenya, Belçika, Fransa, İtalya, Portekiz, İspanya, İngiltere, ABD zorunlu askerlik hizmetinin bulunmadığı ülkelerdir. Buna karşılık zorunlu askerlik sisteminin devam ettiği ülkeler şunlardır; Avusturya (8 ay), Kıbrıs (26 ay), Danimarka (3 gün ila 14 ay), Yunanistan (12 ay), Letonya (12 ay), Litvanya (12 ay), Slovak Cumhuriyeti (12 ay), Finlandiya (6,9,12 ay), Almanya (9 ay), Norveç (12 ay), Polonya (10 ay), Rusya Federasyonu (24 ay), İsrail (erkekler 36 ay, kadınlar için 24 ay), Ermenistan (24 ay), Azerbaycan (18 ay), Türkmenistan (24 ay), Tacikistan (24 ay), Özbekistan (18 ay).⁴⁴⁸

Zorunlu askerlik sisteminin devam etmediği ülkelerde profesyonel askerlik sistemi mevcuttur. Bu ülkelerden Belçika, Çek Cumhuriyeti, Fransa, İrlanda, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Malta, Portekiz ve Slovakya’da profesyonel askerlerin vicdani red hakkını kullanmasına ilişkin bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Birleşik Krallık’ta vicdani red hakkını kullanan profesyonel askerler ya emekli edilmekte ya orduyla ilişkileri kesilmektedir.⁴⁴⁹ Alman anayasa düzeninde ise vicdani red hakkı, silahsız hizmeti red hakkını vermemekte ve konjoktürel reddi korumamaktadır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Karagöz, **a.g.m.**, s. 901-903.

⁴⁴⁷ İspanya’nın 18. yüzyıla uzanan köklü bir anti-militarizm geleneği vardır. Ancak hareket ancak Franco’nun ölümünden sonra şiddet karşıtlığı ile birleşerek vicdani red hareketini oluşturmuştur. Hareket “insumision (itaatsızlık)” olarak adlandırılmaktadır ve asli kaygısı militarizasyon eleştirisini topluma yaymak olmuştur. İspanyada 1978 Anayasası vicdani red hakkını tanımıştır (Can Başkent ve Cthuchi Zamorra de Villanueva, “İspanyol Vicdani Ret Hareketi,” Çev.: Zeynep Sariaslan **Vicdani Red Yazıları**. (İstanbul: Federe Yayınları, 2010, ss. 61-67), s. 63).

⁴⁴⁸ Sevinç, **a.g.m.**, s. 314.

⁴⁴⁹ Çınar, **a.g.m.**, 238-240.

⁴⁵⁰ Gürcan, **a.g.m.**, s. 95.

ABD’de resmi zorunlu askerlik sistemi olmadığından, sadece asker olmak üzere başvuran ve daha sonra fikrini değiştirenler vicdani red statüsü için başvurabilmektedir. Meksika’da ise vicdani red hakkına ilişki bir yasal düzenleme yoktur. Askerlik çağına gelmiş her üç erkekten biri kura ile seçilmekte ve bir yıl Meksika ordusunda hizmet vermek zorunda kalmaktadır. ABD ve Meksika’da askeri hizmet, oy vermekle birlikte resmi ve popüler olarak kişinin demokratik yurttaşlık haklarını kullanmasının en mükemmel örneği kabul edilmektedir. Her iki ülkede de toplumun en alt katmanında yaşayanlar, ABD’de daha iyi bir yaşam umuduyla, Meksika’da ise onları kuradan kurtaracak olanakları olmadığı için askeri kuvvetlere katılmaktadır. Gutmann bu nedenle bu iki ülkedeki orduları “kast orduları” olarak adlandırmaktadır.⁴⁵¹

Vicdani red hakkını anayasal ve/veya yasal olarak tanıyan devletlerin çoğu vicdani reddin gerekçesi olarak dini, etik ve seküler sebepleri kabul etse de, Ermenistan, Yunanistan ve Ukrayna yalnızca dini nedenleri vicdani red gerekçesi olarak kabul etmektedir.⁴⁵² Yine vicdani reddi kabul eden ülkelerin tamamında askerlik hizmetine alternatif bir kamu hizmeti öngörülmüştür ve öngörülen hizmetlerin yerine getirileceği alanlar ve hizmet süreleri birbirinden farklıdır. Vicdani redciler hastanelerde, sivil toplum örgütlerinde, eğitim ve hayır kurumlarında, göçmen bürolarında vb kurumlarda hizmet sunmaktadır. Bu ülkelerde askerlik hizmeti ile alternatif hizmetin süresi denktr ancak kimi ülkelerde askerlik hizmetine seçenек olarak sunulan kamu hizmetinin süresi askerlikten uzundur.⁴⁵³

⁴⁵¹ Bu hususta ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. (Matthew Gutmann, “Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika’da Zorunlu Askerlik, Vicdani Red ve Demokratik Yurttaşlık,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 165-185), s. 165-166).

⁴⁵² Karagöz, **a.g.m.**, s. 901-903.

⁴⁵³ Ne var ki, vicdani red hakkı "sivil hizmet" zorunluluğuyla birlikte elde edilebilmiştir. Silahlı hizmet yapmak istemeyen insanlar yine zorunlu olarak ve çoğunlukla askerlikten daha uzun bir süre hastane, okul vb. sosyal birimlerde çok düşük ücretlerle hizmet etmeye zorlanmaktadır. Batılı liberal devletler bu yasal düzenlemeyle Avrupa vicdani red hareketinin büyük bölümünü yönlendirmeyi başarmış olsa da, hem askerlik yapmayı hem de sivil hizmeti reddeden insanlardan oluşan "total red" hareketi Avrupa, Latin Amerika ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinde sürmektedir. Bu tavrı devletin birey üstündeki hiçbir tasarrufunu kabul etmediği ve uluslararası savaş düzenine her ne biçimde olursa olsun hizmet etmeyi reddettiği için radikal savaş karşıtlığının gerçek taşıyıcısı durumundadır (Vicdani Red Dosyası, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=26456> E.T.: 31.05.2010).

Almanya gibi genç nüfusun görece fazla olduğu bir ülkede ise vicdani red hakkını tanımak, devletin üstlendiği sosyal hizmetlerin görece düşük maliyetle karşılanmasına katkıda bulunmaktadır.⁴⁵⁴ Bu nedenle Speck'e göre, çoğu ülkede zorunlu askerliğin kaldırılmasını ya da durdurulmasını sağlayan etken güçlü vicdani red hareketleri olmamıştır. Daha önemlisi anti-militarist hareketlerin ordu ile yüzleşmeyi ne kadar etkilediği de tartışma konusudur.⁴⁵⁵ Bu noktada Soğuk Savaş'ın sona ermesi⁴⁵⁶; pek çok ülkede daha küçük ama profesyonel orduya geçişin yaşanması; zorunlu askerlik sistemi yerine askerlik çağına gelenlerin alternatif sivil hizmetlere yönlendirilmesinin devletin bu alanlardaki harcamalarını düşürmesi gibi gelişmelerin önemli etkisi olmuştur.

Öte yandan Avrupa devletleri, meseleye düşünce, din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde yaklaşmaktadır. Bu yaklaşıma göre, vicdan özgürlüğünün yasalarla etkin biçimde korunması demokratik bir yönetimin sahip olduğu gücün içsel etkisine ve ikna ediciliği artırmakta; vicdani red hakkı ve alternatif hizmetin tesisi liberal biçimde güvenceye alınması, toplumsal biraradılığı ve genç erkeklerin devlet ve toplumla özdeşlik kurmalarını güçlendirmektedir.⁴⁵⁷ Başka deyişle, devlet askerlik çağına gelmiş genç erkekleri sivil yöntemlerle ama yine tedip etmektedir.

Türkiye ise, Azerbaycan ve Belarus'la birlikte, vicdani red hakkının iç hukukça tanınmadığı ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak vicdani red, anayasa ve yasalarca tanınmamış olsa da Türkiye'de de her türlü baskıyı göze alan vicdani redciler bulunmaktadır. Bu bağlamda ilk kamusal vicdani red eylemi, 1990 yılında Tayfun Gönül ve Vedat Zencir'in Sokak Dergisi aracılığıyla askerliği reddettiklerini duyurmasıdır. Tayfun Gönül ve Vedat Zencir "halkı askerlikten soğutma" iddiasıyla, sivil mahkemede yargılanmış ve Tayfun gönül üç ay hapis cezası almış, cezası paraya

⁴⁵⁴ Sevinç, **a.g.m.**, s. 299.

⁴⁵⁵ Speck, **a.g.m.**, s. 44.

⁴⁵⁶ Soğuk Savaş yıllarında çoğu Batılı sanayi devleti ve Varşova Paktı'na üye bütün devletler genel zorunlu askerlik uygulamasını sürdürmüştür. Ancak pek çok batılı devlet, askerlik hizmetinin sivil bir yedek hizmetle yerine getirilmiş sayılabileceği düzenlemeleri de yasallaştırmıştır (Bröckling, **a.g.m.**, s. 73).

⁴⁵⁷ Schneider, **a.g.m.**, s. 267.

çevrilmiştir.⁴⁵⁸ Bu eylemden sonra yine Tayfun Gönül ve Vedat Zencir'in aralarında bulunduğu bir grup anti-militarist İzmir'de Savaş Karşıtları Derneği'ni kurmuşlardır. Derneğin kurulması vicdani red ve anti-militarist hareket için çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Derneğin faaliyete geçmesiyle birlikte ise vicdani red ve anti-militarizm konulu çalışmalar bir yandan kolektif bir nitelik öte yandan kamusal bir görünürlük kazanmıştır.⁴⁵⁹

1995 yılında Türkiye'de vicdani red hareketinin sembol isimlerinden birisi olan Osman Murat Ülke⁴⁶⁰ vicdani reddini açıklamış; Osman Murat Ülke'yi 2001 yılında Mehmet Tarhan⁴⁶¹; 2002 yılında Mehmet Bal; 2004 yılında Halil Savda; 2006 yılında İsmail Saygı; 2007 yılında Enver Aydemir; 2010 yılında İnan Süver gibi vicdani redçiler izlemiştir. Savaş Karşıtları Derneğinin verilerine göre, halen 24'ü kadın⁴⁶² 121

⁴⁵⁸ Sönmez, **a.g.m.**, s. 589.

⁴⁵⁹ Öyle ki, anti-militarist bir mücadele zemini yaratmak amacını taşıyan ve "militarizme karşı olmak" ifadesi amaçlarında yer alan Dernek, Türkiye'de militarist bir yapılanma olmadığı gerekçesiyle, 1993'te İzmir Valiliğince feshedilmiş, kısa süre sonra İzmir Savaş Karşıtları Derneği adıyla yeniden kurulmuştur. Derneğin kurulduğu yıllardaki "Ne askere git, ne dağa çık!" çağrısı hayli önemliydi/dir (Coşkun Üsterci ve Uğur Yorulmaz, "Türkiye'de Vicdani Red," **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 217-235), s. 218-219).

⁴⁶⁰ Osman Murat Ülke İHAS'ın 3. (insanlık dışı veya alçaltıcı muamele yasağı), 5. (özgürlük ve güvenlik hakkı), 8. (özel ve aile hayatına saygı hakkı) ve 9. (düşünce, inanç ve din özgürlüğü) maddelerine dayanarak AİHM'e başvurmuştur. AİHM, başvurucunun uzun bir süre boyunca kovuşturulması ve sonrasında mahkûm edilmesine rağmen, söz konusu cezalandırmanın başvurucuyu askerlik hizmetinden muaf tutmadığını kaydetmiştir. Mahkeme Osman Murat Ülke'yi haklı bulmuştur. Mahkemeye göre, Ülke hemen hemen "sivil ölüm" olarak tabir edilebilecek gizli bir yaşamı sürmeye zorlanmasını demokratik bir toplumdaki cezalandırma rejimine aykırı bulmuştur (<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=30818> E.T.: 01.06.2010).

⁴⁶¹ Mehmet Tarhan ise eşcinsel ve Kürt kökenli olduğu için ek baskılara maruz kalmıştır. Tarhan yaşadıklarını şöyle özetlemektedir; "Zaten gerekçeli kararda şöyle yazıyor, "çürük raporu alabilecek olmasına rağmen fiziksel muayeneyi reddetmesi saikinin ağırlığını gösterir" diyor ve "asgari haddenden uzaklaşmayı" bununla açıklıyor. Tabii beraberinde başka şeyler de var. Elbette cinsel kimliğimin etkisi var ve inatla çürük raporu almayı reddetmemin... Sonrasında Yerel Mahkeme direndi, 15 Aralık tarihli kararıyla direndi. Bu süre boyunca ben, ne zaman bana tecavüz edecekler diye bekledim, o fiziksel saldırı ne zaman olacak diye bekledim, çünkü öyle bir hava estirildi." (Avi Haligua, "Vicdani Retçi Mehmet Tarhan'la Söyleşi," <http://www.kaosgl.com/node/107> E.T.: 02.05.2006).

⁴⁶² Türkiye'de kadınların askerlik yükümlülüğü bulunmamakla birlikte, kadın redçiler politik bir grup olarak belirmiştir. Başkent'e göre, kadınların bu tutumu kavram karmaşasına yol açmaktadır ve kadınların kategorik bir sapma olan politik tavırlarını fasulyeden öne çıkarmalarına gerek yoktur (Başkent, **a.g.m.**, s. 133). Eğer vicdani red açıklamalarının tek hedefi zorunlu askerliğin kaldırılması ise, bu eleştiri ilk bakışta haklı görülebilir. Ancak amaçlanan militarist sistemin lağvı, kadınların vicdani red açıklamalarını militarist sistemin kendisini yeniden üretmesini sağlayan ilişkiler ağı içinde bulunmama, sisteme şöyle ya da böyle katkıda bulunmama tavrı olarak okunmalıdır. Vicdani redçi kadınların açıklamaları için bkz.

kişi vicdani reddini açıklamıştır.⁴⁶³ Vicdani redciler, vicdani red açıklamaları nedeniyle değil “halkı askerlikten soğutmak”, “asker kaçaklığı”, “emre itaatsizlik”, “izin tecavüzü” gibi sebeplerle tutuklanmakta ve/veya yargılanmaktadır. Türkiye’de vicdani red açıklamasında bulunanların yaşadıkları birbirine benzemektedir. Vicdani redciler tekrar tekrar tutuklanmış, cezaevinde kötü muamele ve işkence görmüş; hain ve korkak olmakla suçlanmışlardır.⁴⁶⁴

Yakın tarihinin önemli bir bölümü yaygın şiddet ve çatışmalarla geçen bir ülkede, neden daha kitlesel vicdani red hareketlerinin olmadığı, vicdani red açıklamaları bir yana vicdani redlerini açıklayanların seslerinin dahi duyulmadığı düşündürücüdür. Oysa 1982 Anayasası zorunlu askerliği değil, vatan hizmetini düzenlemektedir. Anayasanın 72. maddesine göre, “*Vatan hizmeti her Türk’ün hakkı ve görevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesimlerinde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.*”

Başka deyişle hizmetin ne şekilde yerine getirileceği yasal düzenlemelere bırakılmıştır. Can’ın belirttiği gibi, vatan hizmetinin anayasanın öngördüğü tek yok zorunlu askerlik olmadığı gibi, alternatif hizmet hakkını tanınması anayasanın lafzına da aykırı değildir.⁴⁶⁵ Yine Can’ın dikkat çektiği üzere zorunlu askerliği düzenleyen Askerlik Kanunu 1927 tarihlidir ve bu kanuna göre, askerlik, TC vatandaşı her erkek için zorunludur. Kısaca yasa, anayasanın üstünlüğünün, insan hakları normlarına ilişkin

(Nilgün Yurdalan, “Ferda Ülker’le Söyleşi,” **Amargi**, Sayı 2: 36 – 37, (2006), s.36 – 37); (Esra Gedik, “Kadınlık ve Vicdani Red,” **Amargi**, Sayı 2: 38 – 41, (2006), s. 38 – 41).

⁴⁶³ <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=27221&ArsivSayfaNo=1> E.T.: 30.05.2010.

⁴⁶⁴ Burada dikkate değer ve militarizmin göstergesi sayılabilecek olan, Gönül ve Zencir’in sivil mahkemede yargılanmalarına karşın, daha sonra vicdani redcilerin askeri mahkemede yargılanmalarıdır. Askeri mahkemede yargılama süreci, Dernek Başkanı Aytek Özel ve vicdani redci Menderes Meletli’nin HBB televizyonunda yaptıkları bir söyleşi ile başlamıştır. Savcılar bizzat Genelkurmay Başkanının emri ile harekete geçmiş, sadece Aytek Özel ve Menderes Meletli değil, programın yapımcısı Erhan Akyıldız ile muhabir Ali Tevfik Berber de askeri mahkemede yargılanarak ceza almışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Sönmez, **a.g.m.**, s. 589).

⁴⁶⁵ Osman Can, “Vicdani Red ve Anayasa,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 291-312), s. 303. Konuyla ilgili bir başka tartışma için bkz. (Hülya Üçpınar, “Türkiye’de Vicdani Reddin Suç ve Ceza Konusu Olması ve Sonuçları,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 313-337), s. 314-316).

tartışma ve sözleşmelerin bugünkü kadar belirleyici olmadığı bir dönemin yasasıdır ve mevcut haliyle Anayasanın lafzına aykırıdır.⁴⁶⁶

Ancak Türkiye’de vicdani red hareketinin gelişmemesinin nedenleri, hukuki olmaktan ziyade siyasi, toplumsal ve kültürelidir. Aslında bu durumun çok yakın zamana kadar Türkiye’de militarizmin tartışıl(a)mamasından kaynaklandığı söylenebilir. Militarizm Türkiye’de çok uzun zaman önemsiz kabul edilmiş yahut darbelerin toplumsal yansımasının bir sonucu olarak tabu sayılmıştır.⁴⁶⁷ Militarizmin tartışılmamasında *Türkiye’de askerlik hizmetine atfedilen önemin, ulusal savunma siyasetinin yaşamsallığına yapılan vurgunun ve askerliğin kutsallığı düşüncesinin önemi büyüktür.*⁴⁶⁸

Türkiye’de ordu, yakın zamana dek modernleşmenin⁴⁶⁹, demokrasinin ve laikliğin savunucusu ve koruyucusu olarak algılanmış; yakın tarihin önemli bir bölümünde ordu neredeyse sadece iç tehdit olarak adlandırdığı sorunlarda söz sahibi olmuştur. İba’nın belirttiği üzere askeri otoriteler, ulusal kurtuluşçuluk ve laiklik çizgisini ön

⁴⁶⁶ Can, **a.g.m.**, s.307.

⁴⁶⁷ Ayşe Gül Altınay, “Künye Bellemeyen Kezbanlar: Kadın Redciler Neyi Reddediyorlar?” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler.** Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 113 – 135), s. 132). Nitekim İnsel’in belirttiği gibi Türk Silahlı Kuvvetleri’nin siyasal alanda silahlı güç kullanımı kâğıt üzerinde kalan bir tehdit değildir. Bu güç kullanımını ve şiddet yöntemlerini birçok kez kuvveden fiile geçirmiş olmanın yarattığı etki üzerine TSK üstün ve özerk konumunu inşa etmiştir. Bu “ihtilal-darbe-müdahale” deneyimlerinin toplumsal tahayyülde uzun dönem silinmesi zor olan bir etkisi olacaktır (Ahmet İnsel, “Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri,” **Türkiye’de Ordu.** Der.: Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, ss. 41-58), s. 42).

⁴⁶⁸ Sevinç, **a.g.m.**, s. 298.

⁴⁶⁹ Ordunun Türkiye’nin modernleşmesinin itici gücü olduğu yönündeki tezin kökeninde de, aydınlanmanın ve Türk milliyetçiliğinin savunucularının Osmanlı ordusundan gelen subaylar olması yatmaktadır (Ulrich Bröckling, **Disiplin.** Çev.: Veysel Atayman (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001),s.13). Ancak, Başkaya’ya göre ise Türkiye’de modernleşmeyi incelerken yeniçeriliğin tasfiyesini ilerencilik-gericilik bağlamında ele almak doğru değildir. Çünkü yeniçeriliğin tasfiyesini ilerencilik-gericilik çatışmasından çok Osmanlı Devleti’nin sömürgeleşmesinin önündeki önemli bir engelin ortadan kaldırılması olarak anlamak gerekir (Fikret Başkaya, **Yediyüz.** (Ankara: Ütopya Yayınları, 1999), s. 185). Nitekim Kayalı’ya göre de, modernleşmenin genel olarak anlaşılan biçimiyle işlev ayrışmasını ifade etmesi Osmanlı toplumunda somutlanamaz. Çünkü ordunun politikada etkin güç olmasıyla birlikte, önceki dönemlerin herkesin kendi işini yapması yönündeki genel düşünce tersine işlemiştir. Başka bir ifade ile modernleşmeden beklenen kurumsal özerkleşme süreci yaşanmamış, aksine (orduya) bağımlılaştırma, fonksiyonel birleşme (ordu-siyaset) süreci başlamıştır. Bu nedenle ordunun Osmanlı’dan bu yana modernleştirici bir işlevi olduğu yönündeki yaygın kanı yanlıştır. Bu yanlış, Türkiye toplumunun ve kurumlarının tarihsel analizi yapılırken batı toplumlarının sınıflı yapısı ile paralellik kurma çabasından kaynaklanmaktadır (Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), s. 26, 35.).

plana çıkararak devletin ve toplumun militarizasyonu çabalarını dikkatlerden uzak tutmayı başarmışlardır. Böylece ilerencilik-devrimcilik adına attıkları her adımı, ordunun tarihsel gelenekleri üzerinde oturarak orduyu olağanüstü derecede yüceltmiş, ordunun devlet içindeki özerkliğinin genişletmişlerdir.⁴⁷⁰

Sorunun bir başka boyutu da, yine yakın tarihte yaşanan gelişmelerin, özellikle Kürt sorunu bağlamında tartışmaları “haklı savaş-haksız savaş” ve “terörle mücadele” ayırımına kilitlemesidir. Oysa vicdani red hareketi gerekçesi ne olursa olsun tüm savaşlara koşulsuz karşı çıkar, şiddeti reddeder ve bu karşıtlık vicdani reddin tanımından kaynaklanır.⁴⁷¹ Başka deyişle Türkiye’de militarizmin görünür kılınmasının önündeki engellerden birisinin de muhalif siyasi kültürlerin militarizmi olduğu söylenebilir.⁴⁷² Zira muhalif gelenek, direnişçilerin bir önderinin, liderinin olmamasına ve şiddeti örgütleyen bir kuruma ve anlayışa karşı şiddetsiz bir direnişin gerçekleştirilmesine aşina değildir.⁴⁷³ Aynı biçimde toplumda egemen cinsiyetçilik ve karşı-cinsellik, militarist değer ve pratikleri askerlik/erkeklikle özdeşleştirilmesine neden olmakta; militarizmin erkek egemen değerler sistemi içinde görünmez kılmaktadır.⁴⁷⁴ Özetle, Avrupada olduğunun aksine Türkiye’de, barış hareketinin uzantısı olarak anti-militarist kaygılarla bir vicdani red hareketi gelişmemiştir.⁴⁷⁵

⁴⁷⁰ Şaban İba, **Ordu Devlet Siyaset** (İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 1998), s. 204-205.

⁴⁷¹ Başkent, **a.g.m.**, s. 139.

⁴⁷² Anti-militarizm yüz yıllık tarihi boyunca sağ siyasi hareketler kadar sol siyasi hareketler tarafından da yadırganmış, yok sayılmıştır. Militarizm eleştirileri ağırlıklı olarak tek taraflı egemen siyasete yönelecek şekilde yapılmış, muhalif siyasi oluşumların militaristleşmesi çok ender sorunsallaştırılmıştır (Altınay, 2008, **a.g.m.**, s. 132).

⁴⁷³ Üsterci ve Yorulmaz, **a.g.m.**, s. 217.

⁴⁷⁴ Altınay, 2008, **a.g.m.**, s. 132.

⁴⁷⁵ Başkent, **a.g.m.**, s. 135.

1.4. Barış Hakkının Gerçekleştirilmesinde Vicdani Reddin Rolü

Modern devletin savaşla ilişkisi, yurttaşlarını sadece silahlanma ile değil, o silahları kullanacak personeli yetiştirme süreçleri ile de doğrudan etkiler. Yurttaşların ölmeye ve öldürmeye hazır tutulması, askeri harcamaların rasyonalize edilmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesi militarizmi üretirken; savunulacak, uğruna ölünecek vatan imgesi, devletin ideolojik aygıtları ile milliyetçiliği yeniden üretir. İşte bu nedenle milliyetçilik ve militarizm, modern devlete içkin unsurlardır ve biri olmadan diğeri kendisini yeniden üretemez. Her gün modern devletin özgün kurumlarında karşılaşılan simgesel değerler, bayrak, marş, meslek yeminleri vb. araçlar kültürel şiddeti görünmez kılar; toplumun ötekilerinin konumlandırılmasını ve kapitalist sistemin korunmasını sağlayan ideolojik aygıtlar ise yapısal şiddeti görünmez kılar.

Öte yandan çeşitli nedenlerle sistemin bir parçası olmayı reddedenler baskı aygıtları ile tedip edilir. Bu bağlamda vicdani red, redciler açısından itaat etmemenin aracıken, devletin vicdani reddi bir insan hakkı olarak kabul etmesiyle birlikte itaati dönüştürerek sağlamanın bir aracı haline gelir. Vicdani reddin barışla ve barış hakkıyla ilişkisi, kendisini silahlı çatışmalarda yer almayı reddetme tutumuyla gösterir. Esasında savaşa katılmayı reddetmenin tarihi, savaşın tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Ancak vicdani red, askere almanın daha “etkili” bir aracı olarak zorunlu askerliğin ve modern savaşın ortaya çıkmasıyla birlikte siyasi ve felsefi bağlamda daha çok önem kazanmıştır.⁴⁷⁶

Bröckling’in isabetle işaret ettiği gibi, savaşları sürdürebilmeyi isteyen devletlerin etkin silah, sevkiyat ve iletişim sistemlerine ve aynı zamanda güvenilir asker ve silah üreticilerine ihtiyacı vardır. Bu iki unsur beraberinde, askerlerin ya da asker yapılmak istenenlerin isyan, firar, düşmana sığınma, emre itaatsizlik eder, hasta olma ya da hastaymış gibi yapma, kendini yaralama ya da intihar gibi direniş ve işlememe biçimlerini de getirir. Ya da askerler/asker yapılmak istenenler savaşlarda görev almayı, silah taşımayı ve cepheye gitmeyi en baştan reddederler.⁴⁷⁷ Silahlı çatışmalarda yer

⁴⁷⁶ Speck ve Friedrich, **a.g.m.**, s. 153.

⁴⁷⁷ Bröckling, 2008, **a.g.m.**, s. 69. Speck’in işaret ettiği husus önemlidir. Reddin tek bir biçimi yoktur, erteleme, sağlık nedenleri ya da firar gibi reddetme biçimleri ile vicdani red arasındaki fark, vicdani

almayı baştan reddetme biçiminde tezahür eden vicdani red, militarizmin birey üzerindeki tasarruf iddiasına bir itiraz sonucunu da beraberinde getirir. Kişilerin vicdani redci olma noktasında ahlaki tercih, dini inanç ya da siyasi görüş gibi birbirinden farklı motivasyonları olabilir. “*Ancak bireylerin farklı motivasyonlarının ortak noktası ölme ve öldürme üzerine kurulmuş savaş mekanizması ile farklı düzeylerde de olsa, işbirliği yapmayı reddetmektir.*”⁴⁷⁸

Bu nedenle de vicdani red açıklamasından sonra, yani farklı siyasi, sosyal, bireysel, felsefi ve dini temellerle de olsa açıklama tutarlı bir şekilde gerekçelendirildikten sonra, vicdani redciler benzer sorunları yaşamaktadır.⁴⁷⁹ Ancak vicdani red, firar, isyan ve diğer itaatsizlik biçimlerinden farklı olarak, yalnızca genel zorunlu askerlik yükümlülüğünün ya da başka bir zoraki askere alım biçiminin uygulandığı hallerde gündeme gelir. Zira asker olmak istemeyenler, asker olmak zorunda değilse, görevi reddetmeleri de gerekmez ve devletle çatışmaz.⁴⁸⁰

Bu husus, vicdani red hareketlerinin, bugün dünyada yaygın biçimde görülen, zorunlu askerliğin kaldırılması eğilimine ve profesyonel orduların tercih edilmesine nasıl karşılık vereceği sorununu beraberinde getirmektedir. Özellikle barış operasyonları, global olağanüstü halin⁴⁸¹ yol açtığı yeni terörle mücadele stratejileri gibi

reddin savaşa ve askerlik hizmetine açık ve kamusal karşı çıkış olmasıdır. Şu ya da bu bahaneyle askerlik hizmetinden kaçınma önemli olsa da yüzleşmeci olmaktan uzaktır (Speck, **a.g.m.**, s. 43.).

⁴⁷⁸ Reddediş, askerlik yükümlülüğüne itiraz etmek, silah tutmayı reddetmek, orduya aktarılacak vergileri ödememek gibi çeşitli biçimlerde tezahür edebilir (Üçpınar, **a.g.m.** s. 313.).

⁴⁷⁹ Başkent’in ifade ettiği gibi, vicdani reddin bu ontolojik özelliği, hareketin tüm dünyada türlü türlü eylemliliklere sahip olmasını sağlamıştır (Başkent, **a.g.m.**, s. 104.).

⁴⁸⁰ Bröckling, 2008, **a.g.m.**, s. 7 0.

⁴⁸¹ Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra gündeme gelen yeni terörle mücadele stratejileri, Sancar’a göre kalıcı bir global olağanüstü halin de yaşandığının göstergesidir. Daha çok güvenlik için daha az özgürlük, hukuka esnek bağlılık ve daha çok otorite olarak özetlenebilecek süreç en iyi olağanüstü hal kavramı ile açıklanabilir. Bu sürecin, dünya çapında en çok insan hakları ihlalleri ile belireceği açıktır. Başka deyişle global olağanüstü hal stratejisi, sadece insan haklarına değil, asli insanlık değerlerine ve insanlık fikrinin kendisine tehdit oluşturmaktadır (Mithat Sancar, “İnsan Haklarının Temeline Yönelik Bir Tehdit Olarak Global Olağanüstü Hal,” **İnsan Haklarına Yönelik Tehditler**. Ed.: İonna Kuçuradi (Ankara: Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları ve Felsefesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2004, ss. 185-204), s. 201); (Mithat Sancar, “Kalıcı Global Olağanüstü Hal,” **Birikim**. Sayı 151: 12 – 22, (2001), s. 19).

gelişmeler pek çok red hareketinin siyasi içeriğini etkilemektedir.⁴⁸² Zorunlu askerlikten profesyonel askerliğe geçiş pratiği, genellikle demokrasinin gelişmiş olması ile ilişkilendirilmekte ve gelişmiş ülkelerde, ordunun sivil siyasete bağımlılığını sağlayan bir etken olarak değerlendirilmektedir.

Bu bakış açısına göre profesyonellik, silahlı kuvvetleri siyasetten uzak tutarak sadece kendi görevi ile baş başa bırakmakta, toplum militarize olmamaktadır. Huntington'a göre, askerleri siyasetten uzaklaştırmanın en etkili yolu askeri kurumların profesyonelleştirilmesidir. Fidel, Smith, Janowitz ve Dahl'a göre ise, ordunun sorumlulukları arttıkça ve subayların eğitimi daha gelişmiş hale geldikçe silahlı kuvvetler üzerinde siyasete müdahale etme yönünde baskılar daha fazla olacaktır. Çünkü askerler, askeri akademilerdeki eğitimleri sırasında siyasal karar alma konusunda cesaretlendirilmekte, teşvik edilmekte; bu nedenle profesyonellik müdahale eğilimini azaltmak bir yana artırmaktadır. Yavuz'a göre de, profesyonellik, beraberinde sivil yönetime direnme ihtimalini artırmakta ve ordu ile siviller arasında toplumsal ve psikolojik bir boşluk yaratmaktadır.⁴⁸³

Üstelik ABD örneği düşünüldüğünde, askeri profesyonellik ile toplumun militarizasyonu arasındaki bağın gevşemediği gözlemlenmektedir.⁴⁸⁴ Militarizm, ordunun niteliğinden ziyade varlığı ile ilintili bir süreçtir. Bu durumu protesto etmek ve sonlandırmak ise sadece pasifist gruplar ve insan hakları örgütlerinin işi değildir. Esasında orduları profesyonel olsun olmasın, vicdani red hakkını tanımış olsun olmasın devletler, savaş yürütme haklarından feragat etmemektedir. Bu noktada insan haklarına ilişkin genel çelişki bir kere daha ortaya çıkmaktadır; vicdani redcileri koruması beklenen makam bu reddi gerektiren makamdan başkası değildir. Kuşkusuz vicdani

⁴⁸² Speck, **a.g.m.**, s.42, 50.

⁴⁸³ Birsen Örs, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler** (İstanbul: Der Yayınları, 1996), s. 38.; Ayrıca bkz. (Haluk Yavuz, **Türkiye'de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi** (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000), s. 346).

⁴⁸⁴ ABD'de profesyonel ordunun varlığına ve içeride bir iç çatışmanın yaşanmamasına rağmen, yoğun ve yayılcı bir militarizm gözlemlenmektedir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra, ABD'nin gerek söylemleri gerek eylemleri daha öncesinden daha pervasız hale gelmiş, iç ve dış düşman ayrımından ekonomik örgütlenmeye dek neredeyse tüm kurumlar militarize edilirken ABD toplumu da bu sürecin dışında kalmamıştır. Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. (Akça ve Balta, **a.g.m.**, s. 72-75).

reddin bir insan hakkı olarak kabulü, redcilerin haklarını güvence altına almak bakımından önemlidir.⁴⁸⁵

Zorunlu askerlik uygulaması olsun olmasın, vicdani redcilerle devletleri karşı karşıya getiren neden, ordunun hizmete hazır personel eksikliği çekebileceği olasılığı değil, vicdani redcilerin, devletin vatandaşlarının yaşam ve ölümleri üzerine hükümler olarak karar verme hakkını sorgulamasıdır. Bu bağlamda vicdani redcileri birer sıkıntı haline gelmelerinin ve cezaevlerine atılmalarının sebebi kendi mantık, görüş ve/veya inanışlarını devlet aklının üzerinde görmeleridir.⁴⁸⁶

Ortak akıl olarak da adlandırılan yasaya uymama ve yasanın gerektirdiği yükümlülüğü yerine getirmeme kararında temellenen vicdani red, bu niteliğinden ötürü öznel, bireysel bir tavır alışın ifadesidir. Vicdani red, kişinin vicdani kanaatleri nedeniyle bu kanaatlerle çelişen kural ve emirlere uymama tavrıdır. Öte yandan vicdani red eylemlerinin genellikle anti-militarizm ve savaş karşıtlığı temelinde ortaya konulması, vicdani reddi aslında ahlaki/vicdani değil, siyasi bir eylem haline getirmektedir.⁴⁸⁷ Vicdani red hareketleri, genellikle sivil itaatsizlik eylemleri olarak değerlendirilirler. Sivil itaatsizlik ciddi haksızlıklara karşı, son çare olarak başvuru, yasadışı, şiddet içermeyen siyasi eylemler biçiminde tanımlanabilir.⁴⁸⁸

Ancak Toker'e göre sivil itaatsizlik, *yasallık ve meşruluk ayrımı ve geriliminde tanımlanan bir itiraz olması bakımından vicdani reddin aksine öznel değil, kolektif alana ait bir tutumun adıdır.*⁴⁸⁹ Arendt'e göre de vicdani red sivil itaatsizlik değildir. Zira sivil itaatsizlik az ya da çok örgütlenmiş bir topluluğu ve bu topluluğun bireysel

⁴⁸⁵ Bröckling, 2008, **a.g.m.**, s. 77-78.

⁴⁸⁶ Devlet egemenliğini hangi düzenleme ve yönlendirme araçlarıyla ayakta tutarsa tutsun, savaşçı şiddet tehdidi ve hiç olmazsa vatandaşların bir kısmına ölmeyi emredebilme iktidarı olmaksızın sürdürememektedir (**Aynı**, s. 77).

⁴⁸⁷ Toker, 2008, **a.g.m.**, s. 79.

⁴⁸⁸ Yakup Coşar, "Önsöz: Sivil İtaatsizlik," **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**. Çev.: Yakup Coşar Haz.: Ender Ateşman (İkinci basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001, ss. 9-26), s. 10.

⁴⁸⁹ Ancak Toker, vicdani reddin sivil itaatsizlik boyutunu tümünden ihmal etmemekte; vicdani red eylemlerinin, savaşı insanlığa karşı suç adına reddederek eylemlerin diyalojik alanı açması ve kamusal yargıyı etkinleştirilmesi halinde sivil itaatsizlik eylemi olarak değerlendirilebileceklerini vurgulamaktadır (Toker, 2008, **a.g.m.**, s. 85, 90).

olmayan kolektif tutumlarını ifade ederken; vicdani red, bireysel, felsefi bir tutumun ifadesidir.⁴⁹⁰ Ancak Puner'in belirttiği üzere, sivil itaatsizlik, hiçbir zaman bir bireyin tekil davranışı olarak ortaya çıkmaz. Sivil itaatsiz ancak bir grubun üyesi ise sözünü dinletebilir ve *“bir tek bireyin sivil itaatsizliğinin önemli değişikliklere yol açma ihtimali çok azdır. (...) sivil itaatsizlik ancak ortak bir çıkar grubu oluşturan bir dizi insan tarafından uygulanırsa anlamlı olacaktır.”*⁴⁹¹

Nitekim vicdani red eylemleri de, değişimin tekilden başlatılabileceğine olan inançla şekillenmektedir. Vicdani redciler, tavırlarını, toplumu hedef alarak oluştururlar ve kişisel bir tavrın, toplumda yaratabileceği muhtemel sarsıntı ancak topluma olan inançla ilintilendirilebilir. Bu husus anti-militarist vicdani reddin, onu asker kaçaklığından ayıran en önemli niteliğidir.⁴⁹² Ne var ki, vicdani reddin, askeriye, geçmişte varsayıldığı gibi, gereksindiği insani kaynakları eksilterek, frenleyen ya da bloke eden bir mücadele aracı olarak işlevi kalmamıştır. Askerlik merkezleri çabalamak zorunda kalsa da küçülmüş ordulara yeterince gönüllü bulunabilmektedir.⁴⁹³ Kurt Hiller'in daha 1931 yılında öngördüğü gibi;

“Vicdani reddi savaş karşısında her derde deva ilaç olarak görenlerden müteşekkil savaş karşıtı kesim, gelişmelerin –savaş tekniği ve politik teorideki gelişmelerin- gerisinde kalmış. Zorunlu askerliğe hayır! Yaşasın vicdani red! Bugün de hala böyle diyorum. Ama zorunlu askerliğe karşı mücadele ve kendini yücelten bir vicdani red propagandası ile başlamış bir savaş zora sokulmaz, bunu durdurmak ise hiç mümkün olmaz, çünkü anlaşıldığı kadarıyla özellikle en saldırgan biçimiyle geleceğin savaş gönüllülerden meydana gelmiş teknik elit birliklerce yürütülecektir. Sözde gönüllülerden değil ama, (...) hayır, gerçek gönüllülerden, savaş fanatikleri

⁴⁹⁰ Hannah Arendt, “Sivil İtaatsizlik,” **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**. Çev.: Yakup Coşar Haz.: Ender Ateşman (İkinci basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001, ss. 77-119), s. 82.

⁴⁹¹ Puner'den aktaran Arendt, 2001, **a.g.m.** s. 81.

⁴⁹² Can Başkent, “Vicdanın Politikası,” **Vicdani Red Yazıları**. (İstanbul: Federe Yayınları, 2010, ss. 34 - 37), s. 34.

⁴⁹³ Bröckling, 2008, **a.g.m.**, s. 77.

ve savaşın hevesli taraftarlarından. Vicdani red çağrısı elbette bu insanlara da ulaşıyor ama güçlerini kırmıyor.”⁴⁹⁴

Gerçekten de, vicdani red hareketinin amacı zorunlu askerlik kurumunun kaldırılması, zorunlu askerliğin olmadığı bir ülkede ise potansiyel askerlere ulaşmak ve her nerede gerekiyorsa ordunun askere alma çabalarını geriletmekle sınırlanmamalı; militarizmin lağvı asli amaç olarak belirlenmelidir. Zira vicdani reddin kabulü, toplumun de-militarizasyonu için önemli bir araçtır ancak tek başına yeterli değildir.⁴⁹⁵ Bu noktada vicdani reddi bir insan hakkı olarak korumaktansa, yalnızca vicdani redcilerle yönelik aşırı ayrımcılığı ve orantısız cezalandırmayı mahkûm etme eğilimin kesinlikle aşılması gerekmektedir.⁴⁹⁶

Brown’ın belirttiği gibi, amaç “*savaşın örgütlenmesini olanaksızlaştırmak*” ise sadece zorunlu askerliğe değil, alternatif zorunlu hizmeti öngören yasalara da karşı çıkmak gerekmektedir.⁴⁹⁷ Savaşın örgütlenmesini olanaksızlaştırmak ise, militarizmle hesaplaşmayı ve tüm toplumsal sistemi sorgulamayı gerektirmektedir. Bu bağlamda, herhangi bir ülkedeki vicdani red hareketi, yalnızca savaş harcamalarını, milli güvenlik, terörle mücadele, haklı-haksız savaş gibi kavramsallaştırmaları ve yapısal, kültürel ve görünür şiddetle hesaplaşmanın değil, vicdani red hareketinin kendi içindeki patriyarkal eğilimlerini⁴⁹⁸ sorgulamanın merkezi olabilir. Vicdani red ancak bu koşullarda barış hakkının bireysel boyutta gerçekleştirilmesini sağlayabilecek mekanizmalar arasında sayılabilir; aksi halde önemli olmakla birlikte eksik bir mekanizma olarak kalacaktır.

⁴⁹⁴ Aktaran **Aynı**, s. 73.

⁴⁹⁵ Speck, **a.g.m.**, s. 50-51.

⁴⁹⁶ Schneider, **a.g.m.**, s. 269.

⁴⁹⁷ Speck, **a.g.m.**, s. 49.

⁴⁹⁸ Zorunlu askerliğin erkeklere getirilen bir yükümlülük olması, vicdani redcilerin genelde erkek olması sonucunu doğallığında beraberinde getirmektedir. Bu ise erkeklerin vicdani red hareketinin kahramanı olarak görülmesine neden olmaktadır. Enloe’nin dikkat çektiği husus tam da burasıdır zira erkeklerin kahramanlaştırılması, militarizmin kültürel dayanaklarından beslenmektedir. Böylece vicdani red hareketinin anti-militarist ve erkek egemen değerleri reddeden tutumu gözden kaçmaktadır (Enloe, 2008, **a.g.m.**, s. 111).

2. GÜVENLİK PARADİGMASINDA GEREKLİ BİR KIRILMA: SİLAHSIZLANMA

2.1. Bir Araç ve Amaç Olarak Silahsızlanma

2.1.1. Silahsızlanma ve Silahların Denetimi

Silahlanma, insanlara verdiği doğrudan zarar nedeni ile fiziki şiddetin; militarizm ve devlet merkezli güvenlik anlayışı ile ilişkisiyle de yapısal şiddetin yeniden üretiminin en önemli araçlarından birisidir. Silahsızlanma ise, gerek fiziki gerekse yapısal şiddetin sönmülmesini sağlayabilecek önemli araçlarından birisidir. Barış hakkının gerçekleştirilmesine yönelik mekanizmalar arasında, hayli önemli bir yeri olan silahsızlanma, kavramsal olarak, silahların denetimi ve silahların sınırlandırılması ile birlikte değerlendirilmekte; çoğu zaman da farklı süreçleri ifade eden bu terimler aynı anlama gelecek biçimde kullanılmaktadır.⁴⁹⁹ Bununla beraber, bir üst kavram olarak silahsızlanmanın, silahların denetimini ve sınırlandırılmasını da içeren bir süreç olduğu söylenebilir.⁵⁰⁰ Zira silahsızlanma, ulusal ve uluslararası düzeyde, tek taraflı ya da karşılıklı olarak, silahların kısmen ya da tamamen yok edilmesinden, kimi silah kategorilerinin sayıca azaltılmasına uzanan geniş bir faaliyet alanına işaret etmektedir.⁵⁰¹

Silahsızlanma, dar ve teknik anlamda, mevcut silahların azaltılması veya ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir. Bu silahlar niteliklerine ve/veya buldukları coğrafi bölgeye göre sınıflandırılabilir. Başka deyişle, silahsızlanma süreci tüm silahları kapsayabileceği gibi, konvansiyonel, nükleer, bakteriyolojik ve kimyasal silahlardan sadece bir kısmını kapsayabilir. Benzer biçimde, silahsızlanma, sadece belli bir

⁴⁹⁹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi** (İkinci baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995), s. 392.

⁵⁰⁰ Mesut Hakkı Caşın, **Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma** (Ankara: SSM Yayınları, 1995), s. 77.

⁵⁰¹ Marc Pilisuk, "Disarmament and Survival," **Handbook of Peace and Conflict Studies**. Eds.: Charles Webel and Johan Galtung (Oxon: Routledge, 2007, ss. 94-104), s. 95.

bölgedeki devletler için söz konusu olabileceği gibi, tüm devletler için de söz konusu olabilir. Bütün silahları içine alan, geniş kapsamlı silahsızlanmaya “genel ve tam silahsızlanma”; sadece bir veya birkaç tür silahı kapsayan silahsızlanmaya “kısmi silahsızlanma” denir.⁵⁰²

BM Genel Kurul’una göre, tam ve genel silahsızlanma, bütün kitle imha silahlarının yok edilmesini; silahlı kuvvetlerin ve konvansiyonel silahların dengeli biçimde azaltılmasını ve devletlerin güvenlik ihtiyacını yok saymadan tesis edilecek bir minimum güvenlik anlayışını ifade etmektedir. Bu bağlamda silahsızlanma ile amaçlanan, karşılıklı anlaşma ile üzerinde uzlaşılan kimi silahların fiziki olarak yok edilmesi ve/veya bir daha üretilmemesidir. BM Genel Kurulu’na göre, silahların denetimi ise, silahların niteliği, ölümcüllüğü gibi özelliklerinin, kimi yollarla sınırlandırılmasına işaret etmektedir.⁵⁰³ Başka deyişle, silahların denetimi, silahların geliştirilmesini, denenmesini, kullanılmasını ve konuşlandırılmasını denetlemek amacıyla getirilen uluslararası sınırlamaları ifade etmektedir.⁵⁰⁴

Silahların sınırlandırılması, devletlerin tek yanlı, ya da başka devletlerle anlaşarak karşılıklı olarak silahlanma politikalarına getirdikleri sınırlamalardır ve geniş bir faaliyet alanını kapsar. Bu bağlamda alınacak önlemler, ulusal askeri kuruluşların sahip oldukları silahların nitelik ve tasarımları, üretim sayıları, konuşlandırılmaları, denetimleri ve transferleri ile askeri bütçelere getirilecek sınırlamaları kapsamaktadır.⁵⁰⁵ Zira silahların denetiminde esas olan, silahların yokluğu değil, belli sınırlar içinde mevcudiyetlerinin kabulüdür.⁵⁰⁶ Silahların denetimi ile askeri hazırlıkların içerdiği

⁵⁰² Mehmet Gönübol, **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar** (Beşinci baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000), s. 453.

⁵⁰³ 2004 Parliamentary Hearing at the United Nations, “From Disarmament to Lasting Peace: Defining the Parliamentary Role New York, 19-20 October 2004,” www.un.org/disarmament/HomePage/HR/docs/2004Oct19_UN.pdf E.T.: 24.10.2010.

⁵⁰⁴ Ramazan Özey, **Küresel Silahlanma Dünyanın Silah Depoları** (İstanbul: Aktif Yayınevi, 2007), s. 328.

⁵⁰⁵ Caşın, **a.g.e.**, s. 78.

⁵⁰⁶ Gönübol, **a.g.e.**, s. 453-454.

riskleri küçülterek topyekûn savaş olasılığını azaltmak ve/veya silahların üretimini kısıtlayarak silahlanma hızını azaltmak amaçlanmaktadır.⁵⁰⁷

Silahsızlanma politikalarının amacı, saldırı ve savunma silahlarının üretiminin ve üretim teknolojisinin geliştirilmesini en aza indirmek⁵⁰⁸ ve savaşı uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde başvurulan bir yol olmaktan çıkarmaktır.⁵⁰⁹ Silahların denetiminden beklenen ise, silah üretimlerini sınırlandırarak silahsızlanmaya katkıda bulunmak⁵¹⁰ ve uluslararası istikrarı sağlayarak çatışma potansiyelini; daha ziyade de çatışmaların şiddetini azaltmaktır.⁵¹¹ Ne var ki her devletin farklı nitelik ve nicelikte silahlara, farklı üretim teknolojilerine ve askeri emellere sahip olması, silahların sınırlandırılması bir yana, bu konuda müzakereyi bile zorlaştırmaktadır.⁵¹²

Silahsızlanma, aynı zamanda çatışma sonrası toplumlarda, negatif barış sürecinden pozitif barış sürecine geçişin önemli aşamalarından birisini ve genellikle barış görüşmelerinin bir parçasını oluşturmaktadır. Çatışma sonrası toplumlarının silahsızlandırılmasında, genellikle BM üçüncü taraf olmakta; kimi durumlarda silahlar Barış Gücü tarafından toplanmaktadır. Silahsızlanma, terhis ve entegrasyon, çatışmadan barışa geçiş bağlamında, barış sürecinin en önemli adımlarından birisidir ancak teoride açıkça ifade edilen bu süreç, uygulamada daha zorlu ve karmaşıktır.⁵¹³ Zira çatışma sonrası toplumlarda silahsızlanma için en uygun zaman, siyasi durumun lehte olduğu, maddi kaynakların yeterli düzeyde bulunduğu ve barış gücünün devrede olduğu

⁵⁰⁷ Özey, **a.g.e.**, s. 328; Dünya kitle imha silahlarının yok edilmesini amaçlarken; konvansiyonel silahların üretimini, satışını ve kullanımını sınırlamayı amaçlamaktadır. Bkz. (2004 Parliamentary Hearing at the United Nations, **a.g.m.**, E.T.: 24.10.2010).

⁵⁰⁸ Özey, **a.g.e.**, s. 329.

⁵⁰⁹ Caşın, **a.g.e.**, s. 79.

⁵¹⁰ Özey, **a.g.e.**, s. 329.

⁵¹¹ Pilisuk, **a.g.e.**, s. 95.

⁵¹² A. LeRoy Bennett and James K. Oliver, **International Organizations Principles and Issues** (Seventh edition, New Jersey: Prentice Hall, 2002), s. 217.

⁵¹³ BM'ye göre silahsızlanma, bir çatışma bölgesindeki, küçük ve hafif silahlarla, ağır muharebe silahlarının toplanması anlamına gelmektedir. Terhis ise daha ziyade çatışmanın sivil tarafının, gerilla-terörist vb silahtan arındırılarak evlerine dönmesi anlamına gelir (Sanam Naraghi Anderlini and Camille Pampell Conaway, "Disarmament, Demobilisation and Reintegration," www.huntalternatives.org/download/31_disarmamen.pdf E.T.: 30.11.2010).

zamandır. Fakat bu uygun koşulları yaratmak genellikle çok uzun sürmektedir. Daha önemlisi yaşanan deneyimler göstermektedir ki, kağıt üzerindeki vaatler ne olursa olsun, başrol oyuncularının silahsızlanma isteği zamanla azalmaktadır.⁵¹⁴

Dünya genelinde bir ideal olarak da, çatışma sonrası toplumlarının yeniden yapılandırılması süreçlerinde de, silahsızlanma, kendi içinde kimi paradoksları barındırmaktadır. Bunlardan ilki, her devletin, yeni kurulmuş olanlar dahil, silahlanarak güvenlik arayışı içinde olmasıdır. Oysa devletlerin silahlanmaları uluslararası güvenlik için daha fazla tehdit anlamına gelmektedir. İkinci paradoks, devletlerin mevcut sistem içinde, çıkarlarını koruyabilmek için silahlanmadan başka bir çözüme yanaşmamalarıdır. Bir diğer paradoks da, bir devletin veya taraflardan birisinin, silahsızlanma süreçlerini öngören bir anlaşmayı ihlal ederek diğerlerini egemenliği altına alıp almayacağına garantisinin olmamasıdır.⁵¹⁵ BM'ye göre, silahsızlanma anlaşmalarının önündeki en büyük engeller şöyle sıralanabilir;

- Jeopolitik argümanlar ve stratejik endişeler,
- Silahsızlanma eğitimine önem verilmemesi ve bir kamuoyu oluşturulamaması,
- Devletlerin çatışan öncelikleri ve silahlanmanın en önemli amaç haline gelmesi,
- Devletlerin askeri harcama ve silah ticareti rakamlarını vermekte gönülsüz olmaları,
- Dünya üzerindeki silah sayısının bilinmemesi,
- Terör saldırıları,
- Yeni silah teknolojilerinin geliştirilmesi,

⁵¹⁴ Bu süreçte yaşanan önemli bir sorun, silahların toplandıktan sonra ne yapılacağıdır. Barış Güçleri, bu silahları genellikle yok etmemekte; ülkede yeniden kurulan ulusal orduya teslim etmektedir. Ancak bu silahlar, yetersiz denetim ve asker maaşlarının düşüklüğü nedeniyle, silah hırsızlığına ve satışına davetiye çıkararak yeni sorunlar yaratmaktadır (Michael Renner, "Savaş Sonrası Toplumlarda Silahsızlandırma," **2005 Dünyanın Durumu Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak**. Ed.: Linda Starke Çev.: Ayşe Başçı (İstanbul: TEMA Vakfı Yayınları, 2004. ss. 153-181), s. 165.

⁵¹⁵ Bennett and Oliver, **a.g.e.**, s. 235.

- Devletlerin karşılıklı anlaşmalar konusundaki isteksizliği, hatta dahil oldukları anlaşmalardan çekilmeleri.⁵¹⁶

Öte yandan silahsızlanma yalnızca silahların yok edilmesi ile değil, fırsatların yaratılması ile de yakından ilişkilidir. Bu bağlamda Galtung, silahsızlanmayı mümkün kılacak üç senaryonun varlığından söz etmektedir. Bunlardan ilki silahlanma yoluyla silahsızlanmadır ki, bu daha önce de savunulan bir yol olan güçler dengesine işaret etmektedir. Silahlanma yoluyla silahsızlanmanın varsayımı, iki tarafın silahların niteliği ve niceliği konusunda eşit konuma geldiklerinde dengeye ulaşacakları ve denge sağlandıktan sonra silahsızlanmaya gidecekleridir. İkinci senaryo dönüşüm yoluyla silahsızlanmadır. Bu senaryoya göre, bir noktada silahlanma yarışının çılgınca bir şey olduğu ve ekonomik açıdan hiç de rasyonel olmadığı anlaşılacak ve silahlanmadan vazgeçilecektir. Böylece doğanın kullanımı, işgücünün istihdam olanakları, sermayenin yönelimi, araştırma faaliyetleri ve yönetim dönüşecek; sivilleşecektir.⁵¹⁷

Üçüncü senaryo ise Türkçe'ye geçişli/farklı silahsızlanma olarak çevrilebilir. Bu yöntemin temel amacı tam ve genel bir silahsızlanmanın sağlanması değil; devletlerin saldırı silahlarından arındırılması; buna karşılık savunma silahlarının muhafaza edilmesidir. Galtung'a göre bu senaryo daha gerçekçidir ve daha önce denenmemiştir.⁵¹⁸ Ne var ki, bu yöntem denenmemiş olsa dahi, devletlerin silahlanırken başvurdukları temel argümanın savunma olması, savunma silahı-saldırı silahı ayrımını gerçekçi kılmamaktadır. Üstelik silahsızlanma, pozitif barışın tesisi ve barış hakkının hayata geçirilmesi hususunda başvurulacak en önemli mekanizmalar arasında yer almaktadır. Silahsızlanma, barış hakkının bir bileşeni olarak değerlendirildiğinde, esas olan silah stoklarının, taşıma vektörlerinin imhası ile silahlanma sanayilerinin ve askeri bilimsel araştırmaların dönüşüme uğratılmasıdır.⁵¹⁹ Zira barış hakkı, silahların ve militarizmin egemen olduğu imhacılık sistemine en güçlü karşı çıkışı ifade etmektedir.

⁵¹⁶ Bkz. 2004 Parliamentary Hearing at the United Nations, **a.g.m.**, E.T.: 24.10.2010.

⁵¹⁷ Johan Galtung, "After Nuclear Disarmament - What? The Proposals for Concrete Peace Politics fort the 1980s," **www.transcend .org/galtung/papers/After Nuclear Disarmament – What.pdf** E.T.: 23.10.2010.

⁵¹⁸ **Aym**, E.T.: 23.10.2010.

⁵¹⁹ Kaboğlu, 1992, **a.g.e.**, s. 14.

Bu bağlamda silahsızlanma sadece tek başına bir amaç değil, aynı zamanda insan merkezli bir barış ve güvenlik ortamı yaratabilmek için başvurulacak bir araçtır.

2.1.2. Silahsızlanma Çabalarının Tarihsel Gelişimi

Bugün, beş yüz bini bu alanda çalışan bilim insanı olmak üzere, 15 milyon insan silah sanayi için çalışmaktadır. Her yıl 8 milyon küçük silah olmak üzere toplam 639 milyon silah üretilmekte; bu silahların sadece %40'ı orduların; %60'ı ise sivillerin elinde bulunmaktadır. ABD, Çin, Fransa, Rusya ve İngiltere dünyanın önde gelen silah üreticileridir ve dünya silah ticaretinin üçte ikisi bu devletlerce kontrol edilmektedir.⁵²⁰ ABD'nin 2004-2008 yılları arasında ürettiği konvansiyonel silahların %37'si Ortadoğu'ya gönderilmiştir. Rusya'nın silah ihracat hacmi 1999-2003 döneminden %14 fazladır. 1980-1984 yılları arasında alıcılar Irak, Libya, Hindistan, Suriye ve Mısır; 2004-2008 yılları arasında Çin, Hindistan, Birleşik Arap Emirliği ve Güney Kore'dir.⁵²¹

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, hem silah ticaretini hem de silah pazarını değiştirmiş; silahlanma Ortadoğu'dan Asya'ya kaymıştır. Öte yandan, kısa bir süre için, 1987-1997 yılları arasında, düşen askeri teçhizat talebi, 1997'den sonra küresel çapta artmıştır.⁵²² SIPRI'ye göre, bu artışın başlıca sebepleri; dış politika amaçları, gerçek ya da hayali tehditler, silahlı çatışmalar ve barış operasyonları, ekonomik iyileşmeye paralel silah alım satımları olarak sıralanabilir.⁵²³ Silahlanma üretim ve ticaret olarak iki boyutludur ve her iki halde de karlı bir alandır.

⁵²⁰ William D. Hartung, "The International Arms Trade," **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams (Oxon: Routledge, 2008, ss. 345 – 360), s. 351 – 353.

⁵²¹ Mark Bromley, Paul Holtom, Sam Perlo-Freeman and Pieter D. Wezeman, "Recent Trends in the Arms Trade, SIPRI Background Paper, April 2009," www.unidir.org/pdf/activities/pdf14-act432.pdf E.T.: 12.11.2010.

⁵²² Burrows, **a.g.e.**, s. 16-7.

⁵²³ Melissa Gillis, **Disarmament A Basic Guide** (New York: United Nations, 2009), s. 10.

Silah Ticaretinden Elde Edilen Gelir

ABD	12.8 milyar dolar
Rusya	7.4 milyar dolar
Fransa	6.2 milyar dolar
İsrail	4.4 milyar dolar
Birleşik Krallık	4.1 milyar dolar

SIPRI Background Paper, 2009.

SIPRI'nin verilerine göre, Türkiye'nin silah alımındaki yeri, 1990-1999 arasında ikincilik ile üçüncülük arasında değişmektedir. Şenesen'in belirttiği üzere, ortalama gelir düzeyi, düşük yaşam standartları ve eşitlikten uzak gelir dağılımı açısından cesaret kırıcı olan konumuna karşın, Türkiye askeri harcamalar ve silah ithalatı bakımından ön sıralarda yer almaktadır. Ek olarak NATO içinde en büyük ikinci orduya sahip olması nedeniyle, personel giderleri ve diğer cari ödemeleri toplam harcamalar içinde önemli bir pay oluşturmaktadır.⁵²⁴

Silahlanmanın, dünya pazarındaki ve mevcut güvenlik paradigmasındaki önemli yerine karşın, silahsızlanma meselesinin uluslararası ilişkilerde gündeme gelmesi hayli eskidir. İlk silahsızlanma anlaşmasının 1817 yılında ABD ile İngiltere Hükümeti arasında imzalanan ve Büyük Göller'in silahsızlandırılmasını amaçlayan Rush-Bagot anlaşması olduğu söylenebilir. Bu anlaşma, ABD-Kanada-İngiltere ilişkilerinin gelişiminde önemli bir anlaşmadır.⁵²⁵ Üç devlet arasındaki bu anlaşmayı, uluslararası düzlemde 1899 ve 1907 yıllarında toplanan I. ve II. Lahey Konferansları izlemiştir. Ancak çok kısa bir süre sonra I. Dünya Savaşı patlak vermiştir. 1918 yılında ABD Başkanı Wilson, silahsızlanmayı ilkeleri arasında saymıştır.⁵²⁶ Savaştan sonra kurulan

⁵²⁴ Gülay Günlük-Şenesen, "Silahlanma Küreselleşme Döneminde İktisadi Yansımalar", **Neo-Liberalizmin Tahrifatı**, Haz. Neşecan Balkan-Sungur Savran. (İstanbul: Metis, 2004, ss. 111-127), s. 113.

⁵²⁵ Bennett and Oliver, **a.g.e.**, s. 214.

⁵²⁶ Wilson ilkelerinin 4. Maddesi "Her ülkede silah gücünün iç güvenliği sağlamaya yetecek en düşük düzeye indirilmesi için yeterli güvenceler karşılıklı olarak verilmelidir."

Milletler Cemiyeti de silahsızlanma konusunda çaba harcamış ancak başarılı olamamıştır.⁵²⁷

Milletler Cemiyeti döneminde, uluslararası barışın silahsızlanma yoluyla gerçekleştirilmesi için çeşitli konferanslar toplanmıştır.⁵²⁸ 1919-1933 yılları arasındaki Washington Deniz Silahsızlanması Konferansı, Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı, Briand-Kellog Paktı, Uluslararası Silah Trafikinin Denetlenmesi Konferansı, Cenevre Protokolü ile Milletler Cemiyeti'nin Genel Silahsızlanma Konferansı, II. Dünya Savaşı öncesindeki önemli silahsızlanma çabaları arasında sayılabilir. Ne var ki bütün çabalara rağmen silahlanma ne durdurulabilmiş ne de sınırlanabilmiştir.⁵²⁹

II. Dünya Savaşı sonrası ilk silahsızlanma çalışmaları BM Örgütü içinde başlamıştır. BM Şartı'nın 11. maddesine göre, Genel Kurul, "silahsızlanmaya ve silahlanmanın düzenlenmesine hâkim olan ilkeleri de içermek üzere, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için yapılacak işbirliğinin genel ilkelerini" inceleyebilecek ve bu ilkeler konusunda "hem örgüt üyelerine hem de Güvenlik Konseyi'ne tavsiyelerde" bulunabilecektir. Silahsızlanma, BM Şartı'nda ayrı bir madde olarak düzenlenmemiştir. Buna karşılık BM Genel Kurulu 1945 yılında yaptığı ilk toplantıda, bu maddeye dayanarak "atom silahlarının ve öteki kitle imha silahlarının silahsızlanma yoluyla ortadan kaldırılması" için gerekli tedbirlerin alınması yönünde bir karar almıştır.⁵³⁰ Genel Kurul'un 14 Aralık 1946 tarihli Tavsiye Kararı üzerine de 13 Şubat 1947'de Konvansiyonel Silahlar Komisyonu kurulmuştur.⁵³¹

Soğuk Savaş dönemi ise, nükleer silahlanma kadar silahsızlanma çabalarının, iki süper güç arasındaki ilişki dolayısıyla uluslararası ilişkileri düzenlediği bir dönem olmuştur. ABD ve SSCB arasındaki nükleer silahsızlanma ve silahların denetimi

⁵²⁷ Özey, **a.g.e.**, s. 329.

⁵²⁸ Gönübol, **a.g.e.**, s. 454.

⁵²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bennett and Oliver, **a.g.e.**, s. 213-216.); (Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 217-225.).

⁵³⁰ Bu karar, BM Genel Kurulu'nun 1 numaralı kararıdır (Gönübol, **a.g.e.**, s. 457.).

⁵³¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 635.

çabaları, 1962 Küba Krizi ile belirginleşmiş; 1969 yılında, stratejik silahların sınırlandırılması amacıyla SALT I imzalanmış; 1972 yılında, saldırı silahlarının sınırlandırılması amaçlayan SALT II imzalanmış ancak SSCB'nin Afganistan'ı işgali üzerine, Başkan Carter tarafından Kongre'den çekilmiştir. Her iki anlaşmayla da, bir yandan iki devlet arasındaki rekabetin geri dönülemeyecek yıkımlara yol açmasını önlemek; öte yandan karşı tarafın silah teknolojisini geliştirmesini mümkün olduğunca sınırlamak hedeflenmiştir.⁵³²

1960'ların başından itibaren, silahsızlanma çabalarında iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki, silahsızlanma çabalarının, konvansiyonel silahlardan nükleer silahlanmanın önlenmesi amacına yönelmesi; ikincisi ise, nükleer silahsızlanma çabalarının BM'nin dışına çıkarak, ABD-SSCB ilişkilerinin konusu haline gelmesidir. Öyle ki Küba Krizi'nden sonra, 1963 yılında ABD, İngiltere ve SSCB arasında "Yeraltı Denemeleri Hariç, Uzayda ve Sualtında Yapılan Denemelerin Durdurulmasına Dair Anlaşma" imzalanmıştır.⁵³³ Bu anlaşmayı, 1967 yılında, yine ABD, SSCB ve İngiltere arasında imzalanan "Dış Uzay Anlaşması" izlemiştir. Bu anlaşmaya göre, ay dâhil uzayda nükleer silahların kullanılması ve depolanması yasaklanmış; uzay insanlığın ortak malı kabul edilmiştir.⁵³⁴

1968 yılında ise, nükleer silahlanmanın sınırlandırılması amacıyla, NPT hazırlanmış, ABD, İngiltere ve SSCB tarafından imzalanarak 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. NPT nükleer silahlanma yarışını göreceli olarak durdurmuştur.⁵³⁵ Ancak silahların denetimine ilişkin çabalar sona ermemiştir. SALT II'nin başarısızlığa

⁵³² Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 395-396; Gönübol, **a.g.e.**, s. 490-491.

⁵³³ 1945-1998 yılları arasında atmosferde ve yeraltında toplam 2052 nükleer deneme yapılmıştır (Özey, **a.g.e.**, s. 325.).

⁵³⁴ İlk gelişmede, konvansiyonel silahların yasaklanması ve/veya sınırlandırılması konusunda, devletler arasında bir anlaşmaya varılamamış olması etkilidir. Zira devletler ne silahların özellikleri ne de sayısı konusunda uzlaşabilmiştir. Daha da önemlisi başta SSCB olmak üzere, hiçbir devlet kendi egemenlik alanında silahlanma ve askeri konularda denetime izin vermek istememiştir. Nükleer silahlanmanın ABD-SSCB ilişkisinde başrol oynamasında ise, o dönemde iki süper gücün de nükleer silahlanma olanaklarına sahip olması ve Küba Krizi etkili olmuştur (Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 636-638.).

⁵³⁵ Ancak Kuzey Kore'nin gerçekleştirdiği nükleer deneme bu sürecin iflası; daha geniş çerçevede ise nükleer silahların sınırlandırılması çabalarının ciddi biçimde yara alması anlamına gelmiştir. Kuzey Kore 2003 yılında tek taraflı olarak NPT'den çekilerek; bu anlaşmadan çekilen ilk devlet olmuştur (Hayati Geçici, "Kuzey Kore: Nasıl bir Sosyalizm?" **Birikim**. Sayı 212: 27-32, (2006), s. 27-28.).

uğramasının ardından, 1982 yılında Cenevre’de iki süper güç arasında, START (Strategic Arms Limitation Talks-Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri) başlamış; 1991’de START I Anlaşması, Moskova’da imzalanmıştır. START I Anlaşmasını, 1993 yılında imzalanan START II Anlaşması izlemiştir. Bu anlaşmayla, iki tarafın da ellerinde bulunan stratejik saldırı silahlarında üçte ikilik bir azaltmaya gitmesi öngörülmüştür.⁵³⁶

Bu bağlamda, 1945’ten 1987’ye kadar üç önemli gelişmenin silahların sınırlandırılması, denetimi ve silahsızlanma çabalarını etkilediği söylenebilir. Bunlardan ilki, nükleer silahların ve eskisinden daha ölümcül silahların geliştirilmesidir. İkincisi, iki süper güç arasındaki rekabet ve ideolojilerin çatışmasıdır. Üçüncüsü ise, yeni devletlerin ortaya çıkmasıdır. Sonuçta, 1960 ve 1970’li yıllarda ABD ve SSCB’nin nükleer silahlar üzerindeki tekeli kırılmış, silahlanma ve silahsızlanma mevzularına, yeni aktörler eklenmiştir. Çin ve Fransa kendi silahlarını geliştirmiş; Çin silahsızlanma anlaşmalarının görüşmelerine katılmayı dahi reddetmiştir. Öte yandan, yeni kurulan devletler, iki süper güçten birinin desteğiyle kendi askeri yapılarını kurmanın yollarını aramaya başlamıştır.⁵³⁷ Böylece 1960 yılından sonra, dünyada, genel anlamda silahsızlanmadan ziyade nükleer silahların denetimine doğru bir eğilim ortaya çıkmıştır.⁵³⁸

⁵³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 393-398.); (Gönlübol, **a.g.e.**, s. 471-474.).

⁵³⁷ Bennett and Oliver, **a.g.e.**, s. 216.

⁵³⁸ Özey, **a.g.e.**, s. 328.

Konuşlandırılmış Nükleer Silah Başlıkları (2009)

	Stratejik nükleer silah başlıkları	Stratejik olmayan nükleer silah başlıkları	Toplam
ABD	2202	500	2702
Rusya	2787	2047	4834
Birleşik Krallık	160	...	160
Fransa	300	...	300
Çin	186	...	186
Hindistan	60-70
Pakistan	60
İsrail	80
		
			8932

Gillis, 2009, s. 17.

1990'lar ise, Soğuk Savaş'ın da sona ermesiyle birlikte, dünya çapında silahsızlanma taleplerinin yükseldiği ve devletlerin sayısız silahsızlanma konferansları düzenlediği yıllar olmuştur.⁵³⁹ Zira 1990'lar boyunca yaşanan silahlı çatışmalarda, çoğunluğu sivil 4 milyon insan ölmüş, 35 milyon insan evini terk etmek zorunda kalmıştır. Başka deyişle, daha çok ve daha hızlı silahlanmak dünyayı daha güvenli bir yer haline getirmemiştir.⁵⁴⁰ Yine bu dönemde, konvansiyonel silahların, özellikle kara mayınlarının, en az kitle imha silahları kadar yıkıcı etkileri olduğu anlaşılmıştır. Ancak

⁵³⁹ Caşın, a.g.e., s. 212.

⁵⁴⁰ Elisabeth Sköns, "Trends in Military Expenditure and Arms Transfers," www.unidir.org/activities/pdf14-act432.pdf E.T.: 27.10.2010.

bu silahların yasaklanmaları yönünde atılan adımlar hayli cılız kalmıştır. Bu dönemde imzalanan en önemli anlaşmalar şöyle sıralanabilir; 1992 tarihli Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, 1993 tarihli Kimyevi Silahların Geliştirilmesi, Üretimi ve Depolanmasının Yasaklanmasına ve İmhasına Dair Sözleşme, 1997 tarihli Anti-Personel Mayınları Kullanılması, Depolanması, Üretimi ve Naklinin Yasaklanmasına ve İmhasına Dair Ottawa Sözleşmesi.

Konvansiyonel Silah İhraç Eden Ülkeler ve Alıcıları 2004-2008

İhraç Eden Ülkeler % (oran)	Toplam	Alıcı Ülkeler			
ABD	31	69	Güney Kore %15	İsrail %13	Birleşik Arap Emirlikleri %11
Rusya	25	46	Çin %42	Hindistan %21	Cezayir %8
Almanya	10	47	Türkiye %15	Yunanistan %13	Güney Afrika %12
Fransa	8	39	Birleşik Arap Emirlikleri %32	Singapur %13	Yunanistan %12
Birleşik Krallık	4	37	ABD %21	Hindistan %14	Şili %9

SIPRI Background Paper, 2009, s. 4.

BM'ye göre her günün her saatinde bir yerlerde bir insan mayınlar nedeniyle ölmektedir. Bu silahların kontrolü, sınırlanması ve yasaklanması genellikle barış operasyonlarından sonra çatışma sonrası toplumlara dayatılmaktadır.⁵⁴¹ Benzer durum hafif ve küçük silahlar için de söz konusudur. Dünyanın her yerinde yüz milyonlarca düşük teknoloji, ucuz, dayanıklı, kullanımı kolay “küçük ve hafif silah”

⁵⁴¹ Bennett and Oliver, **a.g.e.**, s. 232-233.

bulunmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra yaşanan çatışmalarda, özellikle tercih edilen bu silahlar, çok geniş bir silah yelpazesinden oluşmaktadır. BM'nin tahminlerine göre, silahlı çatışmalarda her yıl yaklaşık 300 bin kişi hafif silahlarla öldürülmektedir. Daha da kötüsü bu silahlar çatışma sonrası toplumlara ya da resmen barış döneminde olan toplumlara da etkilemektedir.⁵⁴²

2.2. Barış Hakkının Gerçekleştirilmesinde Silahsızlanmanın Rolü

Devletlerin, dünya çapındaki silahsızlanma taleplerine rağmen, silahlanmaya ve yeni silah teknolojileri üretmeye son vermemelerinin gerekçesi, barış ile güvenlik arasında, devlet merkezli güvenlik paradigması çerçevesinde kurdukları ilişkidir. Silahlanma, güvenlik ihtiyacı gerekçe gösterilerek meşrulaştırılmakta; devletler, caydırıcılığın ve güç dengesinin korunması gerekliliğini her fırsatta vurgulamaktadır. Caydırıcılık, ya da yaygın kullanımı ile misilleme tehdidi uluslararası siyaset ve devletler açısından rasyonel bir amaç; en etkin caydırma yolu da silahlanma olarak belirmektedir.⁵⁴³ Bir devletin siyaset arenasında caydırıcılık politikasına başvurabilmesi için, rakip devletlerle aynı güce sahip olması, hiç olmazsa devletlerin güçleri arasında bir denge olması gerektiği savunulmaktadır.

Bu bağlamda silahlanma, rekabet halindeki iki devletin, aralarındaki dengeyi korumak için başvurdukları bir araçtır ve böyle bir durum da kaçınılmaz olarak silahlanma yarışına yol açmaktadır. Silahlanma yarışı, bilimin neredeyse tüm alanları tarafından, özellikle askeri ihtiyaçlar için, üretim yapılmasına neden olmaktadır.⁵⁴⁴ Caydırıcılık savunusunun temelinde, barışı korumak için savaşa hazır olma fikri

⁵⁴² Renner, **a.g.m.**, s. 154.

⁵⁴³ Hannah Arendt, **Şiddet Üzerine**. Çev: Bülent Peker (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), s. 10.

⁵⁴⁴ Gönübol, **a.g.e.**, s. 430.

yatmaktadır.⁵⁴⁵ Buna göre, barış ancak devletlerin daha çok ve daha hızlı silahlanması ile sağlanabilir.⁵⁴⁶

Böylece diğer devletlerin de aynı silahlara sahip olduğunu düşünen devletler, anlaşmazlıklarını çözmek için savaşa başvurmaktan çekinecektir. Güç dengesi olarak adlandırılan bu teori, Soğuk Savaş döneminde altın çağını yaşamış ve kimi düşünürlerce nükleer silahlanmanın bir argüman olarak ileri sürülmesini sağlamıştır.⁵⁴⁷ Örneğin Singer ve Wildavsky, nükleer silahların özellikle tehlikeli olmadığını, hatta gerekli olduğunu savunarak; nükleer silah sahibi devletlerin nükleer silahlara sahip olanlara saldırmayı planlarken ya da kendileri saldırı tehdidi ile karşılaştığında, saldırganın iki kere düşünmek zorunda kalacağını iddia etmişlerdir.⁵⁴⁸

Militarist ve devlet merkezli bu yaklaşıma göre barış ve güvenlik bir aradadır ve biri olmadan diğeri düşünülemez. Nitekim klasik güvenlik anlayışı, BM Şartı başta olmak üzere, neredeyse tüm düzenlemelere sirayet etmiş; NATO dâhil askeri ittifaklar, bir yandan güç dengesini korumak; öte yandan güvenliği sağlamak gerekçesiyle kurulmuştur.⁵⁴⁹ Güç dengesi kuramına göre, yaşanan çatışmaların nedeni bu dengedeki

⁵⁴⁵ Ali Bülent Uşaklı ve İrfan Hasan Alper, “Teknolojik Gelişmelerin Savaşları Dönüştürmesi ve Gelecekteki Savaşlara Hazır Olma” **Savaş**. Der.: Haldun Yalçınkaya (Ankara: Siyasal Kitabevi, ss. 31-53), s. 32.

⁵⁴⁶ Güç dengesi teorisinin bir uluslararası kuram olarak belirginleşmesinden çok evvel, Montesquieu şöyle demektedir; “Yeni bir hastalık bütün Avrupaya yayılmakta; bu hastalık, bütün prenslerimizi teslim almakta ve onları çok fazla sayıda asker bulundurmaya yöneltmektedir. (...) bir devlet kuvvetlerini artırır artırmaz diğerleri de derhal kendi kuvvetlerini artırmaktadır; böylelikle de karşılıklı yıkımdan başka hiçbir şey kazanılmamış olmamaktadır. (...) Sonra da hepsinin birbiriyle rekabete girdiği bu ortama ‘barış’ adı verilmektedir. Montesquieu’dan aktaran (G.C. Morris, “Montesquieu ve Siyasi Tecrübenin Çeşitleri,” **Siyasi Düşünce Tarihi**. Der.: David Thompson (İstanbul: Metropol Yayınları, 2002, ss.105-123.), s. 119.).

⁵⁴⁷ Michota Duffield vd., **a.g.m.** s. 296; (Nigel Dower, “Peace and Security: Conceptual Notes,” **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham (Durham, North Carolina: CAP, 2003, ss, 997-1002), s. 997.).

⁵⁴⁸ Keane, **a.g.e.**, s. 47.

⁵⁴⁹ Dower, askeri üstünlüğün her zaman barışı beraberinde getirmediğini savunurken, bir başka önemli noktaya da dikkat çekmektedir. Askeri üstünlük askeri araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yoğunluğu anlamına gelir; bu durumsa ciddi çevre kirlenmeleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla klasik güvenlik anlayışı sadece barışı tehdit etmez aynı zamanda çevreyi de tehdit eder (Dower, **a.g.m.**, s. 997.).

bozulma, taraflardan birinde veya birkaçında ortaya çıkan zayıflıktır. Zira güç dengesi mekanizmasının temel fonksiyonu, barışın değil, dengenin korunmasıdır.⁵⁵⁰

Hemen belirtilmelidir ki çok sayıda ülkenin elinde nükleer silah bulundurduğu bugünün sisteminde, Soğuk Savaş dönemi klasik güç dengesi ilkeleri artık geçerliliğini yitirmiştir. Cooper'ın vurguladığı gibi, bilinen tek şey, daha fazla sayıda ülke nükleer sahibi oldukça, bir o kadarının da bunu istediğidir. Daha fazla nükleer silaha sahip olundukça da, aslında sistem daha fazla istikrarsızlaşmakta; er ya da geç birisinin bu nükleer silahları kullanma riski daha da artmaktadır.⁵⁵¹ Kaldı ki, Soğuk Savaş döneminde, dünyanın güven içinde olduğu iddiası, ya da güçlerin dengesi teorisinin geçerliliği de şüphelidir. İki süper gücün arasındaki rekabet nedeniyle, üçüncü dünya ülkelerinde yapılan askeri darbelerin sonuçları bile, böylesi bir güvenlik anlayışının ne kadar yanıltıcı olduğunu göstermektedir.

Yine güçleri dengelemek adına girişilen silahlanma yarışları ve kurulan askeri ittifaklar, her an barışı ve güvenliği tehdit etme potansiyeline sahiptir. Zira güçlü devletler silahlandıkça, diğer devletler kendilerini tehdit altında hissetmektedir.⁵⁵² Üstelik Soğuk Savaş sonrası silah teknolojilerinin ve çatışmaların niteliği hayli değişmiştir. Soğuk Savaş sonrasında üretilen ve kullanılan silahların önemli bir kısmı eskiden olduklarından daha ölümcül, bir kısmı ise tamamıyla yenidir. Bugün gelinen noktada, başkalarını yok etmede kullanılacak nesnelere, inanılmayacak kadar geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Öyle ki klasik anlamı ile silahlara gerek kalmadan, suların zehirlenmesi, virüslerin yayılması gibi yöntemlerle, her şey yok edici bir silah olarak kullanılabilirdiği gibi, her şey yok edilebilecek bir hedef oluşturabilmektedir.⁵⁵³

⁵⁵⁰ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 531.

⁵⁵¹ Robert Cooper, **Ulus Devletin Çöküşü**. Çev.: Berrin Karahan (İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2005), s. 70.

⁵⁵² K. F. Brand-Jacobsen and C.G. Jacobsen, "Beyond Security: New Approaches, New Perspectives, New Actors," **Searching For Peace**. Eds.: J. Galtung, K. F. Brand-Jacobsen and C.G. Jacobsen (Second edition, London: Pluto Press, 2002, ss. 142-150), s. 144.); (Falk, **a.g.e.**, s. 30 – 31.).

⁵⁵³ Murat Belge, "Soğuk Savaş Sonrası Çatışmalar," **Cogito, Barış ve Savaş**. Sayı no 3: 43 - 55, (Kış, 1995), s. 49.

Soğuk Savaş sonrası yaşanan çatışmaların niteliğine bakıldığında ise, savaşların daha çok iç çatışma biçiminde belirmediği; devletlerle devletlerin değil, devletlerle halkların çatıştığı görülmektedir. Bu durumsa, hâlihazırda eşit olmayan iki güç arasında nasıl bir denge kurulacağı sorununu beraberinde getirmektedir. Zira güvenlik gerekçesiyle üretilen silahların önemli bir kısmı, çatışma başlatmak için yahut insan hakları ihlallerinde kullanılmaktadır.⁵⁵⁴ Soğuk Savaş sonrasında yaşanan tek değişim savaşların niteliği değildir. Benzer biçimde savaşların ekonomik yapısı da değişmiştir. Eski savaşlar, topyekun savaşa; devletlerin tüm kaynaklarını kullanarak düşmanı imha etme politikasına dayanmaktaydı. Bugünün çatışmalarında ise nüfusun çoğunluğu sürece dahil olmamakta, devletin bütün kaynakları seferber edilmemektedir. Kaldor'un deyişiyle, "savaş için gereken saldırganlık yerel, kaynak ise uluslararası olmaktadır."⁵⁵⁵

Bu değişim, silah şirketlerinin ve ticaretinin değişen niteliği ile de ilgilidir. Silah şirketleri, Soğuk Savaş'ın son yıllarına kadar büyük ölçüde ulusal kuruluşlardı ve kendi ülkelerinin savunma planlarıyla yakından bağlantılıydı. Silah şirketlerinin çoğu devlete aitti ve devletin uluslararası, ulusal ve askeri girişimleri ile stratejik bir ilişkileri vardı. Bu dönemde silah satışının amacı, üretim maliyetini düşürmektir. Oysa bugünün silah şirketleri, uluslararası ortaklıklar biçiminde ortaya çıkan özel şirketlerdir.⁵⁵⁶ Bugün silah şirketlerinin merkezleri, dünya barışını sağlamak amacıyla kurulan BM, NATO gibi örgütlerin yönetimlerinde söz sahibi olan ülkelerdedir ve bu ülkeler aynı zamanda dünyanın en gelişmiş yedi ülkesi arasındadır.

Gelişmiş ülkeler için gelir, gelişmekte olan veya geri kalmış ülkeler için gider anlamına gelen silah ticareti yarattığı istihdam, ihracat ve ithalat işlemleri, işletmeler tarafından ödenen sosyal güvenlik primleri, maaşlar gibi nedenlerle de ülkelerin iktisadi yapısıyla yakından ilişkilidir.⁵⁵⁷ Sorunun bir başka boyutu da silah üreten ülkelerin

⁵⁵⁴ Alicia Dueck, "The Arms Trade, International Peace Bureau 2009," www.ipb.org E.T.: 02.11.2010.

⁵⁵⁵ Aktaran Yalçınkaya, **a.g.e.**, s. 304.

⁵⁵⁶ Burrows'a göre dünya siyaseti, liderlerin oyuncu, silah şirketlerinin onların gönüllü piyonları oldukları; ya da tam tersi, bir strateji oyununa benzetilebilir. Bu oyunda Şirketler senaryo üretmek olası düşmanların saptanmasına aracılık etmekte ve devletlerce şirketler arasında açık seçik bir sınır kalmamaktadır (Burrows, **a.g.e.**, s. 15,17.).

⁵⁵⁷ Mazlum Çelik, "Savaş ve Ekonomi," **Savaş**. Der.: Haldun Yalçınkaya (Ankara: Siyasal Kitabevi, ss. 227-247), s. 231.

çoğunda, hükümetlerce üretici firmalara tanınan vergi kolaylıkları ve sübvansiyonlardır. Mesela ABD silah satışının yarısından fazlası yurttaşların ödediği vergilerle finanse edilmektedir.⁵⁵⁸ Başka deyişle silahlanma harcamalarının, ülke ekonomilerindeki yükü hayli ağırdır. Sadece yoksul ülkeler değil, gelişmiş ülkeler de bütçelerinde oldukça büyük bir payı silahlanmaya ayırmaktadır. Örneğin 2009 yılında ABD’de, ihtiyari harcamaların %57’si silahlanmaya ayrılmışken; silahlanmadan sonra bütçeden en çok pay, %8’lik bir oranla eğitime ayrılmıştır. Üstelik milyonlarca insan, işsizdir ve sağlık sigortasından yoksundur.⁵⁵⁹

Dünya çapında ise, örneğin 2006’da silahlanmaya harcanan para 45,6 milyar dolardır. Oysa anne ve çocuk ölümlerinin azaltılması, HIV/AIDS gibi hastalıklarla mücadele, küresel çapta ilköğretim gibi faaliyetlere gereken para bu miktarın çok daha altındadır.⁵⁶⁰ Ancak silah ticaretinin kesin rakamlarını belirlemek mümkün değildir; sadece yaklaşık tahminlerde bulunulabilir. Zira küresel askeri harcamalar ile silah ticaret hacmi arasında doğrudan bir ilişki olmak zorunda değildir. Çoğu ülkenin temel askeri harcamaları askeri personeledir. Ülkeler genellikle, füze programları, eğitim faaliyetleri ve uzay programları gibi savaşa yönelik hazırlıklarını farklı bakanlıkların bütçeleri içinde göstermekte ve bütçe dışında oluşturulan fonlardan önemli miktarda kaynağı savunma harcamaları amacıyla ayırmaktadır. Bu nedenle de gerçekte savaş öncesinde, savaşa hazırlık maksadıyla yapılan harcamaların boyutlarını tahmin etmek güçleşmektedir.⁵⁶¹

Öte yandan askeri harcamaların, özellikle savunma harcamalarının, ülkelerin ekonomilerini nasıl etkilediği tartışma konusudur. Kimi yazarlara göre, silahlanma ülke ekonomilerini olumlu etkilerken; kimi yazarlarsa olumsuz etkilediğini savunmaktadır. Çelik’e göre ise, silahlanma harcamaları gelişmiş ekonomileri olumlu etkilerken, gelişmemiş olanları olumsuz etkilemektedir. Zira savunma harcamalarını yükseltmeyi tercih eden ülkeler, eğitim, sağlık ulaştırma gibi insan refahını yükseltecek başka

⁵⁵⁸ Gillis, **a.g.e.**, s. 14.

⁵⁵⁹ Aynı, s. 6.

⁵⁶⁰ Dueck, **a.g.m.**, s. 3.

⁵⁶¹ Bromley, Holtom vd, **a.g.e.**, s. 12; Çelik, **a.g.m.**, s. 229.

alanlardan kesintiler yapmakta; savunma harcamalarının alternatif maliyetine katlanmak zorunda kalmaktadır.⁵⁶²

Köylü'ye göre ise, askeri harcamaların, ekonomiye, bir kısım iş imkanı tanıyarak katkıda bulunduğu inkar edilemez. Ancak diğer hizmet sektörleri, hem daha fazla iş imkanı hem de daha faydalı ve kullanılabilir üretim sağlamaktadır. Savunma için yapılan harcamalarsa, tüketicilerin alabileceği hiçbir şey üretmediği gibi, esasında çok az iş imkanı sağlamaktadır. Nitekim Amerikan İş İstatistikleri Bürosu tarafından yapılan bir hesaplama göre, “askeri harcamalara ayrılan her bir milyar dolar 75000 kişiye iş imkanı sağlarken; aynı miktardaki harcama toplu taşımada ortalama 92000, inşaat sektöründe 100000 sağlık sektöründe 139000 eğitimde ise 187000 kişiye iş imkanı sağlamaktadır.”⁵⁶³

Askeri üstünlük yarışının bir sonu yoktur ve bu sonu olmayan, sürekli harcama gerektiren ama hiçbir zaman üreten kadar güçlü olma imkanı vermeyen bir yarışır.⁵⁶⁴ Sköns'un isabetle vurguladığı üzere, özellikle uzun vadede düşünüldüğünde, silahlanma harcamalarının ekonomi üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı; bu nedenle de silahlanma harcamalarını azaltmanın, esasında olumsuz bir etki doğurmayacağı açıkça görülecektir.⁵⁶⁵

Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının en önemli kalemini askeri harcamalar oluşturmaktadır.⁵⁶⁶ Bu bağlamda özellikle üçüncü dünya ülkelerinin silahlanma harcamaları, beraberinde ciddi bir rüşvet ve yolsuzluk ekonomisini getirmektedir. Çoğu silah alım sözleşmesi, sözleşme içeriğinin gizli kalmasını sağlamaya yönelik rüşvet ilişkilerini de barındırmaktadır. Yolsuzlukları bu gizli sözleşmeler aracılığı ile gizlemek

⁵⁶² Çelik'e göre, ülkelerin satın aldıkları silah sistemlerine ödedikleri paraların yanı sıra, bütçeden veya gayri safi milli hasıladan savunmaya ayırdıkları paraların incelenmesi daha anlamlı olmaktadır. Savunma harcamaları düşük gibi görünen birçok gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkenin, savunmaya ne kadar büyük yatırım yaptıkları bu yöntemle daha iyi anlaşılabilir (Çelik, **a.g.m.**, s. 229-231.).

⁵⁶³ Mustafa Köylü, “Küresel Bir Sorun Olarak Küresel Savaş Endüstrisi,” **Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları**. Ed. Yasemin Özdeki (Ankara: TODAİE, 2002, ss. 415-426), s. 418-419.

⁵⁶⁴ Aynı, s. 418 – 419.

⁵⁶⁵ Sköns, **a.g.m.**, s. 13.

⁵⁶⁶ Köylü, **a.g.m.**, s. 419.

ise çok kolaydır. Bunun anlamı, pek çok hükümetin, silah alımına öngördüğünden daha fazla para ayırması demektir. Yolsuzluk ve rüşvet ekonomisinin gelişme üzerindeki etkileri ise hayli ürkütücüdür. Yolsuzluk ve rüşvet ekonomisi, sadece yatırımcıları kaçırmakla kalmamakta, ülke kaynaklarının adil bölüşümünü de engellemektedir.⁵⁶⁷

SIPRI'nin hesaplarına göre, her yıl, silahlanmaya harcanan paranın %10'u ayrılrsa, sekiz yıl içinde, tüm dünyada, beslenme, barınma, sağlık ve eğitim sorunları çözülebilir.⁵⁶⁸ Gerçekte, zaten sınırlı olan fonlar, yeterince maddi destek verildiği takdirde, daha güvenli bir dünyanın temelini oluşturacak toplum ve çevre programlarından alıp askeri harcamalara aktarılmaktadır.⁵⁶⁹ Başka deyişle, küresel askeri harcamalar, daha güvenli bir dünyadan ziyade, daha çok güvensizlik ve çatışma, açlık, yoksulluk, insan hakları ihlalleri ve temel insan ihtiyaçlarının karşılanmaması anlamına gelmektedir.⁵⁷⁰ Ne var ki, ileri teknoloji, aynı zamanda, savaşların kaba kuvvete dayanan vahşi yüzünü maskeleyerek; savaşa uzaktan icra edilen temiz bir bilgisayar oyunu izlenimi kazandırmaktadır.⁵⁷¹ Silah sanayindeki teknolojik gelişmelere hükümetlerin bulduğu çözüm de, genellikle, biyolojik ve nükleer silahların üretiminin ve kullanımının sınırlandırılmasına yönelik anlaşmalar yapmak olmaktadır.

Özetle silahlanma sadece şu ya da bu ülkeye değil, tüm devletlerarası ilişkiler sistemine yönelik bir tehdittir.⁵⁷² Bu unsurların her biri birbiri ile yakından ilişkilidir. Zira devletler, ulusal güvenlik gerekçesiyle silahlanmakta; silahlanma arttıkça silahlı kuvvetlerin varlığını meşrulaştırmaya yönelik araçlar gelişmektedir. Bu noktada, barışın güvenlik kavramıyla birlikte değerlendirilmesi, silahsızlanma mücadelelerini zayıflatmaktadır. Oysa barış bir insan hakkı olarak ele alındığında, güvenlik kavramının da geniş çerçevede düşünülmesi kaçınılmazdır. Nitekim güvenlik, artık dışarıdan

⁵⁶⁷ Dueck, **a.g.m.**, s. 6.

⁵⁶⁸ Nevzat Helvacı, "Silahlanma, Savaş, Terör ve İşkence," **Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları**. Ed.: Yasemin Özdek (Ankara: TODAİE, 2002, ss. 407-414), s. 410.

⁵⁶⁹ Renner, **a.g.m.**, s. 153.

⁵⁷⁰ Gillis, **a.g.e.**, s. 11.

⁵⁷¹ Uşaklı ve Alper, **a.g.m.**, s. 43.

⁵⁷² Cooper, **a.g.e.**, s. 70.

yönelebilecek saldırılardan korunmak anlamında ulusal güvenlik kavramını aşmış; şiddetten korunmayı olduğu gibi, şiddet tehdidinden korunmayı da kapsamaya başlamıştır. Bu bağlamda ulusal güvenlikten insani güvenliğe doğru bir kayışın olduğu söylenebilir.⁵⁷³

İnsani güvenlik kavramı, kaynaklarını 20. yüzyılın ikinci yarısında yükselen insancıl hukuk, insan haklarını koruma gibi değerlerden almaktadır. Yaşanan çatışmalar ve bu çatışmalara BM'nin müdahalelerinin rolünün artması ve 1990'ların uluslararası yapısı, bu değerleri tartışma olanaklarını artırmıştır. Bu dönemde, sivil toplum örgütleri de, yaşanan süreçlere eklenmiş ve politika biçimlemeye başlamıştır. Yine bu dönemde yaşanan Ruandadaki soykırım, Yugoslavya'nın dağılması, en çok sivillerin zarar görmesi ve çocukların silahlı çatışmalarda kullanılması gibi sorunlar sonucunda, uluslararası siyaset insancıl ilkelerle temellendirilmeye başlanmış; pek çok müdahale bu gerekçelerle meşrulaştırılmıştır. İnsani güvenlik ilkesi de bu süreçten süzülerek; Kanada ve Norveç hükümetleri tarafından BM gündemine taşınmış, tartışılmış ve en yeni içeriğine 1994 UNDP ile kavuşmuştur.⁵⁷⁴

Eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın ifadesiyle, dünyada; dışarıdan yönelebilecek saldırılardan korunmak kadar; toplulukları ve insanları, ülke içi şiddetten korumayı da esas alan yeni bir güvenlik anlayışı gelişmektedir. Zira barış savaşın yokluğundan fazlasıdır ve güvenlik sadece askeri terimlerle düşünülemez ve sağlanamaz. İnsani güvenlik, silahlı çatışmaların yokluğundan fazlasıdır ve ekonomik kalkınma, sosyal adalet, çevrenin korunması, demokratikleşme, silahsızlanma ve insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygıyı da kapsamaktadır. Bu doğrultuda atılacak her

⁵⁷³ Gillis, a.g.e., s. 5.

⁵⁷⁴ Kanada ve Norveç hükümetlerinin tanımladığı insani güvenlik kavramı, 90'ların yükselen değerleri olan insan hakları ve insancıl hukuk, eşitlik temelli sosyo-ekonomik gelişme gibi kavramlarla da yakından ilişkilidir. Her iki hükümet de, insani güvenlik kavramını, UCM, kara mayınlarının yasaklanması, küçük silah ticaretinin düzenlenmesi ve çocuk askerleri de kapsayan insancıl gündemi betimleyen bir şemsiye kavram olarak kullanmıştır. Norveç ve Kanada gibi ülkelerin meseleye ilgisinin, uluslararası arenada kendi etkilerini artırma kaygısının sonucunda olduğu söylenmektedir (Astri Shurke, "Human Security and the Interests of States," **Security Dialogue**. Vol. 30(3): 265-276, (1999), s. 266-269.). Ancak, bu hükümetlerin meseleye ilgisi, sadece uluslararası arenada nüfuz sahibi olma kaygısı ile açıklanamaz. Zira dünya, her geçen her sorunun daha fazla küresel hale geldiği; bir bölgede yaşanan çatışmanın çevre felaketlerinden mültecilere, barış operasyonlarından terör saldırılarına uzanan etkileriyle, barış içindeki toplumları da etkilediği bir yer haline gelmiştir. Bu bağlamda, çatışmaların çıkmadan önlenmesi, çatışma çıktıkta sonra harekete geçmekten daha etkilidir. İnsani güvenlik anlayışı, bu noktada, gelişmiş ülkelerin kendilerini koruma kaygılarının sonucu olarak da değerlendirilebilir.

adım yoksulluğu azaltmak, ekonomik gelişmeyi sağlama ve silahlı çatışmaları önlemek yolunda atılmış olacaktır. Yoksulluktan kurtulma ve korkudan kurtulma ile gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakma insanlığın ve ulusal güvenliğin yapıtaşlarıdır.⁵⁷⁵

Sadako Ogata'ya göre, insani güvenlik, kimi temel kavramlarla birlikte düşünülmelidir. Bunlardan ilki, insanların, ülkelerinde, barış ve güvenlik içinde yaşamalarıdır. İkincisi, insanların hiç bir ayrımcılığa maruz kalmamasıdır. Üçüncüsü, fırsatlarda ve sonuçlarda eşitliğin sağlanmasıdır. Dördüncüsü, hukukun üstünlüğüne dayalı bir sistemin kurulmasıdır.⁵⁷⁶ Kaldor'a göre ise, insani güvenlik, devletlerin değil, insanların ve toplumların güvenliğidir ve insan hakları ile insani gelişmeyi kapsamaktadır. Buna göre, insani güvenlik, insanın onuruna yaraşır ve gıda, su, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarının karşılandığı bir hayat sürmesi anlamına gelmektedir.⁵⁷⁷

Axworthy de insani güvenliği, özünde, insanların şiddet içeren içermeyen tüm tehditlerden kurtulması olarak tanımlamaktadır.⁵⁷⁸ UNDP'te insani güvenliğin iki temel unsurunun olduğu vurgulanmıştır. Bunlardan ilki, açlık, hastalık ve zulüm gibi kronik tehditlerden kurtulmak; ikincisi ise günlük hayatın içerdiği ani ve acı verici ihlallerin olmamasıdır. İnsani güvenlik ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevresel güvenlik, kişisel güvenlik, toplumsal güvenlik ve siyasi güvenlik ile tamamlanması gereken insan merkezli güvenlik anlayışını ifade etmektedir.⁵⁷⁹

UNDP'e göre, insani güvenliğin birçok boyutu vardır ve insani güvenlik, silaha değil, insana yatırım yapmak olarak özetlenebilir. Bu bağlamda Shurke, bireysel silahlanma dâhil, silahlanmanın her türünün, insani güvenliğe yönelik bir tehdit olduğunu belirtmektedir. Zira amaç pozitif barışın gerçekleştirilmesidir ve insani

⁵⁷⁵ Definitions of Human Security, www.gdrc.org/sustdev/husec/Definitions.pdf E.T.: 24.10.2010; (Sabina Alkire, "A Conceptual Framework for Human Security, Working Paper," www.crise.ox.ac.uk/pubs/workingpaper2.pdf E.T.: 24.10.2010).

⁵⁷⁶ Definitions of Human Security, **a.g.e.**, E.T.: 24.10.2010.

⁵⁷⁷ Mary Kaldor, **Human Security** (Cambridge: Polity Press, 2007), s. 182.

⁵⁷⁸ Shurke, **a.g.m.**, s. 269.

⁵⁷⁹ Definitions of Human Security, **a.g.e.**, E.T.: 24.10.2010.

güvenlik, sadece çatışma dönemleri ile sınırlı değildir. Yoksulluk, ayrımcılık ve fırsatlardan yararlanamama da ulusal güvenliği en az silahlı çatışma olasılığı kadar tehdit etmektedir. İnsani güvenlik insanların asgari olanaklardan; beslenme, barınma, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlandığı ve insan haklarının korunduğu bir durum olarak belirlenebilir.⁵⁸⁰

İnsani güvenlik kavramı, çok geniş olmakla, net bir tanımının olmamasıyla, neyin, neden tehdit sayılacağına belirgin olmaması ile eleştirilmiştir. Kimi yazarlara göre, insani güvenlik adı altında, halihazırda mevcut sorunlar yeniden isimlendirilmektedir. Oysa insani güvenliğin belirlenmiş ölçütleri yoktur, bu nedenle de hemen her şey güvenliğe yönelmiş birer tehdit kabul edilebilecektir. Bu durum ise, tehditlerin nasıl değerlendirileceği sorununu beraberinde getirecektir. Üstelik insani güvenlik kavramı, askeri olmayan yöntemlerle çözülebilecek sorunların, askeri sorunlarmış gibi ele alınmasına neden olmaktadır. En önemlisi ise insani güvenlik söylemi, çözemeyeceği sorunlar için BM'ye umut bağlanmasına neden olmaktadır.⁵⁸¹

Bu eleştirilerde haklılık payı mevcuttur zira net tanımların ve belirlenebilir ölçütlerin olmaması, insani güvenliği kimin sağlayacağı sorununu beraberinde getirmektedir. Herşeyden evvel insani güvenliği, çözümün değil sorunun bir parçası olan devletlerin sağlamasını beklemek problemlidir.⁵⁸² Ancak eğer insan temelli bir güvenlik paradigması kurulacaksa, dünya devletlerin bu konuda atacakları adımların da, şimdilik sahip oldukları en önemli uluslararası örgüt olduğu için, BM çatısı altında olması gerektiği açıktır. İnsani güvenlik ile silahsızlanma arasındaki ilişki, kendisini silahlanma harcamaları nedeniyle, pozitif barışın tesisinin olanaksızlaşmasında göstermektedir.

⁵⁸⁰ Gillis, **a.g.e.**, s. 5.

⁵⁸¹ Richard Jolly and Deepayan Basu Ray, "The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates, UNDP National Human Development Report Unit, May 2006," http://hd.undp.org/en/media/Human_Security_GN.pdf E.T.: 02.10.2010; (Alkire, **a.g.e.**, s. 22.).

⁵⁸² Alex J. Bellamy and Matt Mc Donald, "The Utility of Human Security: Which Humans? What Security? A Reply to Thomas&Tow," **Security Dialogue**. Vol. 33(3): 373-377, (1999), s. 373.

Kuşkusuz insani güvenliğin gerçekleştirilmesi silahsızlanmadan daha fazlasını gerektirir ancak silahsızlanma yönünde adım atılmadıkça insani güvenliğin gerçekleştirilmesi de mümkün olmayacaktır. İnsanların, toplumların, en önemlisi devletlerin pek çok silaha sahip olduğu bir dünya, güvenli sayılamayacağı gibi, barış hakkını gerçekleştirme çabaları da baltalamış olacaktır.⁵⁸³ Başka deyişle, militarist ve devlet merkezli güvenlik anlayışının yerini insani güvenlik anlayışının alması barış hakkının gerçekleştirilmesini sağlayacak adımların atılmasını kolaylaştıracaktır.

⁵⁸³ Gillis, **a.g.e.**, s. 6.

3. DÜNYA DEVLETLERİNİN BARIŞI KORUMA ÇABASI: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

3.1. BM Sistemi ve Kuvvet Kullanma Yasağı

Birleşmiş Milletler Örgütü⁵⁸⁴, Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığından sonra, yeni bir dünya savaşını önlemek amacıyla, yine bir dünya savaşından sonra, 1945 yılında, BM Şartı⁵⁸⁵ çerçevesinde kurulmuştur. Birleşmiş Milletler, uluslararası barış ve güvenlik sorunlarının yanı sıra insan haklarına ilişkin evrensel ve bağlayıcı normların geliştirilmesi ve koruma mekanizmalarının kurulmasından, insani yardım, ekonomik gelişme ve çevre sorunlarına uzanan⁵⁸⁶ faaliyet alanlarıyla; üye sayısı, kapsadığı coğrafi alan ve doğrudan ya da UNESCO, UNICEF, FAO, WHO gibi çeşitli organları aracılığıyla ilgilendiği konuların çeşitliliğiyle, dünyanın en büyük uluslararası örgütü konumundadır.⁵⁸⁷

Bugün gelinen nokta açısından değerlendirildiğinde BM, bir uluslararası örgüt olmaktan ziyade bir sistemdir.⁵⁸⁸ BM'nin kuruluş amacı⁵⁸⁹, uluslararası ilişkileri istikrara kavuşturmak ve uluslararası barış ve güvenliği korumaktır. Örgüt'ün kurucuları, “gelecek nesilleri savaş felaketinden koruyacak” bir kurum ve kurallar

⁵⁸⁴ Örgütün organları şunlardır; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Toplumsal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterlik.

⁵⁸⁵ BM Şartı, 19 Bölüm ve 111 maddeden oluşmaktadır.

⁵⁸⁶ Dolunay Özbek, “BM'nin Rolü ve Geleceği,” **Güncel Hukuk**. Sayı 55: 20 - 23, (Temmuz 2008), s. 20.

⁵⁸⁷ Rona Aybay, “Türkiye, BM ve Uluslararası Yargı,” **Güncel Hukuk**. Sayı 55: 16 – 19, (Temmuz 2008), s. 16.

⁵⁸⁸ BM'yi bir sistem olarak değerlendirenlere göre iki BM vardır. Bunlardan birincisi, üye devletlerin dünya politikalarını belirledikleri ve bu politikalara kaynak yarattıkları hükümetler arası bir kurum olan BM'dir. İkinci ise sayısız bölümden, programdan ve komisyondan oluşan bir yönetim aygıtı olarak BM'dir (Thomas G. Weiss and Danielle Zach Kalbacher, “The United Nations,” **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams (London and New York: Routledge, 2008, ss., 325-343), s. 326).

⁵⁸⁹ Uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacı BM Şartı'nın Önsöz'ünde açıkça ifade edilmiştir. Buna göre, BM halkları; “bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, iyi komşuluk anlayışıyla barış içinde, uluslararası barış ve güvenliği korumak için güçlerini birleştirmeye, ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye ve yöntemleri benimsemeye” karar vermiştir.

bütünü aramış ve barışın korunmasına, barışa yönelen tehditlere ya da barış ihlallerine karşı çok taraflı tepki yetkilendirmesi konusuna odaklanmışlardır.⁵⁹⁰ Öyle ki, Örgüt'ün amaçları arasında yer alan insan haklarını özendirmek ve ekonomik gelişmeyi desteklemek gibi diğer amaçlar, kendi başlarına amaç olmaksızın ilk amacın aracı gibi değerlendirilmişlerdir.⁵⁹¹

Aybay'a göre, BM'nin kuruluşu, çeşitli sebeplerle, en başından gayri-ahlaki ve tutarsızdır. Bu sebeplerden ilki Japonya'ya atılan atom bombasıdır, ayrıca kurucu üye olarak çağrılan kimi devletlerin; Hindistan, Filipinler, Ukrayna, Polonya gibi BM'nin kurulduğu sırada, devlet olma nitelikleri ve bağımsızlıkları tartışmalı olanları vardır. Asıl önemlisi ise, BM'ye üyeliğin ancak Şart'ta öngörülen yükümlülükleri yerine getirmeye istekli ve yetenekli devletlere açık olmasıdır. Oysa kuruluş anında örneğin Suudi Arabistan'da açıkça cinsiyet ayrımcılığı, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde ise açıkça ırkçılık mevcuttu.⁵⁹²

Özdek ise, BM Örgütü'nün kuruluşunu klasik devletler hukukundaki en ciddi kırılma olarak değerlendirmektedir. Özdek'e göre, BM emperyalist bir dünya düzeninin politik-hukuki iktidar tekellerini oluşturma doğrultusunda bir işlev yüklenmiş; bütün ulus-devletleri uluslararası bir örgütte birleştirmiş ve evrensel normlardan kaynaklanan bir uluslararası hukuk yaratmıştır. Örgüt'ün kuruluşu, devletlerin karşılıklı haklarını düzenleyen klasik devletlerarası hukukun yerine, devletin yurttaşlarıyla ilişkilerine uluslararası bir düzenin getirildiği bir süreci başlatmıştır. Bu süreç "*insan hakları meselesini devletin içişleri sayan ve devletin egemenlik alanına diğer devletlerin müdahale yasağı ilkesi üzerine biçimlenen geleneksel sistemden kopuş anlamına geliyordu.*"⁵⁹³

⁵⁹⁰ Michael Byers, **Soykırımdan Son Kırma Savaş Hukuku**. Çev.: Hasret Dikici Bilgin (İstanbul: Detay Yayıncılık, 2007), s. 25.

⁵⁹¹ Weiss and Kalbacher, **a.g.m.**, s. 326.

⁵⁹² Aybay, **a.g.m.**, s. 17-18.

⁵⁹³ Yasemin Özdek, "Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar," **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları** (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000, ss. 131-164), s. 153.

Esasında, BM Şartı'nda ilk bakışta, uluslar üstüçülüğe dair bir emare bulunmamaktadır. Üstelik, insan hakları sorunlarını uluslararasılaştırmış olsa bile, bu yeni uluslararası sistemin temel önermeleri, 1648'le başladığı kabul edilen ulus-devlet ilkelerine; egemenlik, siyasi bağımsızlık, toprak bütünlüğü gibi, dayanmaktadır.⁵⁹⁴ BM sisteminde ulus-devlet kurucu unsurdur ve sistemin devamlılığı üyelerinin iyi niyetine bağlıdır. Üye devletler arasında temel kültürel ve ideolojik bir uyum olduğu, en azından zaman içinde bu uyumun sağlanacağı; savaş sonrası düzenin korunmasının ortak menfaat olduğu varsayılmıştır.⁵⁹⁵

Bu varsayıma göre, tüm dünyada istikrarlı devletler vardır ve tek yapılması gereken bunları bir uzlaşma ve hukuk rejiminin bir parçası haline getirmektir. Böylece BM, uluslararası sorunlarda en önemli müzakere yeri ve son karar mercii olacaktır. Ancak bu varsayımın yüzeyselliği, Soğuk Savaş döneminde ve Soğuk Savaş sonrasında yaşananlarla ortaya çıkmıştır.⁵⁹⁶ Zira her ne kadar BM'nin amacı uluslararası barış ve güvenliği sağlamak, uluslararası dostane ilişkileri geliştirmek, ekonomik, sosyal ve kültürel veya insani nitelikteki sorunların çözümü ve insan hakları ve özgürlüklerine saygının özendirilmesi için uluslararası işbirliğini gerçekleştirmek olsa da, Örgüt'ün kuruluşunda II. Dünya Savaşı sonrası galip devletleri söz sahibi olmuştur.⁵⁹⁷

Başka deyişle, BM Şartı ile evrensel hukukun üstünlüğü ile reel-politik uzlaştırılmaya çalışılmıştır. Bir dünya savaşı sonrasında kurulan BM, savaş sonrasında güç dengesini yansıtmaktadır.⁵⁹⁸ Evrensel hukukun üstünlüğünün reel-politik ile

⁵⁹⁴ Oscar Schachter, "The Role of Law in Maintaining Peace," **Approaches to Peace**. Eds.: Thompson W.S., Jensen K.M. (Washington DC: US Institute of Peace 1991, ss. 65-129), s. 68. Nitekim BM Şartının 2/1 maddesine göre "Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur." ve bu hüküm Şart'ın 2/7 maddesi ile desteklenmiştir. "İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler'e herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi, üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz..."

⁵⁹⁵ Michael Howard, "The United Nations and International Security," **United Nations Divided World: The UN's Role in International Relations**. Eds.: Adam Roberts, Benedict Kinsbury (Oxford: OUP, 1988, ss. 31-45), s. 32-33.

⁵⁹⁶ Münkler, **a.g.e.**, s. 230.

⁵⁹⁷ Ümit Kardaş, **Hukuk Devlete Sızabilir mi?** (İstanbul: Timaş Yayınları, 2006), s. 69.

⁵⁹⁸ Hans Köchler, **Küresel Adalet mi, Küresel İntikam mı?** Çev.: Funda Keskin ve Erdem Denk (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004), s. 477.

uzlaştırılma çabasının sonucunda, bir yandan, devletlerin “egemen eşitliği” ve “halkların hak eşitliği” ilkeleri biçimsel olarak tanınmış; öte yandan, Çin, ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya’ya daimi üyelik ve Güvenlik Konseyi kararlarını veto yetkisi verilerek, *tüm üyelerin egemen eşitliği ilkesi*, bizzat BM Şartı tarafından zedelenmiştir. Uygulamada ise, özellikle Soğuk Savaş döneminde dünya ABD ve SSCB arasında iki kutba bölünmüş, veto yetkisi⁵⁹⁹ ölçsüz kullanılmış ve Güvenlik Konseyi çalışamaz hale getirilmiştir.⁶⁰⁰

Schachter’in vurguladığı üzere, iktidar bir başkasının iradesini etkileyebilme gücü ise, daimi üyelerin ve veto yetkisinin varlığı diğer devletlerin iradesini etkilemiştir ve etkileyecektir.⁶⁰¹ Nitekim BM Soğuk Savaş döneminde, ABD ile SSCB arasındaki rekabetin bir sonucu olarak marjinal kalmış⁶⁰² ve iki önemli sorunla karşılaşmıştır. İlk sorun, veto yetkisi nedeniyle üye devletlerin ortak bir karar alamaması; ikinci sorun ise, BM’nin kendi ordusu olmadığı için harekete geçmekte geç kalınması ya da etkili önlemlerin alınamaması olmuştur. Bu nedenle, SSCB’nin çöküşünden sonra, BM’nin nihayet asıl görevine döneceği, uluslararası barış ve güvenliğin sağlayıp koruyabileceği varsayılmıştır.⁶⁰³ Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde, mevcut düzenin devam etmeyeceği kısa sürede anlaşılmıştır. BM’nin kurulduğu sırada tek aktör konumundaki

⁵⁹⁹ Byers’e göre, veto yetkisinin varlık sebebi, kurucuların Kellog Briand Paktı ve Milletler Cemiyeti kurulurken yapılan hatalardan ders almalarının sonucuydu. Güçlü devletler kendilerine yönelik bir saldırı halinde, BM’nin işlevsiz kalmaması için daimi üyelik ve veto yetkisi talep etmişlerdi (Byers, **a.g.e.**, s. 75-76). Kuşkusuz BM Şartı hazırlanırken önceki deneyimlerden ders alınmıştır. Ancak veto yetkisi sadece bununla açıklanamaz. Daimi üyelik ve veto yetkisinin verilmesinin asıl sebebi, kurucuların II. Dünya Savaşının galip devletleri olmasında ve dünyayı biçimlendirme arzularında aranmalıdır.

⁶⁰⁰ Emre Öktem, “Birleşmiş Milletler Yönetiminde Yapısal Reform Gerekli mi? Mümkün mü?” **Güncel Hukuk**. Sayı 55: 24 – 27, (Temmuz 2008), s. 24.

⁶⁰¹ Schachter, **a.g.m.**, s. 70.

⁶⁰² Weiss and Kalbacher, **a.g.m.**, s. 326.

⁶⁰³ Barışın tehlikeye düşmesinin ya da tehdit edilmesinin önlenmesi için her devletin askeri gücünün Güvenlik Konseyi tarafından ulaşılabilir olması zorunlu tutulmuştur. Bu zorunluluk sistemin kolektif güvenliği sağlamasının ana aracı idi. Ancak silahlı kuvvetlerin hiç bir zaman Şartta öngörüldüğü gibi ulaşılabilir olmaması nedeniyle Güvenlik Konseyi her olayda devletlerin asker sağlama konusundaki bireysel tutumlarına bağımlı kalmıştır (Chantal de Jonge Oudraat, “The Role of The United Nations in International Peace and Security,” **The Future Of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham (Durham, North Carolina: CAP, 2003, ss. 841-855), s. 842.).

ulus-devletlere yenileri eklenmiş, dünya siyasetinde belirleyici devlet dışı aktörlerin sayısı çoğalmıştır.⁶⁰⁴

Bu durum, sistemin temel ilkeleri aynı kaldığı halde, BM'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü, Soğuk Savaş sonrasında hayli değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Soğuk Savaş sonrası dönemde, iç çatışmalar yoğunlaşmış; 11 Eylül saldırılarıyla birlikte de iç çatışma bölgelerinin, aynı zamanda teröristler için ideal sığınaklar olduğu anlaşılmıştır. Başka deyişle, Soğuk Savaş sonrası dönemde, nükleer savaş korkusu ve iki süper gücün çekişmesinden kaynaklanan sorunlar, yerini iç çatışmalardan kaynaklanan sorunlara bırakmıştır. Bu çatışmaların kendiliğinden sakinleşmesinin beklenemeyeceği hususunda bir konsensüse varılmış, BM'ye üstesinden gelebileceğinden fazla sorumluluk yüklenmiştir.⁶⁰⁵ Bu dönemin de asli problemi, BM politikalarının Daimi 5 üye tarafından belirlenmesi ve biçimlendirilmesi⁶⁰⁶, dahası SSCB'nin yıkılışıyla birlikte, BM'nin, tek süper güç haline gelen ABD'nin şemsiye örgütüne dönüşmesi olmuştur.⁶⁰⁷

Ancak hemen belirtmelidir ki, kendisine yüklenen tüm idealist anlam ve beklentilere rağmen, diğer uluslararası siyasi örgütler gibi, BM de kendisini oluşturan üyelerinin yapılarından ve iradelerinden bağımsız değildir.⁶⁰⁸ Zira BM bağımsız bir politik aktör olmaktan ziyade üye devletlerin hükümetleri tarafından temsil edildiği bir örgüttür.⁶⁰⁹ BM'yi bu kadar önemli kılan tarihin hiçbir döneminde savaşın dehşeti ve bedeline ilişkin, BM'nin kuruluşunda olduğu ölçüde yaygın ve güçlü bir farkındalık

⁶⁰⁴ Howard, **a.g.m.**, s. 36; Öktem, **a.g.m.**, s. 24.

⁶⁰⁵ Oudraat, **a.g.m.**, s. 841.

⁶⁰⁶ Kardaş'ın belirttiği gibi, BM'de etkin kararların alınabilmesi beş daimi üyenin çatışan çıkarlarının dengelenmesiyle veya güçlü olan üyenin diğer üyeleri tehditle veya ödülle kendi çizgisine çekmesiyle mümkün olmaktadır. Uygulamada böylesi bir denge genellikle olmamakta, tüm üyeler bir kararda uzlaşsa ile beş daimi üyeden biri kararın çıkmasını önlemektedir (Kardaş, **a.g.e.**, s. 70.).

⁶⁰⁷ Erol Anar, **İnsan Hakları Küreselleşme Postmodernizm Yeni Perspektifler** (Ankara: Maki Basın Yayın, 1999), s. 34.

⁶⁰⁸ Özbek, **a.g.m.**, s. 22.

⁶⁰⁹ Oudraat, **a.g.m.**, s. 842.

yaratılamamış olmasıdır.⁶¹⁰ Bu farkındalık nedeniyledir ki; BM Şartı ile uluslararası sorunların çözümünde kuvvet kullanmak yasaklanmış; böylece, savaş yasağı, ilan edilmeyen silahlı çatışmaları içerecek biçimde genişletilmiştir.⁶¹¹

BM Şartı'nın kabulüyle, üye devletler, aralarındaki bütün uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözüme ve uluslararası barış ve güvenliği bozacak eylemlerde bulunmamayı taahhüt etmişlerdir. Bu ilke BM Şartının 2/3 maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, *“Tüm üyeler uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözer.”* BM Şartıyla uyuşmazlıkların ve çatışmaların barışçıl yollarla çözümlenmesi için görüşme, soruşturma, arabuluculuk, hakemlik ve yargısal çözüm yolları (md 33/1) gibi çeşitli mekanizmalar öngörülmüştür.⁶¹² Ancak en önemlisi, Şartın 2/4 maddesi ile, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmanın yasaklanmasıdır.⁶¹³

Savaş yerine kuvvet kullanma kavramının kullanılmasının nedeni, devletlerin MC Misakı ve Briand-Kellog Paketi'nin kısıtlamalarından kurtulmak için yaptıkları gibi, kavramın etrafından dolaşmalarının önlenmek istenmesidir. Zira devletler, girdikleri çatışmaları savaş olarak adlandırmayarak uluslararası yükümlülüklerinden kaçmak istemişlerdir.⁶¹⁴ BM Şartı ile kuvvet kullanmanın ve kuvvet kullanma tehdidinin yasaklanması ve bunlara yasal sınırlar getirilmesi uluslararası ilişkilerde bir dönüm noktasıdır ve bütünüyle tarafların rızasıyla gerçekleşmiştir.⁶¹⁵

⁶¹⁰ Schachter, **a.g.m.**, s. 72.

⁶¹¹ Byers, **a.g.e.**, s. 76.

⁶¹² BM Şartıyla getirilen barışçı çözüm yükümlülüğü yalnızca BM üyesi devletleri değil, üye olmayan devletleri de kapsamaktadır. Barışçı çözü için tarafların hangi yöntemi kullanacakları, onların iradelerine bırakılmıştır. BM'nin çözümü tarafların iradesine bırakan tavrı eleştirilse de, esasında devletlerin egemen eşitliği ilkesine dayanmaktadır (Özgür Mengiler, **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü** (Ankara: Platin Yayınları, 2005), s. 43-44).

⁶¹³ Şart'ın 2/4. maddesine göre devletler, “uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.”

⁶¹⁴ Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler** (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998), s. 24.

⁶¹⁵ Byers, **a.g.e.**, s.11.

Şart'ın 2/4. maddesinde düzenlenen kuvvet kullanma yasağındaki kuvvet kavramı, uluslararası ilişkilerde askeri kuvvet kullanımını ifade etmekte siyasi, ve ekonomik önlem ve baskıları kapsamamaktadır. Askeri kuvvet dışında kalan zorlayıcı devlet davranışlarının da yasaklanması önerisi, 1963'te düzenlenen "Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliği Konferansı"nda reddedilmiştir.⁶¹⁶ Kuvvet kullanma tehdidi, bir devletin, talepleri yerine getirilmezse kuvvete başvuracağını açıklamasıdır. Bir eylem ya da açıklamanın kuvvet kullanma tehdidini oluşturması için, her an gerçekleşebilecek bir eylem olasılığı var olmalıdır. Tehdit sözlü olabileceği gibi eylem yoluyla da olabilir.⁶¹⁷

Ancak Şartın 2/4. maddesindeki kuvvet kullanmanın sadece uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımını yasaklaması bir tartışma konusudur. Zira bir devletin bir nedenle kendi ülkesi içinde kuvvet kullanması yasaklanmamaktadır. Şartın 2/4. maddesi iç çatışmaları da kapsamamaktadır. Yine maddeye ilişkin bir başka tartışma konusu "*bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına*" hükmüdür. Zira, kuvvet kullanma BM'nin amaçları ile çelişmiyorsa ya da başka bir devletin toprak bütünlüğünü ihlal etmiyorsa ne olacaktır? BM Şartı'nın klasik yorumuna göre, konulan yasak kesin ve geneldir. Başka bir yoruma göre ise, yasak sınırlı bir yasaktır ve BM'nin amaçlarına aykırı olmayan kuvvet kullanma eylemlerini yasaklamamaktadır.⁶¹⁸

Bütün tartışmalara rağmen, BM, uluslararası hukuk ve kuvvet kullanmayla ilgili meselelerin düzenlendiği kurum olmuştur. Şartla ulaşılmak istenen temel hedef de, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmaya dair açık kurallar getirmek ve kuralların yürürlüğe konmasında kullanılacak kurumsal çerçeveyi çizmektir.⁶¹⁹ BM Genel Kurulu, sorunların tartışıldığı, çözüm önerilerinin getirildiği ve taraflara tavsiyelerde bulunulan

⁶¹⁶ Yücel Acer, **Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu** (Ankara: Roma Yayınları, 2004), s. 57.

⁶¹⁷ Keskin, **a.g.e.**, s. 37.

⁶¹⁸ **Aym**, s. 39-40.

⁶¹⁹ Byers, **a.g.e.**, s. 16.

makamdır. Genel Kurul⁶²⁰, parlamento olma vasfına sahip olmadığından, herhangi bir meselede eyleme geçme yetkisine sahip değildir.⁶²¹

Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında esas yetkili organ Güvenlik Konseyi'dir. Güvenlik Konseyi, meşru müdafaa hali istisna olmak üzere, devletlere yasaklanmış olan kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere, zorlayıcı tedbirler almaya yetkili tek mercidir.⁶²² Ayrıca herhangi bir üye devlet, herhangi bir sebeple kuvvet kullanırsa, kuvvet kullanma yasağının ihlal edilip edilmediğine karar verecek olan yetkili organ Güvenlik Konseyi'dir.⁶²³ Şartın 24. maddesine göre, üye devletler “*örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu*” Güvenlik Konseyi'ne bırakmışlardır. Güvenlik Konseyi bütün üye devletler adına hareket etmektedir. Yine Şartın 25. maddesi ile üye devletler BM Güvenlik Konseyinin kararlarına uymayı kabul etmiştir.

Ancak özellikle Soğuk Savaş sırasında sık sık vetoya başvurulması, Güvenlik Konseyi'ni çalışmaz duruma getirmiştir.⁶²⁴ Bu nedenle Genel Kurul 3 Kasım 1950'de 377 sayılı “Barış İçin Birlik” kararını almıştır. Bu karara göre, daimi üyelerden birisinin devam eden bir vetosu nedeniyle, Güvenlik Konseyi'nin karar alamaması halinde, Genel Kurul, en az 7 üyesinin talebiyle olağanüstü toplantıya çağrılabilir. Genel Kurul 2/3 bir oy çokluğuyla söz konusu uyuşmazlığa ilişkin, kuvvet kullanma da dahil bir

⁶²⁰ Şartın 11. maddesine göre, “Genel Kurul, silahsızlanmaya ve silahlanmanın düzenlenmesine hâkim olan ilkeleri de içermek üzere, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için yapılacak işbirliğinin genel ilkelerini inceleyebilir ve bu ilkeler konusunda örgüt üyelerine hem de Güvenlik Konseyi'ne veya hem örgüt üyelerine hem de Güvenlik Konseyi'ne tavsiyelerde bulunabilir.”

⁶²¹ Howard, **a.g.m.**, s. 33.

⁶²² Özbek, **a.g.m.**, 20.

⁶²³ Ne var ki daimi beş üyenin öncelikli konumu nedeniyle, pek çok olayda ihlal kararı verilememektedir (Schachter, **a.g.m.**, s. 73.).

⁶²⁴ Eğer veto yetkisi tanınmasaydı, ABD ve SSCB Örgüte katılmayacaktı (Hilary French, Gary Gardner ve Erik Assadourian, “Barışın Temellerini Atmak,” **2005 Dünyanın Durumu Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak**. Ed.: Linda Starke Çev.: Ayşe Başçı (İstanbul: TEMA Vakfı Yayınları, 2004, ss. 201-223), s. 206).

tavsiye kararı alabilir.⁶²⁵ Özbek'e göre BM barış ve güvenliğin korunmasındaki merkezi rolünü bu sayede koruyabilmiştir.⁶²⁶

BM Şartı, kuvvet kullanma yasağına iki önemli istisna getirmektedir. Bunlardan ilki, 51. madde ile getirilen meşru müdafaa hakkıdır. BM Şartı'nda, meşru müdafaa bir devletin diğer bir devlete karşı kuvvet kullanmasına olanak veren tek yasal zemindir. Ancak meşru müdafaa, "haklı savaş" ilkesinin modern görünümü olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle bir başka devlete karşı kuvvet kullanan devletler genellikle, meşru ve yasal olan bireysel ya da kolektif meşru müdafaa haklarını kullandıklarını savunmaktadırlar.⁶²⁷

Kuvvet kullanma yasağının diğer istisnası, BM Güvenlik Konseyince yetki verilen askeri operasyonlardır. BM Şartının VII. Bölümüne (md 39–51) eğer Güvenlik Konseyi *barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için kara, hava ve deniz kuvvetlerine başvurarak silahlı müdahalede bulunmak da dahil olmak üzere gerekli gördüğü bütün önlemleri alabilir.*⁶²⁸ VII. bölüm gereği Güvenlik Konseyi "barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptama" konusunda geniş yetkiye sahiptir. Üye devletler de *Güvenlik Konseyi'nin çağrısı üzerine, gerekli silahlı kuvvetleri ve geçit hakkını da içine almak üzere her türlü yardım ve kolaylığı sağlamakla yükümlüdür.* Böylece barışın kolektif olarak korunabileceği ve sürdürülebileceği düşünülmüştür.⁶²⁹

⁶²⁵ Barış İçin Birlik Kararı, 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgal etmesi üzerine alınmıştır. Zira BM, SSCB'nin vetosu nedeniyle çalışmamış, bunun üzerine Genel Kurul bir rol üstlenerek üye devletlere, SSCB'nin vetosuna rağmen, Kuzey Kore'ye müdahale etmek için ordularını hazırlamalarını söylemiştir. Barış İçin Birlik kararı ile Genel Kurul, uluslararası barışın bozulması ya da tehdit edilmesi halinde harekete geçeceğini ilan etmiş oldu. SSCB buna itiraz ederek kararın meşru olmadığını çoğunluğun oyları ile azınlığın oylarının yok sayılamayacağını söylemiştir (Howard, **a.g.m.**, s. 35).

⁶²⁶ Özbek, **a.g.m.**, s. 20.

⁶²⁷ Schachter, **a.g.m.**, s. 98.

⁶²⁸ Burada sözü edilen barış, uluslararası, yani devletler arası barıştır. Bu barışın hangi durumlarda barışın bozulduğu ya da tehdit edildiğinin objektif tespiti kolay değildir, zira BM Şartında açıkça düzenlenmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Enver Bozkurt, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı** (Ankara: Nobel Yayınevi, 2003), s.26.).

⁶²⁹ Byers, **a.g.e.**, s. 27; Weiss and Kalbacher, **a.g.m.**, s. 330.

Dikkat çekici olan nokta, hukuk-dışı kuvvet kullanmayı önlemek için Şart'ın öngördüğü çerçevede kuvvet kullanmanın, başka deyişle şiddete başvurmanın yolunun açık tutulmasıdır. Böylece, herhangi bir şiddet kullanma eylemi hukukla meşrulaştırılabilir ya da mazur gösterilebilir hale gelebilmektedir. Mevcut ulus-devlet temelli sistem düşünüldüğünde, devletlerin birbirlerine karşı şiddete başvurmalarını engellemenin başka yolunun olmadığı savunulabilir. Ancak 1945'te bilhassa ve münhasıran üzerinde durulan şiddet, devlet şiddeti; klasik tanımıyla savaşlar olmuştur. Oysa, özellikle, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, şiddete başvuran aktörler çeşitlenmiş, giderek devlet harici aktörler, isyancılar, ulusal kurtuluş hareketleri, terörist gruplar gibi, haline gelmiştir. Üstelik saldırı suçunun⁶³⁰ tanımlanmaması nedeniyle, devletler Şart'ı ihlal ettiklerini kabul etmeksizin hareket serbestilerini yavaş yavaş yeniden kazanmaya başlamışlardır. BM'nin hiçbir zaman kendi silahlı kuvvetlerine sahip olamaması da, onu kritik zamanlarda NATO'ya, dolayısıyla ABD politikalarına bağımlı kılmıştır.⁶³¹

Özetle Şart'ın normatif yapısı kuvvet kullanma yasağı ihlal edildikten sonra harekete geçmek üzere kurulmuştur. Ancak bu durum bir devlet kendi yurttaşlarına şiddet uyguladığında, ya da başarısız devletlerin yurttaşları, ülke içinde birbirlerine karşı etnik temizlik, hatta soykırıma varan şiddet uyguladığında ne yapılacak sorusunun yanıtını vermemektedir. Daha önemlisi, mevcut uluslararası sistemin yapısal özelliklerinden kaynaklanan kimi önemli sorular bu noktada karşımıza çıkmaktadır; barışı sağlamak ve sürdürmek için şiddete başvurulabilir mi? Şiddetin dışlanması, saldırgan devlet politikaları ya da dünya bir Hitler'e veya Ruanda'ya izin verecek midir? En önemlisi barış hakkı, şiddet yoluyla gerçekleştirilen bir hak olabilir mi?

⁶³⁰ Saldırının anlam ve içeriği konusunda bir açıklık mevcut değildir. Dolayısıyla her kuvvet kullanma eyleminin Şartı ihlal ettiği sonucuna ulaşamamaktadır. Saldırının niteliğini belirlemeyi zorunlu kılan unsur, meşru müdafaa hakkının kullanılıp kullanılmadığına karar verilmesi esnasında önemlidir. Yine Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesi için saldırının niteliğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Berdal Aral, **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı** (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999), s. 16-20).

⁶³¹ Antonio Cassese, "Barış Günümüzde Tahayyül Edilebilir mi?" Çev.: Devrim Çetinkasap **Barışı Hayal Etmek**. Ed.: Françoise Baret-Ducrocq (İstanbul: Metis Yayınları, 2005, ss. 125-136), s 128.

3.2. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları

3.2.1. Meşru Müdafaa

3.2.1.1. Tek Başına Meşru Müdafaa

Meşru müdafaa hakkı, Milletler Cemiyeti Misakı ve Briand Kellog Paktında⁶³² açıkça düzenlenmemiştir. BM Şartı ile uluslararası ilişkilerde saldırganlığın yasaklanmasıyla birlikte, hakkın hukuki sınırları ilk defa çizilmiştir. Meşru müdafaa hakkı, BM Şartının 2/4. maddesinde ifade edilen “kuvvet kullanma yasağı”nın istisnasıdır ve Şart’ın 51. maddesinde düzenlenmiştir.⁶³³ 51. maddede açıkça belirtildiği üzere, meşru müdafaa hakkı, devletlerce tek başına yahut müşterek olarak kullanılabilir. En yalın tanımıyla meşru müdafaa hakkı, askeri bir saldırıya uğrayan bir devletin, Güvenlik Konseyi harekete geçene kadar, saldırgan devlete karşı kuvvet kullanarak kendisini savunma hakkıdır.⁶³⁴ Meşru müdafaa hakkı BM Şartı’nda bir doğal hak olarak kabul edilmiştir.⁶³⁵

51. madde ile, birlikte meşru müdafaa hakkına dair üç önemli gelişme meydana gelmiştir. Bunlardan ilki, müşterek meşru müdafaanın da tek başına meşru müdafaa ile birlikte düzenlenmesidir. İkincisi, meşru müdafaa hakkının kullanılmasını gerektiren

⁶³² Milletler Cemiyeti Misak’ında meşru müdafaa hakkından söz edilmemesinin nedeni, bu hakkın doğal bir hak olarak görülmesidir. Ayrıca meşru müdafaanın düzenlenmesini gerektirecek bir kuvvet kullanma yasağı Misak’ta yer almamaktadır. Misak’ta yasaklanan savaş olması, meşru müdafaadan söz etmeyi anlamsız hale getiriyordu. Briand Kellog Paktı da MC Misak’ına benzer biçimde yalnızca savaşı açık bir şekilde yasaklamış, savaş dışındaki kuvvet kullanmalara ilişkin ve meşru müdafaaya ilişkin bir düzenleme getirmemiştir (Aral, **a.g.e.**, s. 3-4).

⁶³³ BM Şartı’nın 51. maddesi şöyledir: “Bu Anlaşma’nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi’ne bildirilir ve Konsey’in işbu antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez”

⁶³⁴ Anthony Clark Arend and Robert Beck, **International Law and the Use of Force** (London, New York: Routledge, 1993), s. 31.

⁶³⁵ Meşru müdafaa hakkı, doğal hak olma özelliğine yapılan atıf nedeniyle, büyük ölçüde uluslararası örf ve adet hukukuna göre şekillendirilmiştir (Byers, **a.g.e.**, s. 77.).

sebeplerin, silahlı saldırı ile sınırlanarak, hakkın kötüye kullanılmasının önlenmeye çalışılmasıdır. Üçüncüsü ise, meşru müdafaa hakkının, Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alana kadar kabul edilen, geçici bir hak niteliğini kazanmasıdır.⁶³⁶

Meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için gereken ilk koşul, silahlı/askeri bir saldırının varlığıdır. Böylece, devletlerin geleneksel olarak başvurdukları misilleme ve zarara karşılık gibi savaşa varmayan askeri güç kullanımları ve uluslararası sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamak için, diğer devletlere yönelik askeri güç kullanımları hukuki olmaktan çıkmıştır.⁶³⁷ Zira meşru müdafaa'nın özü, terimin de içerdiği gibi savunmadır. Meşru müdafaa, ne geçmiş saldırılara yönelik bir misilleme ya da cezalandırmadır ne de gelecekte olması muhtemel saldırılara yönelik bir caydırma hareketidir.⁶³⁸

Meşru müdafaa hakkına başvuru hallerde, Güvenlik Konseyi'ne bilgi vermek ve onun harekete geçmesiyle birlikte meşru müdafaa hakkının kullanımına son vermek gerekmektedir. Güvenlik Konseyi'ne, bilgi vermek meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia eden tarafın görevidir.⁶³⁹ BM Güvenlik Konseyi'ne bildirme yükümlülüğünün nedeni, Konsey'in uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmek için gerekli gördüğü tedbirleri almasını sağlamaktır. Ancak UAD'ye göre, bu, şekli bir unsurdur ve Konsey'e bildirmeme meşru müdafaa hakkını ortadan kaldırmamaktadır. Daha önemlisi, meşru müdafaa hakkının kullanıldığının bildirilmemesi, söz konusu durumun Güvenlik Konseyi'nde tartışılmasına ve karar alınmasına engel değildir.⁶⁴⁰

⁶³⁶ Hangi saldırıların meşru müdafaa hakkının kullanılmasını sağlayacak saldırılar olduğunun belirlenmesi için, BM bünyesinde uzun tartışmalar yürütülmüştür. Buna göre silahlı saldırı kabul edilen bazı haller şunlardır; bir devletin ülkesinin ilhak edilmesi; bir devletin başka bir devletin ülkesini bombardımana tutması; kıyılarını ablukaya alması; bir devletin başka bir devlete birlik, lejyon vb göndermesi, anlaşma şartlarına aykırı olarak bir devletin bir başka devletin ülkesinde kalması, kara, deniz hava filolarına saldırması (Keskin, **a.g.e.**, s. 45, 48.); ayrıca bkz. (Aral, **a.g.e.**, s. 19.).

⁶³⁷ Aral, **a.g.e.**, s. 5.

⁶³⁸ Helen Duffy, **The War on Terror and the Framework of International Law** (Cambridge: CUP, 2005), s. 150.

⁶³⁹ Keskin, **a.g.e.**, s. 49.

⁶⁴⁰ Aral, **a.g.e.**, s. 39-40.

Ancak Güvenlik Konseyi'ne bildirmeme, pek çok devletin, meşru müdafanın yasal olmadığı yönünde değerlendirmede bulunmasına neden olmaktadır. Schachter'in belirttiği gibi, esasında ne zaman bir devlet meşru müdafaa iddiasıyla kuvvet kullansa, diğer devletlerce uluslararası hukuka aykırı davranmakla itham edilmektedir.⁶⁴¹ 1945'ten bugüne kuvvet kullanan devletler, 51. maddeye sık sık atıfta bulunmuşlardır. Kâğıt üzerinde, meşru müdafaa hakkı saldırıya uğrayanınıdır ve belirlemek kolaydır, ancak uygulamada biraz daha karışıktır. Zira genellikle çatışan iki devlet de meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia etmektedir.⁶⁴² Meşru müdafaa iddiasına sıkça başvurulmasının nedeni, devletlerin hangi saikle hareket ederse etsin kararlarını ve eylemlerini meşrulaştırmak istemeleridir. Meşruluk kaygısı, sadece uluslararası destek sağlamak için değil; kuvvet kullanmanın sonuçlarını azaltmak için de önemlidir.⁶⁴³

Ancak BM, uzunca bir süredir, çatışan taraflardan birisini saldırgan diğerini mağdur ilan etmek hususunda isteksiz davranmakta, daha ziyade tarafları süregiden çatışmaları sonlandırmaya davet etmektedir. Güvenlik Konseyi'nin bu tavrı, Konsey tarafından meşru müdafaa hakkının içeriği belirlenmediği için eleştirilmektedir. Ancak Gray'a göre, BM Güvenlik Konseyi'nden meşru müdafaa tartışmalarına açıklık getirmesi beklenemez, zira Güvenlik Konseyi, kuvvet kullanmanın kendisini reddetmektedir.⁶⁴⁴ Öte yandan uygulamada, devletlerin, Konsey'e bildirim yükümlülüğünü yerine getirmeyerek, meşru müdafaa iddialarının bir organ tarafından gözden geçirilmesine direndiklerine de tanık olunmaktadır.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ Schachter, **a.g.m.**, s. 97.

⁶⁴² Christine Gray, **International Law and the Use of Force** (Second edition, Oxford: OUP, 2004), s. 96.

⁶⁴³ Schachter, **a.g.m.**, s. 99.

⁶⁴⁴ Gray, **a.g.e.**, s. 97, 101.

⁶⁴⁵ Schachter, **a.g.m.**, s. 97.

Silahlı bir saldırıya karşı meşru müdafaa hakkının hukuki sınırları büyük ölçüde yapılageliş kuralları ile çizilmiştir. Caroline Vakası'nda⁶⁴⁶ geliştirilen ölçütler, UAD tarafından Nikaragua Davası'nda⁶⁴⁷ da tekrar edilmiştir. Buna göre, meşru müdafaa hakkının hukuki sınırları; zaruret, aciliyet ve orantılılıktır.⁶⁴⁸ Meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için söz konusu tehlikenin o anda ortaya çıkmış, ani, başa çıkılmaz ve başka hiçbir korunma yoluna başvurmayaya imkan bırakmayacak nitelikte olması gerekir.⁶⁴⁹ Kuvvet kullanma, barışçıl önlemlerin yetersizliği ya da bu tedbirlerin sonuçsuz kaldığı anlaşılana dek zaruri görülmemeli; saldırı ile meşru müdafaa arasında zamansal kopukluk olmamalıdır.⁶⁵⁰ Meşru müdafaa hakkının, statükonun korunması veya yeniden kurulmasıyla sınırlı olması gerekmekte ve kullanılacak araçların da saldırıyla orantılı olması gerekmektedir. Mümkün olduğunca az kuvvet kullanılmalı ve sivillerin en az zararı görmesi hedeflenmelidir. Aynı zamanda uluslararası hukukun meşru addetmediği savaş araç ve yöntemlerine başvurmadan kaçınılmalıdır.⁶⁵¹

Bu noktada, somut olaylarda, BM Güvenlik Konseyi'nin vereceği kararlar, bağlayıcı olmamakla beraber, uluslararası toplumun somut bir uyuşmazlığa ilişkin genel kanaatini ifade ettiği ve uluslararası sorumluluğa ilişkin güçlü bir delil oluşturduğu için önemlidir.⁶⁵² Kuşkusuz meşru müdafaa hakkını hukuka aykırı kullanmakla itham edilen devlet de, uluslararası hukukla bağlıdır. Ancak bu, hukukun devletlerin kuvvet kullanma

⁶⁴⁶ 1837'de yaşanan Caroline Vakası, özetle İngiltere'nin, ABD'ye ait Caroline gemisini, bağımsızlık isteyen gruplara destek verdiği gerekçesiyle yakarak Niagara Şelalesi'nden aşağı atmasıdır. Olay iki ülke dışişleri bakanlarının uzun yazışmalarının sonucunda, meşru müdafaaya ilişkin genel kuralların belirlenmesini sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Erdem Denk, "Önleyici Savaş," **Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü II**. Ed.: Fikret Başkaya (Ankara: Maki Basın Yayın, 2006, ss. 449-459), s.450.).

⁶⁴⁷ ABD 1982'de Nikaragua'daki yönetim karşıtı milis güçleri destekleyerek Nikaragua'ya müdahale etmiştir. Nikaragua 1986 yılında, bu müdahaleyi UAD'ye taşıyarak ABD'in Şartın 2/4. maddesini ihlal ettiğini savunmuştur. ABD ise, bu davada müşterek meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia etmiştir. Nikaragua Davası, Caroline Vakası gibi, meşru müdafaaya ilişkin tüm tartışmalarda önemli yer tutmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Gray, **a.g.e.**, 65-69.).

⁶⁴⁸ Aral, **a.g.e.**, 25.

⁶⁴⁹ Bu ölçüt Caroline Vakası yazışmalarında, ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster tarafından geliştirilmiştir (Denk, **a.g.m.**, s. 450.).

⁶⁵⁰ Aral, **a.g.e.**, 26, 28.

⁶⁵¹ Keskin, **a.g.e.**, s. 51; Aral, **a.g.e.**, s. 29.

⁶⁵² Aral, **a.g.e.**, s. 42.

niyetlerini etkileyip etkilemediği sorusunu yanıtlamamaktadır. Zira meşru müdafaayı kuvvet kullanmanın yegâne meşru sebebi kabul etmek, devletler arası ilişkilerde, askeri gücün belirleyiciliğini sona erdirmemiştir. BM Şartı ve diğer hukuki düzenlemelerle de açıkça ortaya konmuştur ki barış ve güvenliğin sağlanması ve sürmesi hukuki düzenlemelerden fazlasını gerektirmektedir.⁶⁵³

Nitekim Acheson'a göre, asıl sorun, meşru müdafaa hakkının hukuki olup olmadığı değil BM tarafından düzenlenip düzenlenemeyeceğidir. Lauterpacht'a göre de hak kesindir ve devletler de bireyler gibi meşru müdafaanın gerekliliğine ilk elden karar verir. Hukukun ve/veya mahkemelerin karar vermesi gereken şey meşru müdafaanın olup olmadığı, ne kadar ve hangi süreyle meşru müdafaaya başvurulması gerektiğidir. Ancak uluslararası alanda, devletlerin çoğu, meşru müdafaa çerçevesinde kuvvet kullanma hakkını yargısal sürece dâhil etmek istemez. Zira uluslararası kurallar, meşru müdafaa olmadığına karar verirse yasal dayanaktan yoksun kalırlar. Bu nedenle sorun yaratan nokta, meşru müdafaanın yargısal kontrolüne ilişkin düzenleme yapılmamış olmasıdır.⁶⁵⁴ Meşru müdafaa hakkının mevcut düzenlemesi, 1945 sonrası güvenlik algısı ve düzenlemeleriyle; BM Şartı, NATO Anlaşması ve Varşova Paktı, uyumludur.⁶⁵⁵ Ancak bugün gelinen noktada, özellikle saldırganların genelde devlet dışı aktörler olması meşru müdafaa hakkının kapsamı ve uygulamasına dair sorunları beraberinde getirmektedir.

3.2.1.2. Müşterek Meşru Müdafaa

Müşterek/ortak veya kolektif meşru müdafaa, ilk kez BM Şartı'nın 51. maddesi ile düzenlenmiş ve üye devletlere tanınmış doğal bir haktır. UAD'ye göre, müşterek meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. madde, bu konudaki yapılageliş kurallarını yansıtmaktadır. Buna göre, BM üyelerinden birisinin bir saldırıya hedef olması halinde,

⁶⁵³ Schachter, **a.g.m.**, s. 98.

⁶⁵⁴ **Aym**, s. 95-96.

⁶⁵⁵ Howard, **a.g.m.**, s. 38.

uluslararası barış ve güvenliğin korunması için müşterek meşru müdafaa hakkı kullanılabilir.⁶⁵⁶ Yine UAD'ye göre, müşterek meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesinin iki koşulu vardır. Bunlar koşullardan birincisi, silahlı bir saldırının mevcudiyetidir. UAD, Nikaragua Davası'nda, müşterek meşru müdafaa hakkına yol açan silahlı saldırı ile uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma yasağını ihlal eden ve orantılı karşı tedbirlerle bertaraf edilebilecek fiilleri ayırmıştır. Buna göre, eğer ortada orantılı karşı tedbirlerle bertaraf edilebilecek bir fiil varsa, müşterek meşru müdafaa hakkına başvurulamaz, mağdur devletin kendisi saldırgan devlete karşı orantılı tedbirler almalıdır.⁶⁵⁷

İkinci koşul ise, silahlı saldırının mağduru olan devletin başka bir devletten ya da devletler grubundan yardım talebinde bulunmasıdır. Divan'a göre, devletler, silahlı saldırı düzeyine varmayan saldırgan fiillere karşı müşterek meşru müdafaa hakkına başvuramaz. Silahlı saldırıya maruz kalan devlet, öncelikle durumdan uluslararası kamuoyunu derhal haberdar etmeli ve yardım talep etmelidir. Hakkı kullandığını iddia eden devletlerin her birinin ayrı ayrı silahlı saldırıya maruz kalması gerekmesede; bir silahlı saldırının varlığını kanıtlama yükümlülüğü, meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia eden devletlere düşmektedir.⁶⁵⁸

Tek başına meşru müdafaa hakkının kullanılmasında öngörülen zaruret hali, orantılılık ve aciliyet şartı, müşterek meşru müdafaa hakkının kullanılmasında da geçerlidir. Müşterek meşru müdafaa hakkı, tıpkı tek başına meşru müdafaa hakkı gibi geçici ve istisnai bir haktır, müşterek olması beraberinde başka hakları getirmez. Tek başına meşru müdafaada olduğu gibi, müşterek meşru müdafaa hakkının kullanılması halinde de, silahlı saldırıya maruz kalan devletin bu durumu derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirmesi gerekir.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ Gray, **a.g.e.**, s. 138; Schachter, **a.g.m.**, s. 112.

⁶⁵⁷ Aral, **a.g.e.**, s. 130-131.

⁶⁵⁸ **Aym**, s. 130.

⁶⁵⁹ Keskin, **a.g.e.**, s. 57; Aral, **a.g.e.**, s. 130-131.

Esasında, UAD müşterek meşru müdafaa hakkını, dar bir şekilde yorumlamayı tercih etmiş ve bu hakkın suistimaline imkan verecek yorum ve hükümlerden kaçınmaya çalışmıştır. Ancak bu sınırlama çabası, bizzat Nikaragua Davası'nda görevli Yargıç Schwebel tarafından eleştirilmiş; özellikle yardım talebinin örtük olamayacağı yazılı bir kural olmadığı, açıkça talep edilmese bile üye devletlerin yardıma gidebileceğini savunmuştur. Buna karşılık Yargıç Jennings, sınırlandırma konusunda hemfikir olup müşterek meşru müdafaa'nın kötüye kullanılmaya açık olduğunu; bu nedenle mağdur devlet tarafından açıkça talep edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁶⁶⁰

Uygulamada müşterek meşru müdafaa hakkına başvuru olan olay sayısı çok azdır. 1956'da SSCB'nin Macaristan'a, 1958'de ABD'nin Lübnan'a ve İngiltere'nin Ürdün'e; ve nihayet bugün ABD'nin Afganistan'a müdahalesi müşterek meşru müdafaa hakkının kullanımı olarak sunulsa da, literatürde gerek müşterek meşru müdafaa hakkının niteliğine, gerekse de böyle bir hakkın gerekliliğine ilişkin tartışmalar mevcuttur. Nitekim, Nikaragua Davası'nda görevli yargıçlardan Oda'ya göre, 1945'ten evvel tanınmayan bir hak, doğal bir hak olarak kabul edilemez.⁶⁶¹

Hans Kelsen'e göre de, müşterek meşru müdafaa hakkı kabul edilemez zira meşru müdafaa sadece saldırıya uğrayan ya da saldırı tehdidi altında bulunan devletin hakkıdır. Bowet'e göre ise, meşru müdafaa bireysel bir hak olsa da iki veya daha fazla devlet, içlerinden birisine saldırıldığında harekete geçmek üzere anlaşmışsa müşterek meşru müdafaa olabilir. Ancak bir devlet saldırıya uğradığında, diğeri yardıma geliyorsa, burada müşterek meşru müdafaa değil, uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi görevinin ifası vardır. Yine Nikaragua Davası'nda görevli yargıçlardan Jennings, müşterek meşru müdafaa'nın sanki bir devlet diğeri'nin vekiliymiş gibi, başkasının lehine yapılan bir savunma olmadığını vurgulayarak; müşterek meşru müdafaa varlık sebebini, bir devletin tehdit edilmesi ya da saldırıya uğraması tüm

⁶⁶⁰ Gray, **a.g.e.**, s. 152.

⁶⁶¹ Aynı, s. 135.

sistemi tehdit ettiğinde kolektif güvenliği korumak için harekete geçilmesi olarak açıklamaktadır.⁶⁶²

Aslında müşterek meşru müdafaa hakkının niteliği konusunda iki kamp mevcuttur. Bunlardan ilki, müşterek meşru müdafaanın, mağdur devlete yardım etmeyi sağladığı için değerli olduğunu savunur. Müşterek meşru müdafaa hakkının tanınmasının nedeni güçsüz devletleri korumaktır. İkinci görüşe göre ise, müşterek meşru müdafaa, dünya barışına yönelmiş bir tehdittir. Zira iç çatışmaların uluslararasılaşması ve süper güçlerin müdahale edebileceği zeminlerin artmasına neden olacaktır. Oysa amaç güçsüz devletleri korumaksa, süper güçlerin müdahil olabileceği olayları azaltmak gerekir.⁶⁶³ Aral'a göre, müşterek meşru müdafaa hakkının, BM Şartı'nda düzenlenmesinin amacı, Şart'ın bölgesel savunma örgütleri ile çatışmasını önlemek ve müşterek meşru müdafaa hakkını bölgesel savunma örgütlerinin düzenlemelerine bağımlı olmaktan kurtarmaktır.⁶⁶⁴ Ancak bölgesel savunma örgütlerinin faaliyetleri müşterek meşru müdafaaya denk düşmediği gibi, devletler de genellikle diğer devletlerin arasındaki çatışmalara, askeri olarak müdahil olmak istememektedir.⁶⁶⁵

Schachter'e göre ise, müşterek meşru müdafaanın BM Şartı'nda tanınması, bir yandan devletlerin, birleşerek bir başka bir devlete saldırmasını kolaylaştırmaktadır. Öte yandan ise, NATO gibi savunma örgütlerinin kurulmasını meşrulaştırmaktadır. Zira NATO⁶⁶⁶ ve Varşova Paktı, BM Şartının 51. maddesine dayanılarak kurulmuştur.⁶⁶⁷

⁶⁶² Schachter, **a.g.m.**, s. 112, 114.

⁶⁶³ Gray, **a.g.e.**, s. 156-157.

⁶⁶⁴ Aral, **a.g.e.**, s. 135.

⁶⁶⁵ Gray, **a.g.e.**, s. 135.

⁶⁶⁶ En uzun ömürlü ittifak olan NATO, II. Dünya Savaşını takip eden yıllarda kurulmuştur. Kuzey Atlantik Anlaşması 1949 yılında 12 devletçe imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Her ne kadar anlaşma imzalanırken açıkça düşman ilan edilmemişse de, Sovyetler Birliğine karşı güç birliği oluşturmak için imzalanmış ve kurulan İttifak Almanya'nın yeniden dirilmesine karşı bir sigorta olarak düşünülmüştür. Nitekim NATO'nun ilk Genel Sekreteri Lord Hastings Ismay İttifakın kuruluş amacını "Rusları dışarıda, Amerikalıları içeride ve Almanları aşağıda tutmak" Kore Savaşı başladığında Kuzey Atlantik Anlaşması "örgüt" niteliğini kazanmıştır. Çoğu düşünür için NATO'nun Soğuk Savaş döneminde ayakta kalması, Sovyetlerin saldırgan tutumu nedeniyle kaçınılmaz olmuştur (Duffield vd., **a.g.m.**, s. 300.).

⁶⁶⁷ Schachter, **a.g.m.**, s. 112-113.

Aslında NATO dahil, bölgesel savunma örgütleri ve onların rolüne dair tartışmalar barış ve güvenliğin bir arada değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Varşova Paktı ve başka bazı ortak savunma örgütleri bugün dağılmış olsa da; NATO dağılmak bir yana, eskisinden daha önemli askeri ittifak ve politik güç haline gelmiştir.⁶⁶⁸ Üstelik NATO her zaman üye devletler tarafından kendi güvenlik kaygılarını giderecek bir ittifak olarak anlaşılmıştır. Böylece 1990lar boyunca NATO'ya bağlı güçler, bir yandan Bosna, Kosova ve Afganistan'da kullanılırken; öte yandan teröre karşı bir güvence olarak düşünülmüşlerdir. Nitekim 11 Eylül saldırılarından sonra, NATO'ya bağlı kuvvetlere terörle savaş adına da başvurulmuştur.⁶⁶⁹

3.2.1.3. Önleyici Meşru Müdafaa

Devletlerin tek başına ve müşterek meşru müdafaa hakkı, BM Şart'ında öngörölmüş olan kuvvet kullanma yasağının istisnalarıdır. Daha evvel belirtildiği üzere, bir devletin meşru müdafaa hakkına başvurabilmesi için, silahlı bir saldırının mevcudiyeti gerekmektedir. Ne var ki teoride ve uygulamada, olası bir saldırıya karşı da meşru müdafaa hakkının varlığı savunulmaktadır. Önleyici meşru müdafaa olarak adlandırılan bu durum, özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra yeniden gündeme gelmiş ve önleyici savaş ve/veya önalıcı savaş⁶⁷⁰ olarak adlandırılan saldırıların önleyici meşru müdafaanın tarihsel gelişiminin sonucu olduğu savunulmuştur.⁶⁷¹

⁶⁶⁸ Öyle ki, NATO'ya BM operasyonlarında başvurulmuştur. 1999'da Çin ve Rusya'nın müdahale konusundaki itirazlarına rağmen, NATO'ya bağlı güçler Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ni, BM'den yetki almadan, bombalamıştır (Oudraat, **a.g.m.**, s. 844-845.).

⁶⁶⁹ Bu tehditlerden ilki NATO üyesi devletlerin sınır komşularında yaşanan bölgesel çatışmalar; ikincisi ise giderek artan terör saldırıları olmuştur (Duffield vd., **a.g.m.**, s. 301); (Clara Portela, "NATO and Humanitarian Intervention," **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham (Durham, North Carolina: CAP, 2003, ss 799-807), s. 801-802).

⁶⁷⁰ Bush Doktrini'nde önleyici savaş ile önalıcı savaş/vuruş kavramları dönüşümlü olarak birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Aslında bu iki kavram arasında bir fark mevcuttur. Zira önleyici savaş, vukuu muhtemel bir tehdidi ortadan kaldırmak için yapılan bir saldırıyı ifade eder ve hukuk dışıdır. Oysa önalıcı vuruş ya da savaş daha ziyade sezgisel, yakın bir tehdidi ortadan kaldırmaya yönelik harekâtları içermektedir ve kimi yazarlarca kabul edilebilir bulunmaktadır. Başkan Bush'un bu kavramları dönüşümlü olarak birbirinin yerine kullanması, Irak ve Afganistan müdahalelerini meşrulaştırma kaygısından kaynaklanmaktadır ve bir amaca hizmet etmektedir. Ayrıntılı tartışma için bkz. (Fatma

Uluslararası hukukta Caroline Vakası'ndan bu yana, bazı istisnai durumlarda, silahlı saldırı olmadan evvel meşru müdafanın kabul edilip edilemeyeceği tartışılmaktadır. Burada önleyici meşru müdafaa ile kastedilen “saldırı olmasa bile” değil, “saldırı olmak üzere/olmadan hemen önce”dir. Nitekim Jennings, “saldırı ya da çok yakın saldırı tehdidi, acil savunma gerekliliği, başka hukuki ve/veya filli alternatifin olmaması” halinde meşru müdafaa hakkının kullanılabilceğini belirtmiştir.⁶⁷² Ancak tüm tartışmalara rağmen, Soğuk Savaş süresince devletler, önleyici meşru müdafaa haklarını kullandıklarını iddia etmemiş; daha ziyade genişletilmiş bir meşru müdafaa iddiasına dayanmışlardır.⁶⁷³

BM Şartı'nın önleyici meşru müdafaa konusundaki tutumu açık değildir bu nedenle de 51. madde kimi tartışmalara konu olmuştur. Bu tartışmalar, özellikle, bir ülkenin başka bir ülkenin topraklarındaki teröristlere karşı güç kullanıp kullanmayacağı ile meşru müdafanın önleyici ya da ileriye yönelik bir askeri harekât hakkını içerip içermediği ve içeriyorsa derecesinin ne olacağına kilitlenmiştir.⁶⁷⁴ Bu noktada, uluslararası hukukta iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilkinde göre, Şart'ın 51. maddesi açıktır ve önleyici meşru müdafaa kesinlikle hukuk dışıdır. Zira meşru müdafaa hakkını doğuran mağdur olma olasılığı değil, mağdur olmaktır.⁶⁷⁵

Meşru müdafaa hakkı önleyici bir eylemi değil, bir devletin kendisini koruma hakkını içerir. Kaldı ki 51. maddede özellikle saldırganlık değil, silahlı saldırı öngörülmüştür. Nitekim Jeffery, bir istisnayı oluşturan 51. maddenin dar yorumlanması gerektiğini vurgulayarak; önleyici meşru müdafaa hakkı öngörülmüş olsa idi 53. maddenin düzenlenmeyeceğini söylemektedir. Jeffery'ye göre, silahlı saldırı koşulu,

Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi** (Ankara: USAK Yayınları, 2006), s. 240-242).

⁶⁷¹ Anthony Clark Arend, “International Law and Preemptive Use of Military Force,” **The Washington Quarterly**. Vol. 26, No 2: 89 – 103, (Spring 2003), s. 97.

⁶⁷² Denk, **a.g.m.**, s. 450.

⁶⁷³ Gray, **a.g.e.**, s. 130.

⁶⁷⁴ Byers, **a.g.e.**, s. 18.

⁶⁷⁵ Arend, **a.g.m.**, s. 92.

hukuken, haklıyı haksızı belirlemeyi sağlayacak uygulanabilirliğe sahiptir ve önleyici meşru müdafaa'nın olmaması BM anlaşması ile uyumludur.⁶⁷⁶

İkinci görüşe göre ise, BM şartı önleyici meşru müdafaa hakkını kaldırmamıştır. Zaten meşru müdafaa hakkı 51. maddede belirtildiği üzere, doğal bir haktır ve doğal bir hak olduğu için örf ve adet hukukunun devamlılığı esastır.⁶⁷⁷ Kaldı ki, BM Şartı, geleneksel tehditlerin geleneksel aktörlerle, yani devletlerce savuşturulacağını varsaymaktadır. Kitle katliam silahları ve terör geleneksel uluslararası hukuk tarafından öngörülmemiştir. Bu nedenle md. 2/4 ile yasaklanan devletlerin diğer devletlere saldırmasıdır ve 51. madde ile izin verilen de saldırı halinde doğal meşru müdafaa halidir.⁶⁷⁸ Astrat'a göre, eğer bir kuvvet kullanma varsa, bu tehdide karşı önleyici meşru müdafaa hakkı da vardır. Ayrıca, meşru müdafaa hakkına dayanarak yapılan ittifak anlaşmaları da gelecekteki olası saldırı tehdidine karşı yapıldığından, önleyici meşru müdafaa'nın uluslararası hukukça zımnen de olsa tanındığı düşünülebilir.⁶⁷⁹

Yine önleyici meşru müdafaa'nın kabul edilebilirliğini savunanlara göre, BM'nin öngördüğü güvenlik düzeni gerçekleştirilemediği için meşru müdafaa hakkını dar yorumlamak tutarlı olmayacaktır. Günün koşullarında meşru müdafaa'nın esnek yorumu kaçınılmazdır. Zira 51. madde silahlı saldırıyı öngörse de, "yalnızca silahlı saldırı" dememektedir; önleyici meşru müdafaa yapılageliş hukukunun bir parçasıdır ve nükleer saldırı tehdidi bunu zorunlu kılar.⁶⁸⁰ Cassese aşağıda sayılan hallerde önleyici meşru müdafaa'nın kabul dlebileceğini savunmaktadır⁶⁸¹;

⁶⁷⁶ Aral, **a.g.e.**, s. 113- 114.

⁶⁷⁷ Arend, **a.g.m.**, s. 92.

⁶⁷⁸ Nükleer kimyasal ve biyolojik silahlar BM şartı hazırlanırken zihinlerde yoktu terörizm ve kks nedeniyle muhtemel mağdurlar harekete geçme şansına sahip değildi ve zamanında iş işten geçmeden evvel de sahip değildir. Bu nedenle terör kampları kksnin geliştirildiği yerler birer yakın tehdittir (**Aynı**, s. 97-98.).

⁶⁷⁹ Aral, **a.g.e.**, s. 112-113.

⁶⁸⁰ **Aynı**, s. 52.

⁶⁸¹ Cassese, **a.g.m.**, s. 131.

1. Önleyici meşru müdafaa hakkını kullanacak olan devlet, bir başka devletçe korunan terörist grubun bir saldırı başlatmak üzere olduğuna dair kanıt olabilecek verilere sahip olmalı; ve bunları derhal BM Güvenlik Konseyi'ne sunmalıdır.
2. Öngörülen saldırı kısa süre içinde gerçekleşecek, toplu bir saldırı niteliği taşımalı ve başka türlü önlenememelidir.
3. Kullanılan güç beklenen saldırı ile orantılı olmalıdır.
4. Önleyici meşru müdafaanın amacı saldırıyı önlemekle sınırlı olmalıdır.
5. Söz konusu devlet Güvenlik Konseyi'nin iradesine tabi olmalı, eğer varsa veto hakkından vazgeçmeli, eğer haksız bulunursa verdiği zararı tazmin etmelidir.

Özetle, Casese'ye göre, “*çok ciddi bir silahlı saldırı tehdidinin varlığı, barışçı çözüm yollarının denenmiş yahut anlamsız olması ve tehdit altındaki devletin derhal harekete geçmesini gerektirmesi*” halinde önleyici meşru müdafaaya başvurulabilir. Ne var ki, yine Cassese'ye göre, önleyici meşru müdafaa kabul edilse bile her türlü önleyici saldırının meşru müdafaa olduğu biçiminde yorumlanmamalıdır. Zira önleyici meşru müdafaanın hukuken mümkün kılınması istismara açıktır.⁶⁸²

Nitekim bu istismara açıklık, 11 Eylül saldırılarından sonra gündeme gelen ve ABD'nin Ortadoğu'ya müdahalelerinin zeminini oluşturan Bush Doktrini ile kanıtlanmıştır. Daha da önemlisi, Bush Doktrini geleneksel önleyici meşru müdafaayı da aşarak, meşru müdafaanın kapsamının genişletilerek önalıcı ve/veya önleyici savaşın meşrulaşmasının zeminini de yaratmaya çalışmaktadır. ABD bu durumu “*farklı bir düşmanla farklı bir savaş: terörizmle savaş*” olarak sunmaktadır.⁶⁸³ Bush Doktrinini geleneksel önleyici meşru müdafaa anlayışından ayıran en önemli özellik, geleneksel meşru müdafaa ilkesinin kapsamını genişletme arayışıdır. ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi (NSS) gereği 2002'de yapılan bir açıklamaya göre, “*bugünün düşmanlarının amaçları ve yapabilecekleri çerçevesinde yakın tehdit ne kadar büyükse harekete*

⁶⁸² Aral, **a.g.e.**, s. 116-117.

⁶⁸³ Gray, **a.g.e.**, s. 159. Terörizme karşı savaş, Bush'un ulusal güvenlik doktrininin temel taşı oluşturmaktadır ve sivil özgürlüklerin korunacağı gerekçesiyle hukukun üstünlüğü anlayışının ortadan kaldırılmasını meşrulaştırma gerekçesidir. David Rockefeller'in ifadesiyle, “*Küresel dönüşümün eşliğindeyiz. İhtiyaç duyduğumuz tek şey, düpedüz büyük bunalımdır ve uluslar Yeni Dünya Düzenini kabul edeceklerdir.*” (Michel Choussudovsky, **Amerika'nın Terörizme Karşı Savaşı**. Çev.: Alpaslan Işıklı (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2010), s.377.).

geçmemenin bedelinin o kadar ağır” olacaktır. Başka deyişle yeni tehdidin terörist saldırılar ve kitle katliamı silahlarından kaynaklanması nedeniyle eski zorunluluk ilkesi anlam ifade etmemektedir.⁶⁸⁴

Ne var ki, meşru müdafaa hakkı, BM Şartı'nın 51. maddesinde düzenlenmiş ve sınırlar UAD'de tartışılmış bir haktır. Meşru müdafaa hakkı, devletlerin bağımsızca kullanabilecekleri bir hak değildir; hakkın anlamı, kapsamı ve sınırları uluslararası hukukça belirlenmektedir ve meşru müdafaa gerekçesinin hukuka uygunluğunu belirleyecek olan, bu hakkı kullandığını iddia eden devlet değildir.⁶⁸⁵ Byers'in belirttiği gibi, geniş bir önleyici meşru müdafaa hakkının kabulü uluslararası ilişkilerde tehlikeli belirsizliklere neden olacaktır. Her şeyden evvel, herhangi bir tehdit olasılığının önleyici bir harekât gerektirdiğine kimin karar vereceği; dünya halklarının önleyici meşru müdafaa görünüşü altında fırsatçı askeri müdahalelere maruz kalmasının nasıl engelleneceği tartışma konusudur.⁶⁸⁶

Bir başka sorun da, önleyici meşru müdafaayı gerektiren davranışların hangileri olduğunun hukuken nasıl belirleneceğidir. Zira nükleer silaha sahip olan tüm devletler ile henüz nükleer silah sahibi olmayan ve fakat geliştiren devletler diğerleri için tehdittir. O halde her devletin diğerine karşı önleyici meşru müdafaa hakkı vardır.⁶⁸⁷ Ancak meşru müdafaa hakkının bu kadar geniş yorumlanması, güçlü devletlerin sadece kendileri için değil, diğer devletler için de davranış kalıpları belirleyeceği anlamına gelecektir.⁶⁸⁸ Dahası, geniş yorum, uluslararası uyumsuzluklarda kuvvet kullanmayı

⁶⁸⁴ Arend, **a.g.m.**, s. 96. Nitekim yine NSS'ye göre, teröristler geleneksel silahları değil, kitle imha silahlarını kullanmaktadır ve ABD, düşman devlet, haydut devlet ilan ettiği “karşıtlarından” gelecek düşmanca eylemleri önlemek için gerekirse önceden harekete geçecektir (Choussudovsky, **a.g.e.**, s. 383-384.).

⁶⁸⁵ Aral, **a.g.e.**, s. 163.

⁶⁸⁶ Byers, **a.g.e.**, s. 103.

⁶⁸⁷ Arend, **a.g.m.**, s. 98. Ne var ki Arend, ABD'nin BM Şartının ölümünü ilan etmesinin en dürüst yaklaşım olduğunu savunmakla birlikte, bu ilanın gerçekleşmesi halinde neler olacağına da farkındadır. O'nun deyişiyle, “diğer devletler bu cenazeye sevinçle katılacak ve hukuksuzluğun tadını çıkaracaktır (Aynı, s. 101.).

⁶⁸⁸ Schachter, **a.g.m.**, s. 99-100.

kolaylaştıracak⁶⁸⁹; saldırganlıkları önlemekten ziyade teşvik edecek⁶⁹⁰ ve gücün ve nüfuzun hukuk üzerinde oynadığı rolü artıracaktır.⁶⁹¹

Arend, BM Şartı'nın, bugünün koşullarında öldüğünü bu nedenle de Bush doktrininin uluslararası hukuku ihlal etmediğini⁶⁹² savunmaktadır. Ancak BM Şartı, önleyici meşru müdafaaya ilişkin bir düzenleme yapmasa da, uluslararası barışa yönelik tehdit ve barışın bozulduğu hallerin tespiti ile gereken önlemlerin alınması hususunda Güvenlik Konseyi'ne geniş yetki vermiştir. Terör ve kitle imha silahları gibi sorunlarda BM'nin harekete geçmesini ve barışçıl çözümler bulmasını önleyen hukuki bir engel bulunmamaktadır.

3.2.2. Güvenlik Konseyi'ne Yetki Verilen Haller

BM'nin temel amacı uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktır ve bu nedenle BM Şartı uluslararası ilişkilerde, meşru müdafa hali ve Güvenlik Konseyi tarafından yetki verilen haller dışında, kuvvet kullanmayı yasaklamıştır.⁶⁹³ Güvenlik Konseyi'nin yetki verdiği haller, Şart'ın VII. Bölümü'nde düzenlenmiştir. Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölümden kaynaklanan yetkileri, kurucuların anlaşmazlıkların çözümünde müşterek güvenlik esasına göre hareket edileceği varsayımına dayanmış ve müşterek güvenliği sağlamak için askeri güce başvurulabileceği tehdidinin muhtemel saldırganlıkları önleyeceği düşünülmüştür.⁶⁹⁴

Bu bağlamda, Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini ya da barışın bozulduğunu tespit ederse harekete geçebilecektir. Güvenlik Konseyi, hangi hallerin barışı tehdit ettiğini ya da barışı bozulduğunu belirlemek konusunda geniş bir yetkiye

⁶⁸⁹ Aral, **a.g.e.**, s. 53.

⁶⁹⁰ **Aym**, s. 118.

⁶⁹¹ Byers, **a.g.e.**, s. 105.

⁶⁹² Arend, **a.g.m.**, s. 101.

⁶⁹³ BM Şartı ile sadece kuvvet kullanmanın yasaklanması değil, kuvvet kullanmanın Güvenlik Konseyi merkezli bir denetim sistemine kavuşturulması da amaçlanmıştır. Ancak ikinci amaç hiçbir zaman gerçekleştirilememiştir (Gray, **a.g.e.**, s. 195.).

⁶⁹⁴ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 54; Arend and Beck, **a.g.e.**, s. 51.

sahiptir.⁶⁹⁵ Güvenlik Konseyi, barışın bozulduğunu ya da tehdit edildiğini saptarsa, derhal 41. ve 42. maddedeki zorlayıcı önlemleri almak zorunda değildir.⁶⁹⁶ Barışı tehdit eden ya da bozan halin devam etmesi durumunda, Güvenlik Konseyi 41. veya 42. maddede öngörülen zorlama önlemlerini alabilir.⁶⁹⁷ Taraflar, Güvenlik Konseyi'nin 40. maddeye dayanarak yapacağı tavsiyelere uymak zorunda değildir. Ancak Güvenlik Konseyi'nin zorlayıcı önlemleri uygulama kararı tüm BM üyeleri için bağlayıcıdır.⁶⁹⁸

Güvenlik Konseyi'nin bu zorlayıcı önlemleri uygulayabilmesi için 43. ve 47. maddeler ile bir mekanizma öngörülmüştür. Şart'ın 43. maddesine göre, üye devletler, Güvenlik Konseyi'nin çağrısı ile ve özel anlaşma ya da anlaşmalar uyarınca, gerekli silahlı kuvvetleri ve geçit hakkını da içine almak üzere her türlü yardım ve kolaylığı Konsey'in hizmetine sunacaklardır. Anlaşmalar, söz konusu kuvvetlerin sayısını, niteliğini, hazırlık derecesini ve genel mevkiileri ile, sağlanacak kolaylık ve yardımın niteliği belirleyecektir. Bu anlaşmalar taraf devletlerin birinin anayasası ile de onaylanacaktır. 47. maddeye göre ise, uluslararası barış ve güvenliğin korunması, silahsızlanmanın düzenlenmesi ve ilgili konularda Güvenlik Konseyi'ne danışmanlık yapacak ve ona yardımcı olacak bir Askeri Kurmay Komitesi kurulacaktır. Askeri Kurmay Komitesi, Güvenlik Konseyi'nin yetkisi altında olacak ve Konsey'in emrine verilen tüm silahlı kuvvetlerin stratejik açıdan yönetilmesinden sorumlu olacaktır. Ne

⁶⁹⁵ Şart'ın 39. maddesine göre; "Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41 ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır."

⁶⁹⁶ Şartın 40. maddesine göre; "Güvenlik Konseyi durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. Madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü geçici önlemlere uymaya çağırabilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, iddialarını ya da konularını hiçbir biçimde zedelemes. Bu geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde Güvenlik Konseyi bunu gereğince dikkate alacaktır."

⁶⁹⁷ Şart'ın 41. maddesine göre: "Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir." Şart'ın 42. maddesi şöyledir: "Güvenlik Konseyi, 41. Madde'de öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerinin yapılacak başka operasyonları içerebilir."

⁶⁹⁸ Funda Keskin, **Birleşmiş Milletler ve Türkiye** (Ankara: Ekin Yayınları, 2005), s. 48.

var ki, uygulamada ne 43. maddedeki özel anlaşmalar yapılabilmiş ne de Askeri Kurmay Komitesi öngörüldüğü biçimde çalışabilmiştir.

Bu nedenle Güvenlik Konseyi zorlayıcı önlem almaya karar verdiği hallerde üye devletlere kuvvet kullanma izni vermiş veya kuvvet kullanmalarını tavsiye etmiştir. Şarttaki bu düzenlemelere rağmen, Güvenlik Konseyi, 1990 Körfez Krizi'ne kadar, ancak çok istisnai durumlarda, barışa yönelik tehdit ya da barışın bozulması durumlarının gerçekleştiğine karar vermiştir. Güvenlik Konseyi'nin kararı ile kuvvet kullanılması ise, veto nedeniyle uzun süre harekete gerçekleştirilememiştir.⁶⁹⁹ Soğuk Savaş boyunca Güvenlik Konseyi, ya ABD'nin ya da SSCB'nin vetosu nedeniyle, genellikle harekete geçememiştir. Ancak bu süreçte VII. Bölüm'de düzenlenen yetkilerini sınırlı sayıda da olsa kullanmıştır.

Bunlardan ilki, 1950 yılında Kore'ye düzenlenen askeri hareket, ikincisi 1960 yılında Kongo'ya yapılan müdahaledir. Daha sonra Arap-İsrail ateşkesi ve Rodezya müdahalesi gelmiştir. Böylece BM, VII. Bölüme dayanarak barış için kuvvet kullanmaya başlamıştır.⁷⁰⁰ Barışı sağlamak için çatışma bölgelerine gönderilen birlikler ise Barış Gücü olarak adlandırılmıştır. 1948-1988 yılları arasında 13 Barış Gücü⁷⁰¹ operasyonu düzenlenmiştir. Gray, Soğuk Savaş yıllarındaki barış gücü operasyonlarını dört döneme ayırarak incelemektedir; 1948-56 yılları başlangıç; 1956-67 yılları iddialı; 1967-73 yılları uykuda; 1974-87 yılları diriliş dönemidir. Operasyonların niteliği ve yürütülüşü arasında farklar bulunsa da, bu dönemdeki operasyonların hepsi, barışı koruma operasyonları adı altında değerlendirilmektedir.⁷⁰²

⁶⁹⁹ **Aym**, s. 49.

⁷⁰⁰ Weiss and Kalbacher, **a.g.m.**, s. 330.

⁷⁰¹ Soğuk Savaş dönemindeki Barış Güçleri, siviller, üye devletlerden gönderilen asker ve polislerden oluşmaktadır. BM Barış Gücü askerleri başlıkları nedeniyle, "mavi bereliler" olarak adlandırılmışlardır ve 1988 yılında Nobel barış ödülünü almışlardır (**Aym**, s. 329.).

⁷⁰² Gray, **a.g.e.**, s. 202.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte de, BM barış operasyonlarında, barışa yönelik tehditlerin kapsamından, barışı koruma operasyonlarından barışa zorlama operasyonlarına yönelik radikal bir değişim yaşanmıştır.⁷⁰³ Bu dönemde gözlenen bir başka değişiklik de, barış operasyonlarında insani kaygıların ve insani müdahaleye ilişkin tartışmaların artmasıdır. Tartışmaların ana eksenini, soykırım, kitle katliamı, etnik temizlik ve yaygın insan hakları ihlalleri ve açlık gibi durumları sona erdirmek için, BM tarafından insani müdahale yoluna başvurulup başvurulamayacağı oluşturmuştur. Nitekim bu dönemde, NATO'nun Kosova'ya müdahale etme gerekçesi insanlığa karşı işlenen suçları ve etnik temizliği sonlandırmak olmuştur.⁷⁰⁴ Barış operasyonları ve insancıl müdahaleye ilişkin teorik tartışmalar ve uygulama yeni soru ve sorunların doğmasına yol açmıştır. Örneğin, “Bir müdahale hangi koşullar altında meşru sayılacaktır?”; “Hangi durumlarda müdahale kaçınılmaz sayılacaktır?”; “Üye devletler başka ülkelerin vatandaşlarını korumakla yükümlü müdür?” En önemlisi, “Barışı sağlamak için kuvvet kullanılması meşru mudur?” Kuşkusuz bu soruların tek bir yanıtı yoktur ve teorideki tüm tartışmalara rağmen barış operasyonları ve insani müdahale 20. yüzyılın gerçeği haline gelmiştir.

3.2.2.1. Barış Operasyonları

Barış operasyonları, bir bölgedeki çatışmaların sona erdirilmesi, barışın tesisi, korunması, çatışmaların dirilmesinin önlenmesi ve barış halinin sürdürülmesini amaçlayan tüm faaliyetleri kapsayan bir şemsiye terimdir.⁷⁰⁵ Barış operasyonları

⁷⁰³ Weiss and Kalbacher, **a.g.m.**, s. 330. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası barış operasyonları “ikinci nesil BM operasyonları” “yeni barışı koruma”, “daha kapsamlı barışı koruma”, “genişletilmiş barışı koruma” olarak adlandırılmışlardır (Uğur Güngör, “Savaşın Değişen Niteliği ve Barışı Koruma,” **Savaş Farklı Disiplinlerde Farklı Yaklaşımlar**. Der.: Haldun Yalçınkaya (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, ss. 53-75), s. 54.).

⁷⁰⁴ Rolf Ekeus, “New Challenges for the United States,” **Turbulent Peace**. Eds.: A. Hampson, F. Osler, P.R. Aall (Washington DC: US Institute of Peace Press, 2001, ss. 517-529), s. 521; (Thomas G. Weiss, “Humanitarian Interventions in a New Era,” **The Future of Peace in The Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham (Durham, North Carolina: CAP, 2003, ss. 784-794), s. 784).

⁷⁰⁵ Nicola Johnston, “Peace Support Operations,” www.huntalternatives.org/download/38_peace_support.pdf E.T.: 02.05.2008.

genellikle amaçlarına göre sınıflandırılmaktadır; barışın tesisi operasyonları, barışı koruma operasyonları, barışa zorlama operasyonları ve barışın inşası operasyonları. Barışın tesisi operasyonları, diplomatik yollarla ve ateşkesin sağlanmasıyla çatışmaların durdurulduğu; tarafların barışçıl yollarla anlaşmaya ikna edildiği operasyonlardır. Barışı koruma operasyonları ise, ateşkes halinde yahut barış anlaşmalarının imzalandığı hallerde, halihazırdaki çatışmasız durumun BM Barış Gücü tarafından izlendiği ve gerektiğinde zor kullanılarak korunduğu operasyonlardır. Barış operasyonları, hükümet temsilcileri ya da sivil toplum örgütleri tarafından talep edilebilmektedir. Eğer meşru bir hükümet yoksa, BM Güvenlik Konseyi, sivilleri ve barışı korumak için kendiliğinden harekete geçebilmektedir. Barış operasyonları BM Genel Sekreteri tarafından yönetilir ve yürütülür.⁷⁰⁶

Aslında BM Barış Güçleri ve yürüttükleri operasyonlar, BM Şartı'nın ne VI. ne de VII. Bölümleri çerçevesinde ele alınabilir. Bu operasyonlar eski BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'ün belirttiği gibi, ancak yeni bir bölüme "Bölüm Altı-buçuk"a konulabilir.⁷⁰⁷ Bu operasyonlar Soğuk Savaş döneminde gelişmiş ve hukuka uygunlukları devletlerce sorgulanmamıştır.⁷⁰⁸ Zira uluslararası hukuk ve BM, teknolojik gelişmelerden, doğal kaynaklar üzerindeki taleplerden, yeni devletlerin doğuşundan, insan hakları mücadelelerinden ve bütün bu alanlardaki gelişmeler nedeniyle işbirliği gereksiniminden etkilenmiştir.⁷⁰⁹ Öte yandan, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden evvel üye devletler, baskın aktörler olarak karar alma mekanizmalarında yer alırken; Soğuk Savaş sonrasında BM kendi içinde sayısız bölüme, komite ve komisyona ayrılmış ve

⁷⁰⁶ Johnston **a.g.m.**, s. 33-35.

⁷⁰⁷ Güngör, **a.g.m.**, s. 54.

⁷⁰⁸ Gray, **a.g.e.**, s. 202. Soğuk Savaş sonrası dönemde, barış güçlerinin karşılaştıkları yeni sorunlarla başa çıkabilmeleri için, operasyonların kimi değişikliklere uğraması gerektiğinin ortaya çıktığı ilk olay Somali'de yaşananlardır. Barış güçleri Somali'de sivillere yardım dağıtırken, iç savaş koşulları nedeniyle işlerini yapamaz hale gelmişlerdir. Somali'de yaşananlardan sonra, 1992 yılında Güvenlik Konseyi kararı ile VII Bölüm çerçevesinde ne kadar güç gerekiyorsa kullanılmasına karar verilmiştir (Funda Keskin, "1980 Sonrası Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Türkiye'nin Katkısı," **Avrasya Dosyası, Yeniden Yapılan Ortadoğu, Özel**. Cilt no 9, Sayı no 4: 237 – 255, (Kış 2003), s. 241).

⁷⁰⁹ Schachter, **a.g.m.**, s. 68.

eylemleri sınırlı da olsa özerklik kazanmış ve moral değerler tarafından biçimlenmeye başlamıştır⁷¹⁰

Soğuk Savaş sonrasında barış operasyonlarının sayısında ve işlevlerinde artış yaşanmış; bu artış barış operasyonlarının niteliğinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Barış operasyonlarında yaşanan artışın ve niteliğinde yaşanan değişimin çeşitli sebepleri olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, BM Güvenlik Konseyi'nin ortaya çıkan krizlere müdahale etmek için anlaşmaya varmasının kolaylaşması olmuştur. İkinci neden ise, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, iç çatışmalarda yaşanan artış olmuştur. Bu dönemde devletler parçalanmış, yeni devletler ortaya çıkmış, süper güçlerce bastırılan etnik, dini, dilsel farklar çatışma nedeni haline gelmiştir. Öte yandan pek çok olayda, daha önce süper güçlerin nüfuz alanı varsayılan bölgelerde barışçı inisiyatifler geliştirilebilmiş ve barışçı çözüm tekniği olarak barış operasyonlarının gücü artırmıştır. Operasyon sayısını artıran bir başka unsur da, Soğuk Savaş sonrasında BM'nin uluslararası güvenliğin korunmasında ve barışın sağlanmasında daha fazla merkezi rol alacağına duyulan inanç olmuştur. Zira küreselleşme süreci, devletlerin birbirine bağımlılığını artırırken, müdahalelerin meşruiyetini sağlama kaygısını da artırmıştır.⁷¹¹

Yine Soğuk Savaş sonrası dönemde, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden unsurlar daha geniş bir çerçevede değerlendirilmeye başlanmış; kitlelerin katliamlardan, soykırımdan, zulümden ve insan hakları ihlallerinden korunması için, BM Güvenlik Konseyi tarafından kuvvet kullanmaya yetki verilebileceği kabul edilmiştir. İç çatışmalarda sivilleri hedef alan katliamların uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiğinin kabulüyle, BM tarafından, Bosna, Somali ve Ruanda gibi ülkelere müdahale edilmiştir.⁷¹² Sonuç olarak BM 1990lar boyunca komşu ülkeleri ve bölgesel güvenlik politikalarını da etkileyen iç çatışmalara öncelik vermek zorunda kalmıştır⁷¹³ Böylece bir yandan BM'nin barış ve güvenlik alanındaki faaliyetlerinin sayısında, diğer yandan

⁷¹⁰ Weiss and Kalbacher, **a.g.m.**, s. 326.

⁷¹¹ Güngör, **a.g.m.**, s. 56-58.

⁷¹² Weiss and Kalbacher, **a.g.m.**, s. 330.

⁷¹³ Oudraat, **a.g.m.**, s. 842.

faaliyetlerin doğasında değişiklikler olmuş; barış operasyonları ile üstlenilen görev türleri de önemli ölçüde değişmiştir.⁷¹⁴

Her şeyden evvel, çatışmaların niteliği değişmiştir. Bugünün çatışmaları, sadece düzenli ordular arasında değil, aynı zamanda milisler ile silahlı kuvvetler arasında cereyan etmektedir ve bu çatışmalarda asıl kurbanlar sivillerdir. Bu nedenle felaketin etkilerini en aza indirmek ve insan haklarını korumak, Soğuk Savaş sonrası barış operasyonlarının amaçlarından birisi haline gelmiştir. İkinci olarak, bugünün operasyonları çatışan taraflardan sivil toplum kuruluşlarına, hükümet temsilcilerinden finans kuruluşlarına dek, sayısız türde aktör içermektedir.⁷¹⁵

Üçüncü değişim, operasyonların faaliyet alanlarının, seçimleri izleme, insan haklarını gözlemlene, kamu yönetimi ile güvenliği ve adaleti sağlama gibi alanlarda sivil halkın eğitiminden, sosyo-ekonomik gelişim faaliyetlerine kadar uzanan yeni görevleri kapsamaktadır. Artan aktör sayısı ve faaliyet alanı ile beraber, barış operasyonlarına sivil unsurların katılımı da artmıştır. Dördüncü değişim, daha önceki barış operasyonlarının genellikle bir ateşkesten sonra fakat söz konusu olan çatışmanın çözümüne ulaşılmadan önce gerçekleştirilmesine karşın, bugün genellikle bir anlaşmaya varıldıktan sonra gerçekleştirilmesidir.⁷¹⁶

Pugh, barış operasyonlarında yaşanan değişimin, operasyonların yürütüldüğü devletlerin rızasını artırmasının yanı sıra, egemenliğin anlam değiştirmesini de sağladığını belirtmektedir. Soğuk Savaş'tan sonra egemenlik, artık devletlerin tebaa üzerindeki sınırsız tasarruf yetkisi olmaktan çıkmış, iyi yönetim ve insan hakları uygulamaları ile değerlendirilmeye başlamıştır. Barış operasyonlarının aktörlerindeki ve faaliyet alanlarındaki artışın sonucunda, örneğin, 1949'da Kaşmir'deki 500 millik ateşkes bölgesinde yalnızca 45 Barış Gücü personeli görev yaparken; 2006'da İsrail'deki ateşkes bölgesinde 15 000 personel görev almıştır.⁷¹⁷ Weiss ve Kalbacher'e

⁷¹⁴ Güngör, **a.g.m.**, s. 59.

⁷¹⁵ **Aynı**, s. 61-62.

⁷¹⁶ **Aynı**, s. 63-68.

⁷¹⁷ Michael Pugh, "Peace Operations," **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams (London, New York: Routledge, 2008, ss. 407-422), s. 408.

göre ise, yaşanan çarpıcı değişimlerden birisi de, uluslararası ceza yargılamasının kurumsallaşması olmuştur. Böylece BM'nin klasik yaptırımlarının yanı sıra mahkemelerin zorlayıcı gücü de devreye girmiştir. Yine aynı yazarlara göre, barışa yönelik tehdit algısının genişlemesi ile salgın hastalıklar; özellikle HIV/AIDS, uluslararası barışa yönelik tehdit kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır.⁷¹⁸

Ancak, barış operasyonlarının sayısındaki ve niteliğindeki değişimler beraberinde kimi sorunları da getirmiştir. Bunlardan ilki, Güvenlik Konseyi'nin anlaşmaya varması görece kolaylaşsa da, 5 daimi üye devletin barış operasyonlarına katılımının azalmış olmasıdır. Büyük güçler, kendi müdahalelerinin umutları artırdığını ama başarıyı garantilemediğini fark etmişlerdir. Daha da önemlisi büyük güçlerin barış operasyonlarındaki varlığı, çatışmaları daha şiddetli hale getirmeye başlamıştır. Zira çatışan taraflar, büyük güçleri kendi yanlarına çekebilmek için taktikler geliştirmeye ya da uymayacakları barış anlaşmalarını imzalamaya başlamışlardır.⁷¹⁹

İkincisi, artan iç çatışma sayısına rağmen kaynakların yetersiz olması, Güvenlik Konseyi'ni neden/nereye/nasıl müdahale edeceği konusunda zor seçimler yapmak zorunda bırakmıştır. Soğuk Savaş sonrası barış operasyonlarında insani kaygılar ağır bassa da, büyük güçlerin siyasi amaç ve hedefleri değişmediği için, müdahale edilecek bölgeler çıkar gözetilerek seçilmiştir. Öte yandan insani yardım barış operasyonlarının öncelikli amacı haline gelmiş ve fakat insani yardımın ulaştırılması kendi başına sorun haline gelmiştir.⁷²⁰

Yaşanan üçüncü sorun kendisini, BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'unda yaşanan tartışmalarda göstermiştir. Zira her devletin meselelere ve çözümlere yaklaşımı farklı olmuş; barış güçlerinden üstesinden gelebileceklerinden fazlası beklenmiştir. Barış güçleri daha fazla görev yüklendikçe, gönderildikleri bölgelerde tarafsızlıklarına dair ciddi şüpheler oluşmuş; çatışan taraflarca, çatışmanın diğer tarafı gibi algılanmaya başlamışlardır. Dördüncü sorun ise, barış operasyonları sayısı arttıkça yaşanan kaynak

⁷¹⁸ Weiss and Kalbacher, **a.g.m.**, s. 331.

⁷¹⁹ Oudraat, **a.g.m.**, s. 846-847.

⁷²⁰ **Aym**, s. 846-847.

bulma sorunu olmuştur.⁷²¹ Zira ihtiyaç duyulan asker sayısı ve harcama miktarı, BM'nin olanaklarını fazlasıyla aşmaktadır. Özellikle ABD'nin borçlarını ödememesi barış güçlerinin finansmanını giderek daha da zorlaştırmaktadır.⁷²²

İyimser ve idealist bir bakışla barış operasyonları negatif barışın tesisinden pozitif barışın tesisine uzanan faaliyetleri ifade etmektedir ve operasyonların uluslararası insan hakları hukukuna ve insancıl hukuka uygun olması beklenmektedir. Ancak Pugh'un belirttiği gibi, barış operasyonları, barışın olmadığı, ateşkeslerin ihlal edildiği ya da savaşın sürdüğü bölgelerde yürütülmektedir ve zaman zaman operasyonun kendisi bir savaş haline gelmektedir. Bu nedenle, barış teriminin kullanılması, bu operasyonların asıl özelliğini gizlemektedir. Yeni tür barış operasyonları, liberal barış ve demokrasi anlayışını dünyaya yaymanın bir aracı olarak kullanılmakta; ancak bu operasyonları nitelemek için kullanılan barış terimi, liberal değerlerin kurumsallaşması için askeri güce başvurulması nedeniyle zaman zaman kafa karıştırıcı olabilmektedir.⁷²³

Nitekim, Özdek'in belirttiği gibi, bugün yürütülmekte olan barış operasyonlarının öngörülen işlevlerine "kurumsal düzenlemeler, ekonomik reformlar" da eklenmiştir. Yaşanan pek çok örnekte, özellikle neo-liberal politikaların dayatılması, ekonomik, sosyal ve kültürel insan hakları açısından koşulları daha da geriye götürmektedir.⁷²⁴ Barış operasyonları ile, BM, gelişmiş devletlerin öngördüğü bir sivil toplum modeli ile devlet-birey ilişkisini çatışma bölgelerinde hayata geçirmeye çalışmaktadır. Ne var ki, operasyonların yürütüldüğü ülkelerin kaynakları ve bütünlüğü gözetilmeden yapılan sosyal mühendislikler, uzun vadede şiddeti beraberinde getirmektedir.⁷²⁵

⁷²¹ Aynı, s. 847-848.

⁷²² Keskin, a.g.m., s. 241.

⁷²³ Pugh, a.g.m., s. 409.

⁷²⁴ Yasemin Özdek, "Yeni Uluslararası Politikalarda İnsan Haklarının Yeri" **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları** (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000, ss. 11-60), s. 15.

⁷²⁵ Evren Balta, "Afrikadaki Savaşlara Karşılaştırmalı Bir Bakış," **Birikim**. Sayı 175-176: 15-26, (Kasım-Aralık 2003), s. 25.

3.2.2.1.1. Barışı Koruma Operasyonları

En genel tanımıyla barışı koruma, tarafsız uluslararası askeri ve sivil unsurların, çatışma ve krizlerin azaltılması ve sona erdirilmesi için eyleme geçerek barışı yeniden tesis etme faaliyetleridir.⁷²⁶ Eski BM Genel Sekreteri Gali barışı korumayı “*ilgili tarafların rızasıyla uluslararası barış ve güvenliğin korunması çerçevesinde çatışmaların önlenmesi ve barışın sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla zor kullanma yetkisi olmayan askeri ve sivil personelden oluşan BM varlığının zorunlu bölgeye yerleştirilmesi*” olarak tanımlamaktadır.⁷²⁷

Uluslararası Barış Akademisi'ne göre ise barışı koruma “*Taraflar arasında varılan anlaşmazlıkların, düşmanlıkların önlenmesi, sınırlandırılması, yumuşatılması ve sona erdirilmesi için asker, polis ve sivillerden oluşan çok uluslu gücün uluslararası bir yönetim çerçevesinde müdahale ederek barışı sağlamaya çalışmasıdır.*”⁷²⁸ Barışı koruma operasyonlarının temel amacı, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için, devletler arasında veya aynı devlet içinde farklı gruplar arasında ortaya çıkan çatışma ve/veya bunalımların kontrol edilmesine katkıda bulunmaktadır.⁷²⁹

Esasında barışı koruma (peacekeeping) kavramı, BM Şart'ında açıklanmadığı gibi BM Barış Gücü birlikleri de Şart'ta düzenlenmemiştir. Barışı koruma operasyonları, BM Şart'ında öngörülen ortak güvenlik sisteminin hayata geçirilememesi nedeniyle, yine BM tarafından, yaşanan acil problemlere çözüm olarak geliştirilmiştir.⁷³⁰ İlk olarak

⁷²⁶ Haldun Yalçinkaya, **Savaş** (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2008), s. 221.

⁷²⁷ Canan Ateş Ekşi, “Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Bölge Anlaşmaları veya Örgütlerinin Rolü,” **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**. Eds.: Refet Yinanç – Hakan Taşdemir (Ankara: Seçkin Yayınları, 2002, ss. 15 – 52), s. 42.

⁷²⁸ Uğur Güngör, “Savaşın Değişen Niteliği ve Barışı Koruma,” **Savaş Farklı Disiplinlerde Farklı Yaklaşımlar**. Der.: Haldun Yalçinkaya (Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, 2010, ss. 53-75), s. 53.

⁷²⁹ Ülkü Halatçı, “Birleşmiş Milletler Barış Operasyonlarının Tarihsel Süreçteki Dönüşümü,” **Yavuz Alangoya İçin Armağan** (İstanbul: İÜHF Yayınları, 2007, ss 837-873), s. 849.

⁷³⁰ Ortak güvenlik sistemi ile barışı koruma operasyonları birbirinden farklıdır. Ortak güvenlik sisteminde temel amaç saldırganı bulup durdurmak ve cezalandırmaktır. Barışı koruma operasyonlarında ise saldırgan aranmaz, temel amaç gerilimin arttığı yerlerde tarafsız biçimde barışı korumak ya da yeniden sağlamaktır. Barışı koruma, ortak güvenlik sisteminin yerini almak için ortaya çıkmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Güngör, **a.g.m.**, s. 53.); (Halatçı, **a.g.m.**, s. 839.).

1956 yılında⁷³¹ kurulan barış güçleri, ortak güvenlik sisteminden farklıdır. Zira ortak güvenlik sisteminde, amaç, saldırganı bulup durdurmak ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktır. Barış gücü operasyonları ise, böyle bir ortak düşmanın olmadığı ancak gerilimin arttığı yerlerde, barışın, tarafsız bir BM gücü tarafından koruması veya yeniden kurulması faaliyetleridir.⁷³²

Barışı koruma güçleri, meşru müdafaa dışında kuvvet kullanmaya başvurmeyen askeri gözlemci heyetleri veya hafif silahlı BM asker/polis ve sivil görevlileridir ve özellikle ateşkes bölgelerinde, sınır boylarında ya da tampon bölgelerde barış koşullarına uyulmasını gözetleyen barış görevlileri olarak hizmet verirler.⁷³³ Barış gücü operasyonları da genel olarak, gözlemci gruplar ve askeri güç içerenler olarak ikiye ayrılabilir. Gözlemci gruplar az sayıda kişiden oluşur ve yaşanan sorunlar hakkında rapor verirler. Askeri güç içeren gruplar ise, silahlı çatışmanın yaşandığı yere, daha fazla çatışma yaşanmasını önlemek, ilan edilmişse ateşkes koşullarını gözetmek, askerden arındırılmış bölgeyi tutmak ve dış müdahaleyi önlemek gibi amaçlarla yerleştirilirler.⁷³⁴

BM Barış Gücü, ilk olarak gözlemci ve tampon güç olarak çeşitli krizlerde kullanılmış;⁷³⁵ zaman içinde uygulamanın gelişmesiyle, uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacının bir bileşeni haline gelmiştir.⁷³⁶ Ancak Barış Güçlerinin hukuki dayanağı tartışmalıdır. Bir görüşe göre, BM Barış Gücü, ad hoc çözümleri ifade ederken; bir başka görüşe göre örf-adet hukukundan kaynaklanmaktadır. Kimi yazarlar BM Barış Gücünün hukuki dayanağının Şart'ın 29. maddesi⁷³⁷ olduğunu savunurken; kimi yazarlar da, bu hukuki dayanağın Şart'ın VII. Bölüm'ü olduğunu

⁷³¹ Yalçınkaya, **a.g.e.**, s. 221.

⁷³² Keskin, **a.g.m.**, s. 237.

⁷³³ Güngör, **a.g.m.**, s. 54.

⁷³⁴ Keskin, **a.g.m.**, s. 238.

⁷³⁵ Howard, **a.g.m.**, s. 44.

⁷³⁶ Ekşi, **a.g.m.**, s. 42.

⁷³⁷ Şartın 29. maddesine göre, "Güvenlik Konseyi, görevini yerine getirmek için gerekli gördüğü yardımcı organları oluşturabilir."

savunmaktadır.⁷³⁸ Johnston'a göre ise, barışı koruma hukuki dayanağını VI. Bölüm'den almaktadır.⁷³⁹ Öte yandan BM Güvenlik Konseyi, bir karar alırken Şart'ın herhangi bir bölümüne atıf yapmak zorunda değildir. Nitekim barışı koruma operasyonları da VI. Bölüme dayanılarak yapılmamıştır.⁷⁴⁰

Barışı koruma operasyonlarının genel ilkeleri tarafsızlık, ilgili tarafların rızası ve kuvvet kullanmamadır.⁷⁴¹ Bu ilkelere göre, siyasi müzakereler sürerken, silahsız ya da hafif silahlı BM güçleri, taraflar arasında güvenli bölge oluşturarak tarafların yeniden çatışmalarını önlerler ve sınırların denetimini sağlarlar.⁷⁴² Tarafların BM Barış Gücünün etkinliğine rıza göstermesi, barışı korumanın askeri-teknik bir sorun olmaktan ziyade, siyasi bir süreç olduğuna işaret etmektedir. Tarafsızlık ise operasyonun meşruluğu ve devamlılığı açısından önem taşımaktadır. Ortaya çıktıkları dönem itibariyle, kuvvet kullanmama, BM'nin çatışmaya taraf olmasını önleme amacını taşımaktadır. Zira meşru müdafaa dışında kuvvet kullanmama, barışı koruma operasyonlarını zorlama tedbirlerinden ayıran bir özelliktir. Ancak zaman içinde bu ilke esnemiş ve barış güçleri, sivilleri korumak, kamu düzenini sağlamak, barış sürecini desteklemek gibi nedenlerle kuvvet kullanmaya başlamışlardır.⁷⁴³

Özetle, BM Barış Güçleri'nin işlevleri ortaya çıktıklarında oldukça sınırlı iken zamanla, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, geleneksel rollerinin yanı sıra yeni işlevler de üstlenmişlerdir. Zira Soğuk Savaş sonrası dönemde iç çatışmalar yoğunlaşmış, Güvenlik Konseyi etkinleşmiş ve mevcut operasyonlar yetersiz kalmaya

⁷³⁸ Halatçı, **a.g.m.**, s. 847.

⁷³⁹ Johnston, **a.g.m.**, s. 33.

⁷⁴⁰ United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, United Nations 2008, http://www.peacekeepingbestpractices.unlb.org/Pbps/Library/Capstone_Doctrine_ENG.pdf E.T.: 22.04.2009.

⁷⁴¹ Yalçınkaya, **a.g.e.**, s. 222.

⁷⁴² Özellikle Soğuk Savaş döneminde, BM Barış Güçleri, ABD ve SSCB'nin doğrudan devreye girmelerini önlemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Güngör, **a.g.m.**, s. 59-61.).

⁷⁴³ Corinna Kuhl, "The Evolution of the Peace Operations, from Interposition to Integrated Missions," **Humanitarian Law, Human Rights And Peace Operations: Proceedings Of The 31st Round Table On Current Problems Of International Humanitarian Law, Sanremo, 4-6 September 2008**. Ed.: Gian Luca Beruto (2009, ss. 70-77), s. 74; (Ekşi, **a.g.m.** s. 47.).

başlamıştır. Daha önemlisi, barış güçlerinin kuvvet kullanma yetkilerinin meşru müdafaa ile sınırlı olması, sivillerin zarar görmesini önleyememiştir. Böylece, barışı koruma operasyonları, ateşkes ilan edilmesini sağlamaktan barış anlaşmalarının yürütülmesine, barışın inşasına ve barışa zorlamaya doğru evrilmiştir.

3.2.2.1.2. Barışın İnşası Operasyonları

Soğuk Savaş sonrası dönemde, çatışmaların genellikle iç savaş olarak tezahür etmesi, geleneksel barışı koruma faaliyetlerini yetersiz kılmaya başlamıştır. Böylece 1990'lı yıllarda barışı koruma operasyonları, giderek artan bir şekilde barışı inşa faaliyetlerini üstlenmeye başlamıştır. Dağılmakta olan devletlerde ortaya çıkan iç çatışmalara müdahale, ağır silahlarla donanmış tarafların varlığı nedeniyle daha sert önlemlere başvurmayı da zorunlu kılmıştır.⁷⁴⁴ Bu operasyonların hedefi çatışan tarafların yeniden yapılanması ve demokrasiye geçişlerinin mümkün olması için desteklenmeleridir. Bu bağlamda barışın inşası operasyonlarının iki amacı olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, istenmeyen yani şiddetin elimine edilmesi ve negatif barışın tesisi; ikincisi ise istenenin yani pozitif barışın inşası. Buna göre, barışı koruma çatışan taraflar arasındaki hattı belirlerken; barışın inşası çatışan taraflar arasında köprüler inşa etme amacına yönelmektedir.⁷⁴⁵

Bu nedenle bu operasyonlar seçimlerin izlenmesinden, silahların toplanmasına; idari kurumların oluşturulmasından yargı reformuna; en önemlisi polisin eğitiminden insan haklarının gerçekleştirilmesine uzanan bir dizi faaliyeti içermektedir. Ne var ki, faaliyet alanı böyle geniş olunca, barışın inşasının net bir tanımını yapmak zordur; uygulamada başarmak daha da zordur.⁷⁴⁶ Zira barış anlaşmaları genellikle çatışan tarafların üzerindeki uluslararası baskıların sonucunda imzalanmaktadır. Ancak bu, tarafların anlaşmayı içselleştirdikleri anlamına gelmediği gibi, siyasi iktidarların yapısal

⁷⁴⁴ Güngör, **a.g.m.**, s. 59.

⁷⁴⁵ Wendy Lambourne, "Post-Conflict Peacebuilding: Meeting Human Needs for Justice and Reconciliation," **Peace, Conflict and Development**. Issue 4: 1-24 (2004), s. 4.

⁷⁴⁶ Lambourne, **a.g.m.**, s. 3.

eşitsizlikleri gözettileri anlamına da gelmemektedir.⁷⁴⁷ Daha da önemlisi, barışın inşasında, “Savaşta zarar gören ülkeler kim tarafından, nasıl yeniden inşa edilecek?”tir sorusu yanıtız kalmaktadır. Bu operasyonların askerler tarafından yürütülmesi ise, demokratik bir sistemin kurulabileceğine dair haklı ve ciddi şüpheleri beraberinde getirmektedir.⁷⁴⁸

Spence'e göre barışın inşasını önemli kılan husus, çatışmanın sonuçlarından ziyade nedenlerine odaklanması, çatışma sonrası toplumun bütün kurumlarının yeniden biçimlendirilmesini öngörmesi, dayanışma, entegrasyon ve iletişimin sağlanması hedefine yönelmesidir.⁷⁴⁹ Barışın inşası operasyonları, sürdürülebilir barışın sağlanması için idari, yargısal, siyasal, ekonomik ve askeri yapıların yeniden ve barış koşullarına uygun inşasını içermektedir. Bu amaçla, BM tarafından, çatışan taraflar işbirliğinin sağlanması için gerekli adımlar atılmaktadır. Bu tür operasyonlar:

- Namibya ve Mozambik'te olduğu gibi, serbest ve adil seçimlerin düzenlenmesi ve denetimini;
- Orta Amerika'da olduğu gibi, silahların akışının ve askerlerin terhis edilmelerinin izlenmesini;
- Kamboçya'da olduğu gibi hükümet işlerinin denetimini, mültecilerin rehabilitasyonunu ve silahsızlandırma faaliyetlerini;
- El Salvador ve Kamboçya'da olduğu gibi, insan hakları yükümlülüklerinin izlenmesini;
- Eski Yugoslavya, Somali ve Mozambik'te olduğu gibi insani yardımın dağıtılmasına yardım edilmesini içermektedir.⁷⁵⁰

⁷⁴⁷ Howard Wolpe and Steve McDonald, “Democracy and Peace-Building: Re-thinking the Conventional Wisdom,” **The Round Table**. Vol. 97, No 394: 137-145, (2008), s. 138.

⁷⁴⁸ Pugh, **a.g.m.**, s. 409.

⁷⁴⁹ Spence'den aktaran Lambourne, **a.g.m.**, s. 3.

⁷⁵⁰ Güngör, **a.g.m.**, s. 60; Wolpe and McDonald, **a.g.m.**, s. 140.

Barışın inşası, çatışmanın bir daha çıkmasını önlemek üzere alınan önemleri kapsayan, karmaşık ve uzun vadeli bir süreçtir.⁷⁵¹ Ancak bütün bu çabalar dahi yeterli olmamaktadır. Nitekim barışın inşası ve demokrasi arasında kurulan ilişki kapsamında yürütülen çabalar Irak'ta başarısızlığa neden olmuştur. Zira demokrasi, sadece siyasal çoğulculuk ve rekabet ile değil, aynı zamanda ortak yaşama iradesi ve dayanışma ile mümkündür.⁷⁵² Bu durum ise, tarafların ve liderlerin samimi çabalarını gerektirmektedir. Barışın inşası sürecinde, tarafların birbirlerine güvenmesi, güvenlik ve yeniden biçimlendirilen kurumların sürdürülebilirliği esas olmalıdır. Aksi hallerde çatışmadan çıkan bir toplum, yeniden çatışmaya dönmektedir.⁷⁵³ Daha evvel belirtildiği üzere negatif barış, kırılğan bir süreçtir. Bu nedenle yasal düzenlemelerin ve kurumsal uygulamaların mümkün olduğunca yapısal şiddeti ortadan kaldırma hedefine yönelmesi gerekmektedir.⁷⁵⁴

3.2.2.1.3. Barışa Zorlama Operasyonları

Barış operasyonlarının Soğuk Savaş sonrası aldığı biçimlerden birisi de “barışa zorlama operasyonları”dır. Barışa zorlama operasyonlarının isim babası, çatışan tarafları barışa zorlamak için askeri birimlerin kurulmasını öneren eski BM Genel Sekreteri Butros Butros-Gali'dir. Butros-Gali, Barış Gündeminde, çatışan tarafların,

⁷⁵¹ United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, United Nations 2008, **a.g.e.**, s. 18.

⁷⁵² Wolpe ve McDonald'ın belirttiği gibi, parçalanmış toplumlarda, özellikle eski sömürgelerde ve sınırları başkalarının çizilmiş toplumlarda, gruplar kendilerini bir bütünün parçası hissedemezler. Her grup diğeri için yabancı, genellikle düşmandır. Bu ise demokrasi kültürünün oluşumunu engeller. Öte yandan birlikte yaşama iradesi dışarıdan dayatılan anlaşmalarla sağlanamaz. Liderlerin ve kanaat önderlerinin samimiyeti bu nedenle önemlidir (Wolpe and McDonald, **a.g.m.**, s. 139.).

⁷⁵³ Kirsti Samuels, “Post-Conflict Peace-Building and Constitution Making,” **Chicago Journal of Law**, Vol 6, No 2: 1-20 (2006), s. 2.

⁷⁵⁴ Samuels'e göre, bu süreçte anayasa yapımı önemli rol oynamaktadır. Zira anayasa yapımı devletin geleceğine dair ortak bir kararı belirttiği gibi, o geleceğin yol haritasını da gösterir. Anayasa, bir yandan yeni demokrasinin çerçevesi; öte yandan barış anlaşmasının bir parçasıdır (Samuels, **a.g.m.**, s. 2.). Önemli bir başka husus da, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden biçimlendirilmesini ve ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını sağlayacak politikaların benimsenmesidir. Polisin eğitimi özellikle bu bağlamda önem kazanmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet rollerine yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve bizzat barış güçlerinin karıştığı cinsel istismarların önlenmesi amacıyla operasyonlara üniformalı kadınlar dâhil edilmiştir. 2007 yılında 1500 kadın görevli istihdam edilmiş ve Liberya'ya 105 kadın polis gönderilmiştir. Ne var ki, üniformalı kadınların varlığı, geçmişi yüzyıllara dayanan erkek egemen yapıların hemen değişmesini sağlamadığı gibi, bizzat operasyon birliklerinde kadınların geri hizmetlerde tutulması önlenememektedir (Pugh, **a.g.m.**, s. 417.).

sivillerin korunması amacıyla, gerekirse kuvvet kullanma yetkisine de sahip BM güçlerince barışa zorlanması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁵⁵ Buna göre Güvenlik Konseyi barışın bozulduğunu yahut tehdit edildiğini yahut saldırganlık fiilini bulunduğunu tespit ettiği yerlerde, barışa zorlama operasyonlarına karar verebilecek ve gerekirse bölgesel örgütlerden yardım alabilecektir.⁷⁵⁶

Barışa zorlama operasyonları, klasik savaş durumundaki gibi askeri ilkelerle yürütülmektedir. Bu bağlamda barışı koruma ve barışa zorlama farklı ve aynı anda olmayan faaliyetlerdir.⁷⁵⁷ Boulden'e göre, barışa zorlama operasyonları, geleneksel barışı koruma ile zorlayıcı tedbirler arasında gri bir alanı oluşturmaktadır. Barışa zorlamanın temel amacı, tarafları ateşkese ve bir barış anlaşmasına zorlamaktır. Bu operasyonlar Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilen kuvvetlerce yürütülür ve bu kuvvetler meşru müdafaa dışında da kuvvet kullanmaya yetkilidirler. Barışa zorlama operasyonlarının tarafsız olması gerekmektedir. BM güçlerinin taraflara eşit mesafede kalarak, herhangi bir yargı ya da görüş belirtmemeleri gerekir. Barışa zorlama operasyonları için tarafların rızası aranmaz ancak rızanın varlığı operasyonun meşruluğu ve başarısı için önemlidir.⁷⁵⁸ Tarafları barışa zorlamaya yönelik bu operasyonlar aşağıdaki görevleri içermektedir:

- Muhalefet eden taraflar ya da silahlı çatışmada güç kullanan tarafa karşı uluslararası yaptırımlar uygulamak;
- Çatışma bölgelerini izole etmek, silahların bölgeye ulaştırılmasını ve silahlı oluşumlar tarafından bölgeye sızdırılmasını önlemek;
- Çarpışma eylemlerini durdurmayı reddeden bir savaşa karşı hava ya da füze saldırısı yapmak;

⁷⁵⁵ Michael W. Doyle, "War Making and Peace Making The United Nations' Post Cold War Record," **Turbulent Peace**. Eds.: A. Hampson, F. Osler, P.R. Aall (Washington DC: US Institute of Peace Press, 2001, ss. 529-556), s.531; (Jane Boulden, **Peace Enforcement: the United Nations Experience in Congo, Somalia, and Bosnia** (Washington: Greenwood Publishing Group, 2001), s. 14-15.

⁷⁵⁶ United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, United Nations 2008, **a.g.e.**, s. 18.

⁷⁵⁷ Güngör, **a.g.m.**, s. 70.

⁷⁵⁸ Boulden, **a.g.e.**, s. 3.

- Çatışmayı sınırlamak ve silahlardan arındırmak ya da kavgayı durdurmayı reddeden herhangi bir silahlı oluşumu kökünden halletmeyi amaçlayan görevleri icra etmek için çarpışma bölgelerine yeterli güçleri acilen göndermek⁷⁵⁹

3.2.2.2. İnsani Müdahale

İnsani müdahale, bir ya da birden fazla devletin, bir başka devlete, o devletin kendi yurttaşlarına olan insanlık dışı uygulamalarını durdurmak ve orada yaşayanların insan haklarını korumak amacıyla askeri müdahalede bulunmasıdır.⁷⁶⁰ Bu müdahale BM'nin klasik barışı koruma operasyonlarını olduğu kadar, gerektiğinde çatışmaya uzanabilecek operasyonları da kapsamaktadır.⁷⁶¹ İnsani müdahalenin iki amacı vardır. Bunlardan ilki BM'nin kurulmasından önce, güçlü Avrupa devletlerince geliştirilmiştir. Kaynağını, uygar bir devletin, yurttaşlarının asgari standartlarını sağlamakla görevli olduğu ilkesinden alan ve Avrupa emperyalizminin kapılarının açan bu yaklaşıma göre; bir devlet, kendi yurttaşlarını korumak amacıyla, bir başka devletin egemenlik alanına müdahale edebilecektir.⁷⁶²

20. yüzyılın ikinci yarısında, uluslararası toplumca kabul edilen ikinci yaklaşım ise, daha açık insani kaygılara dayanmaktadır. Bu yaklaşım bir devletin, yurttaşlığa bakılmaksızın, egemenlik alanında yaşayanlara insanlık dışı davranmasının kabul edilemeyeceği biçiminde meşrulaştırılmış ve doğal haklar, insanlığın kardeşliği ve kardeşinden sorumlu olma ilkesine dayandırılmıştır. Bu yaklaşım, egemenliğin, bir devletin hiçbir sınırlama olmaksızın dilediğini yapabileceği anlamına gelmediği

⁷⁵⁹ Güngör, **a.g.m.**, s. 69.

⁷⁶⁰ İnsani müdahale “askeri hümanizm” olarak da adlandırılmaktadır.

⁷⁶¹ İnsani müdahale kavramının tarihsel gelişimi sömürgecilikle paralel işlemiştir ve sömürgeciliğin meşru zeminini oluşturmuştur. Bu zeminin tipik görünümü medeniyetin, medeni olmayan bölgelere taşınması olmuştur. Bu zemin daha sonra, bir devletin kendi vatandaşlarını korumak adına bir başka devlete müdahale etmesi biçiminde genişlemiştir. İnsani müdahale kavramının tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Yasemin Özdek, “İnsani Müdahale: Emperyalist Yayılmanın Etik Mazereti,” **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları** (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000, ss. 65-126), s. 67-72.

⁷⁶² Thomas R. Gillespie, “Unwanted Responsibility Humanitarian Military Intervention to Advance Human Rights,” **Peace & Change**. Vol. 18, No 3: 219-243, (1993), s. 224.

anlayışının gelişimi ve insan haklarını korumak amacıyla normatif sınırlama sistemlerinin geliştirilmesiyle paralel ilerlemiştir.⁷⁶³

Kuşkusuz Soğuk Savaş sırasında, BM barış operasyonları, insanların güvenliği, insan hakları korunması meseleleri ya da yeni ortaya çıkan devletlerin devlet egemenliğinin gerektiği şekilde korunması gerektiği konusundaki genel ısrarını yansıtan insani müdahale amacı ile ilgilenmemiştir.⁷⁶⁴ Soğuk Savaş sırasında, ABD ile SSCB arasındaki rekabet, uluslararası olaylarda güç kullanımının yasaklanmasına herhangi bir istisna getirilmesini önlemiştir.⁷⁶⁵ İnsani müdahaleyi önleyen bir başka neden de, iç meselelere karışmama ilkesine uymanın tercih edilmesi olmuştur. Yine aynı dönemde, özellikle de-kolonizasyon sürecindeki üçüncü dünya ülkeleri, iki süper gücün emperyal tutumları nedeniyle insani müdahaleye kuşkuyla yaklaşmıştır.⁷⁶⁶

Soğuk Savaş'tan sonraki ilk büyük insani müdahale Amerika, Fransa ve İngiltere'nin Körfez Savaşı sonrası Irak'a müdahalesidir. Kürtler'e yönelik operasyonların durması için Şart'ın 2(7) maddesine dayanılmıştır. Her ne kadar bu güçler, müdahale esnasında insani gerekçelere dayanmasalar da; sonrasında İngiltere, bunun insani bir müdahale olduğunu açıklamıştır. Bu açıklama Daimi 5'ten gelen bir açıklama olduğu için ilginçtir.⁷⁶⁷ Nihayetinde Soğuk Savaş sonrasındaki gelişmeler ve krizler, devletlerin egemenlik ve iç meselelere müdahale etmeme hususlarındaki görüşlerini yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur. Özellikle Kosova ve Ruanda'da yaşananlar ve NATO'nun BM tarafından yetki verilmeden Kosova'ya

⁷⁶³ Gillespie tüm gelişmelere ve insan hakları sözleşmelerine rağmen, insan hakları hukuku kurlarının sert değil yumuşak hukuk kuralları olarak kaldığına; ihlal edilmeleri cezalandırılmadığına ve böylece devletlerin, bu kuralları uymakla yükümlü olmadıkları gelenek hukuku gibi değerlendirdiklerine işaret etmektedir (Gillespie, **a.g.m.**, s. 224-225.).

⁷⁶⁴ Güngör, **a.g.m.**, s. 60.

⁷⁶⁵ Byers, **a.g.e.**, s. 127. gerçekten de devletler, Soğuk Savaş sırasında insani müdahale doktrinini desteklememiş; müdahale yasağından yana tavır almışlardır. Uygulamada ise, halihazırdaki veto yetkisi, BM tarafından insani müdahaleye başvurulmasını önlemiştir (Özdek, 2000, **a.g.m.**, s. 82-83.).

⁷⁶⁶ Alex J. Bellamy, "The Responsibility to Protect," **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams (London: Routledge, 2008, ss. 422-438.), s. 424- 425.

⁷⁶⁷ Aoife O'Donoghue, "Humanitarian Intervention Revisited," **International Law**. Vol. 1, No 2: 165-175 (2005), s. 169.

müdahale etmesi, insani müdahaleye dair tartışmalarda bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.⁷⁶⁸

Tartışmaların iki ekol arasında geliştiği söylenebilir. İlk ekole göre, kuvvet kullanma yasağının istisnaları Şart'ta belirlenmiştir ve bunların dışına çıkılamaz.⁷⁶⁹ Müdahale karşıtlarına göre, BM Şartı insani müdahaleyi düzenlememiştir, daha da önemlisi, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğe aykırı bir durum gördüğünde BM bünyesinde harekete geçme imkânı her zaman vardır.⁷⁷⁰ Mevcut sistemde esas olan egemenliktir ve müdahale etmeme ilkesi sistemin temelidir. Üstelik sadece bir devletin değil, o devletin yurttaşlarının da dışarıdan yönelen bir askeri müdahaleden korunması gerekir.⁷⁷¹ İnsani gerekçelerle bile olsa askeri müdahale, olacağından daha fazla cana mal olur. Yaşananlar, dış güçlerin, sorunları daha kötü hale getirmeden kaç hayat kurtardığının sorgulanmasını gerektirir.⁷⁷²

Müdahale yanlıları ise, devlet egemenliğinin kesin bir kural olmadığını, aksine, BM Şartı insan hakları ihlallerini hiçbir surette korumadığı için, insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda egemenliğin gözetilemeyeceğini savunmaktadır.⁷⁷³ McDougal, Reisman gibi pek çok yazara göre BM Şartı geleneksel insani hukuku ihlal etmemekte, aksine insani hukukun kapsamını genişletmektedir. Zira Şart, insan ve insan hakları karakterlidir. Yine Sohn gibi başka yazarlara göre, devam eden köklü insan hakları ihlallerine karşı, devletlerin içişlerine karışmama ilkesinin bir hükmü yoktur; insan hakları ulusal değil, uluslararası bir meseledir.⁷⁷⁴

⁷⁶⁸ Oudraat, **a.g.m.**, s. 841; Bellamy, **a.g.m.**, s. 425.

⁷⁶⁹ Oudraat, **a.g.m.**, s. 844.

⁷⁷⁰ O'Donoghue, **a.g.m.**, s. 167.

⁷⁷¹ Stanley Hoffmann, "The Debate About Intervention," **Turbulent Peace**. Eds.: A. Hampson, F. Osler, P.R. Aall (Washington DC: US Institute of Peace Press, 2001, ss. 273-285), s. 277.

⁷⁷² Michael E. O'Hanlon, "Doing It Right: The Future of Humanitarian Intervention," **Brookings Review**. Vol. 18(4): 33-37, (2000), s. 33-34; (Thomas G. Weiss, "Humanitarian Interventions in a New Era," **The Future of Peace in The Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham (Durham, North Carolina: CAP, 2003, ss. 794-799), s. 795.

⁷⁷³ Hoffmann, **a.g.m.**, s. 277.

⁷⁷⁴ Gillespie, **a.g.m.**, s. 226-227.

Mesele, Kofi Annan tarafından 1999 yılında BM Genel Kurulunda gündeme getirilmiştir. Annan'a göre, diplomasinin işe yaramaması trajiktir, bu nedenle de kimi durumlarda barışı korumak için kuvvet kullanılabilir. Ancak barışın korunması aslen BM'nin görevi olduğundan, kuvvet kullanmaya başvurulacağı zaman BM sürece dâhil edilmelidir.⁷⁷⁵ BM Genel Kurulu da; insanları kendi devletinin zulmünden korumak, bir halka özgürlüğünü geri vermek ya da teröre karşı savaşmak gibi amaçlarla bir devlete müdahalede bulunulabileceğini kabul etmiştir.⁷⁷⁶ Özetle Annan, üye devletleri Güvenlik Konseyi'nde bir uzlaşma olmasa dahi müdahalede bulunmak konusunda bir ölçüt geliştirmeye teşvik etmiştir. Sonuçta, devletler, teoride ilk görüşten yana olduklarını açıklasalar da, uygulamada ikinci görüş kazanmış; iç meselelere karışmama ilkesi geçerli kalmak kaydıyla, kendi vatandaşlarına zulmeden devletlere müdahalenin kaçınılmaz olduğu fikri kabul edilmiştir. Böylece insani müdahale kuvvet kullanma yasağının istisnalarından birisi olarak değerlendirilmeye başlanmış ve BM Şartı'nın 2. maddesine aykırı olmadığı savunulmuştur.⁷⁷⁷

Başka deyişle, BM sisteminin dayanaklarından birisi olan "içişlerine müdahale etmeme" ilkesi, bir başka BM ilkesi olan insan haklarını korumak adına ihlal edilmesinin yolu açılmıştır.⁷⁷⁸ Örneğin Luban'a göre, insan haklarını korumak için bir devletin egemenlik hakkını ihlal etmekte beis duyulacak bir taraf yoktur, bir savaşın haklılığı ve haksızlığının ölçütü insan haklarının korunmasıdır. Buna göre, insan hakları ihlallerinin kabul edilemeyecek düzeyde olduğu durumlarda; soykırım, etnik temizlik, kitle katliamları gibi, müdahale kaçınılmazdır.⁷⁷⁹

Hoffman'a göre müdahale yanlıları, sözü edilen ve edilmeyen sınırların ve çelişkilerin farkındadır. Bu nedenle de Kosova'da olduğu gibi Güvenlik Konseyi'nin atlanarak müdahale edilmesinden yanadırlar. Kaygıları müdahalelerin başarıya ulaşması olduğu için Sırbistan'a ya da Haiti'ye müdahale etmekle, Çeçenya'ya müdahale

⁷⁷⁵ O'Donoghue, **a.g.m.**, s. 170.

⁷⁷⁶ Oudraat, **a.g.m.**, s. 844.

⁷⁷⁷ Oudraat, **a.g.m.**, s. 844; Bellamy, **a.g.m.**, s. 424.

⁷⁷⁸ Benlisoy, **a.g.m.**, s. 443.

⁷⁷⁹ Hoffmann, **a.g.m.**, s. 276.

etmemek arasındaki çelişkiyi görmezden gelirler.⁷⁸⁰ Bu noktada, insan haklarının yalnızca müdahale için bir aksesuar niteliği taşıdığını belirten Harding, insani müdahale doktrinini bir “çifte standartlar doktrini” olarak değerlendirmektedir.⁷⁸¹

Hemen belirtmelidir ki, insani müdahale konusunda teori⁷⁸² ile uygulama arasındaki ciddi farklar, bu konudaki tartışmaları da artırmaktadır.⁷⁸³ Zira kimi zaman, müdahale işlemekte olan süreçleri sekteye uğratmıştır. Örneğin Bosna’da etnik temizliği önlemek üzere yapılan müdahale, seçim sürecini sekteye uğratarak milliyetçilerin iktidara gelmesine neden olmuştur. Sierra Leone’de ise, müdahale, elmas madenlerini kontrol edenleri iktidara taşımıştır.⁷⁸⁴ Somali’ye müdahale ABD mallarına pazar açmaya yaramıştır ve Kosova müdahalesi NATO’ya saygınlık kazandırarak Avrupa’da istikrarı sağlamak amacıyla yapılmıştır.⁷⁸⁵

Gillespie’a göre ise, son elli yılda, uluslararası topluluk insan hakları teorisini oluşturmuş ve pek çok kural kabul etmiştir. Bir devletin çökmesi ve toplumun kaosa sürüklenmesi ve bir devletin halkının ya da halkının bir kısmının haklarını kasten, devlet politikası olarak ihlal etmesi, insan hakları ihlallerinin en aşırı biçimini

⁷⁸⁰ Aynı, s. 276.

⁷⁸¹ Jim Harding, “İnsani Müdahale Doktrini,” **Irak Dünya Mahkemesi Nihai Oturumu**. Haz.: Müge Gürsoy Sökmen (İstanbul: Metis Yayınları, 2006, ss. 71-94), s.73.

⁷⁸² Hoffmann’a göre, teoride pek çok insan için, Somali’ye gıda yardımı, savaş lordu Muhammed Farah Aideed’i tahtından etmeye yardım edecekti. Yine pek çoğu için, aksi yöndeki iddialara rağmen Ruanda’daki soykırımı önlemek mümkün değildi. Daha da önemlisi, müdahale iradesi, müdahalenin sonuçlarını göğüsleme iradesini de beraberinde getirecekti. Oysa ABD, Somali ve Ruanda’da böyle bir iradeye sahip değildi ve İngiltere ve Nijerya’nın çabalarına rağmen kimse Sierra Leone’de çaba harcamaya hazır değildi. (Hoffmann, **a.g.m.**, s. 277.).

⁷⁸³ Örneğin Akehurst’a göre, insan haklarının geliştirilmesi Şart’ın amaçlarından birisi olsa da, Şart devletler arasında kuvvet kullanma yasağını getirmektedir. Fairley ise, ilkesel olarak karşı olmasa hatta ahlaken savunsa da insancıl müdahale tartışmalarının yanlış yönlendirildiği kanısındadır. O’na göre insan hakları devletler arası güç oyunlarının bir bileşeni haline gelmiştir ve insan hakları müdahaleleri meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Fairley’in görüşleri iki ekolden etkilenmektedir. Bunlardan ilki insan hakları standartlarına uymayan devletlerin buna uymaları için zorlanmaları ama askeri müdahalenin olmaması. İkincisi ise başka hiçbir yol olmadığı açıkça görülüyorsa askeri müdahalenin gerekliliği (Gillespie, **a.g.m.**, s. 227-228.).

⁷⁸⁴ Martha Finnemore, “Paradoxes in Humanitarian Intervention,” http://www.cgpac.uci.edu/files/cgpacs/docs/2010/working_papers/martha_finnemore_humanitarian_intervention.pdf E.T.: 18.08.2010.

⁷⁸⁵ Aynı, E.T.: 18.08.2010.

oluşturmaktadır. Eğer uluslararası topluluk bir insan hakları hukuku oluşturup bunu rutinleştiremezse, insan hakları sözde kalacaktır. Öte yandan insani amaçlarla müdahale iki şeytandan birini seçmek anlamına gelir; ya kabul edilemez insan hakları ihlallerinin sürmesi ya da bu ihlalleri önlemek için gerekenin uluslararası toplumca yapılması.⁷⁸⁶ Bu nedenle soykırım, etnik temizlik gibi hallerle, bir devletin çökmesi sonucunda kitlelerin öldürülmesi ya da gıda, su gibi temel ihtiyaçların karşılanmaması nedeniyle ölüm tehdidine maruz kalması hali ile iç savaş halinde çatışmanın tarafı olmayanları korumak amacıyla insani müdahale mümkün olmalıdır.⁷⁸⁷

Müdahalenin gerekliliğini savunanlar, tezlerini “koruma yükümlülüğü”ne dayandırmaktadır. Buna göre, devletler kendi yurttaşlarını koruyamıyorsa, diğer devletlerin, o devletin vatandaşlarını ciddi insan hakları ihlallerinden koruması gerekmektedir. Ancak insan hakları ihlalleri ne zaman hayati kabul edilecektir? Kimler kimleri neden koruyacaktır? Bir devlet, kendi halkını, uzakta bir yerde hakları ihlal edilen insanları korumak için, çatışma bölgelerine gitmeye nasıl ikna edecektir?⁷⁸⁸ O’Hanlon’a göre, dünya üzerindeki pek çok çatışmanın hangisine silahlı müdahalede bulunulacağına karar vermek için ölüm sayısına, acının büyüklüğüne, müdahalenin güçler arasında savaşa neden olup olmayacağına ve askeri müdahale ile can kaybının düşük kalıp kalmayacağına odaklanılmalıdır.⁷⁸⁹

Sorun insani müdahalenin, çatışan değer ve normların arasında bir alana tekabül etmesinden kaynaklanmaktadır ve bu noktada bir başka önemli tartışma alanı da, self-determinasyon hakkı söz konusu olduğunda ne olacaktır. Nitekim ulusal kurtuluş mücadelelerine yardımcı olmak, self-determinasyon ve BM’nin amaçları bakımından kabul edilebilir olarak değerlendirilmekte; içişlerine müdahale etmeme ilkesinin ihlal edilmediği savunulmaktadır.⁷⁹⁰ Self-determinasyon ise, özünde şiddet içeren bir süreçtir ve kimi zaman kitlelerin hayatını kurtarmak adına yapılan müdahaleler, self-

⁷⁸⁶ Gillespie, **a.g.m.**, s. 220.

⁷⁸⁷ **Aynı**, s. 229-230.

⁷⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bellamy, **a.g.m.**, s. 423-424.).

⁷⁸⁹ O’Hanlon, **a.g.m.**, s. 794.

⁷⁹⁰ Schahter, **a.g.m.**, s. 85.

determinasyon hakkının gerçekleşmesini engellemektedir.⁷⁹¹ Özdek'e göre, insani müdahale uygulaması, insan hakları korumadığı gibi ihlal etmekte, daha fazla şiddete ve katliama yol açmaktadır. İnsani müdahale, insan haklarının bir parçası olan self-determinasyon hakkını ihlal ederek müdahaleci gücün egemenliğini, müdahale ettiği alana götürmesi ile sonuçlanmaktadır.⁷⁹²

Özetle insani müdahale yanlıları, Gillespie'nin işaret ettiği hususları vurgulamakta ve çok geç olmadan insan hakları ihlallerinin uluslararası toplumca durdurulması gerektiğini savunmaktadır. Ne var ki BM, bugüne dek bu hususta bir düzenleme yapmamıştır. Bu nedenle de BM sisteminin dışındaki müdahaleler artmaktadır.⁷⁹³ Müdahalelerin artması ise, müdahale karşıtlarının kaygılarını haklı çıkarmakta, hangi hallerde, nasıl müdahale edileceğine ilişkin belirsizlik, insani müdahale adı altında emperyal dayatmaları beraberinde getirmektedir.⁷⁹⁴ Devletlerin, müdahale sürecine çıkarları doğrultusunda dâhil olması, baskıcı yönetimleri ve insan haklarını bir araç olarak kullanmalarına neden olmaktadır. Öte yandan barışı sağlamak ve insan hakları korumak için askeri güce bel bağlamak, savaşın örtmecesidir ve insani amaçlar için savaşmak "haklı savaş" yaklaşımını beraberinde getirir. Oysa Beres'in belirttiği gibi, bir durumun haksız olması şiddete başvurmayı kendiliğinden meşrulaştırmaz.⁷⁹⁵

Üstelik askeri müdahale, kötü adamlara karşı değil, belli ilkeleri hayata geçirmek için olduğu için tarafsızlığı gerektirir ki, bu başka bir sorundur. Zira insani müdahale sürecinde dost-düşman ayrımı yoktur, bu da askeri çatışmayı güçleştirir. Askeri müdahalenin sonuçları da sorunludur, zira deneyimler göstermektedir ki, müdahale edilen alan, müdahale edildiği kadar kolaylıkla terk edilmemekte veya

⁷⁹¹ Finnemore **a.g.m.**, s. 10-11.

⁷⁹² Özdek, 2000, **a.g.m.**, s. 87.

⁷⁹³ O'Donoghue, **a.g.m.**, s. 173.

⁷⁹⁴ Özdek'in haklı olarak işaret ettiği üzere müdahaleleri mevcut eşitsiz, adaletsiz ve anti-demokratik uluslararası sistemden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Zira müdahaleler genellikle emperyalist bir yayılmacılık stratejisinin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Özdek, 2000, **a.g.m.**, s. 87.).

⁷⁹⁵ Gillespie, **a.g.m.**, s. 232.

edilememektedir.⁷⁹⁶ Kuşkusuz, aslolan, uluslararası sistemin insani müdahaleyi gerektirecek hallerin oluşmasını önleyecek biçimde yeniden yapılanmasıdır. Bu nedenle, kısa vadede, yeni ve ayrıntılı bir uluslararası insani müdahale doktrininin gerekliliği kaçınılmazdır. Bu yeni doktrin sorunların daha esaslı yaptırımlarla çözülememesi halinde askeri müdahaleye başvurmanın ve bunun uluslararası sorumluluğunu içermelidir.⁷⁹⁷ İnsani müdahale ilkesinin uygulanmasının koşulları uluslararası hukuk çerçevesinde, nesnel bir şekilde belirlenmedikçe, insani müdahale, uluslararası hukukun zorlanması bir araç olarak kullanılmaya devam edecektir.⁷⁹⁸

3.3. Barış Hakkının Gerçekleştirilmesinde BM'nin Rolü

Birleşmiş Milletler bugün gelinen nokta itibarıyla, dünyanın, üye sayısı en fazla ve faaliyet alanı en kapsamlı uluslararası örgütüdür. Kurulduğu yıl olan 1945'te 51 olan üye sayısı, 192'ye ulaşmıştır. 1945-1985 yılları arasında BM tarafından düzenlenen barış operasyonlarının sayısı sadece 13 iken, 1986-2006 yılları arasında, BM bünyesinde 47 barış operasyonu düzenlenmiştir. 2007 yılı raporlarına göre, Birleşmiş Milletler Barış Gücü operasyonlarında görev alan kadın-erkek personel sayısı 92,200'dür. BM Örgütü 10 Aralık 2001'de BM Nobel Barış Ödülü'nü almıştır ve Ödül Komitesi'ne göre "*dünya barışını sağlayacak tek yol Birleşmiş Milletler'in çizdiği yol*"dur.⁷⁹⁹

BM, aynı zamanda, insan hakları, kalkınma, yoksulluk, çatışmaların çözümü, mültecilerin sorunları gibi yakıcı sorunların, çeşitli organlar ve bağlı kuruluşlar aracılığıyla çözülmeye çalışıldığı yerdir. Ancak BM'nin bütün çabasına rağmen, insan hakları sorunları ve yoksulluk devam ettiği gibi silahlı çatışmaların, yapısal ve kültürel şiddetin varlığı sürmekte; dünyanın bazı bölgelerinde negatif barış dahi bir ütopya

⁷⁹⁶ Finnemore **a.g.m.**, s. 13-14.

⁷⁹⁷ Gillespie, **a.g.m.**, s. 219.

⁷⁹⁸ Köchler, **a.g.e.**, s. 435.

⁷⁹⁹ Oudraat, **a.g.m.**, s. 841.

olmayı sürdürmektedir. Başka deyişle, barışı kalıcı bir şekilde tesis etmek amacıyla kurulan bir örgüt, savaşları önleyemediği gibi savaşlarda zarar gören sivillere de gerekli yardımı tam anlamıyla yapamamakta; savaşların önlenmesi ya da sona erdirilmesi sürecinde ise büyük devletlerin çıkar ve isteklerinin gölgesinde kalmaktadır.⁸⁰⁰

Üye devletler, şiddete ve şiddet tehdidinde başvurmayacaklarını taahhüt ettikleri halde, savaşlar sürmekte, ülkeler işgal edilmekte ve hükümetleri devirmek, toprak elde etmek ve/veya anlaşmaya zorlamak için askeri güç kullanılmaktadır. Nitekim daha başlangıçta, kurucularının dünya barışını sağlamaya yönelik umutlarını ABD-SSCB çekişmesi kırmış⁸⁰¹; Soğuk Savaş süresince, dünya politikası, iki süper güç tarafından belirlenmiş ve BM ancak iki süper güç aynı fikirdeyse yahut biri ilgisiz duruyorsa eyleme geçebilmiştir.⁸⁰² Soğuk Savaş'ın sona ermesi umutları canlandırırsa da; Soğuk Savaş dengelerinin ortadan kalkması Örgüt'ün tamamen Kuzeyli devletlerin hegemonyası altına girmesine neden olmuş; Güvenlik Konseyi'nin kararları, hukuka uygun sayılsa bile ahlaken tartışılır hale gelmiştir.⁸⁰³ Bu durum ise BM'nin rolünü sorgulanır hale getirmiştir.

Öyle ki, farklı yazarlar, BM'nin aynı sorunlardaki rolünü farklı bakış açılarıyla değerlendirmektedir. Örneğin Falk, Somali ve Bosna Savaşındaki deneyimlerin BM'ye duyulan güvenin azalmasına ve dünyanın ABD öncülüğündeki ittifaklara bel bağlamasına yol açsa da; BM'nin Kosova'nın savaştan sonraki yönetiminin temel unsuru haline geldiğini vurgulamaktadır. Falk'a göre, BM benzer biçimde Sahra-altı Afrika'da da yaygın iç savaş şiddeti ve kaos gibi en kötü durumlarla başa çıkabilecek vazgeçilemez bir güç olmayı sürdürmektedir.⁸⁰⁴ Thakur da, BM'nin, "iktidar ile ilkeler, devlet-merkezli realizm ile evrensel idealizm arasında bir köprü; herkes için daha güvenli ve iyi bir hayat arzusunun sembolü; çatışan çıkarların tartışıldığı ve müzakere

⁸⁰⁰ Anar, 1999, **İnsan Hakları Küreselleşme...**, s. 36.

⁸⁰¹ Weiss and Kalbacher, **a.g.m.**, s. 326.

⁸⁰² Howard, **a.g.m.**, s. 35.

⁸⁰³ Yasemin Özdek, 2000, "Yeni Uluslararası Politikalarda İnsan Haklarının Yeri," **a.g.m.**, s. 54. Arundhati Roy'un belirttiği gibi, Irak'ın işgalinin BM tarafından desteklenmesi, işgali daha kabullenilebilir hale getirmeyecektir (Benlisoy, **a.g.m.**, s. 451.).

⁸⁰⁴ Falk, **a.g.e.**, s. 123.

edildiği bir forum; tüm bu amaçların ve planların gerçekleşmesini sağlayacak temel kurum” olduğunu savunmaktadır. Thakur’a göre, dünya BM sayesinde BM olmasaydı olacağından daha iyi ve güvenli bir yerdir.⁸⁰⁵

Anar’a göre ise, BM, Somali örneğinde olduğu gibi, dünyanın pek çok bölgesinde kuzeyli devletlerin politika ve çıkarlarını esas alan bir hat izlemekte ve savaştan doğrudan etkilenen bölge halklarının çıkarlarını gözetmemektedir. Hatta BM izlediği politikalarla sivillerin daha da mağdur olmasına yol açmaktadır. Yazara göre, “*BM artık yalnızca savaşları izleyen, mültecilerin bir bölümüne yetersiz yardımlar yapan ve istatistiki bilgiler içere raporlar düzenleyen, işlevsiz bir izleme komitesi*” haline gelmiştir.⁸⁰⁶ Benzer biçimde Özdek de, BM’nin uluslararası sömürgecilik sistemine son vermediğini; üçüncü dünyadaki yeni devletlerin biçimsel eşitliği ve bağımsızlığı tanınırken; bu biçimsel bağımsızlığı sınırlayacak üstün ortak amaçların formüle edilerek politikalar yürütüldüğünü savunmaktadır.⁸⁰⁷

Balta ise, BM’nin özellikle 1990’lı yıllarda müdahale ettiği olaylarda ezber çözümler geliştirerek; BM’nin devletlerin değişen niteliğini ve toplumun savaşla değişen yapısını analiz edemediğini vurgulamaktadır. Balta’ya göre, BM için uluslararası kamuoyunun gözetiminde yapılacak adil ve açık seçimler gibi ezber çözümler, barışa doğru atılacak adımların en önemlisidir, ancak bu ezber çözümler beraberlerinde daha beter felaketler getirmektedir.⁸⁰⁸ Kuşkusuz bütün eleştirilerde haklılık payı vardır ve Hobsbawn’ın belirttiği gibi mevcut uluslararası organların, özellikle BM’nin rolü yeniden düşünülme ve ele alınmak zorundadır.⁸⁰⁹

Benlisoy’un isabetle tespit ettiği üzere, BM gibi örgütler, birbirinden farklı iki yönü, iki ihtiyacı karşılayacak biçimde oluşturulurlar. Bunlardan ilki, popüler siyasete ve uluslararası düzeyde popüler meşruiyete dönüktür ve daha iyi, daha barışçı ve adil

⁸⁰⁵ Ramesh Thakur, **The United Nations, Peace and Security** (Cambridge: CUP, 2006), s. 2.

⁸⁰⁶ Anar, 1999, İnsan Hakları Küreselleşme..., **a.g.e.**, s. 36.

⁸⁰⁷ Özdek, 2000, “Globalizmin İdeolojik Hegemonyası...,” **a.g.m.**, s. 151-152.

⁸⁰⁸ Balta, **a.g.m.**, s. 24.

⁸⁰⁹ Eric Hobsbawn, **Küreselleşme Demokrasi Terörizm**. Çev.: Osman Akınhay (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), s. 17.

bir dünya vaat eder. BM de, bu yönüyle dünya halklarını ve onların barışa ve adalete dönük taleplerini ifade eden popüler algılanışını oluşturur. Öte yandan, örgütün içe dönük yüzü, yapılanışı tamamen farklıdır ve ilkinde karşıt ilkeler temelinde şekillenir ve hegemon gücün ihtiyaçları çerçevesinde oluşturulur. “*BM yapısında her devletin temsil edildiği etkisiz ve temsili mahiyetteki Genel Kurul ile asıl karar alıcı olan ve beş büyük güce veto hakkı tanıyan Güvenlik Konseyi arasındaki bu gerilim bu iki karşıt eğilimin biraradalığının örgütsel ifadesidir.*”⁸¹⁰

Ancak hemen belirtilmelidir ki, örneğin eski Yugoslavya’da, barışın yeniden sağlanması için gösterilen uluslararası çabalar bütününe bakıldığında, başarısızlığın nedeninin uluslararası hukukun eksikliği değil, uluslararası politik iradenin neredeyse yok olması olduğu görülür.⁸¹¹ Zira esasında uluslararası hukuk ideal anlamı ile savaşız bir dünyanın sözünü verse de⁸¹²; dünya üzerinde yaşanan sorunlar, uluslararası hukukta ve BM sisteminde şiddete başvurmaya ilişkin kararlar üzerinde hukukun ve ahlakın rolünün belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu belirsizliğin nedeni başvurulabilecek hukuki ya da ahlaki kuralların olmaması değil, aksine, ne zaman bir devlet kuvvete başvurursa, yahut ona karşı kuvvet kullanılsa, ahlaka ve insanlığa dair değerler ile hukukun yardımı çağrılmasıdır. Böylece herhangi bir şiddet kullanma eylemi hukukla meşrulaştırılabilir ya da mazur gösterilebilir hale gelebilmektedir.⁸¹³

Oysa BM’ye üyeliğin ana yükümlülüğü, BM Şartının 2/4. maddesi, açıktır; uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmak kesinlikle yasaktır ve Şart’ın hedefi ve amacı şiddeti hukuk dışı ilan etmektir.⁸¹⁴ Ne var ki, hep var olmakla ve durmadan bir misyonu üstlenmeye çağrılmakla birlikte BM’nin çatışmaların çözümünde belirlenmiş, sınırları çizilmiş bir rolü yoktur. Çoğu sorun kendine özgü koşulları dairesinde ve sorunun

⁸¹⁰ Benlisoy, **a.g.m.**, s. 447.

⁸¹¹ Byers, **a.g.e.**, s. 36.

⁸¹² Amacı devlet davranışlarında çatışmaları kaldırmak ve devletlerarası şiddeti en aza indirmektir. Bir sistem olarak adlandırılan uluslararası hukuk dikkatle hazırlanmış normlar, yasaklar, süreçler, uygulama ve kurumlar bütünüdür. Sistem bir üstün gücün hâkimiyetinde olmadığı için mutabakat ve sözleşmeye dayalı görülür. Hiçbir devlet bu sistemin dışında kalmaz. Ancak bütün ulus-devletler egemen ve bağımsız kabul edilir (Schachter, **a.g.m.**, s. 67.).

⁸¹³ Aynı, s. 73-74.

⁸¹⁴ Byers, **a.g.e.**, s. 26.

niteliğine göre belirlenen mekanizmalarla çözülmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle de BM'nin uyguladığı stratejiler ve giriştiği operasyonlar, daima değişen güç siyasetinin insafına kalmaktadır. Sistemde, gerçekten tarafsız olduğuna inanılacak ve Güvenlik Konseyi'nin ön iznine gerek duymadan harekete geçebilecek organların bulunmayışı, sorunların çözüm gözetilerek ele alındığı BM sisteminin belirgin boşluğudur.⁸¹⁵

Bu boşluk, kısmen, BM Şartı'nın bizatihi kendisinden kaynaklanmaktadır. Zira Geremek'in belirttiği gibi “*BM Şartı olağanüstü bir belge fakat 21. yüzyılın başında yeni bir uluslararası toplum yaratabilecek ve ona sağlam referanslar sunabilecek bir belge değil*”dir.⁸¹⁶ BM Şartı'nın mevcut normatif içeriği de, güç politikası ile belirlenmiştir ve evrensel insan haklarına dayalı gündemin tutarlı bir şekilde uygulamasına imkân tanımamaktadır.⁸¹⁷ BM Şart'ı ise neredeyse sadece negatif barışı esas alarak hazırlanmış; pozitif barışa pek az ilgi göstermiştir.

“Şart uluslararası ilişkilerde ülkeler arasındaki ekonomik sosyal dengesizlikleri gidermeyi, halkların ve azınlıkların haklarının tanınmasını, etnik ve dini gruplar arasındaki büyük anlaşmazlıkların barışçı ve önleyici yollarla çözülmesini hedefleyen bir değişime gidilmesi gerekliliğini büyük oranda ihmal etmiştir.”⁸¹⁸

Gerçekten, BM'nin mevcut yapılanmasıyla dünya ölçeğinde bir barışı tesis etmesi ve insan hakları sorunlarını çözmesi mümkün görünmemektedir. Örgüt'ün hantal yapılanması, ABD'nin BM içerisindeki baskın ve yönlendirici gücü, tek kutuplu yeni dünya düzeni gibi etkenler de göz önünde bulundurulduğunda BM'den, insan haklarına yönelik köklü uygulamalar beklemek hayalci bir yaklaşım olacaktır. Ancak sistemin ve Şartın tüm eksikliklerine rağmen, BM bünyesinde bugüne dek kabul ve ilan edilen bildirge, belge ve sözleşmeler, yetersiz ve eksik olsalar dahi, düşünüldüğünde, tüm bunların küresel çabaların sonucu olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.⁸¹⁹ Bu

⁸¹⁵ Hobsbawn, 2008, **a.g.e.**, s. 17.

⁸¹⁶ Bronislaw Geremek, “Barış Günümüzde Tahayyül Edilebilir mi?” Çev.: Devrim Çetinkasap **Barışı Hayal Etmek**. Ed.: Françoise Baret-Ducrocq (İstanbul: Metis Yayınları, 2005, ss. 119-122), s 121.

⁸¹⁷ Köchler, **a.g.e.**, s 435.

⁸¹⁸ Cassese, **a.g.m.**, s 129.

⁸¹⁹ Anar, 1999, İnsan Hakları Küreselleşme..., **a.g.e.**, s. 37.

nedenle uluslararası hukuk normlarının yaratılması, devletlerin tutumu ve genel olarak hukuki meşruiyetten; özel olarak da BM'den umudu kesmeden evvel bazı gelişmeler dikkate alınmalıdır.⁸²⁰

Zira BM savaşıyla mücadelede beklendiği ölçüde başarılı olamasa da, güvenlik problemleriyle uğraşırken, yavaş, istikrarlı, aralıksız fakat yeknesak hareket ederek, kuvvet kullanma yerine siyasi, ekonomik, hukuki ve kurumsal çaba harcamakta hayli başarılıdır.⁸²¹ Üstelik BM, tek bir devletin açıkça tehdit ve şantajlarına maruz kalsa da, mevcut uluslararası hukuki yapıda, devletlerin eylemlerinin meşruiyetinin tespitini sağlamaya yönelik çok taraflı tartışmayı sağlamaya en elverişli zemindir.⁸²² Bu yönüyle BM esasında bir mücadele alanı olarak değerlendirilebilir. *“Bu bakış açısından BM gibi kurumlar içinde yer alan emperyalist güçlerin çıkarlarının maddileştiği alanlar oldukları gibi, demokratik ve dönüştürücü ulus-ötesi siyasi mücadeleler için de başlangıç noktası olabilecek çatlakları ortaya çıkarabilir.”*⁸²³

Özetle Russet'in vurguladığı gibi, BM her zaman çabalamasa, çabaladığında da her zaman başarılı olamasa da, dünyanın çeşitli bölgelerindeki çatışmaların çözümünde önemli bir araçtır. BM'nin barış hakkının gerçekleştirilmesiyle ilişkisi de bu çerçevede düşünülmelidir. Zira BM küresel çevre problemlerinden üçüncü dünya ülkelerinin yaşadıklarına uzanan geniş bir çerçevede sorunların adının konmasını ve dünya ölçeğinde kabulünü sağlamıştır. Benzer biçimde dünya üzerinde savaşın korkunçluğuna dair farkındalığı beslemiş; iç çatışmaları “iç mesele” olmaktan çıkarmış; barışın bir insan hakkı olarak ilan edilmesini sağlamıştır. Şiddetin hüküm sürdüğü bir dünyada, barış hakkından söz etmek kimi zaman gerçekçi görünmese de, Bildirgelerin ve uluslararası çabaların dönüştürücü/zorlayıcı gücü ihmal edilmemelidir. İnsan hakları sorunları ile yapısal ve kültürel şiddetin nedenleri ve sonuçları birbirlerinden ayıramayacak, tek başına değerlendirilemeyecek kadar iç içedir.

⁸²⁰ Özbek, **a.g.m.**, s. 22.

⁸²¹ Thakur, **a.g.e.**, 19.

⁸²² Özbek, **a.g.m.**, s. 23.

⁸²³ Benlisoy, **a.g.m.**, s. 449.

Bu bağlamda, herhangi bir barış operasyonunun meşruluğunun sorgulanması da, ayrımcılık ve ırkçılığı yasaklayan hukuki metinlerin uluslararası kabulü de, sorunları çözemese de; onları görünür kılacak ve dünya devletlerini sorumluluk almak zorunda bırakabilecektir. Şiddetin sönmelenmesi ve pozitif barışın tesisi sadece BM Örgütü tarafından gerçekleştirilemez. İnsan hakları sözleşmeleri ve Halkların Barış Hakkı Bildirgesi, tam da bu noktada, barışın tüm insanlığın hakkı olduğunu hatırlattığı için önem kazanmaktadır. Kuşkusuz, BM'nin tek başına, tüm sorunlarla hesaplaşıp, toplumsal yapıları dönüştürme gücüne sahip olduğu söylenemez. Ancak, BM , *demokratik ve dönüştürücü ulus-ötesi siyasi mücadeleler için de başlangıç noktası olabilecek çatlakları ortaya çıkarabilecek bir mücadele alanı haline getirilebilirse*, mevcut durumun değişmesi/dönüşmesi ve barış hakkının gerçekleştirilebilmesi için meşru bir zemin yaratabilecektir.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı yılları, savaşın cephelerden şehirlere uzandığı, nasyonal sosyalizm ve faşizmin, iki ülkede, anayasal sınırlarda iktidara geldiği, dünyanın atom bombasıyla tanıştığı; savaşın bütün korkunç sonuçlarıyla birlikte, insanın insana yapabileceklerinin ve modern devletin örgütlü gücünün uzanabileceği yaşam alanlarının sınırsızlığının görüldüğü yıllar olmuştur. Bu yönüyle II. Dünya Savaşı hem insan hakları mücadelesi ve barış mücadelesi, hem de dünya halkları için bir dönüm noktasıdır. Esasında II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, savaşın dehşeti henüz hafızalarda tazeyken, yaşananların dünyaya bir ders olması gerektiği beklenmiştir.

Ne var ki bugün yapılan araştırmalar göstermektedir ki, dünyanın otuz üç ayrı bölgesinde çatışmalar devam etmektedir. Sayısal verilere göre son dört yılda iki milyonun üzerinde insan çatışmalar nedeniyle hayatını kaybetmiş; son iki yılda kırk iki milyon insan yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. BM üyesi devletlerin bütçelerindeki en büyük payı silahlanma harcamaları oluşturmaktadır. Üstelik 20. yüzyılda, devletler arasındaki çatışmalar cephelerde sürdürülmemekte, taraflar birbirlerinin sivil altyapı tesislerini yok etmeye yönelmekte ve çatışmalarda, askerlerden daha fazla sivil hayatını kaybetmektedir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 1990'lı yıllara dek süren Soğuk Savaş dönemi ise, çatışmaların görece az yaşandığı; buna karşılık nükleer savaş korkusunun tüm dünyaya hakim olduğu bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda, dünya halklarının önemli bir bölümünün darbelerle, bizzat vatandaşı oldukları devletlerce katledildiği bir dönemdir. Başka deyişle darbelerin hüküm sürdüğü bölgelerin, devlet şiddetinin en acımasız yüzüyle karşılaştığı, çatışma yaşanmayan bölgelerin ise atom savaşı korkusuyla hayatlarını sürdürdüğü bir dönemdir.

Tüm bu ve eklenebilecek başka nedenlerle II. Dünya Savaşı sonrası dünya barış mücadelesi açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Zira bu dönemde barışın, savaşın olmaması halinden daha kapsamlı bir durumu ifade ettiği; sadece savaşların değil şiddetin her türünün aslında insanlığı barış içinde yaşamaktan alıkoyduğu anlaşılmıştır.

Böylece barış ile şiddet arasında bir karşıtlık ilişkisi kurulmuş; şiddetin yapısal ve kültürel boyutları tartışılmaya başlanmıştır.

Şiddete dair çözümlenmeler, beraberinde barışın ne olduğuna ve nasıl olması gerektiğine dair tartışmaları getirmiştir. Barış, tek başına bir değer olarak ele alınmaya, teorisi yapılmaya başlanmış ve bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Barış mücadelesi, barış araştırmalarının temellerini atmış ve dünya genelinde barış enstitüleri kurulmaya başlanmıştır. Bir yandan kitlelerin barış talebi; öte yandan barışın her yönüyle tartışılmaya başlanması sonucunda da barış bir insan hakkı olarak ilan edilmiştir.

Ancak barış hakkının konusu, niteliği, muhatapları ve unsurları tartışmalıdır. Zira barış hakkının nasıl korunacağı, ihlalinin nasıl önleneceği, muhataplarının kimler olacağı gibi sorular, barışın bir insan hakkı olamayacağı; olsa olsa insanlık hakkı olabileceği itirazını beraberinde getirmiştir. Esasında ise barış hakkının konusu, pozitif barışın gerçekleştirilmesidir ve barış hakkı tüm bireylerin, halkların ve gelecek nesillerin hakkıdır. Barış hakkının ihlali halinde başvurulacak bir yargı mekanizmasının olmaması, hakkı konusuz ve muhatapsız bırakmamaktadır.

Öte yandan barış hakkının korunması için spesifik bir yargılama mekanizması geliştirilmeden dahi bu hakkı korumak mümkündür. Örneğin, bir çatışmada yer almama hakkı, barış hakkı çerçevesinde korunan bir hak olabilecek; savaş propagandasının, ırkçılığın ve ayrımcılığın yasaklanması çerçevesinde yapılacak düzenlemeler, ülke içinde barış hakkının korunmasını sağlayabilecektir. Bundan başka barış hakkının anayasalarda yer alması, çatışma bölgelerine asker gönderilmesinden, sınırlara mayın döşenmesine, askeri harcamalardan füze kalkanlarının kurulmasına uzanan uluslararası meseleleri, içeride barış hakkı çerçevesinde tartışmayı mümkün kılabilecektir.

Hemen belirtmelidir ki, barış hakkına dair tüm tartışmalar bütün insan hakları için geçerlidir. İşçilerin oy kullanması, kadınların en azından liberal hukuk sistemlerinde erkeklerle eşit kabul edilmesi gibi pek çok gelişme, insan hakları mücadelesinin sonucudur ve yakın zamana dek hayal dahi edilememiştir. Özetle barış hakkının uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile anayasalarda düzenlenen bir hak haline gelmesi, yargının barış hakkının nasıl korunacağına dair mekanizmalar geliştirmesini sağlayabilecektir. Zira barış hakkı, barışın haklılaştırılması ile ilişkilidir.

Yaşananlar göstermektedir ki, istendiğinde, dünya üzerinde yaşanan tüm savaşlara, ulusal-uluslararası güvenlik, terörizm, özgürlük, hatta dünya barışını sağlamak gibi uygun gerekçeler bulunabilir. Daha önemlisi, günlük yaşamdan dile, dilden siyasete uzanan ve aynı zamanda, kültürel bir gerçeklik olan şiddet de, savaşlar gibi haklılaştırılabilir. İşte barışa insan hakları perspektifinden yaklaşmak, barışın, her türlü haklı savaştan daha üstün olduğu gerçeğinin bilinçlerde yer almasını sağlamak bakımından olduğu kadar; kültürel şiddeti sorgulamak bakımından da önemlidir.

Sorunun bir başka boyutu da şiddetin, aynı zamanda kitleleri manipüle ederek, onları ölmeye ve öldürmeye hazır hale gelmesini sağlayan süreçleri de kapsamıdır. Bu süreçler sadece silahlanma ve askeri hizmette bulunmayı değil; doğrudan çatışmalarda yer almayacak sivillerin de savaşı içselleştirip olağanlaştırması, hatta kutsallaştırması süreçlerini kapsar. Bu açıdan bakıldığında, bir insan hakkı olan vicdani red hakkının, tutarlı bir anti-militarist sorgulamayla birlikte, bireylerin çatışmalarda yer almama hakkını güvence altına alacağı söylenebilir. Tutarlı bir anti-militarist sorgulama, beraberinde silah sanayinin ve askeri faaliyetlerin mali sorgulamasını da getirecektir zira savaş iktisadi bir faaliyettir.

Bu bağlamda, silahlanma yarışı, devletleri sürekli daha fazla silahlanmaya yöneltmekte; silaha harcanan para, bir yandan gelecek nesilleri tehdit ederken, öte yandan kimi durumlarda, bugünün nesillerini, hiç bilmedikleri geçmiş savaşların borçlarını ödemek zorunda bırakmaktadır. Daha fazla silah daha fazla tehdit anlamına geldiği gibi, insanların daha güvensiz, daha adaletsiz ve şiddet dolu bir dünyada yaşamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, barış ile güvenlik arasındaki ilişki, silahlar üzerinden kurulamaz. Barış ile güvenlik arasındaki tek ilişki, tek tek insanların bireysel, sosyal ve ekonomik güvenliğinin sağlanmasıdır. İnsani güvenlik kavramı ile açıklanmaya çalışılan bu güvenlik anlayışı, adil, barışçı, şiddetten ve şiddet tehdidinden uzak bir dünya yaratma arayışını ifade etmektedir.

Şiddetin yapısal boyutunu sorgulamak ve ifşa etmek ise, mevcut ulus-devlet anlayışı ve onun kutsalları ile olduğu kadar, uluslararası sistemi sorgulamak açısından da önemlidir. Böylece mevcut yapıların dönüştürülmesinin yollarını aramak mümkün olacaktır. Bu noktada II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler, dünya

devletlerinin barış özleminin ifadesi olarak okunabileceği gibi, galip devletlerin dünyayı biçimlendirme çabası olarak da okunabilir.

Öte yandan, barış operasyonları ve insani müdahale gibi pratikler, halihazırdaki eşitlikten uzak yapının sonucu olduğu kadar sebebidir de. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra yaşananlar, ABD'nin Irak'a ve Afganistan'a müdahalesi ve artan terör saldırılarının günlük yaşamları tehdit ettiği “yeni dünya düzeni”nde, Birleşmiş Milletler başarısız olmaktadır. Ancak Birleşmiş Milletler'den umudu kesmek için de henüz erkendir. Barış operasyonları ve insani müdahale pratiklerinin yarattığı huzursuzluklar er ya da geç barışın şiddet kullanarak sağlanamayacağı gerçeğini gösterecek ve başka arayışları getirecektir.

Barışın özellikle pozitif barışın tesisi, uzun erimli ve her öznenin yoğun mücadelesini gerektiren bir süreçtir. Bu süreçte hiçbir kurum tek başına başarılı olamaz. Kuşkusuz dünya barışının nasıl sağlanacağı ve sürdürüleceği hususu, barış araştırmalarının en önemli çalışma alanını oluşturmaktadır. Hukuk disiplininin meseleye katkısı ise iki yönlü olarak düşünülebilir. Bunlardan ilki, şiddetin sonuçlarıyla hesaplaşmayı hedefleyen düzenlemelerdir. Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması gibi hukuki düzenlemeler bu kapsamda değerlendirilebilir. Yasaklar ve cezalar içeren bu düzenlemeler, eksik ve yetersiz dahi olsalar barış mücadelesinde önemli evreleri oluşturmaktadır.

Hukuki düzenlemelerin ikinci yönünü ise barışın tesisi ve sürdürülmesini sağlamaya yönelik düzenlemeler oluşturmaktadır. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi barışın bir insan hakkı olarak kabulüdür. Zira barışın bir insan hakkı olarak ilanı, onu hayata geçirmeyi mümkün kılacak düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmakta; aynı zamanda barış kültürünün yaratılmasında ve devamlılığında devletlere, toplumlara ve bireylere görev düştüğünü hatırlatmaktadır. Özellikle barışın bir insan hakkı olarak anayasalarda yer alması, şiddetin yapısal ve kültürel kaynaklarını kurutmayı ve toplumsal yapıyı dönüştürmeyi mümkün kılacak adımların atılmasını sağlayabilecektir. Son olarak denilebilir ki, barış, bireysel olduğu gibi, hakkın öznesinin ve yükümlüsünün herkes olarak belirlendiği kolektif bir insan hakkıdır ve başta yaşama hakkı olmak üzere tüm insan hakları ile yakından ilişkilidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acer, Yücel. **Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu**. Ankara: Roma Yayınları, 2004.
- Agacinski, Sylviane. **Cinsiyetler Siyaseti**. Çev.: İsmail Yerguz. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. **Kent Devletinden İmparatorluğa**. İkinci baskı. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.
- _____. **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Akal, Cemal Bali. **Modern Siyasi Düşüncenin Doğuşu**. İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 1997.
- Akbulut, Olgun. **Barış İçinde Birlikte Yaşamın Hukuk Zemini**. İstanbul: XII Levha Yayınları, 2008.
- Algan, Bülent. **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**. Ankara: Seçkin Yayınları, 2007.
- Althusser, Louis. **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**. Çev.: Yusuf Alp - Mahmut Işık. Dördüncü baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Anar, Erol. **İnsan Hakları Tarihi**. İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 1996.
- _____. **İnsan Hakları Küreselleşme Postmodernizm Yeni Perspektifler**. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınları, 1999.
- Aral, Berdal. **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999.
- Arend, Anthony Clark ve Robert Beck. **International Law and the Use of Force**. London, New York: Routledge, 1993.

- Arendt, Hannah. **Şiddet Üzerine**. Çev: Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**. İkinci baskı. İstanbul: İşbankası Yayınları, 1984.
- Asan, Şefik. **Barış Kültürü**. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2007.
- Başkaya, Fikret. **Yediyüz**. Ankara: Ütopya Yayınları, 1999.
- Bauman, Zygmunt. **Modernite ve Holocaust**. Çev.: Süha Sertabiboğlu. İstanbul: Sarmal Yayınları, 1997.
- Ben-Amittay, Jacob. **Siyasal Düşünceler Tarihi**. Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay - Levent Köker. Ankara: Savaş Yayınları, 1983.
- Bennett, A. LeRoy and Oliver, K. James. **International Organizations Principles and Issues**. Seventh edition. New Jersey: Prentice Hall, 2002.
- Berman, Marshall. **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**. Çev.: Ümit Altuğ - Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Bozkurt, Enver. **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı**. Ankara: Nobel Yayınevi, 2003.
- Boulden, Jane. **Peace Enforcement: The United Nations Experience in Congo, Somalia, and Bosnia**. Washington: Greenwood Publishing Group, 2001.
- Bröckling, Ulrich. **Disiplin**. Çev.: Veysel Atayman. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Burrows, Gideon. **Silah Ticareti Kılavuzu Kim Satıyor, Kim Alıyor, Kim Ödüyor?** Çev.: Hayrullah Doğan. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Byers, Michael. **Soykırımdan Son Kırma Savaş Hukuku**. Çev.: Hasret Dikici Bilgin. İstanbul: Detay Yayıncılık, 2007.
- Caşın, Mesut Hakkı. **Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma**. Ankara: SSM Yayınları, 1995.

- Choussudovsky, Michel. **Amerika'nın Terörizme Karşı Savaşı**. Çev.: Alpaslan Işıklı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2010.
- Cockburn, Cynthia. **Mesafeyi Aşmak**. Çev.: Ebru Kılıç. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Cooper, Robert. **Ulus-Devletin Çöküşü**. Çev. Berrin Karahan. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2005.
- Çağlar, Bakır. **Anayasa Bilimi**. İstanbul: BFS, 1989.
- Çavuşoğlu, Naz. **Azınlık Hakları**. İstanbul: Su Yayınları, 2001.
- Donnelly, Jack. **İnsan Hakları**. Çev.: Mustafa Erdoğan - Levent Köker. Ankara: Yetkin Yayınları, 1995.
- Duffy, Helen. **The War on Terror and the Framework of International Law**. Cambridge: CUP, 2005.
- Elias, Norbert. **Uygarlık Süreci II**. Çev.: Erol Özbek. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Enloe, Cynthia. **Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler**. Çev.: Berna Kurt - Ece Aydın. İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2000.
- _____. **Manevralar**. Çev.: Serpil Çağlayan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Ergün, Reyda. "Benedictus de (Baruch) Spinoza: İfade Özgürlüğü ve Demokrasi," **Kral-Devletten Ulus-Devlete**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005.
- Erözden, Ozan. **Ulus-Devlet**. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1997.
- Falk, Richard A. **Dünya Düzeni Nereye?** Çev.: Neşenur Domaniç ve Nusret Arhan. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Forsythe, David. **Human Rights and Peace**. London, Lincoln: UNP, 1993.

Fromm, Erich. **Barışın Tekniği ve Stratejisi**. Çev.: Aydın Arıtan - Kaan H. Öktem. İstanbul: Arıtan Yayınları, 2004.

Galtung, Johan. **Peace by Peaceful Means**. Oslo: PRIO Publications, 1996.

_____. **Bir Başka Açıdan İnsan Hakları**. Çev.: Müge Sözen. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.

Giddens, Anthony. **Modernliğin Sonuçları**. Çev.: Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

_____. **Ulus Devlet ve Şiddet**. Çev.: Cumhur Atay. İstanbul: Devin Yayınları, 2005.

Gillis, Melissa. **Disarmament A Basic Guide**. New York: United Nations, 2009.

Gönlübol, Mehmet. **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**. Beşinci baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.

Gray, Christine. **International Law and the Use of Force**. Second edition. Oxford: OUP, 2004.

Hobbes, Thomas. **Leviathan**. Çev.: Semih Lim. İstanbul: YKY, 2004.

Hobsbawm, Eric. **İmparatorluk Çağı**. Çev.: Vedat Aslan. Ankara: Dost Yayınları, 1999.

_____. **Küreselleşme Demokrasi Terörizm**. Çev.: Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

İba, Şaban. **Milli Güvenlik Devleti**. İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 1998.

_____. **Ordu Devlet Siyaset**. İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 1998.

Jeong, Ho-Won. **Peace and Conflict Studies**. Aldershot: Ashgate Publishing, 2000.

Kaboğlu, İbrahim. **Çevre Hakkı**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

_____. **Özgürlükler Hukuku**. İstanbul: Afa Yayıncılık, 1998.

- _____. **Özgürlükler Hukuku**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002.
- _____. **Anayasa Yargısı**. Dördüncü baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2007.
- Kaldor, Mary. **Human Security**. Cambridge: Polity Press, 2007.
- Kapani, Münci. **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996.
- _____. **Politika Bilimine Giriş**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001.
- Kardaş, Ümit. **Hukuk Devlete Sızabilir mi?** İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.
- Kayalı, Kurtuluş. **Ordu ve Siyaset**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Keane, John. **Şiddetin Uzun Yüzyılı**. Çev.: Bülent Peker. Ankara: Dost Yayınları, 1998.
- Keane, John. **Şiddet ve Demokrasi**. Çev.: Meral Üst. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2010.
- Keskin Funda. **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998.
- _____. **Birleşmiş Milletler ve Türkiye**. Ankara: Ekin Yayınları, 2005.
- Köchler, Hans. **Küresel Adalet mi, Küresel İntikam mı?** Çev.: Funda Keskin ve Erdem Denk. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004.
- Kumar, Krishan. **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma**. Çev.: Mehmet Küçük. Ankara: Dost Yayınları, 1999.
- Lee, Stephen J. **Avrupa Tarihinden Kesitler I**. Çev.: Ertürk Demirel. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2004.
- Lenin, V. I. **Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**. Çev.: Muzaffer Erdost. Ankara: Sol Yayınları, 1988.

- Liebknrecht, Karl. **Militarizme Karşı Sınıf Mücadelesi**. Çev.: Alp Tümertekin. İstanbul: Belge Yayınları, 2009.
- Lipson, Leslie. **Uygarlığın Ahlaki Bunalımları**. Çev.: Lale Çam Yeşiltaş. İkinci baskı. İstanbul: İşbankası Yayınları, 2003.
- Mengiler, Özgür. **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü**. Ankara: Platin Yayınları, 2005.
- Münkler, Herfried. **İmparatorluklar**. Çev.: Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Örs, Birsen. **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**. İstanbul: Der Yayınları, 1996.
- Özey, Ramazan. **Küresel Silahlanma Dünyanın Silah Depoları**. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2007.
- Özdek, Yasemin. **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**. Ankara: TODAİE Yayınları, 1993.
- _____. **Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye**. Ankara: TODAİE Yayınları, 2004.
- Pettit, Philip. **Cumhuriyetçilik**. Çev.: Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Pierson, Christopher. **Modern Devlet**. Çev.: Dilek Hattat. İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 2000.
- Pogge, Thomas. **Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları**. Çev.: Güneş Kömürcüler. İstanbul: İBÜ Yayınları, 2006.
- Poggi, Gianfranco. **Modern Devletin Gelişimi**. Çev.: Şule Kut - Binnaz Toprak. İstanbul: İBÜ Yayınları, 2001.
- _____. **Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği**. Çev.: Aysun Babacan. İstanbul: İBÜ Yayınları, 2007.

- Polanyi, Karl. **Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri.** Çev.: Ayşe Buğra. Üçüncü baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Rouche, Douglas. **The Human Right to Peace.** Ottawa: Novalis, 2003.
- Sarup, Madan. **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm.** Çev.: A. Baki Güçlü. Ankara: Bilim ve Sanat/Ark Yayınları, 1997.
- Savran, Gülnur Acar. **Beden Emek Tarihi.** İstanbul: Kanat Yayınları, 2004.
- Selek, Pınar. **Barışamadık.** İkinci basım. İstanbul: İthaki Yayınları, 2004.
- Sönmezoğlu, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi.** İkinci baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.
- Şenel, Alâeddin. **Siyasal Düşünceler Tarihi.** Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Thakur, Ramesh. **The United Nations, Peace and Security.** Cambridge: CUP, 2006.
- Tanör, Bülent. **Türkiye'nin İnsan Hakları.** İstanbul: BDS Yayınları, 1994.
- _____. **İki Anayasa.** İstanbul: Beta Yayınları, 1994.
- Taşdemir, Fatma. **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi.** Ankara: USAK Yayınları, 2006.
- Tilly, Charles. **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu.** Çev.: Kudret Emiroğlu. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2001.
- Turhan, Mehmet. **Anayasal Devlet.** İkinci baskı, Ankara: Naturel Yayınları, 2003.
- Weber, Max. **Sosyoloji Yazıları.** Çev.: Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Yalçınkaya, Haldun. **Savaş.** Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2008.
- Yavuz, Haluk. **Türkiye'de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi.** Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000.

Zabcı, Filiz. “John Locke: Liberalizmin Düşüncedeki Öncüsü,” **Kral-Devletten Ulus Devlete**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005.

Zabunoğlu, K. Yahya. **Kamu Hukukuna Giriş**. Ankara: AÜHF Yayınları, 1973.

Makaleler

Ahlmark, Per. “Demokrasi ve Barış,” Çev.: Devrim Çetinkasap. **Barışı Hayal Etmek**. Ed.: Françoise Baret-Ducrocq. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Akça, İsmet ve Evren Balta. “Ordunun Emperyalizmi, Emperyalizmin Ordusu: ABD’de Militarizmin Yüzleri,” **Birikim**. 189: 58 – 76, 2005.

Alkire, Sabina. “A Conceptual Framework for Human Security,” www.crise.ox.ac.uk/pubs/workingpaper2.pdf E.T.: 30.11.2010.

Alpkaya, Gökçen. “Barış Hakkı ve Uluslararası Hukuk,” <http://politics.ankara.edu.tr/alkaya/baris%20hakkı.htm> E.T.: 30.04.2007.

Alston, Philip. “Peace As a Human Right,” **Human Rights in the World Community**. Eds.: Richard Pierre Claude and Burns Weston. Second edition. Philadelphia: UPP, 1992.

_____. “Peoples’ Rights: Their Rise and Fall,” **Peoples’ Rights**. Ed.: Philip Alston. Oxford: OUP, 2001.

Altınay, Ayşe Gül. “Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersleri,” **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu**. Der.: Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu. İstanbul: Birikim Yayınları, 2004.

_____. “Militarizm,” **Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü**. Ed.: Fikret Başkaya. Ankara: Maki Basın Yayın, 2005.

_____. “Militarizm ve Şiddet Kültürü,” **Irak Dünya Mahkemesi Nihai Oturumu**. Haz.: Müge Gürsoy Sökmen. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.

- _____. “Asker Türkleri ve Onların Asker Kardeşlerini Kim Doğuruyor?” **Amargi**. 2: 25 – 26, 2006.
- _____. “Künye Bellemeyen Kezbanlar: Kadın Redciler Neyi Reddediyorlar?” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Amin, Samir. “Ekonominin Militarizasyonu ve Militarizasyon Ekonomisi,” Çev.: Elçin Gen. **Irak Dünya Mahkemesi Nihai Oturumu**. Haz.: Müge Gürsoy Sökmen. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.
- Anayurt, Ömer. “Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi,” **Türkiye’de İnsan Hakları**. Ankara: TODAİE Yayınları, 2000.
- Anderlini, Sanam Naraghi and Camille Pampell Conaway. “Disarmament, Demobilisation and Reintegration,” www.huntalternatives.org/download/31_disarmament.pdf E.T.: 30.11.2010.
- Arend, Anthony Clark. “International Law and Preemptive Use of Military Force,” **The Washington Quarterly**. 26, 2: 89 – 103, Spring 2003.
- Arendt, Hannah. “Sivil İtaatsizlik,” **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**. Çev.: Yakup Coşar. Haz.: Ender Ateşman. İkinci basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Aybay, Rona. “Türkiye, BM ve Uluslararası Yargı,” **Güncel Hukuk**. 55: 16 – 19, Temmuz 2008.
- Aydın, Suavi. “Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurттаş Yaratma Sürecindeki Rolü,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

- Balta, Evren. "Afrikadaki Savaşlara Karşılaştırmalı Bir Bakış," **Birikim**. 175-176: 15-26, Kasım-Aralık 2003.
- Başkent, Can. "Bir Öz-İfade Olarak Vicdani Red," **Vicdani Red Yazıları**. İstanbul: Federe Yayınları, 2010.
- _____. "Vicdani Reddin Politikası ve Pratiğine Dair Eleştirel Bir Değini," **Vicdani Red Yazıları**. İstanbul: Federe Yayınları, 2010.
- _____. "Vicdanın Politikası," **Vicdani Red Yazıları**. İstanbul: Federe Yayınları, 2010.
- Başkent, Can ve Cthuchi Zamorra de Villanueva. "İspanyol Vicdani Ret Hareketi," Çev.: Zeynep Sariaslan. **Vicdani Red Yazıları**. İstanbul: Federe Yayınları, 2010.
- Beales, A.C.F. "The Evolution of Theories on War and Peace," **The Future of Peace in The Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham. Durham, North Carolina: CAP, 2003.
- Bellamy, Alex J. "The Responsibility to Protect," **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams. London: Routledge, 2008.
- Bellamy, Alex J. and Matt Mc Donald. "The Utility of Human Security: Which Humans? What Security? A Reply to Thomas&Tow," **Security Dialogue**. 33(3): 373-377, 2002.
- Belge, Murat. "Soğuk Savaş Sonrası Çatışmalar," **Cogito, Barış ve Savaş**. 3: 43 - 55, 1995.
- Benlisoy, Foti. "Savaş Karşıtı Hareket: Yeniden Vietnam Sendromu," **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim**. Der.: Doğan Y. Çetinkaya. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Bora, Taml. "Barış Hareketi ve Barış Talebi," **Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda**. Der.: Osman Akınhay ve Özcan Özen. İstanbul: Everest Yayınları, 2003.

- _____. “Şiddet ve Milliyetçilik Üstüne Bir Deneme,” **Birikim**. 195: 74 – 80, 2005.
- Boulding, Kenneth E. “Peace Theory,” **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: N. N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham. Durham, North Carolina: CAP, 2003.
- Boyle, Kevin. “Uluslararası Hukukta Vicdani Red ve Osman Murat Ülke Davası,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Brand-Jacobsen, K. F. and C.G. Jacobsen. “Beyond Security: New Approaches, New Perspectives, New Actors,” Eds.: J. Galtung, K.F. Brand-Jacobsen and C.G. Jacobsen. **Searching For Peace**. Second edition. London: Pluto Press, 2002.
- Brand-Jacobsen, K. F. “Peace Studies, Peace Movements, Peace Praxis,” **www.transcend.org** E.T.: 30. 04. 2007.
- Brett, Rachel. “Askerlik Hizmetinin Vicdanen Reddi ve Alternatif Hizmette Uluslararası Standartlar,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Bromley, Mark, Paul Holtom, Sam Perlo-Freeman, and Pieter D. Wezeman. “Recent Trends in the Arms Trade, SIPRI Background Paper, April 2009,” **www.unidir.org/pdf/activities/pdf14-act432.pdf** E.T.: 12.12.2010.
- Bröckling, Ulrich. “Çarklardaki Kum? 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Can, Osman. “Vicdani Red ve Anayasa,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

- Cassese, Antonio. "Barış Günümüzde Tahayyül Edilebilir mi?" **Barışı Hayal Etmek.** Ed.: Françoise Baret-Ducrocq. Çev.: Devrim Çetinkasap. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Chernus, Ira. "Order and Disorder in the Definition of Peace," **Peace & Change.** 18, 2: 99 – 126, April 1993.
- Chickering, Roger. "Militarism and Radical Nationalism," fds.oup.com/www.oup.com/pdf/1319780199204878.pdf. E.T.: 12.08.2010.
- Coşar, Yakup. "Önsöz: Sivil İtaatsizlik," **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik.** Çev.: Yakup Coşar. Haz.: Ender Ateşman. İkinci basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Crawford, James. "The Rights of Peoples: 'Peoples' or 'Goverments'," **The Rights Of Peoples.** Ed.: James Crawford. Oxford: Clarendon, 1995.
- Çelik, Mazlum. "Savaş ve Ekonomi," **Savaş.** Der: Haldun Yalçınkaya. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010.
- Çınar, Özgür Heval. "Avrupa Konseyi Ülkelerinden Vicdani Red Hakkına Genel Bir Bakış," **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler.** Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Danzikyan, Yetvart. "Sünni-Türk Örgütlenmenin Varoluş Rutini: Malatya Cinayeti," **Birikim.** 225: 57 – 64, 2008.
- Davies-Vengoechea, Ximena. "A Positive Concept of Peace," **Keeping the Peace.** Eds.: Graham Kemp, Douglas P. Fry. London, New York: Routledge, 2004.
- Dawley, Alan. "Why Peace Movements Are Important?" www.hnn.us/articles/22749.html E.T.: 02.01.2010.

- Demirel, Tanel. "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine," **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu**. Der.: Ahmet İnel - Ali Bayramoğlu. İstanbul: Birikim Yayınları, 2004.
- Denk, Erdem. "Önleyici Savaş," **Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü II**. Ed.: Fikret Başkaya. Ankara: Maki Basın Yayın, 2006.
- Dimitrijevic, Vojin. "Human Rights and Peace," **Human Rights: New Dimensions and Challenges**. Ed.: Janusz Symonides. Dartmouth: UNESCO Publishing Ashgate, 1998.
- Dower, Nigel. "Peace and Security: Conceptual Notes," **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham. Durham, North Carolina: CAP, 2003.
- Doyle, Michael W. "War Making and Peace Making The United Nations' Post Cold War Record," **Turbulent Peace**. Eds.: A. Hampson, F. Osler, P.R. Aall. Washington DC: US Institute of Peace Press, 2001.
- Doyle, M.W. and Nicholas Sambanis. "Building Peace: Challenges and Strategies After Civil War," www.chs.ubc.ca/.../Building%20peacechallenges%20and%20strategies.pdf E.T.: 23.05.2007.
- Dueck, Alicia. "The Arms Trade," www.ipb.org E.T.: 02.11.2010.
- Duffield, John S., Cynthia Michota vd. "Alliances," **Security Studies**. Ed.: Paul D. Williams. London: Routledge, 2008.
- Eco, Umberto. "Barış ve Savaş Üzerine Tanımlar," Çev.: Devrim Çetinkasap. **Barışı Hayal Etmek**. Ed.: Françoise Baret-Ducrocq. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Ekeus, Rolf. "New Challenges for the United States," **Turbulent Peace**. Eds.: A. Hampson, F. Osler, P.R. Aall. Washington DC: US Institute of Peace Press, 2001.

- Ekşi, Canan Ateş. “Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Bölge Anlaşmaları veya Örgütlerinin Rolü,” **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**. Eds.: Refet Yinanç – Hakan Taşdemir. Ankara: Seçkin Yayınları, 2002.
- Enloe, Cynthia. “Bir Kutu Çorba Konservesi Nasıl Militarize Edilir?” **Manevralar Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar**. Çev.: Serpil Çağlayan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- _____. “Çamaşırıcı Kadın, Asker ve Devlet,” **Manevralar Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar**. Çev.: Serpil Çağlayan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- _____. “Kadınlar Askeri Vicdani Reddin Neresinde? Bazı Feminist İpuçları,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Erasmus, Desiderius. “Dört Bir Yandan ve Tüm Uluslar Tarafından Kovulan Barışın Yakınması,” **Cogito, Barış ve Savaş**. 3: 7 – 13, Kış 1995.
- _____. “Türklerle Savaşmalı mı?,” **Cogito, Barış ve Savaş**. 3: 13 – 21, Kış 1995.
- Finnemore, Martha. “Paradoxes in Humanitarian Intervention,” http://www.cgpac.uci.edu/files/cgpacs/docs/2010/working_papers/martha_finnemore_humanitarian_intervention.pdf E.T.: 18. 08. 2010.
- French, Hilary, Gary Gardner ve Erik Assadourian. “Barışın Temellerini Atmak,” **2005 Dünyanın Durumu Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak**. Ed.: Linda Starke. Çev.: Ayşe Başçı. İstanbul: TEMA Vakfı Yayınları, 2004.
- Galtung, Johan. “Violence, Peace and Peace Research,” **Journal of Peace Research**. 6, 3: 167 - 191, 1969.
- _____. “Cultural Violence,” **Journal of Peace Research**. 27, 3: 291-305, 1990.

_____. "Violence and Peace," **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham. Durham, North Carolina: CAP, 2003.

_____. "After Nuclear Disarmament - What? The Proposals for Concrete Peace Politics for the 1980s" [www.transcend.org/galtung/papers/After Nuclear Disarmament – What.pdf](http://www.transcend.org/galtung/papers/After%20Nuclear%20Disarmament%20-%20What.pdf) E.T.: 23.10.2010.

Geçici Hayati. "Kuzey Kore: Nasıl bir Sosyalizm?" **Birikim**. 212: 27-32, 2006.

Gedik, Esra. "Kadınlık ve Vicdani Red," **Amargi**. 2: 38 – 41, 2006.

Gemalmaz, Semih. "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartının Kavram, Kurum ve İşlevi Üzerine Eleştirel Bir Çözümleme Denemesi," **Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**. 2: 265-333, 1988.

Geremek, Bronislaw. "Barış Günümüzde Tahayyül Edilebilir mi?" **Barışı Hayal Etmek**. Ed.: Françoise Baret-Ducrocq. Çev.: Devrim Çetinkasap. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Gerger, Haluk. "Barış Üstüne Hapishane Notları," **Cogito, Barış ve Savaş**. 3: 59 - 65, Kış 1995.

Ghua, Amalendu. "Peace Education and Peace Research: East-West and North-South Confrontation in Theory and Practise," **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham. Durham, North Carolina: CAP, 2003.

Gillespie, Thomas R. "Unwanted Responsibility Humanitarian Military Intervention to Advance Human Rights," **Peace & Change**. 18, 3: 219-243, 1993.

Groff, Linda and Paul Smoker. "Creating Global – Local Cultures of Peace," www.gmu.edu/pgm/icar/pcs/smoker.htm E.T.: 23.05.2007.

- Gutmann, Matthew. “Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika’da Zorunlu Askerlik, Vicdani Red ve Demokratik Yurttaşlık,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Güngör, Uğur. “Savaşın Değişen Niteliği ve Barışı Koruma,” **Savaş Farklı Disiplinlerde Farklı Yaklaşımlar**. Der.: Haldun Yalçınkaya. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010.
- Günlük-Şenesen, Gülay. “Silahlanma Küreselleşme Döneminde İktisadi Yansımalar,” **Neo-Liberalizmin Tahribatı**. Haz: Neşecan Balkan-Sungur Savran. İstanbul: Metis, 2004.
- Gürcan, Ertuğrul Cenk. “Zorunlu Askerlik Hizmeti Karşısında Vicdani Ret Bir İnsan Hakkı (mı)?” **AÜSBFD**. 62, 1: 89 – 111, 2007.
- Habermas, Jürgen. “Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denektaşı. Almanya’da Otoriter Legalizm Karşıtlığı,” **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**. Çev.: Yakup Coşar. İkinci basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Halatçı, Ülkü. “Birleşmiş Milletler Barış Operasyonlarının Tarihsel Süreçteki Dönüşümü,” **Yavuz Alangoya İçin Armağan**. İstanbul: İÜHF Yayınları, 2007.
- Haligua, Avi. “Vicdani Retçi Mehmet Tarhan’la Söyleşi,” <http://www.kaosgl.com/node/107> E.T.: 02.05.2009.
- Hall, Stuart. “The State in Question,” **The Idea of the Modern State**. Eds.: Gregor McLennan, David Held and Stuart Hall. Oxford: OUP, 1984.
- Harding, Jim. “İnsani Müdahale Doktrini,” **Irak Dünya Mahkemesi Nihai Oturumu**. Haz.: Müge Gürsoy Sökmen. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.
- Hartung, William D. “The International Arms Trade,” **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams. Oxon: Routledge, 2008.

- Helvacı, Nevzat. “Silahlanma, Savaş, Terör ve İşkence,” **Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları**. Ed. Yasemin Özdek, Ankara: TODAİE, 2002.
- Hoffmann, Stanley. “The Debate About Intervention,” **Turbulent Peace**. Eds.: A. Hampson, F. Osler, P.R. Aall. Washington DC: US Institute of Peace Press, 2001.
- Holloway, John. “Küresel Sermaye ve Ulusal Devlet,” Çev.: A. Serkan Mercan. **Conatus**. 6: 57-73, Kasım-Şubat 2006.
- Howard, Michael. “The United Nations and International Security,” **United Nations Divided World: The UN’s Role in International Relations**. Eds.: Adam Roberts, Benedict Kinsbury. Oxford: OUP, 1988.
- İnsel, Ahmet. “Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri,” **Türkiye’de Ordu**. Der.: Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Joensson, Jibecke. “The Idealization of Peace: International Security and The Peace Movement,” [www.Ise.ac.uk /Depts/ global/PDFs/ Peaceconference/Joensson.doc](http://www.Ise.ac.uk/Depts/global/PDFs/Peaceconference/Joensson.doc). E.T.: 02.01.2010.
- Johnston, Nicola. “Peace Support Operations,” www.huntalternatives.org/download/38_peace_support.pdf E.T.: 02.05.2008.
- Jolly, Richard and Deepayan Basu Ray. “The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates,” UNDP National Human Development Report Unit, May 2006. http://hd.undp.org/en/media/Human_Security_GN.pdf E.T.: 02.10.2010.
- Jones, Peter. “Human Rights Group Rights, and Peoples’ Rights,” **Human Rights Quarterly**. 21: 80 – 107, 1999.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. “Dayanışma Haklarının Hukuksal Niteliği,” **İnsan Hakları Yıllığı**. 13: 37 - 48, 1991.

- _____. “ İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı,” **Anayasa Yargısı**. 9: 121 – 136, 1993.
- _____. “Anayasada Özgürlükler Sistematiği,” **Anayasa ve Toplum**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.
- Kanar, Ercan. “Tartışılmaz Bir Ulusal Egemenlik ve Eleştirilemez Bir Milliyetçilik Yoktur,” **Humanite**. 3: 73 – 89, 2003.
- Kant, Immanuel. “Barış ve Savaş,” Çev.: Sevda Çalışkan - Hamit Çalışkan. **Siyasal Düşünce**. Der.: Michael Rosen and Jonathan Wolff. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- _____. “Sürekli Barış,” Çev.: Sevda Çalışkan – Hamit Çalışkan. **Siyasal Düşünce**. Der.: Michael Rosen – Jonathan Wolff. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- Karagöz, Kasım. “Komisyon ve Mahkeme Kararları Işığında Avrupa Konseyinde Vicdani Ret Hakkı,” **GÜHFD**. 12, 1 – 2: 865 – 906, 2008.
- Kardaş, Ümit. “Modern Devlet, Ordu ve Vicdani Red İtirazı,” **Birikim**. 207: 36 – 42, 2006.
- Keane, John. “Civil Society and the Peace Movement in Britain,” **Thesis Eleven**. 8: 5 - 23, 1984.
- Keskin, Funda. “1980 Sonrası Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Türkiye'nin Katkısı,” **Avrasya Dosyası, Yeniden Yapılanan Ortadoğu, Özel**. 9, 4: 237 – 255, Kış 2003.
- Kılıçbay, M. Ali. “Savaş ve Ekonomi,” **Doğu Batı, Savaş ve Barış**. 24: 143 – 147, 2003.
- Kirchner, Stefan. “The Human Rights Dimensions of International Peace and Security: Humanitarian Intervention After 9/11,” www.jha.ac/articles/a143.pdf E.T.: 02.01.2010.

- Kiss, Laszlo J. ve Agnes Csiszér. "Peace Research and Peace Movement," **International Peace Research Newsletter**. 20, 4: 3-10, 1982.
- Köylü, Mustafa. "Küresel Bir Sorun Olarak Küresel Savaş Endüstrisi," **Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları**. Ed. Yasemin Özdek. Ankara: TODAİE, 2002.
- Kuhl, Corinna. "The Evolution of the Peace Operations, from Interposition to Integrated Missions," **Humanitarian Law, Human Rights And Peace Operations: Proceedings Of The 31st Round Table On Current Problems Of International Humanitarian Law, Sanremo, 4-6 September 2008**. Ed.: Gian Luca Beruto. 2009.
- Lambourne, Wendy. "Post-Conflict Peacebuilding: Meeting Human Needs for Justice and Reconciliation," **Peace, Conflict and Development**. 4: 1-24, 2004.
- Lawler, Peter. "Peace Studies," **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams. London: Routledge, 2008.
- Locke, John. "Doğal Durum, Savaş Durumu," Çev.: Sevda Çalışkan – Hamit Çalışkan. **Siyasal Düşünce**. Der.: Michael Rosen and Jonathan Wolff. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- _____. "Yasama Erki, Yürütme Erki ve Federatif Erk," Çev.: Sevda Çalışkan – Hamit Çalışkan. **Siyasal Düşünce**. Der.: Michael Rosen – Jonathan Wolff. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- Mahçupyan, Etyen. "Bir Mikro İdeoloji Olarak Militarizm," **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu**. Der.: Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu. İstanbul: Birikim Yayınları, 2004.
- Montesquieu, Baron de. "Korku ve Barış," Çev.: Sevda Çalışkan – Hamit Çalışkan. **Siyasi Düşünce**. Der.: Michael Rosen and Jonathan Wolff. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- Morris, G.C. "Montesquieu ve Siyasi Tecrübenin Çeşitleri," **Siyasi Düşünce Tarihi**. Der.: David Thompson. İstanbul: Metropol Yayınları, 2002.

- Moses, Rafael. “Şiddet Nerede Başlıyor?” **Cogito, Barış ve Savaş**. 3: 23 - 29, Kış 1995.
- Nanjira, Daniel D. C. Don. “The Protection of Human Rights in Africa: The African Charter on Human and Peoples’ Rights,” **Human Rights: International Protection, Monitoring, Enforcement**. Ed.: Janusz Symonides. UNESCO Publishing, 2003.
- Okay, Adil. “Barış,” **Özgür Üniversite Sözlüğü**. Ed.: Fikret Başkaya. Ankara: Maki Basın Yayın, 2005.
- O’Hanlon, Michael E. “Doing It Right: The Future of Humanitarian Intervention”, *Brookings Review*. 18(4): 33-37, 2000.
- Oudraat, Chantal de Jonge. “The Role of The United Nations in International Peace and Security,” **The Future Of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham. Durham, North Carolina: CAP, 2003.
- Öktem, Emre. “Birleşmiş Milletler Yönetiminde Yapısal Reform Gerekli mi? Mümkün mü?” **Güncel Hukuk**. 55: 24 – 27, Temmuz 2008.
- Özbek, Dolunay. “BM’nin Rolü ve Geleceği,” **Güncel Hukuk**. 55: 20 - 23, Temmuz 2008.
- Özdek, Yasemin. “Gelişme Hakkı: “Ekonomik Temelli Kalkınma”dan “İnsan Hakları Temelli Gelişme”ye,” **Türkiye’de İnsan Hakları**. Haz.: Oya Çitçi. Ankara: TODAİE Yayınları, 2000.
- _____. “Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar,” **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- _____. “Yeni Uluslararası Politikalarda İnsan Haklarının Yeri,” **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- _____. “İnsani Müdahale”: Emperyalist Yayılmanın Etik Mazereti,” **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.

- Özen, Özcan. “Sistem Karşıtı, Düzen İçi Hareketler,” **Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda**. Der.: Osman Akınhay – Özcan Özen. İstanbul: Everest Yayınları, 2003.
- Parla, Taha. “Vicdani Reddin Felsefi Gerekçeleri,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Pilisuk, Marc. “Disarmament and Survival,” **Handbook of Peace and Conflict Studies**. Eds: Charles Webel-Johan Galtung. Oxon: Routledge, 2007.
- Portela, Clara. “NATO and Humanitarian Intervention,” **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham. Durham, North Carolina: CAP, 2003.
- Pugh, Michael. “Peace Operations,” **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams. London, New York: Routledge, 2008.
- Rapoport, Anatol. “Peace Research and Peace Movements,” **International Peace Research Newsletter**. 21, 3: 2-10, 1983.
- Renner, Michael. “Savaş Sonrası Toplumlara Silahsızlandırmak,” **2005 Dünyanın Durumu Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak**. Ed.: Linda Starke. Çev.: Ayşe Başçı. İstanbul: TEMA Vakfı Yayınları, 2004.
- Reyhani, Nebil. “Kant’ın “Ebedi Barış Üzerine” Adlı Yazısında İroni,” **HFSA**. 9: 219 – 224, 2004.
- Ricoeur, Paul. “Giriş,” **Barışı Hayal Etmek**. Ed.: Françoise Baret-Ducrocq. Çev.: Devrim Çetinkasap. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Rogers, Paul ve Oliver Ramsbotham. “Then and Now: Peace Research-Past and Future,” **Political Studies**. 47: 740 – 754, 1999.

- Rummel, R. J. "Abuse of Power: War Isn't the Biggest Killer," **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham. Durham, North Carolina: CAP, 2003.
- Russet, Bruce. "The United Nations and Three Great Forces for Peace," **The Future of Peace in the Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham. Durham, North Carolina: CAP, 2003.
- Said, A.A. and O. Lerche. "Peace as a Human Right: Toward an Integrated Understanding," **Human Rights and Conflict**. Eds.: Mertus J. and Helsing J.W. Washington DC: US Institute of Peace Press, 2006.
- Samuels, Kirsti. "Post-Conflict Peace-Building and Constitution Making," **Chicago Journal of Law**. 6, 2: 1-20, 2006.
- Sancar, Mithat. "Hukuk Devleti: Cumhuriyetin Temel Niteliklerinden Biri (Mi?)," **Birikim**. 115: 40 – 47, Kasım 1998.
- _____. "Hukukun Oluşturulmasında İnsan Haklarının Rolü ya da İnsan Hakları ile Pozitif Hukuk Arasındaki İlişki," **Devlet Aklı Kıskaçında Hukuk Devleti**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- _____. "İnsan Hakları Açısından 1982 Anayasası," **Devlet Aklı Kıskaçında Hukuk Devleti**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- _____. "Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti," **Doğu Batı**. 13: 25-45, Kasım, Aralık, Ocak 2000-01.
- _____. "Kalıcı Global Olağanüstü Hal," **Birikim**. 151: 12 – 22, 2001.
- _____. "İnsan Haklarının Temeline Yönelik Bir Tehdit Olarak Global Olağanüstü Hal," **İnsan Haklarına Yönelik Tehditler**. Ed.: İonna Kuçuradi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları ve Felsefesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2004.
- _____. "Kürt Sorunu'nda Barış... Ama Nasıl?" **Birikim**. 195: 60-66, Temmuz 2005.

- _____. “Trabzon Algısı, Diyarbakır Sancısı,” Söyleşi: İrfan Aktan. **Post Express**. 51: 12 – 18, Temmuz 2005.
- _____. “Hrant Kaç Kere Vuruldu?” **Birikim**. 214: 24 – 27, 2007.
- Sancar, Serpil. “Karıncaezmez Şehitlerin Anneleri,” **Post Express**. 5: 53 - 55, 2006.
- Sanders, Douglas. “Collective Rights,” **Human Rights Quarterly**. 13: 368 – 386, 1991.
- Schachter, Oscar. “The Role of Law in Maintaining Peace,” **Approaches to Peace**. Eds.: Thompson W.S., Jensen K.M. Washington DC: US Institute of Peace, 1991.
- Schneider, Friedhelm. “Vicdani Red Hakkında Avrupa Standartları ve Alternatif Hizmet,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Sevinç, Murat. “Türkiye’de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdani Ret, Zorunlu Askerlik ve Kamu Hizmeti Seçeneği,” **AÜSBFD**. 61, 1: 297 – 322, 2006.
- Shurke, Astri. “Human Security and the Interests of States,” **Security Dialogue**. 30(3): 265-276, 1999.
- Sköns, Elisabeth. “Trends in Military Expenditure and Arms Transfers,” www.unidir.org/activities/pdf14-act432.pdf E.T.: 27.10.2010.
- Soysal, Mümtaz. “İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması,” **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**. Haz.: Ionna Kuçuradi. İkinci baskı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1996.
- Sönmez, Oğuz. “Vicdani Ret,” **Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü II**. Haz.: Fikret Başkaya. Ankara: Maki Basın Yayın, 2006.
- Speck, Andreas. “Dünyada Çağdaş Red ve Red Hareketlerinin Ana Hatları: Savaş Karşıtı Uluslararası Hareket İçinde Red,” **Birikim**. 207: 42 – 56, 2006.

- Speck, Andreas ve Rudi Friedrich. “Dünyada Vicdani Red Hareketi Deneyimleri,”
Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler. Haz.:
 Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Tahmaz, Hakan. “Daha Etkin ve Daha Güçlü Bir Küresel BAK,” **Gelecek.** 26: 46 – 47,
 2005.
- Tarkan, Doğan. “Hareketin Yeni Hedefi: Zayıf Halka,” **Dünyanın Bütün Sokakları
 İsyanda.** Der.: Osman Akınhay – Özcan Özen. İstanbul: Everest Yayınları,
 2003.
- Tepe, Harun. “Kant Etiği ve Barış Düşüncesi: Etik Savaşları Önleyebilir mi?” **Barışın
 Felsefesi.** Haz.: İonna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları,
 2006.
- Tilly, Charles. “War Making and State Making as Organised Crime,” **Bringing the
 State Back In.** Eds.: Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer and Theda Skocpol.
 Cambridge: CUP, 1985.
- Timuroğlu, Vecihi. “Barış Hakkı,” **İnsan Hakları Sözlüğü.** Ankara: Arkadaş Yayınevi,
 2007.
- _____. “Militarizm,” **İnsan Hakları Sözlüğü.** Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2007.
- Toker, Nilgün. “Anti-militarizm Sorumluluktur...,” **Birikim.** 207: 27 – 32, 2006.
- _____. “Vicdani Red, Sivil İtaatsizlik ve Anti-militarizm: İtaat Etmeme ve Direnme,”
Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler. Haz.:
 Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Tomasevski, Katarina. “The Right to Peace After the Cold War,” **Rethinking Peace.**
 Eds.: Robert Elias and Jennifer Turpin. London, Colorado: Lynne Rienner,
 1994.
- Türker, Yıldırım. “Bacca’nın Katledilmesi,” **Radikal.** 14.04.2008.

- Uşaklı, Ali Bülent ve İrfan Hasan Alper. “Teknolojik Gelişmelerin Savaşları Dönüştürmesi ve Gelecekteki Savaşlara Hazır Olma,” **Savaş**. Der: Haldun Yalçınkaya. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010.
- Uygun, Oktay. “İnsan Hakları Kuramı,” **İnsan Hakları**. Ed.: Korkut Tankuter. İstanbul: YKY, 2000.
- Üçpınar, Hülya. “Türkiye’de Vicdani Reddin Suç ve Ceza Konusu Olması ve Sonuçları,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Ünsal, Artun. “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi,” **Cogito, Barış ve Savaş**. 3: 29 – 37, Kış 1995.
- Üsterci, Coşkun ve Uğur Yorulmaz. “Türkiye’de Vicdani Red,” **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Walker, Peter. “Victims of Natural Disaster and the Right to Humanitarian Assistance: A Practitioner’s View,” <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JPJE> E.T.: 27.04.2010.
- Weber, Anette. “Feminist Peace and Conflict Theory,” Routledge Encyclopedia on Peace and Conflict Theory. www.uibk.ac.at/peacestudies/downloads/peacelibrary/feministpeace.pdf E.T.: 11.11.2008.
- Weber, Thomas. “The Impact of Gandhi on the Development of Johan Galtung's Peace Research,” **Security & Global Change**. 16, 1: 31 – 43, 2004.
- Weiss, Thomas G. “Humanitarian Interventions in a New Era,” **The Future of Peace in The Twenty First Century**. Eds.: Nicholas N. Kittrie, Rodrigo Carazo and James Mancham. Durham, North Carolina: CAP, 2003.

- Weiss, Thomas G. and Danielle Zach Kalbacher. "The United Nations," **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams. London, New York: Routledge, 2008.
- Weston, Burns H. "Human Rights," **Human Rights Quarterly**. 6: 257 - 283, 1984.
- _____. "Human Rights," **Human Rights in the World Community**. Eds.: Richard Pierre Claude and Burns H. Weston. Second edition. Philadelphia: UPP, 1992.
- Whitworth, Sandra. "Feminist Perspectives," **Security Studies An Introduction**. Ed.: Paul D. Williams. London: Routledge, 2008.
- Winter, Deborah Du Nann, Marc Pilisuk and Matthew Lee. "Understanding Militarism: Money, Masculinity, and The Search for The Mystical, Peace," **Conflict and Violence Peace Psychology for The 21st Century**. Eds.: Daniel J. Christie, Richard V. Wagner and Deborah Du Nann Winter. New Jersey: Prentice Hall, 2001.
- Wolpe, Howard and Steve McDonald. "Democracy and Peace-Building: Re-thinking the Conventional Wisdom," **The Round Table**. 97, 394: 137-145, 2008.
- Yalvaç, Faruk. "Savaş ve Barış," **Devlet ve Ötesi**. Der.: Atilla Eralp, Ed.: Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Yurdalan, Nilgün. "Ferda Ülker'le Söyleşi," **Amargi**. 2: 36 – 37, 2006.
- Zürher, Erik Jan. "Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Asker Kaçaklığı," **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**. Haz.: Özgür Heval Çınar - Coşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Elektronik Kaynaklar

http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf E.T.: 31.05.2010.

<http://www.greenpeace.org/international/> E.T.: 05.04.2010.

<http://www.solon.org/Constitutions/Japan/English/english-Constitution.html>. E.T.: 23.05.2010.

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=27221&ArsivSayfaNo=1> E.T.: 30.05.2010.

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=30818> E.T.: 01.06.2010

2004 Parliamentary Hearing at the United Nations, **From Disarmament to Lasting Peace: Defining the Parliamentary Role**. New York, 19-20 October 2004. www.un.org/disarmament/HomePage/HR/docs/2004Oct19_UN.pdf E.T.: 24.10.2010.

Definitions of Human Security. www.gdrc.org/sustdev/husec/Defnitions.pdf E.T.: 24.10.2010.

National Committee for Peace Research the Science Council of Japan. Tasks of Peace Studies in the 21st Century-2005. www.scj.go.jp/ja/info/kohyo/pdf/kohyo-19-t1031-2e.pdf, E.T.: 02.01.2010.

Proclamation of Teheran, Final Act of the International Conference on Human Rights, Teheran, 22 April to 13 May 1968, U.N. Doc. A/CONF. 32/41 at 3 (1968). http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ha/fatchr/Final_Act_of_TehranConf.pdf E.T.: 11.05.2010.

AK Paramentosu Vicdani Red Üzerine Karar (1967, No 337).

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta67/ERS337.htm> E.T.: 31.05.2010.

The Aceh Peace Process Involvement of Women. A Report by Crisis Management Initiative 2006. http://www.conflictrecovery.org/bin/Aceh_Peace_Process-Involvement_of_Women.pdf E.T.: 11.04.2009.

United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, United Nations 2008,

http://www.peacekeepingbestpractices.unlb.org/Pbps/Library/Capstone_Doctrine_ENG.pdf E.T.: 22.04.2009.

Vicdani Red Dosyası, İzmirli Savaş Karşıtları.

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=26456> E.T.: 30.05.2010.

Vicdani Ret Dosyası, İzmirli Savaş Karşıtları.

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=329&SayfaNo=3> E.T.: 30.05. 2010.

Vicdani Ret Dosyası, İzmirli Savaş Karşıtları,

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=329&SayfaNo=2> E.T.: 30.05. 2010.